T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KURTULUŞ SAVAŞININ FİNANSMANI İÇİN YAPILAN EKONOMİK VE MALİ ÇALIŞMALAR (1920 - 1923)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Musa GÜMÜŞSU

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Refik TURAN

Ankara - 2004

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Musa Gümüşsu'ya ait "Kurtuluş Savaşının Finansmanı için Yapılan Ekonomik ve Mali Çalışmalar (1920-1923) ''adlı çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan .....
Prof.Dr. Refik TURAN

Üye.....
Prof.Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Üye .....
Prof.Dr.Mustafa SAFRAN

Üye.....
Doç.Dr.Ahmed GÜNEŞ

Üye.....
Doç.Dr. Yusuf SARINAY

ÖNSÖZ

Bu araştırma Kurtuluş Savaşı için yapılan ekonomik ve mali çalışmaları kapsamı içerisine almıştır.

Araştırmamızda öncelikle Osmanlı İmparatorluğunun son dönemdeki ekonomik ve mali sahada geçirilen merhalelerin tetkik ve tahliline yer verilmiştir.Daha sonra Kurtuluş Savaşının hazırlık ve savaş yıllarındaki ekonomik ve mali cephesi üzerinde durulmuş,ekonomik faktörlerin savaşın koordinasyonu ve neticesi üzerinde askeri faktörler ölçüsünde müessir olduğu ve sadece askeri güce dayanarak savaşın kazanılamayacağı gerçeği ortaya konulmuştur.

Milli mücadele yıllarında Türk Anavatanının bölünmüşlüğünün ve dış siyasi ilişkilerin ekonomik ve mali sonuçları üzerinde durulmuştur.Bu çalışmamda katkısı olan herkese ve özellikle Prof. Dr. Refik Turan Hocama sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Musa Gümüşsu

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....I
İÇİNDEKİLER.....II-III
GİRİŞ.....1

I . BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞININ BAŞLANGICINDA TÜRKİYENİN GENEL DURUMU

1-Ulaşım.....7
2-Sanayi.....9
3-Ticaret.....20
4-Tarım ve Hayvancılık.....25
5-Mali Durum.....35
6-Kamu Gelir ve Giderleri.....40
7- Dış Borçlar ve Düyun-i Umumiyenin Kurulması 63
8-Toplumsal Eğilimler ve Siyasi Akımlar.....78

II .BÖLÜM

KUVAYİ MİLLİYENİN FİNANSMANI İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR
(30 EKİM 1918-23 NİSAN 1920)

1-Mütareke sonrasındaki Siyasi Gelişmeler ve İşgaller.....85
2-Kuvayi Milliyenin Yapısı ve Önemli Kuvayi Milliye Grupları.....95
3-Mustafa Kemal'in İstanbul'daki Faaliyetleri ve 9. Müfettişliğine Tayini.....97
4-Erzurum Kongresi ve Finansmanı.....105
5-Sivas Kongresi ve Finansmanı.....107
6-Batı Anadoluda Kuvayi Milliyenin Oluşumu Mali Kaynakları ve Finansmanı İçin Yapılan Mahalli Kongreler ve Kararları. 111
a- Kuvayi Milliyenin Mali Kaynakları.....113
b- Balıkesir Kongresi.....114
c- Nazilli Kongresi 117
d- Alaşehir Kongresi.....119
7- İstanbul Hükümetinin Kongrelere ve Kuvayi Milliyeye Bakışı.....126
8- Heyeti Temsiliye.....127

III. BÖLÜM

T.B.M.M.'SİNİN AÇILMASINDAN, LOZAN, ANTLAŞMASINA KADAR OLAN DEVREDE SAVAŞIN FİNANSMANI

1-23 Nisan 1920 – 12 Nisan 1921 döneminde Yapılan Mali Çalışmalar.....134

a- Tasarruf Tebbirleri ve Kararnameler.....142

b- Geçici Bütçe Kanunları.....143

c- 1920 Yılı Avansları ve Ek Ödenekleri.....145

d- İlk T.B.M.M Bütçesi.....148

2-12 Nisan 1921-11 Ekim 1922 Döneminde Yapılan Mali ve Ekonomik Çalışmalar 161

a-Sakarya Savaşının Finansmanı İçin Çıkarılan Gelir Arttırıcı Kanun ve Kararnameler 162

b- Tekalifi Milliye Emirleri.....164

c-Tekalifi Milliye Uygulamaları.....175

3-Ekonomik Faaliyetler.....183

4-Büyük Taarruzun Finansmanı.....188

IV.BÖLÜM

BÜTÇELER

1- 1921 Yılı Bütçesi.....195

2- 1922 Yılı Bütçesi.....199

3- 1923 Yılı Bütçesi 204

V.BÖLÜM

DIŞ YARDIMLAR

1- Sovyet Yardımı.....210

2- Fransız Yardımı.....218

3- Alman Yardımı.....221

4- İtalyan Yardımı.....221

5- Hint Yardımı.....222

SONUC.....226

BİBLİYOĞRAFYA.....228-237

GİRİŞ:

Yakın çağların başında Dünyanın en büyük devletlerinden birisi olan Osmanlı İmparatorluğunun yüzölçümü 4.000.000 km², nüfusu ise 25.000.000 kadardı. Balkanlar, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz,Asir, Yemen, Mısır, Trablusgarp, Tunus, Cezayir, Kafkasya, Ege Adaları ve Kıbrıs İmparatorluğun sınırları içerisinde yer almakta; Karadeniz Marmara Ege ve Kızıldeniz kıyılarında Türk toprakları uzanmakta, Akdenizin dörtte üçü İmparatorluğun egemenliğinde bulunmakta idi.([1])

Osmanlı İmparatorluğunda ekonomik ve askeri nedenlerle ilk nüfus sayımı 1828 yılında yapılmak istenmişse de; Osmanlı - Rus savaşı dolayısıyla bu girişim başarılı olamamıştır. Savaştan sonra sayım için hazırlıklar yapılacak ve ilk nüfus sayımı 1831 yılında gerekleştirilecektir. Bu sayımla, nüfusun yanı sıra Müslüman ve gayri Müslimlerin birbirlerine oranları ve demografik dağılımları da ortaya çıkacaktır. Sayımda yalnız erkek nüfus dikkate alınmıştır. Kadın nüfus sayılmamıştır. Fakat, kadınların sayısının da erkekler kadar olduğu göz önünde tutulduğunda, Anadolu ve Rumelinin nüfusu yaklaşık olarak hesaplanabilmektedir.

Sayım sonuçlarına göre ([2]), Anadolu ve Rumeli de dört milyon erkek yaşamaktadır.. nüfusun dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Anadolu		Rumeli
1- İslam	2.100.000	500.000
2- Hıristiyan	400.000	800.000
3- Yahudi	5.000	
4- Kipdi	7.000	

XIX. yy. ve XX. yy. başlarında meydana gelen siyasi gelişmeler, savaşlar önemli toprak kayıplarıyla sonuçlanmış; Mısır, Trablusgarp, Tunus, Cezayir, Kırım, Kafkasya, Kars, Ardahan, Batum, Ege Adaları, Kıbrıs ve Meriç Nehrinin batısında kalan topraklar

([1]) Karal, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi (O.T.) C. V,Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri(1789-1856) Ankara 1970, s.1

([2]) Karal, Enver Ziya; Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı, 1831, DİE Yayını, Ankara 1997, s.21-22

imparatorluğun elinden çıkmıştır. Bu büyük toprak kayıplarına rağmen, I. Dünya savaşında, İmparatorluk, Dünyanın en büyük devletlerinden birisidir.

1914 yılı başında Osmanlı İmparatorluğunun yüzölçümü ve nüfusunun dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.([3])

	Yüzölçümü 1000 km²	Nüfus x1000
Avrupa		
Edirne ve Çatalca	22.7	642
İstanbul	3.9	1.160
Anadolu		
27 vilayet ve müstakil Liva	730.5	13.402
İskenderun, Beylan, Antakya	5.7	120
Suriye, Cebel-i Lübnan Kudüs, 6 vilayet ve müstakil liva	221.9	3.075
Mezopotamya		
Musul, Bağdat ve Basra	326.3	2.403
Arabistan		
5 Vilayet ve Müstakil sancak	626.9	5.570
Toplam	1.937.9	26.372

Yukarıdaki tabloya göre İmparatorluğun 1914 yılı başındaki nüfusu 26.372.000 kişi, yüzölçümü ise 1.937.900 km²dir. Ancak Cem Behar'a göre 1914 yılı başındaki toplam Osmanlı nüfusu 18.520.016 kişi olup bunun 15.044.846 sını Müslümanlar oluşturmaktadır..([4])Vilayetler bazındaki nüfusla ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

([3]) Eldem, Vedat; Harp ve Mütareke yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi,(H.M.Y.) Ankara 1994, s.4

([4]) Behar,Cem; Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin nüfusu,1500-1927, C. 2, DİE Yayını, Ankara 1996,i s. 46

Vilayetlere göre resmi Osmanlı İstatistiklerinin deki Osmanlı nüfusu,(XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başı)

Vilayet ve Sancaklar	1885	1897	1906	1914
Edirne	836.043	986.446	1.154.344	631.094
Erzurum	559.155	687.322	675.853	815.432
Aydın	1.408.387	1.534.229	1.721.287	1.608.742
Adana	384.365	398.764	504.426	411.032
İşkodra	87.372	337.584	89.848	-
Ankara	847.482	1.018.747	1.157.131	953.817
İzmit	195.659	228.529	290.504	325.153
Bağdat	197.756	720.555	178.178	-
Basra	8.853	380.630	10.270	-
Beyrut	568.014	623.505	561.619	824.873
Bitlis	276.998	488.642	301.915	437.479
Trablusgarp	-	-	444.650	-
Akdeniz Adaları	264.374	387.318	364.222	-
Çatalca	58.822	61.236	-	59.756
Halep	787.714	921.345	877.682	617.790
Hüdavendigar	1.336.492	1.458.079	1.691.277	616.327
Diyarbakır	368.970	564.671	394.123	619.825
Zor sancağı	34.250	151.260	60.854	66.794
Suriye	400.748	700.134	478.775	918.409
Selanik	990.400	1.040.218	922.359	-
Sivas	926.564	980.982	1.193.670	1.169.443
İstanbul Civarı	80.609	90.034	82.335	-
Trabzon	1.056.293	1.164.827	1.342.778	1.122.947
Kastamonu	949.116	968.884	1.105.419	767.227
Konya	944.009	1.022.844	1.249.777	789.308
Kosova	721.342	954.634	708.163	-
Kudüs	234.774	264.317	321.209	328.168
Elazığ	381.346	566.656	474.370	538.227
Manastır	664.399	1.061.522	824.808	-
Musul	18.611	448.288	161.148	-
Van	119.860	202.007	113.964	259.141
Yanya	516.467	517.274	516.461	-
İstanbul	873.565	1.030.234	782.231	909.978 +10.985.978

KAYNAK: Cem Behar, a.g.e, s.47-48

Yukarıdaki tablo dikkate alındığında Türk anavatanında müstevliye karşı Kurtuluş savaşı yapacak olan nüfus yaklaşık 8 milyon civarındadır.Öte yandan,1914 başındaki Osmanlı nüfusunun etnik dağılımı da aşağıdaki tabloda gösterilmiştir([5])

([5]) Eldem ,Vedat; H.M.Y., s,4

Türk ve benzeri topluluklar	13.032.000
Rum ve benzeri topluluklar	2.872.000
Yahudi	313.000
Arap	9.729.000
Sair	426.000
TOPLAM	26.372.000

Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşları 8 yıl sürmüş toplumun 18-35 yaş arasındaki faal erkek iş gücünde telafisi mümkün olmayan büyük kayıplara yol açmıştır. Ülkede üretken nüfus azalırken tüketici durumda olan, yaşlı ve çocuk nüfusla; kendilerinden her alanda yararlanılamayan kadınların nüfus içerisindeki yoğunluğunda artma meydana gelmiştir.

Zararlı propagandaların ve Türkiyede iki ayrı hükümetin bulunmasından dolayı çıkan isyanlar dolayısıyla Milli Mücadele güçlükle yürütülmüş, nüfusun büyük bir kısmı da Milli Mücadelenin karşısında yer almıştır. Misakı Milli sınırları içindeki Türkiyenin kurtarılması için verilen mücadelenin finansmanında anavatan topraklarının bütününden yararlanma imkanı da olmamıştır. Çünkü İtilaf Devletleri mütarekenin yedinci maddesinden yararlanarak işgal hareketlerini başlatmışlar ve bunun sonunda; Hatay, Antep, Urfa ve Maraş İngilizler; Adana ve Mersin Fransızlar; Antalya, Fethiye, Marmaris, Bodrum ve Kuşadası İtalyanlar; İzmir ve Çevresi Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, Samsun, Merzifon, Afyon ve Konya'ya İtilaf Subayları yerleşmiş, Boğazlar ve Trakya da Galip Devletlerin ortak işgali altına girmiştir.

Yunan işgalinin Ege ve Marmara Bölgelerine yayılmasından dolayı Kurtuluş savaşında Ankara bu Bölgelerin imkanlarından yararlanamamıştır.Bu nedenle Milli Hükümet daha ziyade İç ve Doğu Anadolu ile Karadeniz Bölgelerinin maddi imkanlarına dayanarak milli mücadeleyi sürdürmüştür. Öte yandan Türk Ordusu da memleketi savunacak durumda değildir.

1683 Tarihli Viyana mağlubiyeti ve sonrasındaki bozgunlar Osmanlı ordusunun ıslahını gündeme getirmiş, I. Mahmut devrinde (1730-1745) Humbaracı Ahmet Paşa ile ilk defa orduda Batılılaşma çalışmaları başlatılmıştır. XVIII. ve XIX. yy. da çok sayıda Batılı askeri uzman ülkeye gelmiş Orduda ve okullarda görev almışlar,ıslah edilemeyen Yeniçeri Ordusu kaldırılmış Batı usulünde Ordular meydana getirilmiştir.

Ancak tüm iyi niyetlere ve önemli çalışmalara rağmen Ordu 1877-78 Rus-19112-13 Balkan savaşlarında mağlup olmuş. Önemli insan kayıplarının yanı sıra toprak ve maddi kayıplara da uğranılmıştır.

14 Şubat 1913 de " Teşkilat-ı Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi" yayınlanmış ve Türk Kara Ordusu dört ordu müfettişliği ile 13 kolordu ve 38 piyade tümeni şeklinde yeniden teşkilatlandırılmıştır. Osmanlı Kara Ordusunun mevcudu 305 bin civarında olup Ordunun elinde 2.310 top ve 256 makineli tüfek bulunmaktadır.([6]) Ülkenin mali ve endüstri bakımından zayıf olmasından dolayı Orduda başta donanım eksikliği ve eğitim olmak üzere çeşitli açılardan problemler yaşanmaktadır.

2 Ağustos 1914 Osmanlı- Alman gizli ittifak anlaşmasından sonra([7]), 3 Ağustos 1914'de genel seferberlik ilan edilmiş ordu müfettişlikleri ordu kumandanlıklarına dönüştürülmüştür. Buna göre I. Ve II. Ordular İstanbul ve çevresinde, III.Ordu Doğu Cephesinde, IV. Ordu da Suriye ve Filistin de toplanmıştır. Bunların dışında ayrıca, doğrudan Osmanlı Genel Kurmayına bağlı olan Yemendeki VII. Kolordu ile Asir ve Hicazdaki 21.ve 22. Tümenler bulunmaktaydı.

I. Dünya savaşında müttefik Almanların baskısıyla cephe sayısı çoğaltılmış, 38 tümenden oluşan Türk Ordusu, savaş içerisinde 61 tümenden meydana gelen 9 orduya çıkarılmıştır. Ancak masrafların karşılanamaz hale gelmesinden dolayı 1916 Eylül'ünden itibaren kadro daraltılmasına gidilmiş ve 1918 yılı sonlarına doğru Tümen sayısı 27 ye düşürülmüştür. ([8])

Mondros Mütarekesi sonrasında Türk Ordusu İstanbul, Konya ve Erzurum merkez olmak üzere üç ordu müfettişliği bünyesinde, 20 tümenden oluşan 9 kolordu halinde yeniden teşkilatlandırılmıştır. Mütareke kadrosuna göre; beher tümenin er mevcudu 2020, piyade tüfeği mevcudu 1500, ağır makineli tüfek 12, top sayısı da 8 adet olarak belirlenmiştir.([9]) Bu uygulama ve terhisler sonucunda Türk Ordusu bulundukları mevkilerde adeta kadro haline getirilmiştir. Disiplin bozulmuştur. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra orduda firarlar artar. 57. Fırka Kumandanlığı 19.5.1918 de firarları durdurabilmek için vur emri çıkarmıştır.([10])

([6]) Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (T.S.K.T.), T.B.M.M. Hükümeti dönemi , IV. Cilt, I. Kısım, Ankara 1984, s.3
([7]) Ülman, A. Haluk, I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, Ankara 1973, s. 217
([8]) T.S.K.T.,C.IV,K.I,s.6
([9]) Türk İstiklal Harbi; Batı Cephesi ,Cilt2, Kısım 1, Ankara 1963 s. 35-36
([10]) Aker M. Şefik, İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali(104 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih kısmı) Ankara 1937, s.84-87

I. Dünya savaşında Türk ordusunun kayıpları 325 bin şehit ve 400 bin yaralı olmak üzere 725 bin kişiye ulaşmaktadır.([11]) Encyclopedia Americana esir ve kaybolanları dikkate alarak kayıp sayısını 975 bin olarak göstermektedir.([12])

([11]) Baldwin,Hanson W.; World War I,New York 1962 p. 157
([12]) The Ancyclopedia Americana, Volome 29, Conneticut 1982, s. 360

1.BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞININ BAŞLANGICINDA TÜRKİYENİN GENEL DURUMU

1- Ulaşım:

Anadolu, Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü durumunda olduğu için, Hititlerden itibaren ülkenin iç ve dış ulaşımını sağlamak için yollar yapılmıştır.

Selçuklular ve Osmanlılar ticaretin gelişmesi için konaklama yerleri olarak kervansaraylar, kervan yolları, kuyular, çeşmeler, hanlar yapmışlardır.

Avrupadaki sanayi inkılabını takiben yollara olan ihtiyaç artmış ve Osmanlı İmparatorluğunda 1866 yılında "Turuk-u Muabir Hakkında Nizamname" adlı kanun kabul edilmiştir. Avrupa ve Asya topraklarında yol yapımı için programlar yapılmış 48.900 km. uzunluğunda yolun inşası amaçlanmıştır.

Ancak program gerçekleştirilemeyecek, yapılan şoseler kervan yollarından farksız olacak sel ve yağmur sularıyla kısa sürede kullanılamaz hale gelecektir.(1)

Yollar ve köprüler kamyon nakliyatına elverişli değildir. (2). Bu nedenle 1916 da 3. ordunun sadece 2 kamyonu bulunmaktadır.

1919-1920 yıllarında Anadolu da 5 ana karayolu bulunmaktadır.

1- Bağdat Karayolu: Samsun-Amasya-Tokat-Sivas-Harput-Mısır yolu

2- Ereğli- Konya-Kayseri-Malatya-Harput-Diyarbakır yolu

3- Kayseri-Sivas yolu

4- Halep-Urfa-Diyarbakır yolu

5- Trabzon-Bayburt-Erzurum-İran yolu

Misakı Milli sınırları içinde toplam uzunluk 9711 km. olup bunun 3026 km sinin yeniden yapımı gerekmektedir.

---

(1) Berksan Nazım; Yol Davamız Dün Bugün Yarın Ankara 1951 s 13-31

(2)Aydemir,Şevket Süreyya; Makedonyadan Orta Asyaya Enver Paşa Cilt III İst.1992 s.32

Milli mücadelenin başında Anadolu'da 7 demir yolu hattı bulunmaktadır. Bunlar:(3)

1- Anadolu demiryolu, İstanbul-İzmit, Eskişehir-Ankara

2- Bağdat hattı, Eskişehir-Afyon-Konya- Adana-Halep

3- Mersin-Tarsus-Adana

4- İzmir-Aydın

5- İzmir-Salihli-Alaşehir-Uşak-Afyon

6- İzmir-Manisa-Soma-Bandırma

7- Mudanya-Bursa

Demiryolu hatları yabancılar tarafından işletilmektedir.Hatlarda 280 lokomotif mevcut olup, 100 kadar hizmetli odun kullanarak lokomotifleri çalıştırmaktadır.

Ulaşımda hayvan gücünden de yararlanılmaktadır. Bilhassa develerden katarlar oluşturulmuştur.

Ülkede 1000 civarında otomobil olup bunun ancak 100 tanesi çeşitli Anadolu illerinde bulunmaktadır.(4)

Kabotaj hakkı yabancı ülkelere verilen kapitülasyonlar dolayısıyla delinmiştir. Osmanlı limanları arasındaki yük ve yolcu taşınması liman hizmetleri yabancıların elindedir.

Sanayi inkılabı ile birlikte Batı Avrupada buharlı gemiler hizmete girmiş, Türk Denizciliği bu gelişmeye ayak uyduramamıştır. Ancak, Osmanlı Devleti 1844 yılında deniz ticaretinde buharlı gemilerden yararlanmak için "İdare-i Mahsusa" adıyla yeni bir teşkilatlanmaya gidecek, bunu Seyr-i Sefain İdaresi takip edecektir.

Osmanlı donanması ve ticaret filosunun zayıf olması dolayısıyla I. Dünya Savaşı sırasında tüm cephelere karayolu ağırlıklı sevkıyat yapılmıştır. Türk denizlerinde ve limanlarında güvenlik tehlikeye girmiştir. Mondros Mütarekesi ile birlikte donanma ve limanlar İtilaf Devletlerinin kontrolü altına girer. Osmanlı deniz ticaret filosu savaştan önce 130.000 tona ulaşmıştı ancak savaş sırasında 63geminin İtilaf Devletleri tarafından batırılması

---

(3) Çavdar Tevfik; Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, İstanbul 1971, s.80

(4) Çavdar Tevfik; a.g.e. s. 84

dolayısıyla ticaret filosunun 2/3'den fazlası kaybedilmiştir. Toplam tonaj 35 bin ton civarındadır. (5)

2- Sanayi:

Selçuklular ve Osmanlının yükselme döneminde yerli sanayi ve ticaret batı ülkeleriyle rekabet edebilecek durumda idi. Fakat XVI. yüzyılın ortalarından itibaren gerileme başlayacaktır. XV. ve XVI. yüzyıllarda Türk sanayisinin Avrupaya ayak uyduramamasının nedeni, Türk esnaf loncalarının eski ortaçağ usullerine bağlı kalması, ve Türk Osmanlı pazar sisteminin serbest gelişmeyi engelleyici bir karakterde olmasıdır. İmal edilen malların boyutları, şekli ve kalitesi usta, çırak ve dükkan sayısı disiplin içerisinde önceden belirleniyordu. Müşterinin alım gücüne hitap eden değişik kalitede mal çıkartılmıyordu. Osmanlı Devleti, orta çağ ülkesi olma özelliğini değiştirememişti.(6) Osmanlı İmparatorluğunun siyasi ve iktisadi bakımdan güçlü olduğu XVI.,XVII. ve XVIII. yüzyıllarda küçük sanatlar dokumacılık ve gemicilik sanayiinde, Türkiye, Batı Ülkelerinden geri bir düzeyde değildi.

Pamuklu, yünlü ve ipekli kumaşları deri ve toprak eşyaları, silahları haklı bir ün kazanmıştı. Hatta 1560-1648 yılları arasında Venedikliler bir kısım donanmalarının inşasını Osmanlı deniz tezgahlarına sipariş etmişlerdir.(7) Fakat XVIII. yy.lın sonlarında Avrupada başlayan sanayi inkılabına Osmanlı Devleti ayak uyduramamış, Batı Ülkelerinden gelen sanayi ürünleri Türk pazarlarını doldurmuştur. Bu durum Türk el sanatlarının gerilemesine ve işsizliğe sebep olmuştur.

XIX.. yy. da Osmanlı yerli üretiminin çökmesi ile ilgili bir çok örnek bulunmaktadır. 1839'da İstanbul da 2752 kumaşçı tezgahı ve bu tezgahlarda yaklaşık 3500 kişi çalışmaktayken, 1859 da tezgah sayısı 25'e işçi sayısı da 42 ye düşmüştür. (8)1830 larda Osmanlı İmparatorluğunu gezen bir Batılıya göre; 1812 de 40 a inmiş, 1812 de Tırnova'da 2000 mensucat tezgahı çalışırken 1830 da sayı 100'e inmiştir.(9)

---

(5) Yaşa, Memduh; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978) İst. 1980, s. 270

(6) Akdağ Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara 1971, s. 178-180

(7) Tökin İ. H; İktisadi ve İçtimai Türkiye, Rakamlarla Türkiye'de Sanayi, İstatistik Gen. Müd. Yay., Ankara 1946, s. 4

(8) İlkin, Akın; Atatürk Dönemi Sanayi Politikası, İst. 1981, s. 39

(9) Sarç, Ömer Celal; Ziraat ve Sanayi Siyaseti, İst. 1934, s. 343

Gelişmiş Batı Ülkelerinin rekabeti karşısında hammadde ve yiyecek maddeleri satan, dışardan mamul madde satın olan bir ülke manzarası gösteren Osmanlı İmparatorluğu 1913-1915 (1329-1331) seneleri sanayi istatistiklerine bakıldığında: ülkede yüksek fırınlar,metalürji ve makine üreten fabrikalar kurulmamıştır.(10) Yoğun Pazar için üretim yapan madeni eşya imalatı sanayiinde hammadde olarak hurda demir kullanılmaktadır. İzmir de montaj niteliğinde birkaç fabrika bulunmaktadır.

Kapitülasyonlar sebebiyle yabancı ürünler %5 ve 1862-1902 yılları arasında ise %8 ithalat resmi ile ülke içinde serbestçe pazarlanırken, yerli ürünlerden değerlerinin %12'si ile %50'si arasında değişen resim alınmakta, rekabet şanslarını tamamen yitirmekte idiler.(11)

Osmanlı Devleti yerli ürünlerin rekabet gücünü ve Pazar paylarını arttırabilmek için, 1863 yılında bir, "Islah-ı Sanayi Komisyonu" oluşturmuştur. Komisyon; gümrük gelişmelerini artırmak, sanayi okulları açmak, yeni şirketlerin kurulmasını sağlamak, mevcut sanayi ve el sanatlarını korumak ve geliştirmek amacı taşıyan çalışmalar yapmıştır. Ancak kapitülasyonlar komisyonun önerisiyle alınan tedbirleri sonuçsuz bırakacaktır. Ülkede bu dönemde bazı maden işletmeleri ile tüketim malları alanında çoğunluğu yabancı sermayeye ait bazı tesisler kurulmuştur. Ayrıca çeşitli alanlarda öğretim yapan sanat okulları ve sermayesi Türk ve Azınlık iş adamlarına ait 7 esnaf şirketi kurulabilmiştir.(12)

Batı sanayisinin rekabetine dayanamayarak bir çok fabrikanın kapanmasına karşın, giyim eşyası ve kumaş üreten Bakırköy Fabrikası, Hereke Fabrikası, İstanbul Feshane Fabrikası ve Tophane Silah Fabrikası yapılan büyük mali destekle cumhuriyet dönemine ulaşmıştır.

1908 Meşrutiyet yönetiminin kurulmasından sonra ticaret ve sanayi alanında bir canlanma görülür. 1913 yılında "Teşviki Sanayi Kanunu Muvakkati" çıkarılır. Bu kanunla genel değeri 1000 Lirayı geçen ve yılda toplam olarak 750 gün miktarında işçi çalıştıran ve en az 5 beygirlik muharrik güç kullanan ve doğal ham maddeleri başka bir şekle sokan fabrikalara bazı muafiyetler tanınmaktadır.[13] Bu kanunla sanayicilere başta vergi bağışıklıkları olmak üzere çeşitli teşvikler getirilmektedir.

Avrupa da I. Dünya savaşının çıkmasından faydalanan Osmanlı İmparatorluğu, Eylül ayı başlarında bütün yabancı devletlere birer nota vererek bundan böyle kapitülasyonları

10-Ökçün, A. Gündüz; Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiği, DİE Yayını Ankara 1997, s.XXI
11-Sarç, Ö.Celal; Tanzimat ve Sanayimiz Cilt 1 İstanbul 1943 s. 433
12- Sarç Ö Celal; a.g.e, s. 433
13-Ökçün; A. Gündüz; a.g.e, s. 5

kaldırmaya karar verdiğini belirtecek ve 1 Ekim 1914 tarihinde, gümrük resimlerini %11'den %15'e çıkararak, yabancıların ülke içi ve dışı haberleşmelerini yürüten yabancı postahaneleri kapatacaktır.[14] Bu arada Ticaret ve Ziraat Nezareti 1913 ve 1915 yıllarına ilişkin olarak İstanbul Vilayeti ile İzmir, Manisa, Bursa, İzmit, Karamürsel, Bandırma ve Uşak İllerinde bir sanayi sayımı yapılacak ve bu sayım sonuçları da 1917 yılında "1329-1331 seneleri sanayi istatistik'i" adı altında yayınlanacaktır. Bu sayım bize Osmanlı Sanayi hakkında genel bir görüş vermektedir. O tarihlerde İstanbul ve İzmir Osmanlı sanayisinin ağırlığını barındırmaktadır. Adana ve Tarsus da dört pamuk ipliği fabrikası bulunmakta, diğer şehirlerin bazılarında ise debagat tesisleri dışında sanayi kuruluşu bulunmamaktadır. 1913 ve 1915 yıllarına ait sanayi istatistikleri A. Gündüz Ökçün tarafından yayınlanmıştır. [15] Sayımda küçük sanayi ve ev sanayi dikkate alınmamıştır. Sınıflandırılarak sayımı yapılan sanayinin toplam sayısı ve üretim değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Sektörlere göre sanayi müesseseleri ve toplam üretim değerleri

	Asli Müesseseler							
	Mevcut Olan		İşler durumda bulunan		Bilgi Veren			
SANAYİ NEV'İ	1913	1915	1913	1915	1913	1915	1915(Kuruş)	1913(Kuruş)
I. GIDA SANAYİİ								
1-değirmencilik	31	33	28	28	22	24	336.726.960	216.622.140
2- Makarna İmalatı	9	9	9	9	8	8	9.899.010	6.944.290
3-Şeker,tahin imalatı	18	18	18	13	18	13	4.220.126	22.373.332
4-Konserve İmalatı	8	8	8	5	7	5	667.500	2.260.000
5- Bira imalatı	4	4	4	2	4	2	15.164.730	15.718.700
6-Buz imalatı	4	4	4	1	4	1	1.165.362	3.332.855
7-Tütün imalatı	2	2	2	2	2	2	164.501.824	192.293.173
	76	78	73	60	65	55	531.895.512	459.644.490
II TOPRAK SANAYİİ								
1- Tuğlacılık	7	7	7	-	5	-		1.900.000
2-Kireç imalatı	6	6	6	2	5	2		1.313.620
3- Çimento imalatı	2	2	2	1	2	1		7.756.560
4- Çimento mamülatı	3	4	3	1	3	1	2.683.843	2.313.776
5- Porselen imalatı ve elmastıraşçılık	2	2	2	1	2	1		95.500
	20	21	20	5	17	5	2.683.843	13.382.456
III. DERİ SANAYİİ								
1- Debagat	12	13	11	12	11	12	62.577.319	31.983.117

[14] Ülman, A. Haluk, a.g.e.,s.222
[15] Ökçün A. Gündüz,a.g.e.

	12	13	11	12	11	12	62.577.319	31.983.117
IV.AĞAÇ SANAYİİ								
1-Marangozluk	10	13	10	12	9	10	2.590.096	4.562.825
2-Kutu imalatı	8	8	8	5	8	5	2.650.000	6.500.000
3-Sair ağaç sanayii	1	3	1	2	1	2	680.000	-
	19	24	19	19	18	17	5.920.096	11.062.825
V.DOKUMA SANAYİİ								
1-Yün iplik imalatı ve yün dokuma	13	13	13	7	13	7	56.325.280	66.894.896
2-Pamuk ipliği imalatı ve pamuk dokuma	3	5	3	4	1	4	22.148.994	-
3-Ham ipek imalatı	41	41	32	20	32	20	9.800.700	25.935.500
4-İpek dokuma	6	6	6	2	4	2	514.845	1.103.068
5-Sair dokuma imalatı	12	13	12	7	12	7	1.997.703	6.333.440
	75	78	66	40	62	40	90.787.522	100.266.904
VI.KIRTASİYA SANAYİİ								
1-Sigara kağıdı imalatı	12	12	12	12	12	12	29.587.290	17.596.373
2-Matbaa ve sair kağıt imalatı	43	43	43	41	32	29	16.597.887	19.944.904
	55	55	55	53	44	41	46.185.177	37.541.277
VII.KİMYA SANAYİİ								
1-Yağ üretimi	5	5	5	1	5	1	-	4.993.230
2-Sabun imalatı	3	3	3	3	3	3	-	4.688.274
3-Palamut özü üretimi	2	2	2	-	2	-	-	5.936.280
4-Sair kimyasal üretim	2	3	2	1	3	1	-	1.317.909
	12	13	12	5	12	5	16.997.286	16.935.693
TOPLAM	269	282	256	194	229	175	757.046.755	670.816.762

KAYNAK: A. Gündüz Ökçün, a.g.e.,s.26

Tablodan da anlaşıldığı üzere mevcut sanayide ağırlık gıda sanayiinde olup, çeşitli sanayi dallarının imalat ve üretimindeki paylarıda aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Sektörlere göre üretim değerleri

	Üretim ve İmalatı		Tüme Oranla %
Sanayi Nevi	1915 (Kuruş)	1913(Kuruş)	1915 - 1913
1-Gıda Sanayi	531.895.512	459.644.490	70.3 - 68.2
2-Toprak Sanayi	2.683.843	13.382.456	0.3 - 1.9

3-Deri Sanayi	62.577.319	31.983.117	8.3 - 4.8
4-Ağaç Sanayi	5.920.096	11.062.825	0.8 - 1.6
5-Dokuma Sanayi	90.787.522	100.266.904	11.9 – 14.9
6Kırtasiye Sanayi	46.185.177	37.541.277	6.1 - 5.6
7-Kimya Sanayi	16.997.286	16.935.693	2.2 - 2.5
TOPLAM	757.046.755	670.816.762	99.9 – 99.9

KAYNAK: A. Gündüz Ökçün, a.g.e.,s.27

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Osmanlı sanayi imalatının 1913'de %68.6'sı,1915 de de %70.3'ü gıda sanayine aittir. İkinci sırada dokuma sanayi yer almaktadır. Bu dalın tüm imalat içindeki oranı 1913'de %14.9, 1915' de %11.9 dur. bütün müesseselerin %55'i İstanbul ve çevresinde yer almıştır. İstanbul'u ikinci sırada İzmir takip etmektedir.

Sanayi müesseselerinde çalışan iş gücünün sektörlere dağılımı ve toplamı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Sanayi Müesseselerinde sektörlere göre istihdam

	Çalışanların toplamı		%	
Sanayi Nevi	1913	1915	1913	1915
1-Gıda Sanayi	4.281	3.916	25.2	27.8
2-Toprak Sanayi	980	336	5.8	2.4
3-Deri Sanayi	930	1.270	5.4	9.0
4-Ağaç Sanayi	705	377	4.1	2.8
5-Dokuma Sanayi	7.765	6.763	45.8	48.0
6- Kırtasiye Sanayi	1.897	1.267	11.2	9.0
7-Kimya Sanayi	417	131	2.4	0.9
TOPLAM	16.975	14.060	99.9	99.9

KAYNAK: A.Gündüz Ökçün, a.g.e.,s.22

Çalışan işçinin 1913'te %45.8'i ve 1915'de %48 dokuma sanayinde, daha sonra gıda sanayinde ve diğer dallarda istihdam edilmiştir.

Sanayi işyerlerinin iktisadi faaliyet kollarına göre ülkeye dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Sanayi işyerlerinin iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı (1915)

İşyeri Sayısı				
İktisadi Faaliyet Kolu	İstanbul	İzmir	Diğer yerler	Toplam
Gıda	45	23	10	78
Toprak Ürünleri	20	1	-	21
Deri	11	2	2	13
Ağaç	15	9	-	24
Dokuma	15	8	55	78
Kağıt,Matbaa	44	11	-	55
Kimya	5	8	-	13
TOPLAM	155	62	65	282

KAYNAK :Türkiyede Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı(Komisyon yay.) (T.T.E.G. 50. Yılı), Ankara 1973, s.37

Ülke içerisinde bulunan sanayi tesislerinin tasarruf edenlere göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

İşyerlerinin Tasarruf Edenlere Göre Dağılımı

İktisadi Faaliyet Kolu	Devlet	Anonim Şirket	Özel kişi	Toplam
Gıda	1	8	66	75
Toprak Ürünleri	1	5	11	17
Deri	1	1	11	13
Ağaç	-	-	24	24
Dokuma	18	10	45	73
Kağıt, Matbaa	1	-	50	51
Kimya	-	4	7	11
TOPLAM	22	28	214	264

KAYNAK: T.T.E.G. 50 Yılı s.143

Osmanlı İmparatorluğunda 20.yy.'ın başında önemli miktarlarda maden üretilmektedir. Ticaret, Ziraat ve Maadin Nezaretlerinin istatistikleri Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından oluşturulan bir komisyon vasıtasıyla yayınlanmıştır. [16]

Ülkede üretilen madenlerin miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Başlıca Madenlerin Üretimi(1000 ton)

Yıllar	Kömür	Bakır	Simli Kurşun	Krom	Boraks
1900	387.6	1.2	9.8	13.5	-
1901	340.8	1.3	9.7	40.9	-
1902	388.2	1.5	9.9	34.6	9.6
1903	453.8	1.6	10.0	30.4	6.9
1904	518.5	1.2	11.1	19.2	9.3
1905	590.0	0.9	11.4	20.2	12.9
1906	610.9	0.8	8.4	32.6	10.1
1907	735.8	1.1	11.2	28.9	13.7
1908	697.7	1.5	11.9	11.6	11.2
1909	793.6	1.4	12.8	17.8	15.3
1910	764.4	0.7	12.3	17.0	11.4
1911	904.4	1.1	11.5	17.5	13.4
1912	810.0	1.0	12.5	20.1	14.1
1913	826.8	-	13.9	29.1	21.5
1914	651.2	-	-	9.8	10.5

KAYNAK: T.T.EG. 50 Yılı, s.35

Sanayinin ve gemilerin yakıt ihtiyacından dolayı en fazla kömür üretilmektedir. 1914 de kömür üretimi 651.200 tondur.Kömürden sonra krom boraks ve diğerleri sıralanmaktadır.

Maden üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancıların payları ile maden alanındaki Yabancı sermaye yatırımları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları

Yıl	Türk	Azınlık	Yabancı
1902	42.70	7.25	50.05
1903	43.76	3.56	52.68

[16] Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 yılı,(Komisyon Yay.), (T.T.E.G. 50. Yılı),Ankara 1973

194	38.49	1.85	59.66
1905	33.43	2.13	64.44
1906	45.84	1.32	52.84
1907	37.66	2.16	60.18
1908	22.33	4.10	73.57
1909	23.33	5.20	71.47
1910	19.27	3.43	77.30
1911	20.11	4.61	75.28

KAYNAK:T.T.E.G. 50 Yılı s.34

Maden Kesiminde Yabancı Sermaye Yatırımları

Sermaye Sahibi	Kuruluş Tarihi	Maddenin Nevi	Sermaye Milyon O.L	Yatırım O.L
Fransız				
Balya Karaaydın	1892	Simli Kurşun	0.290	0.492
Kesendere Madenleri	1893	Manganez	0.198	0.250
Ereğli Maden Şir.	1896	Maden Kömürü	1.386	1.860
Karasu Madeni	1900	Kurşunlu Çinko	0.220	0.250
TOPLAM	-	-	2.094	2.852
İngiliz				
Peterson ve Ort.	1887 1885	Borasit Krom	0.275 -	0.395 0.100
TOPLAM	-	-	0.275	0.495
Alman				
Sarıca Ocakları	1913	Maden Köy.	0.100	0.135
Krupp, Sochlingvs	1911	Krom	-	0.075
TOPLAM	-	-	0.100	0.210
GENEL TOPLAM	-	-	2.469	3.557

KAYNAK: T.T.EG. 50 Yılı, s. 34

Türkiye deki halı tezgahlarının ve işçilerin ülke içerisine dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Halı Tezgahlarının ve İşçilerinin Bazı Merkezlere Göre Dağılımı, 1900-1914

Bölgeler	Tezgah Sayısı	İşçi Sayısı	Tezgah Başına İşçi
Uşak Kula Çevresi	4.455	14.476	3.24
Isparta Çevresi	3.710	10.781	2.91
Kayseri Bünyan Çevresi	6.470	18.800	2.90
Diğer Bölgeler	4.510	16.025	3.55
TOPLAM	19.145	60.082	3.14

KAYNAK: T.T.EG. 50 Yılı, s. 36

1915 Sanayii istatistiklerine göre sanayi de çevirici güç dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Sanayi Müesseselerinin sektörlere ve muharrik güç kaynağına göre dağılımı

	MUHARRİK GÜÇ		%		
Sanayi Nevi	Sayı	Beygir Gücü	Muharrik Güç Sayısına Oranı	Beygir Gücüne Oranla	Ortalama Takat
1- Gıda Sanayii	110	7.893	29.4	37.6	71.7
2- Toprak Sanayii	22	3.837	5.9	18.2	174..4
3- Deri Sanayii	27	961	7.2	4.6	35.5
4- Ağaç Sanayii	25	513	6.7	2.4	20.5
5- Dokuma Sanayii	102	6.247	27.2	29.8	61.2
6- Kırtasiye Sanayii	75	705	20.0	3.4	9.4
7- Kimya Sanayii	13	821	3.5	3.9	63.0
TOPLAM	374	20.977	99.9	99.9	56.1

KAYNAK: A.Gündüz Ökçün,a.g.e, s.19

1913-1915 Sanayii sayımına göre mevcut sanayiinin iç tüketimi karşılama oranı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Üretimim Tüketim İçerisindeki Yeri

İktisadi Faaliyet Kolu	Üretim, Tüketim İçerisindeki Payı %
Değirmencilik	59.4
Makarna Üretimi	93.0
Şekercilik, Tahin Helvası	131.3
Konserve	43.9
Bira Üretimi	91.6
Buz Üretimi	103.1
Tuğla Üretimi	32.1
Kireç	64.4
Çimento	69.8
Çimento Ürünleri	52.7
Deri Sanayii	40.2
Marangozluk	41.2
Kutu Yapımı	94.5
Yün İpliği	82.5
Yünlü Dokuma	41.3
Pamuk İpliği	20.6
Pamuklu Dokuma	9.5
Yağ Üretimi	4
Sabun Üretimi	3.1
Palamut Özü	18.9

KAYNAK: T.T.EG.50 Yılı,s.40

İttihat ve Terakki Hükümeti kapitülasyonları kaldırdıktan sonra iktisadi ve mali alanlarda Milli Politikayı takip etmeye başlayacaktır. Bu politikanın amacı ülke içerisindeki zararlı tümörlerin temizlenmesidir. Bu amaçla birtakım askeri ve siyasi tedbirlerin yanı sıra idari ve iktisadi tedbirler de alınır.

Milli İktisat kaynaklarının gayri milli unsurlardan kurtulmasına çalışılır. Bu programı İzmir de Teşkilatı Mahsusa adına Celal Bey yürütmüştür.[17] Fakat bu politika içerde kargaşa dışarıda ise ülkeye yönelik düşmanlığa yol açar.

Milli Mücadele yıllarında, Ankara hükümeti İktisat Bakanlığı vasıtasıyla sanayii istatistiği hazırlayacaktır. Fakat bu istatistikler de işgal altında bulunan İzmir, Bursa, Adana, İstanbul gibi şehirler dışında bırakılmıştır. Ayrıca istatistiklerde yer alan kuruluşlar büyük ölçüde el ve el sanatlarından ibarettir.[18] Bu istatistikler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Ülkede Sanayi İşyerleri ve Buralarda Çalışan İşçi Sayısı, 1922

İktisadi Faaliyet Kolu	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşyeri Başına Düşen Ortalama İşçi Sayısı	Kuruluşlara Göre Oranı %
Tekstil	20.057	35.316	1.76	60.7
Deri İşletme	5.347	17.964	3.35	16.2
Metalürji	3.272	8.021	2.45	9.9
Ağaç ve Marangoz İşleri	2.067	6.007	2.91	6.3
Gıda	1.274	4.491	3.52	3.8
Gömlek vb.	704	3.612	1.93	2.1
TOPLAM	32.721	75.411	2.30	1.0

[17] Bayar, Celal; Bende Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, CiltV, İstanbul 1966, s. 1578-1580
[18] Tökin, İ.H.; a.g.e, s.27

Tekstil İşyerlerinin Alt Kesimlere Göre Dağılımı, 1922

Alt Kesimler	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşyeri Başına Düşen Ortalama İşçi Sayısı
Pamuklu Urba	5.897	6.742	1.14
Halı ve Kilim	3.067	8.838	2.88
Keçe Elbise	810	1.687	2.08
Kenevir Dokuma	435	4.309	9.90
Şayak ve Aba	5.550	1.173	2.13
İpekli Dokuma	56	1.584	28.27
İpek Eğirme	153	675	4.44
Peştamal	2.799	3.791	1.35
Dokuma Elbise	5.567	4.786	0.85
Keten Üretimi	380	1.110	2.92
Diğer Kumaşlar	30	30	1.00
TOPLAM	20.057	35.316	1.76

KAYNAK: T.T.E.G. 50 Yılı, s. 41

3) TİCARET

Osmanlı İmparatorluğunda ticaret, esnaf loncaları vasıtasıyla yapılmaktadır. Şehir ve kasabalarda yaşayan esnaf kendi arasında üretici, toptancı ve bizzat malı kendi dükkanında Kadı'nın narhı ile belli bir kardan satan, aracı olmak üzere işbölümü yapmıştır.

Dışardan gelen veya yerli olan ürün ilk satıcıdan son alıcıya esnaf eliyle ulaşmaktadır. Esnaf "Lonca" adı ile bilinen meslek dernekleri halinde teşkilatlanmıştır.

Mallarını hanlarda depolayan toptancılar arasında yabancılar da bulunmaktaydı. Kervanları at, deve, katır ve eşekten oluşan kervancılar, tüccarların mallarını belli bir ücret karşılığında ülke içerisinde taşımakta idiler. Kervanlar bilhassa Bağdat, Tebriz, Diyarbakır, Erzurum, Şam, Halep, Sivas, Tokat, Kayseri, Konya, Ankara, Bursa, Afyon, İzmir, İstanbul, Edirne, Selanik, Belgrat gibi Büyük şehirler arasında mal taşıyordu. Önemli limanlar ise İstanbul, Antalya, İzmir, Selanik, Sinop, Trabzon vb. dır. Yollarda kervansaraylar kurulmuştur. Tüccarlar XV. ve XVI. yy. da bankaların olmamasından dolayı oturduğu şehirden ayrılmadan önce gideceği şehirdeki tüccarın güvendiği ortağına alacağı malın

bedelini kadı önünde yatırmakta ve onaylı kağıdı, kervanlarla ona ulaştırarak malı almakta idi.[19] Böylelikle yanında hem fazla para taşımıyor hem de soygundan korunmuş oluyordu.

Toptan alım-satım yapılan yerler "Muhtesip" ler tarafından denetlenirdi. Büyük şehirlerde haftanın ve yılın belli günlerinde meydan pazarları kurulurdu. Tek bir cins ticaret malı satan kapan hanları da önemli ticaret yerleriydi.

Osmanlı Devletinde Orhan Bey zamanında ilk Osmanlı parası olan "Gümüş Akçe" 1327 yılında çıkarılır. Fatih döneminde 1479 yılında ilk Osmanlı altın lirası olan "Sultani" ler piyasaya çıkar böylelikle bu tarihten itibaren piyasada çift metal para sistemine geçilir. 9 Ocak 1881 tarihli yasayla da Osmanlı Lirası para birimi olarak kabul edilir. Bilindiği gibi ticaretin dayandığı en önemli ödeme aracı paradır. XIX. yy.. Başlarında piyasalardaki para darlığını azaltabilmek için 1809 yılında "Beşlik" ve "Altılık" diye adlandırılan para çeşitleri de arza sunulmuştur. [20] Ülkedeki ilk kağıt para uygulamasına ise 1840 yılında çıkarılan "Kaime" lerle geçilir. Başta İstanbul, Edirne, Bursa olmak üzere çeşitli şehirler de padişah adına para basmak amacıyla "Darphaneler" kurulmuştur.[21] Osmanlı ticari hayatında para ve kredi kullanılması oldukça yaygındır. Bilhassa XVI. yüzyılda değerli madenlerin çoğaltılması ile sikke kullanılması köylerde artacaktır. Ülkede gümüş oranı düşük para çıkartılmasından dolayı tağşiş olayı yaşanmış ekonomik enflasyonlar meydana gelmiştir.

Osmanlıda II. Mehmet'in saltanat yıllarında, 1580-1640 yılları arasında ve II. Mahmut'un döneminde tağşiş (değeri düşürülmüş para) ve enflasyon yaşanmıştır.[22] Devletin ihracat ve ithalatıyla ilgili son dönemde ilmi çalışmalar yapılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda dış ticaretle ilgili istatistikler 1878 (1294) yılından itibaren yayınlanmaya başlanmıştır.XIX. yy. da İngilizlerle yapılan 1838 ticaret antlaşması ile bu ülkeye ticari alanda büyük kolaylıklar sağlanmıştır.Daha önce yabancıların İmparatorluktan satın alacakları ticaret maddelerinin sayısı tespit edilmişti. Bu maddelerin dışında ülkeden ticari eşya götürmeleri yasaktı. Ticari maddelere tatbik edilen yed-i vahit (tekel) usulü bu anlaşma ile ortadan kalkmış, İngilizlere ve daha sonra diğer Batılı ülkelere iç ve dış ticarette

---

[19] Akdağ, Mustafa; a.g.e., s. 172
[20] Tokgöz, Erdinç; Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, Ankara 1991, S.10
[21] Akdağ, Mustafa; a.g.e.,s.190
[22] Pamuk, Şevket; İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler. 1469-1998, DİE. Yay., Ankara 2000, s.34-35

tam bir serbestlik tanınmıştır.[23] Osmanlı Devletinin 1830-1913 yılları arasında yapmış olduğu ithalat aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[24]

Ülkelere Göre İthalat 1830 - 1913 (% paylar olarak)

Yıllar	İngiltere	Fransa	Almanya	Avustur.	Toplam	Sanayileşmiş Ülkeler	Rusya	Diğer	Cari Fiyatlarla İhracat (Milyon Sterlin
1830-32	19.0	9.9	3.1	16.9	52.7	52.7	31.3	16.0	4.0
1840-42	29.3	8.6	4.6	22.1	67.3	67.3	16.5	16.2	5.7
1850-52	25.5	9.3	9.7	26.2	74.6	74.6	13.6	11.8	9.5
1860-62	26.5	12.2	9.5	17.2	67.5	67.5	11.5	20.9	12.9
1870-72	32.4	12.3	13.6	12.9	76.7	76.7	9.2	12.1	22.4
1880-82	45.2	11.8	2.4	11.8	74.9	74.9	9.7	15.4	15.4
1890-92	35.9	12.4	10.3	9.8	77.5	777.5	9.9	12.6	19.2
1900-02	29.8	10.0	9.8	14.5	78.7	78.7	10.3	11.1	20.3
1909-13	23.9	8.4	13.7	13.9	78.8	78.8	8.7	12.5	37.7

Osmanlıların İngiltereye ihracatı ile ilgili ürünler ve değerleri yüzde olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

İngiltereye Yapılan Toplam İhracat Değeri ve Başlıca Malların Toplam İhracat İçindeki Payı 1840-1913 (% paylar olarak)

	İngiltere			
Mallar	1860-62	1880-82	1900-02	1910-12
Mısır	17.4	3.0	5.5	1.2
Buğday	9.3	2.0	1.4	1.8
Arpa	7.6	2.3	22.0	19.0
Toplam Hububat	34.5	9.5	33.8	24.2
Boya Kökü	10.3	-	-	-
Afyon	5.4	8.3	4.5	5.0
Üzüm. İncir ve Diğer Meyve	6.5	11.8	16.9	20.0

[23] Karal, E. Ziya; Osmanlı Tarihi C.VI, Islahat Fermanı Devri 1856-1861 s. 254
[24] Pamuk, Şevket; 19. y.y. Osmanlı Dış Ticareti,(O.D.T.), DİE. Yay., Ankara 1995, s.62

Meşe Palamudu	8.4	10.2	4.9	2.6
Koyun ve Kuzu Yünü	2.5	8.3	5.3	5.0
Keçi Yünü	12.1	19.0	11.2	10.3
Zeytinyağı	0.7	4.1	1.0	2.4
Tütün	-	-	1.4	6.1
Diğer	19.6	28.8	21.0	24:4
TOPLAM(bin Sterlin)	2906	3569	5250	4951

KAYNAK: Şevket Pamuk;O.D.T.,s.62

Yukardaki tablo bize, Osmanlı Devletinin bir tarım ülkesi olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devletinin ülkelere göre ihracatı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Ülkelere Göre İhracat 1830-1913 (yüzde paylar olarak)

Yıllar	İngiltere	Fransa	Almanya	Avusturya	Toplam	Sanayileşen Ülkeler	Rusya	Diğer	Cari Fiyatlarla Ortalama İhracat(milyon sterlin)
1830-32	13.3	14.3	2.1	30.9	60.6	64.3	12.6	23.1	3.8
1840-42	19.8	16.6	1.9	29.1	67.5	70.0	10.4	19.5	5.2
1850-52	20.1	15.8	1.1	28.0	74.0	76.4	8.3	15.3	8.8
1860-62	23.5	29.9	0.5	16.8	70.7	73.4	10.2	16.4	12.4
1870-72	27.2	25.3	0.4	14.3	67.2	69.4	14.7	15.9	19.4
1880-82	23.5	28.0	0.5	6.1	58.1	62.9	13.6	23.5	15.2
1890-92	25.9	24.5	4.3	5.9	50.6	76.1	4.2	20.7	17.9
1900-02	25.9	19.2	7.2	7.8	60.1	78.3	3.9	17.8	20.3
1909-11	17.9	14.1	11.4	8.0	51.4	77.0	3.9	19.2	25.9

KAYNAK:Şevket Pamuk;O.D.T.,s.61

Ekonomik açıdan gerileyen her ülkede olduğu gibi Osmanlı Devleti de dış ticarette süreli artan açıklarla karşılaşacaktır. Dış ticaret açıkları aşağıdaki tabloda göstermiştir.

Osmanlı Devletinin Dış Ticaret Açığı (milyon kuruş)

Yıl	Dış Ticaret Açığı	İndeks 1900-02=100
1900-01	894	100.0
1901-02	918	102.6

1902-03	747	83.5
1903-04	685	76.6
1904-05	1089	121.8
1905-06	1169	130.7
1906-07	1279	143.0
1907-08	1555	173.1
1908-09	1299	145.3
1909-10	1630	182.3
1910-11	2048	229.1
1911-12	2015	225.3
1912-13	1963	219.3
1913-14	2024	226.1

KAYNAK: T.T.E.G, 50 Yılı, s. 14

1914 yılında ki dış ticaret istatistiklerine göre Osmanlı dış ticaretini bileşimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

İthalat
% 59.4 Sanayi Ürünleri
% 25 Tahıllar
%7 Bazı Hammaddeler
%8.6 Diğer Maddeler
İhracat
%45 Tahıllar
%38.4 Hammaddeler
%13 Bazı Mamul Maddeler
%3.6 Diğer Maddeler

KAYNAK: T.T.EG 50 Yılı Sayılı, s. 14

Osmanlının 1870 ve 1913 yılları arasındaki ithalat ve ihracat kalemleri ve açıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Osmanlı İstatistiklerindeki Verilere Göre Osmanlı Dış Ticareti, 1905-1913

(milyon Osmanlı lirası)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge
1905	19.672	31.366	-11.694
1906	?	?	?
1907	17.495	23.569	-6.074
1908	18.439	31.432	-12.993
1909	18.433	34.737	-16.304
1910	22.080	42.556	-20.476
1911	24.909	45.063	-20.154
1912	?	?	?
1913	21.600	41.42	-20.242

KAYNAK: Celal Aybar, Osmanlı İmparatorluğunun Ticaret Muvazenesi,1870-1913 DİE. Yay., Ankara 1939, s.17

4) TARIM ve HAYVANCILIK

Osmanlı İmparatorluğunda büyük bir önem taşıyan tarım işletmeciliği kendi içinde ekincilik, bağcılık ve hayvancılık dallarına ayrılmıştı. Vergi kanunlarında da bu üç dal dikkate alınarak tatbik edilmekte idi.[25]

Bağ bahçe tarımı daha ziyade şehir ve kasaba sakinleri tarafından şehirlerin çevresinde yapılmaktaydı. Şer-i kanun bağ ve bahçe yapılan, etrafı duvarlarla çevrilen toprağı imar edilmiş kabul ettiğinden, böyle yerler miri tarla vasfını kaybetmekte, özel mülkiyete dönüşmektedir. Bu nedenle büyük şehirlerin etrafı bağ ve bahçelerle çevrilmiş.Buralara günümüz yazlıklarına karşılık gelen bağ evleri yapılmıştır. Köylü, tarlasında arpa, buğday, çavdar, yulaf gibi tahılların yanı sıra, yağ ve lifleri için kendir, pamuk, susam vb. ürünler yetiştirmektedir.

Fatih devrinden itibaren ülkede altın ve gümüş sıkıntısı baş göstermiş, para rejimi bozulmuş ve akçanın gümüş miktarı düşürülmüş bu nedenle de piyasadaki malların fiyatları yükselmiş ve enflasyon yaşanmıştır. Altın ve gümüşün dışarıya kaçırılmaması için tedbirler alınmış, kuyumcuların işleyebilecekleri gümüş miktarı 200 dirhem olarak sınırlandırılmıştır.[26] Ancak para darlığı ve enflasyon ülkede tefeciliğin yaygınlaşmasına yol açar. III. Murat devrinden itibaren piyasaya "Mağşuş Akçe" çıkarılması, bazı Yahudi maliyecilerin akçelerin kenarlarını kırpmak suretiyle vezinlerini düşürmeleri, Yahudi kalpazanların ortaya çıkması,

[25] Akdağ, Mustafa; a.g.e.,s.162
[26] Akdağ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, "Celali İsyanları",(T.H.D.D.K) Ankara 1975, s.33

tefecilik, devletin köylüden vergisini altın, kuruş ve zaruri hallerle tartılmış halis akçe olarak istemesi, köylünün tahsildar tarafından soyulması, [27] Ülkede toprak düzenini bozacaktır. Vergilerini ve borçlarını ödeyemeyen köylü ya toprağını terk edecek veya faizci çok düşük bir bedelle toprağa el koyacaktır. Muamele-i şeriyyede faiz %10-11 iken faizciler %30'dan aşağı borç para vermemişlerdir. %60 ile de faizcilik edenler vardır. 1602'de Tokat ta 100 kuruşun aylık faizi 30 kuruştur.[28]

Osmanlı Devleti mali sıkıntısını giderebilmek için, temel üretim ve gelir aracı olan toprağa ve köylüye yönelecek fazla vergi toplaması için sipahileri sıkıştıracak sipahilerde köylülere yüklenerek kanunsuz vergiler toplayacaklar ve soygun olayları başlayacaktır. Öte yandan devlet fazla vergi vermeyen sipahilerin dirliklerini elinden alarak en yüksek para vereni tercih edecek ve iltizam usulü ortaya çıkacaktır. Devlet çabuk ve yeterli gelir temin edebilmek için tımarlar en yüksek fiyatı veren mültezimlere verilmiş istenen vergiyi ödemeyen sipahilerin dirliklerine el konmuştur. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1584 yılında 300 akçe karşılığında yabancılara tımar vermesiyle toprak düzeni tamamen bozulmuş III. Mehmet zamanında artık tımar kanunları tatbik edilemez hale gelmiştir.[29]

Osmanlı İmparatorluğunda hüküm süren ekonomik bunalım, köylerin eşkıyalar tarafından soyulması, eşkıyalığa zaman zaman devlet görevlilerinin de katılması, köylünün tenha köşelere ve dağlara sığınmasına yol açmış, Osmanlı tarihinde "Büyük Kaçgunluk" adını alan olay yaşanmış sipahilerin yanı sıra bazı resmi görevliler tımar topraklarına el koyarak kendilerine büyük çiftlikler oluşturmuşlardır. [30] XVI. yy. ortalarından sonra "Ekabir Çiftliklerinin" yanı sıra diğer çiftlikler bu yolla meydana getirilmiştir.

Tanzimat Fermanı ile Tımarlar ortadan kaldırılmış. Tımarlar üzerinde mülkiyet iddiasında bulunan kimselere iddiaları sabit görüldüğünde devlet maaş bağlamıştır..[31]

Dirlik sisteminin kaldırılmasıyla ortaya çıkan fiili ve hukuki boşluk 1858 tarihli arazi kanunnamesi ile doldurulacaktır. [32]

1858 tarihli arazi kanunu devlete ait olan arazileri 5 kısma ayıracaktır. Bunlar; mülk arazi, vakıf arazi, miri arazi, metruk arazi ve mevat arazidir.

---

[27] Akdağ, Mustafa; a.g.e.,s.39
[28] Akdağ; Mustafa; a.g.e., s.61-63
[29] Cin, Halil; Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara 1969, s.78
[30] Akdağ, Mustafa;T.H.D.D.K s. 488 vd.
[31] Üçok ,Coşkun; Osmanlı Devlet Teşkilatında Tımarlar. Ankara Hukuk Fak., D.C.2, S.1,s.92
[32] Yerasimos, Stefanos; Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye,Tanzimattan I.Dünya Savaşına ,İstanbul 1987, s. 104-112

Mülk arazinin (Arazi-i Memlüke) , çıplak mülkiyeti ve tasarruf hakkı kişilerdedir. Özel mülktür. Vakıf arazi (Arazi-i Mevkufe), belli bir amaca tahsisi edilmiş topraklar olup, bu yolla miri araziler özel mülk haline getirilmekteydi. Metruk arazi kamu yararı için terkedilmiş Pazar, yol, köprü, kuru mera ve kışlalardır. Mevat arazi, kimsenin tasarrufunda olmayan tarıma elverişsiz devlet arazisi olup izin almak suretiyle böyle yerleri ziyarete elverişli hale getirenler mülkün sahibi olabilirler. Miri arazi, çıplak mülkiyeti devlete ait olup, tasarrufu hakkı belli bir ücret karşılığında süresiz olarak köylüye verilmiş tarım arazisidir. 1858 Arazi Kanunnamesinin 8. maddesi köylüye toprak verilmesi ve kişisel tasarrufla ilgilidir. Böylelikle köylüye verimli yerlerde 70-80 dönüm, orta verimli yerlerde 100, az verimli yerlerde 130 dönüm toprak tapuyla verilmiştir. (A.K. Md..131)

Mülkiyet hakkı kanun teminatı altına alınmıştır. Köylü toprağını bizzat veya kira ile işletebilir, başkasına terk edebilir. Fakat izinsiz taksimat, ağaç dikmek, bina yapmak yasaktır. Mülk sahibi öldüğünde mülkünü mirasçılarına bırakırdı. (A.K. Md. 54-55) Miri araziyi 10 sene tasarruf eden o araziyi özel mülk haline getirirdi.(A.K. Md. 78)Toprak 3 sene özürsüz arka arkaya boş bırakılırsa köylüden geri alınırdı. (A.K.69) Arazi köylünün borcundan dolayı haczedilemez köylü tarafından reddedilemezdi.

Arazi Kanununun 115. maddesinde 1862 tarihi irade-i seniye ve 1869 tarihli Nizamname ile değişiklikler yapılarak Miri arazi ve vakıf topraklarının cebri icra ile satışına izin verilmiştir.[33]

Kırım savaşından sonra çıkarılan Islahat Fermanında, yabancı ülke vatandaşlarının Ülkede taşınmaz mülk edinmeleri kabul edilmiş 1867 tarihli kanunla da gayrimenkule sahip olmalarıyla ilgili düzenleme yapılmıştır.[34] Kanuna göre: yabancılar Osmanlı emlak ve arazi kanunlarına , Osmanlı mahkemelerinin kararlarına uyacaklar, hicaz müstesna olmak şartıyla ülkenin her yanından mülk edinebileceklerdir. Bu tarihten sonra yabancılar ülkenin her tarafında emlak ve arazi sahibi olmuşlardır.

30 Mart 1913 (1329) tarihli Emval-i gayri menkullerin tasarrufu hakkındaki kanunu Muvakkat düzenlediği kanunlarda mülk ve miri araziyi tamamen aynı hükümlerde ifade etmiş ve böylelikle de miri arazi fiilen ortadan kaldırılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemindeki sürekli savaşlar kırsal nüfus için yıkıcı olmuştur. 1800-1919 yılları arasındaki 57 yıl savaşla geçmiş ortalama 1 milyona yakın insan

---

[33] Cin, H.;a.g.e.,s.302

[34] Karal, Enver Z.; Osmanlı Tarihi VII. Cilt, Islahat Fermanı Devri 1861-1876, Ankara 1977, s.251-252

silah altında tutulmuştur. Batı ülkeleri bu dönem içinde en fazla 12-13 yıl savaşmışlardır. Şayet 1 milyon insan en ilkel şartlarda tarım alanında çalıştırılsaydı; H. Kazgan'a göre 1914 deki Düyun-i Umumiye borçlarının 5 katında bir değer yaratabilirdi.[35]

Osmanlı Orman ve Meadin ve Ziraat Nezareti İstatistik İdaresi 1907 ve 1909 senelerine Ziraat ve Ticaret Nezareti İstatistik Umumi İdaresi de 1913 ve 1914 senelerine ait Ziraat İstatistikleri çıkarmışlardır.Bu istatistikler Tevfik Güran tarafından yayınlanmıştır. İstatistiklerden Osmanlı tarımını çeşitli yönleriyle öğrenebiliyoruz.Araştırmacı coğrafi kapsam olarak günümüz Türkiye sınırlarını esas almıştır.

Seçilmiş tarla ürünlerinin ekiliş alanları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[36]

Seçilmiş Tarla Ürünlerinin Ekiliş Alanları 1909-1914 (Hektar olarak)

ÜRÜN	1909	1913	1914
Buğday	2.566.220	2.530.005	2.337.425
Arpa	1.283.448	1.200.276	1.109.462
Mısır	414.284	316.257	297.674
Yulaf	192.765	122.371	88.104
Çavdar	258.282	151.089	218.274
Kaplıca	103.567	92.035	60.031
Pirinç	28.866	26.717	18.354
Darı	277.387	65.617	102.007
Toplam Tahıllar	5.124.819	4.529.675	4.246.227
Kuru Fasulye	44.641	38.789	33.286
Mercimek	23.045	25.595	26.392
Nohut	40.014	47.067	34.668
Bakla	35.239	24.746	32.657
Bezelye	-	2.324	1.385
Börülce	-	2.537	1.597
Fiğ	-	18.751	37.368
Burçak	5.109.470	80.065	91.678
Toplam Baklagiller	252.410	239.874	259.031
Pamuk	153.091	148.845	44.859
Şeker Pancarı	-	4.705	3.440

[35] Kazgan, Haydar; Atatürk Döneminde Tarım Politikası, Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul 1981,s.133
[36] Güran, Tevfik; Osmanlı Devleti Tarım İstatistikleri 1909,1913 ve1914, DİE Yay.,(O.T.İ) Ankara 1997,s.6

Tütün Susam	48.104	54.605	50.590
Susam	62.529	69.765	23.083
Soğan	-	29.364	41.684
Sarımsak	-	5.185	9.038
Patates	14.008	15.967	18:470
Keten (lif)	14.171	11.627	11.047
Afyon	18.991	42.623	25.737
Diğer ürünlerin toplamı	310.894	382.685	236.994
TOPLAM	5.688.123	5.152.234	4.742.251

KAYNAK: Tevfik Güran,O.T.İ, s.6

Seçilmiş tarla ürünlerinin üretim miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Seçilmiş Tarla Ürünlerinin Üretim Miktarı 1909-1914 (Ton)

ÜRÜN	1909	1913	1914
Buğday	3.285.274	3.915.873	4.009.224
Arpa	1.829.856	1.905.338	1.785.647
Mısır	470.453	509.882	537.239
Yulaf	239.493	205.715	162.126
Çavdar	307.164	265.911	328.606
Kaplıca	112.194	120.615	84.167
Pirinç	45.490	45.029	39.505
Darı	161.141	64.015	154.655
Kuru Fasulye	25.874	49.086	40.538
Mercimek	20.846	21.052	14.302
Nohut	40.905	39.888	41.136
Bakla	61.373	34.807	38.260
Bezelye	-	2.801	425
Börülce	-	1.549	1.112
Fiğ	-	35.135	71.377
Burçak	131.732	100.864	155.523
Pamuk	77.335	57.138	11.730
Şeker Pancarı	-	28.498	13.922

Tütün Susam	31.237	41.692	35.818
Susam	23.542	31.378	13.976
Soğan	-	104.614	80.236
Sarımsak	-	6.861	8.471
Patates	42.066	65.520	73.130
Keten (lif)	2.921	10.987	1.666
Afyon	308	924	-
Haşhaş	-	19.469	14.842

KAYNAK: Güran Tevfik: O.T.İ.,s.7

1914 yılı ve öncesindeki meyve üretimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Meyve Üretim Miktarı (Ton)

ÜRÜN	1909	1913	1914
Elma	36.120	31.575	52.786
Şeftali	-	-	379
Üzüm	1.124.698	1.543.578	1.543.578
Kayısı zerdali	13.161	8.560	40.480
İncir	84.558	89.837	67.140
Antep fıstığı	-	1.573	1.105
Ceviz	22.233	24.952	45.740
Fındık	-	33.833	51.255
Badem	4.120	4.051	5.238
Kestane	4.068	7.052	10.665
Limon	413	482	8.760
Portakal	7.784	9.550	47.869

KAYNAK: Tevfik Güran,O.T.İ,s.9

Bazı ürünlerin üretim miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Bazı Ürünlerin Üretim Miktarı 1909-1914

ÜRÜN	BİRİM	1909	1913	1914
Zeytin üretimi	Ton	98.894	166.452	89.702
Süt üretimi	Ton	1.140.015	1.178.910	1.014.623
Kümes hayvan sayısı	Bin adet	30.964	-	30.489
Yumurta üretimi	Bin adet	857.949	-	767.532
Arı kovanı sayısı	Adet	1.418.150	933.799	964.402

Bal üretimi	Ton	6.401	4.144	3.974
Balmumu üretimi	Ton	478	394	434
Açılan ipek tohumu kutusu	Adet	536.245	-	197.242
Yaş ipek tohumu kutusu	Adet	15.478	8.387	4.578
Koyun derisi üretimi	Bin adet	3.877	-	3.133
Sığır derisi üretimi	Bin adet	564	-	372
Yapağı üretimi	Ton	23.437	15.283	16.735
Kıl üretimi	Ton	4.848	5.046	4.089
Tiftik üretimi	ton	5.050	6.064	8.235

KAYNAK: Tevfik,Güran ;O.T.İ s.10

Ülkedeki hayvan sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir

.

Hayvan Sayıları 1909-1994 (bin baş)

Hayvan türü	1909	1913	1914
At	855	895	626
Katır	132	105	80
Eşek	1.252	1.182	936
Deve	167	144	96
Sığır	6.141	6.186	5.029
Manda	743	863	582
Koyun	16.925	16.079	14.888
Kıl keçisi	9.605	12.011	9.696
Tiftik keçi	3.843	2.018	2.777
Domuz	67	37	37

KAYNAK: Tevfik Güran,O.T.İ.10

Çeşitli ürünlerin ekiliş alanları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Çeşitli Ürünlerin Ekiliş Alanları 1909-1914 (A-Hektar, B-yüzde)

ÜRÜN	1909		1913		1914	
	A	B	A	B	A	B
Tahıllar	5.124.819	83.00	4.529.675	78.43	4.246.227	77.87
Baklagiller	252.410	4.09	239.874	4.15	259.031	4.75
Diğer tarla ürünleri	310.894	5.04	395.297	6.84	236.993	4.35
Top. Tarla ürünleri	5.688.123	92.13	5.164.846	89.43	4.742.251	86.97

Bağlık alanlar	486.132	7.87	505.056	8.74	461.740	8.47
Zeytinlikler	-	-	105.672	1.83	-	-
TOPLAM	6.174.255	100.00	5.775.574	100.00	5.203.990	100.00

KAYNAK: Tevfik Güran,O.T.İ,s.19

Bazı ürünlerin üretim değerleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Bazı Ürünlerin Üretim Değeri (Bin guruş)

ÜRÜN	1909	1913	1914
Zeytin	101.202	207.447	93.868
Süt	833.237	998.334	883.700
Yumurta	124.309	-	109.739
Bal	19.734	15.193	18.502
Balmumu	6.168	5.141	5.500
Yaş ipek kozası	180.923	111.879	55.285
Koyun derisi	34.320	-	24.512
Sığır derisi	23.301	-	25.552
Yapağı	124.218	101.134	89.338
Kıl	20.187	23.242	17.323
Tiftik	57.647	71.920	92.880
TOPLAM	1.525.246	1.534.290	1.416.199

Tarımsal Üretim Değeri 1909-1914 (A- bin guruş,B-yüzde)

ÜRÜN	1909		1913		1914	
	A	B	A	B	A	B
Tahıllar	4.972.861	64.35	4.191.980	54.25	5.038.409	61.77
Baklagiller	183.217	2.37	199.261	2.58	238.604	2.93
Diğer tarla ürünleri	438.064	5.67	918.911	11.89	466.289	5.72
Toplam tarla ürünleri	5.594.142	72.39	5.310.152	68.72	5.743.302	70.41
Meyveler	608.864	7.88	882.544	11.42	93.868	12.23
Zeytin	101.202	1.31	207.447	2.68	24.002	1.15
Bal ve balmumu	25.902	0.34	20.334	0.26	55.285	0.29
Yaş ipek kozası	180.923	2.34	111.879	1.45	883.700	0.68
Süt	833.237	10.78	998.334	12.92	50.064	10.83
Deri	57.621	0.75	-	-	199.541	0.61

Tiftik, yapağı ve kıl	202.052	2.61	196.296	2.54	109.739	2.45
Yumurta	124.309	1.61	-	-	8.156.803	1.35
TOPLAM	7.728.252	100.00	7.726.986	100.00		100.00

KAYNAK: Tevfik Güran, O.T.İ,s.21

Köklü bitkiler ve değeri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir

.

Köklü Bitkilerin Üretimi 1914

	Dönüm	Ton	Değeri(1000krş)
Patates	200.950	73.130	48.929
Pancar	37.423	13.922	2.978
Havuç	12.365	3.926	963
Soğan	453.518	80.326	48.716
Sarımsak	98.334	8.471	10.310
TOPLAM	802590	73130	111886

KAYNAK: Tevfik Güran,O.T.İ,s..183-186

Sınai bitkilerin toplam ekiliş alanı ve üretim değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Sınai Bitkilerin Ekiliş Alanı ve Üretimi

	Dönüm	Ton
Pamuk	488.068	Lif 11.730,tohum15.222
Keten	120.190	Lif 1.666,tohum5.066
Kenevir	71.062	Lif 3.946,tohum 1.025
Haşhaş	280.021	14.842
Susam	251.143	13.976
Anason	6.129	208
Tütün	550.421	35.819
Boya maddesi	8.866	853

1914 de zeytincilik, bağcılık ve ipek böcekçiliğinde durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	Ton:	Değer(1000krş)	Fiyat krş/ton
Zeytincilik	89.702	93.868	1.046
Bağcılık	1.543.579	658.996	427
İpekböcekçiliği,yaş koza üretimi	4.578	55.285	12.076

KAYNAK: Tevfik Güran,O.T.İ,s.210-212

1913 yılında arazilerin kişisel mülk olarak dağılımı aile dikkate alınarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	Aile sayısı	Ailelerin(%)	Toprak hektar	Toprak (%)
Derebeyi	10.000	1	3.000.000	39
Toprak ağası	40.000	4	2.000.000	25
Topraklı köylü	870.000	87	2.700.000	35
Topraksız köylü	80.000	8		-

KAYNAK:Doğan Avcıoğlu;Türkiyenin Düzeni,Ankara 1969, s.88

Çizelgeye göre tarım kesiminin %5'i ekilebilir toprakların %65'ine sahipken tarım nüfusunun %95'i ekilebilir toprakların %35'i ile yetinmektedir

I. Dünya Savaşında tarım kesiminde çalışan nüfusun büyük ölçüde silah altına alınması ve çift hayvanlarının sayısında meydana gelen azalma, tarım üretimini darboğaza sokar ve bu alana devletin müdahalesini zorunlu kılar. Bu nedenle tarımda çalışma ve ekme yükümlülüğü (Mükellefiyeti Ziraiye) getirilir. Bu uygulamaya kurtuluş savaşı süresince de devam edilir.[37]

Önce 18 Eylül 1916 (5 Eylül 1332) da Mükellefiyeti Ziraiye Kanunu Muvakkati ve tatbikatıyla ilgili nizamname kabul edilmiştir. [38] Geçici kanun ve nizamname daha sonra Osmanlı meclislerinde görüşülmüş ve Mükellefiyyet-i Ziraiye kanunu 2 Nisan 1917 de Mükellefiyyet-i Ziraiye nizamnameside 20 Eylül 1917 de yürürlüğe girmiştir.[39]

Kanuna göre 17 yaşını ikmal eden herkes ziraat nezaretince tayin edilen miktarlarda tarım yapacaktır. Kendi ziraatını tamamlayanlar hayvanlarıyla beraber muhtaç asker ve fukara ailelerin tarlalarında çalışacaklardır. Bu kanuna muhalefette bulunanlar 25 kuruştan 100 kuruşa kadar para cezasına çarptırılacaklardır.

Çiftçiliğe mahsus manda, öküz ve beygirler her çiftçi için en az 35 dönüm zer'iyyatta bulunacaktır. Ayrıca damızlık olarak kullanılan dişi manda, inek ve kısraklar da çifte alıştırılarak her çift için 35 dönüm zer'iyyat temin edecektir.

Çift hayvanları ile yapılacak iaşe nakliyatı bir çiftten fazla hayvanı olanlar için geçerli olup, senede 64 saati geçmemek şartı ile eşit olarak tevzi edilecektir.

500 dönüm ve üzerinde zer'iyyatta bulunanlar çiftlik sahibi addolunur. Bunlardan silah altına çağrılmayanlar arazileri başında bizzat zer'iyyatta bulunmak mecburiyetindedir.

---

[37] Yerasimos, Stefanos;a.g.e.,s.294

[38] Ökçün, A. Gündüz; Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyyet-i Ziraiye) Belgeler 1914-1922, Ankara 1963,s.3-7

[39] Ökçün, A. Gündüz; a.g.e.,s.76-82

Hayvanların zorunlu askeri alanlarda kullanılması ve hastalıklar dolayısıyla 1913-1914 senesi zirai istatistiklerine göre ekilen arazi 68 milyon dönüm iken; bu miktar 1914-15 senelerinde 35 milyon dönüme, 1915-16 da ise 27 milyon dönüme düşmüştür.[40]

5) Mali Durum

Osmanlı Hükümeti toprak tasarrufunu ve üretimi sıkı bir gözetim altında bulundurmuş, para ekonomisinin geri olduğu klasik dönemde (1300-1600), köylüden alınan ayni vergiler tımarlı sipahiler tarafından toplanmıştır. Mali kontrol, tahrir sonucu düzenlenen icmal defterleri ile sağlanır. Zamanla meydana gelen değişiklikler için de "derdest ve tevcih defterleri" düzenlenirdi.[41]Bir yer fethedildiği zaman, Padişah tarafından buraya Emin ve Katipten oluşan bir komisyon gönderilerek tahriri yapılırdı.

Emin, tahririni memur olduğu vilayetin kadısı ve tımar erleri ile birlikte yapar. Bütün nüfus ve gelir kaynaklarını hiçbir şey dışarıda bırakılmayacak şekilde deftere kaydederdi.

Tahrir emini çalışmasını tamamladıktan sonra, hazırlanan defter-i mufassal, cizye defteri, zevayid ve mevkuf defteri ile sancak kanunnamesi müsveddelerini ve mahalli narh hüccetlerini tetkik ve tastik olunmak üzere merkeze getirirdi. Burada ürün vergileri belirlenir dirlik sahiplerinin istihkaklarına göre taksim edilirdi.[42] Osmanlı Devletinin Defterdar tarafından bütçesi hazırlanırdı. 1527-1528 bütçesi Ö.L. Barkan tarafından İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuasında yayınlanmıştır.[43]

Osmanlı Devleti kırsal alandaki vergi yükümlüleri için "Mufassal Defter-i Hakaniler" meydana getirmiştir. Bu yolla her vergi yükümlüsünün toprak miktarını ve ödeyeceği vergileri tespit etmiştir. "Mücmel Defter-i Hakani" denilen defterlerde binlerce tımarlının durumu takip edilmiştir. Özellikle tahrir defterleri bilhassa XV. ve XVI. asırlarda tımar sisteminin uygulandığı bölgelerde vergi mükelleflerine ait çeşitli bilgileri ve vergilerin hangi kişi veya kurumların tasarrufunda bulunduğunu tespit eden ve genellikle sancak esasına göre tertiplenen resmi belgelerdir.

XVI. yy. sonlarından itibaren tımar sistemi hızlı bir çöküş sürecine girerken, o zamana kadar yapılan sayımlar ve kayıtlar manasını yitirmeye başlayacaktır. XVII. yy. başlarında yaygın Celali İsyanları yaşanırken, Hükümet sahipsiz ve tartışmalı hale gelen tımarları

---

[40] Ökçün,A.Gündüz; a.g.e.,s.100-101
[41] İnalcık, Halil; Osmanlıda İstatistik Metodu Kullanıldı mı? "Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik" , DİE yay.,Ankar2000,s.3-4
[42] İnalcık, Halil; a.g.e.,s.6
[43]Barkan,Ö.L.; H.934 (M.1527-1528)Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği, "İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, XV., 1-4 (1953-1954), s.251-329

Padişah haslarına dahil ederek İltizama verir. Böylelikle nakit ihtiyacı giderilmeye çalışılır.. Bundan böyle maliye bürokratları ihale yapmak, kayıtları tutmak, tahsilatı yapmak ve ortaya çıkan anlaşmazlıkları gidermekle uğraşırlar. Defterhanede Avarız ve Cizye gelirlerinin toplanması işi öncelik kazanır.[44]

XIX. Yüzyılın ilk yarısında Padişah olan II. Mahmut ıslahat hareketlerini başlatır. Batı Ülkelerindeki Hükümet sistemi kabul edilir. Sadrazamlık ünvanı başvekalete çevrilir. Nazırlıklar (bakanlıklar) kurulur. Başvekil günümüzde olduğu gibi o dönemde de çeşitli nezaretler arasında koordineyi sağlayan makamdır.[45]

Darphane-i amire ile Hazine-i amire Maliye Nezareti bünyesine alınır. Memurlara derecelerine ve sorumluluklarına göre maaş verilir. Divan kaldırılır yerine İhtisas Meclisleri oluşturulur. Defterdar, Maliye Nazırı adını alır.

1855 yılında "Muvazene Defteri Nizamnamesi" hazırlanmıştır. Nizamname ile bir bütçenin nasıl hazırlanacağı ve denetleneceği konusunda bir takım hükümler getirilmiştir.[46]Bu nizamname hazırlanacak olan devlet bütçesine hazırlık niteliğindedir. Maliye Nezareti mali yılbaşı olan Mart ayından en az 2 ay önce o yılın gelir ve giderlerini gösteren tahmini defterleri Hükümet adına Meclis incelemesi ve onayına sunacaktır. Daha sonrada Padişah Hattı Hümayunu ile yürürlüğe girecektir.

Padişah Abdülaziz zamanında Maliye Nazırı olarak görev alan Fuat Paşa mali sistemi ıslah çalışmalarını sürdürürken, ilk devlet bütçesinin 1863-1864 yılı için yürürlüğe girmesini de sağlar. İlk bütçe aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Bütçe Gelir ve Giderleri (1863-1864)

BÜTÇE GELİRİ	FRANSIZ FRANGI	BÜTÇE GİDERLERİ	
Vergi(şahıslardan alınan)	78.173.000	İÇ VE DIŞ BORÇLAR	
Bedel-i Nakdi(askerlik Hiz. Karş.)	13.934.000	Dış borç. Faiz amortismanı	40.430.000
VASITALI VERGİLER		İÇ BORÇLAR	
Aşar resmi	94.891.000	Eshame-i cedide ve tahvilat-i mümtaze faiz ve amortismanı	32.775.000
Ağnam resmi	20.305.000	Eshame-i müntaze ve 10 yıllık sergi faiz ve amortismanı	5.266.000
Domuz resmi	335.000	MÜHTELİF GİDERLER	

[44] Özel, Oktay; Avarız ve Cizye Defteri "Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistikler" DİE.yay.,Ankara 2000,s.36
[45] Karal, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi C.V, TTK yay, Ankara 1976,s.152 v.d.
[46] Sayar, Nihad S;., Türkiye İmparatorluk Dönemi, Siyasi,Askeri, İdari ve Mali Olayları, İstanbul 1978, s. 189

Gümrük resmi	57.500.000	Vergi üzerinde alınan ¼ avans karşılığı	7.179.000
Tütün resmi	13.800.000	Eytam sandığına borçlu bulunanların para faizi	668.000
Balık avı hakkı	1.315.000	Yemen ve Hicaz tahsisatı, Kabe örtüsü vs.	8.523.000
Mukavele harçları	361.000	DEVLET DAİRELERİ MASRAFLARI	
Damga resmi	3.450.000	Padişahın tahsisatı vesair muayenatı	27.712.000
Vakıf hissesi	2.875.000	Tekaüdiye ve yardım	7.845.000
Tapu	2.875.000	Meclis-i ahkam-ı Adliye ve Meclis-i Hazain	1.579.000
Çeşitli resimler	28.175.000	Bab-ı ser askeri (harbiye nezareti)	95.198.000
Posta hasılatı	2.307.000	Tophaney-i amire	4.370.000
Devlet matbaası	251.000	Bahriye nezareti	24.191.000
Devlet emlaki	442.000	Adliye nezareti	2.402.000
Ormanlar	365.000	Efkaf nezareti	4.627.000
Çiftlikat-ı hümayun	1.998.000	Dahiliye nezareti	41.082.000
Dalyanlar	525.000		
Tuz resmi	14.375.000	Hariciye nezareti	3.016.000
Madenler hasılatı	2.136.000	Ticaret nezareti	458.000
Devlet mahsulleri satışı hasılatı	1.295.000	Maarif ve nafia nezareti	1.084.000
MÜMTAZ EYALETLERİNİN KESENEK VERGİLERİ		Zabtiye nezaret	3.789.000
Mısır eyaletleri vergisi	9.200.000	Maliye nezareti	15.000.000
Eflak eyaletinin vergisi	575.000	TOPLAM	327.194000
Boğdan eyaletinin vergisi	345.000		
Sırbistan eyaleti vergisi	529.000		
Sisam adası vergisi	92.000		
Aynaroz eyaleti vergisi	28.000		
NEZARETLERİN TEMİN ETTİĞİ GELİRLER			
Bahriye nezareti geliri	1.387.000		
Ticaret nezareti geliri	358.000		
TOPLAM	346.198.000		

KAYNAK: A.du Velay; Türkiye Maliye Tarihi, Ankara 1978, s. 105-111

Bu bütçede tahmini rakamlar fazla şişirilmiş olup nüfusa oranla halktan yeterli vergi toplanamamaktadır.

1881 yılında "Maliye Nezareti Teşkilat ve vazifelerini gösterir Nizamname" yürürlüğe girer. Bu tüzük maliye teşkilatının teşkilatlanmasında önemli bir merhaledir.[47] Teşkilatlanma şemasına baktığımızda

1- Maliye Nazırı
2- Maliye Müsteşarı
3- Heyet-i Teftişiye-i Maliye
4- Varidat İdare-i Umumiyesi
6- Düyun-i İdare-i Umumiyesi
7- Maliye Mektupçuluğu
8- Sandık Emaneti
9- Evrak Müdüriyeti
10- Muhasebat-ı Atika Muhasebeciliği

Yukarıdakilerden Düyün-i İdare-i Umumiyesi alacaklı Avrupa ülkelerinin baskısıyla Muharrem Kararnamesi (1881) ile kurulan Düyün-i Umumiye İdaresi ile Hükümet arasındaki ilişkileri takip eden bürodur. Avrupa Ülkelerinin yönlendirdiği, Osmanlı Hükümetine bağlı olmayan Düyun-i Umumiye İdaresi, Devletin gelir kaynaklarının önemli bir bölümünü idaresi altına almıştır. Böylelikle Ülkede iki ayrı maliye yönetimi ortaya çıkmıştır.

Düyun-i Umumiye İdaresi kısa sürede ülkenin her tarafında teşkilatlanır. Sürekli ve geçimi kadrolarla binlerce görevliyi istihdam eder.

1876 Anayasasında yer alan bütçenin her yıl mali yılbaşından önce hazırlanması ve verginin kanun ile alınabilmesi mecburiyetine rağmen, Meşrutiyetin kısa süreli olması ve anayasasının askıya alınmasından dolayı, irade ve nizamnamelerle vergi konulmuş, ve her dairenin gelirlerini kendisinin tasarruf etmesine imkan tanınmıştır. Bu nedenle de ülke sürekli geçici bütçelerle yönetilmiştir. [48] 1887-1902 yılları arasında ki bütçelerde devletin gelir ve giderleri bir tür hesap özeti olarak hazırlanırken, 1908-1919 yılları arasında hazırlanan bütçeler kesin hesaplara dayanmamaktadır.[49]

Meclisin kapatılmasında sonra vergi koyma ve bütçe yapma hakkı II. Abdülhamit'in elindedir. Döneminde devlet bütçeleri her yıl muntazam olarak yayınlanmamıştır.[50]

1894 (1310) yılına ait devlet bütçesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Hazine-i Maliyece Bir Sene Zarfında Vuku bulan Varidat ve Mesarifatın Nev'i ve Miktarı

NEV-İ VARIDATI	GURUŞ	NEV-İ MESARİFAT	GURUŞ
Emlak ve akar vergisi	252.712.336	Tahsisat-ı adiyye	1.228.311.979
Temettü vergisi	72.846.503	Tahsisat-ı fevkalede	68.255.972

[47] Maliye bülteni, Sayı 656, Temmuz-Ağustos 1969, s. 156
[48] Pelin, Fazıl; Finans İlmi ve Finanssal Kanunlar, İstanbul 1994, s.18-20
[49] Gürsoy, Bedri; Kamusal Maliye. Cilt II, Bütçe, Ankara 1981, s.110-118
[50] Sayar, Nihad S.; a.g.e. s.259

Bedel-i askeri	90.086.445	Düyün-u muntazama	406.036.351
Aşar ve ağnam	534.200.492	Düyün-u gayrı muntazama	97.651.517
Orman ve maadin	40.212.337	Masarifat-ı mütenevvia	81.726.976
Bankada merhun tahvilat faizlerinden	3.869.250		
Tömbeki resm-i inhisarıyla beyiyyesinden[2]	3.544.900		
Reji hasılatından hazineye ait temettü	3.500.000		
Tuz resmi	74.384.083		
Tütün resmi	75.461.462		
Müskirat resmi	26.785.462		
Damga resmi	26.101.013		
Duhan öşrü	9.948.563		
Saydiyye resmi	12.934.521		
Harir öşrü	8.926.136		
Rüsüm-u mütenevvia	23.182.546		
Varidat-ı saire	421.337.528		
Mısır vergisi	75.000.000		
Şarki Rumeli vergisi	26.500.000		
Zeyla vergisi	1.500.000		
Kıbrıs fazla-i varidatı	10.259.000		
Sisam	300.000		
Aynaroz	72.000		
YEKUN	1.794.664.577		1.881.982.795

KAYNAK: Tevfik Güran;, Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yıllığı 1897,(O.İ.İ.Y) DİE yay. Ankara 1997, s. 167

1909-1919 yıllarına ait meşrutiyet dönemi bütçeleri gelir ve gider rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

1909-1919 Yılları Meşrutiyet Dönemi Bütçe Rakamları (1000 TL)

MALİ YIL	GELİR	GİDER	AÇIK	ÖNLEMLER
1909	25.079	30.540	5.461	Borçlanma
1910	26.015	35.694	9.679	Borçlanma
1911	28.446	36.233	7.787	KV ve UV ile borçlanma
1912	30.914	34.591	4076	//
1913	20.514	34.591	4075	//
1914	32.607	34.012	1.405	Bazı vergilere yapılan zam
1915	26.836	35.658	8.821	Hazine Tahvili

				vergi zammı
1916	25.013	39.725	14.712	//
1917	23.584	53.305	29.720	//
1918	34.017	51.970	17.953	Ayrıca teminatlı evrakı nakdiye İhr.
1919	34.017	92.731	58.715	Ağnam resmi 2 kat artacak

KAYNAK: Cumhuriyet Dönemi, Maliyesi, Maliye Mecmuası, Ankara, Maliye Vekaleti Yayını,Ankara 1937,s.5.6

Yukarıdaki tablolardan da anlaşıldığı üzere bütçe açıkları hazine tahvili ihracıyla ve vergilere yapılan zamlarla karşılanmaya çalışılmıştır.

6- Kamu Gelir Ve Giderleri:

Bir ülkenin zenginliği topraklarının genişliği , yer altı ve yer üstü zenginliği iklimi ve nüfusu ile doğru orantılıdır. XIX.yüzyılın sonunda Osmanlı Devletinin yüzölçümü nüfusu ve idari taksimatı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir

Avrupa,Asya ve Afrikadaki Osmanlı toprakları, vilayet sancak ve kazaları.

Osmanlı toprakları	Toplam nufus	Yüzölçümü Kilometrekare	Her kilometrekare araziye isabet eden nüfus	Vilayet,sancak,kaza ve nahiyelerin adeti			
				Vilayet	Sancak	Kaza	Nahiye
Avrupa	6.279.182	271.060	23.17	8	34	148	257
Asya	24.627.672	2.443.060	10.08	22	90	422	1.131
Afrika	1.300.000	557.500	2.33	1	5	20	32
Yekun	32.206.854	3.272.354	9.84	31	129	590	1.420

KAYNAK: Tevfik Güran,O.İ.İ.Y (1897 İst.),s.15

XIX Yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğunun gelir kaynaklarını Ticaret Nezaretinin 1897 yılı için hazırlamış olduğu ve 1900 yılında yayınladığı istatistiklerinden öğreniyoruz [51]

Aşağıdaki tabloda madenlerin ve taş ocaklarının gelirleri gösterilmiştir.

[51] Güran, Tevfik; Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yıllığı 1897, DİE yay, Ankara 1997

Maadin ve Taş Ocaklarında Bir Sene Zarfında Vukubulan Hasılatın Miktarı

ESAMİ-İ VİLAYAT	GURUŞ		
Edirne vilayeti		Hazine-i celile'ye merbut kazala zor sancağı	
İşkodra vilayeti	36.016	Sivas vilayeti	26.087
İzmit mutasarrıflığı	2.869	Trabzon vilayeti	270.987
Ankara vilayeti	6.680	Kastamonu vilayeti	31.101
Aydın vilayeti	2.566.416	Konya vilayeti	11.060
Adana vilayeti	742.624	Kosova vilayeti	9.140
Erzurum vilayeti	8.335	Manastır vilayeti	162.683
Biga sancağı	3.411	Bulgar dağı madeni	75.934
Bağdat vilayeti	3.770	Gümüşhacıköy madeni	845
Cezayir-i Bahr-ı Sedif vilayeti	51.767	Engari madeni	925.439
Cebel-i Lübnan vilayeti	15.605	Lüle taşı madeni	173.947
Çatalca sancağı	776		1.483.772
Halep vilayeti	166		363.379
Hüdavendigar vilayeti	50.000		
Yekün	2.498.690		9.522.134

KAYNAK:,Tevfik Güran; O.İ.İ.Y s.171

Osmanlı Devletinin mevcut ormanlarından elde ettiği gelir ve masrafları aşağıda Tabloda gösterilmiştir.

Vilayet-ı şahanenin her birinde vuku bulan orman hasılatıyla mesarifatının miktarı (1887)

ESAMİ-İ VİLAYAT	HASILAT GURUŞ	MESARİFAT GURUŞ	ESAMİ-İ VİLAYAT	HASILAT GRUŞ	MESARİFAT GURUŞ
Kastamonu vilayeti	4.499.650	409.550	İşkodra vilayeti	287.232	78.250
Konya vilayeti	3.122.102	356.300	Kosova vilayeti	312.073	110.150
Adana vilayeti	1.871.871	206.750	Ankara vilayeti	194.930	69.500
Hüdevandigar vilayeti	773.442	212.800	Manastır vilayeti	426.265	141.700
Trabzon vilayeti	711.877	176.900	Suriye Beyrut vilayeti	301.312	94.750
Selanik vilayeti	1.176.333	253.950	Sivas vilayeti	317.495	48.200

İzmit sancağı	1.390.883	246.200	Biga sancağı	1.595.543	331.300
Çatalca sancağı	358.769	143.700	Aydın vilayeti	2.311.012	305.750
Edirne vilayeti	1.452.712	288.000	Halep vilayeti	232.383	51.900
Cezair-i Bahr-ı Sefid vilayeti	48.732	42.350	Erzurum vilayeti	119.676	49.250
Yekün				21.504.292	3.617.250

KAYNAK: T. Güran, O.İ.İ.Y s. 181

Müskirat resmi (1882-1895) aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

1298-1882 Senesinden 1311-1895 Senesi Nihayetine Değin Senevi Husule Gelen Hamr ve Arak İle Alınan Rüsumun Miktarı

YILLAR	MÜSKİRATIN MİKTARI Kilo	ALINAN RÜSÜMUN MİKTARI Guruş
1298/1882	52.812.465	77.861.829
1299/1883	85.921.681	8.668.716
1300/1884	65.388.507	9.726.688
1301/1885	80.238.772	12.672.239
1302/1886	107.374.660	13.414.134
1303/1887	104.681.002	10.980.629
1304/1888	99.503.935	10.846.212
1305/1889	98.402.370	11.133.554
1306/1890	88.213.954	9.889.381
1307/1891	117.119.201	13.806.977
1308/1892	91.768.009	14.176.319
1309/1893	98.803.220	15.311.087
1310/1894	78.630.030	10.244.478
1311/1895	109.845.191	13.029.654

KAYNAK: Tevfik Güran, O.İ.İ.Y.s,221 (Hamr: içki, arak : rakı, müskirat: içkiler)

1882-1896 tarihleri arasında üretilen tuzun ve madenlerin üretim miktarı ve değeri, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

1298-1882 Senesinden 1312-1896 senesine kadar Gerek Maadinden ve Gerek Memlehalardan İhraç Edilen Tuzun Kıymet ve Miktarı

	YEKUN		MAADİNDEN		MEMLEHALARDAN	
YILLAR	KIYMET GURUŞ	MİKTAR KİLO	KIYMET GURUŞ	MİKTAR KİLO	KIYMET GURUŞ	MİKTAR KİLO
1882	63.988.068	166.899.973	4.026.663	7.002.893	59.961.405	159.897.080
1883	49.034.384	127.421.418	3.597.638	6.256.762	45.436.746	121.164.656
1884	57.897.176	150.730.264	3.948.318	6.866.641	53.948.858	143.863.623
1885	78.574.926	205.241.900	4.626.489	8.046.068	73.948.437	197.195.832
1886	77.236.592	199.965.426	6.467.480	11.247.793	70.769.112	188.717.633
1887	97.782.882	255.854.543	5.282.608	9.187.145	92.500.274	246.667.398
1888	69.256.769	181.507.470	3.425.472	5.957.343	65.831.297	175.550.127
1889	72.262.656	188.307.781	4.735.812	8.236.195	67.526.844	180.071.586
1890	111.023.074	291.707.459	4.694.236	8.163.890	106.328.838	283.543.569
1891	75.711.897	197.534.971	4.704.323	8.181.440	71.007.574	189.353.531
1892	88.292.134	226.558.837	9.581.141	16.662.855	78.710.993	209.895.982
1893	79.057.943	202.728.235	8.725.210	15.174.279	70.332.733	187.553.982
1894	103.938.986	263.437.720	14.805.796	25.749.212	89.133.190	237.688.508
1895	90.044.879	233.703.944	6.916.966	12.029.507	83.127.913	221.674.437
1896	84.205.741	216.056.483	9.155.643	15.922.858	75.050.098	200.133.625
YEKÜN	1.198.308.107	3.107.656.424	94.693.795	164.684.881	1.103.614.312	2.942.971.543

KAYNAK: Tevfik Güran, O.İ.İ.Y,s. 229

1888-1895 yılları arasındaki ipek öşrünün geliri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

1304/1888 Senesi Eylül'ü İptidasından İtibaren Hazine-i Celile Namına Cibayeti Düyun-i Umümiyye İdaresine Muhavvel Hasılattan Harir Öşrünün Miktarı

HARİR KOZASI		
YILAR	ALINAN ÖŞÜR GURUŞ	KOZANIN KIYMETİ GURUŞ
1304/1888	405.097	4.050.970
1305/1889	3.018.966	30.189.660
1306/1890	3.947.555	39.475.550
1307/1891	3.733.858	37.338.580

1308/1892	4.500.288	45.002.880
1309/1893	5.379.741	53.797.410
1310/1894	1.688.312	16.883.120
1311/1895	3.787.719	37.877.190
YEKÜN	26.461.536	264.615.360

KAYNAK: Tevfik Güran, O.İ.İ.Y, s. 235

Düyun-i Umumiyenin 1897 gelirleri ve masrafları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Düyun-i Umumiye Varidat-ı Muhassasa İdaresiyle Şubelerinde Bir Sene Zarfında Vukubulan Varidat ve Mesarifatın Miktarı

ESAMİ-İ İDARAT	VARİDAT GURUŞ	MESARİFAT GURUŞ	VARİDAT-I SAFİYYE GURUŞ
Adana vilayeti	1.859.627	318.483	1.541.144
Halep vilayeti	3.847.218	775.645	3.071.573
Edirne vilayeti	6.341.991	1.535.160	4.806.831
Ankara vilayeti	5.402.074	965.713	4.436.361
Bağdat vilayeti	2.884.672	993.113	1.891.559
Bingazi vilayeti	1.105.117	251.325	853.792
Beyrut vilayeti	7.000.749	947.730	6.053.019
Bursa vilayeti	7.268.895	928.257	6.340.638
Dersaadet	14.182.442	1.824.390	12.358.052
Girit vilayeti	839.315	194.664	644.651
Draç sancağı	4.236.720	715.236	3.521.108
Erzurum vilayeti	4.338.542	1.059.113	3.279.429
İzmit sancağı	2.930.445	643.207	2.287.238
Konya vilayeti	9.502.368	1.210	8.291.546
Midilli vilayeti	11.017.340	1.404.828	9.612.512
Manastır vilayeti	2.602.034	640.468	1.971.566
Bandırma kazası	1.501.546	437.784	1.063.762
Selanik vilayeti	17.324.378	2.015.747	15.308.631
Siirt sancağı	3.311.491	1.187.266	2.124.225
Sivas vilayeti	4.750.821	783.063	3.967.758
İzmir vilayeti	17.182.858	3.508.324	13.674.534
Trabzon	9.791.671	1.863.932	7.927.739

Yemen vilayeti	924.305	833.499	90.806
YEKÜN	140.156.619	25.038.145	115.118.474
Rumeli Şarki varıdatı	3.800.658	-	3.800.658
Reji varıdatı	75.000.000	-	75.000.000
Kıbrıs vergisi	10.259.600	-	10.259.600
Tönbeki beyi'iyyesi	5.000.000	-	5.000.000
Tütün öşrü	9.000.000	-	9.000.000
İcmal	243.216.877	25.038.145	218.178.732
İdare-i merkeziyle mesarifatı olup varidatı safiyyeden tenzili gereken	-	4.240.808	4.240.808
YEKUN-U UMÜMİ	243.216.877	29.278.953	213.937.924

KAYNAK. Tevfik Güran, O.İ.İ.Y,s.239

1884-1896 arası Reji idaresinin aldığı ve ihraç ettiği tütün miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Reji İdaresi'nin Tarih-i Teşkili olan 1300-1884 Senesinde 1312/1896 Senesi Nihayetine Değin Mübayaa ve Füruht Tütünlerin Miktarı

Mubayaa olunan tütünün miktarı				Füruh edilen tütünün miktarı		
	YEKUN	Zürra'dan mubayaa olunan	Kaçakçılar tedinden müsadere olunan		Memalik-i Şahane de	Memalik-i ecnebiyyeye ihraç olunan
YILLAR	KİLO			YEKUN	KİLO	
1300/1884	9.920.240	9.920.240	-	3.721.912	3.665.092	56.820
1301/1885	10.350.953	10.110.453	240.500	6.289.412	5.380.305	909.107
1302/1886	8.857.790	8.238.979	318.811	6.390.001	5.542.782	847.219
1303/1887	10.222.956	9.896.785	326.161	6.940.482	5.940.730	999.752
1304/1888	7.602.419	7.333.011	269.408	7.304.975	6.062.274	1.242.701
1305/1889	8.081.603	7.781.663	299.940	8.044.874	5.844.722	2.200.152
1306/1890	7.829.236	7.542.291	286.945	8.086.281	6.366.134	1.690.147
1307/1891	9.570.729	9.300.547	270.182	8.539.041	7.280.381	1.258.660

1308/1892	12.499.908	12.319.499	180.409	9.767.852	7.816.013	1.951.839
1309/1893	9.888.594	9.708.877	179.717	8.787.795	7.139.462	1.648.333
1310/1894	10.615.021	10.336.080	278.941	8.126.741	7.017.973	1.108.768
1311/1895	9.380.772	9.028.695	352.077	9.015.805	6.812.175	2.203.630
1312/1896	13.977	13.407.750	569.665	8.626.541	5.906.191	2.720.350

KAYNAK: Tevfik Güran O.İ.İ.Y, s.255 (mübayaa ve füruht olunan: alınıp, satılan, zürra: çiftçi)

1886-1897 yılları arasında sarraf komisyoncu v.s. dan alınan vergiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

1302/1886 Senesi Kanun-u Sanisi İptidasından 1313/1897 Senesi Nihayetine Kadar Senevi Sarraf, Komisyoncu ve Saireden İstihsal Olunan Verginin Miktarı

Alınan verginin miktarı				Sarraf, Komisyoncu ve sairenin adedi					
YILLAR	Guruş	Santim	Yekun	Simsar	Sarraf	Poliçeci	Poliçeci ve Komisyoncu	Komisyonu	Dellal
1302/1886	68.898	75	407	-	407	-	-	-	-
1303/1887	176.315	50	437	-	437	-	-	-	-
1304/1888	182.929	3	491	-	491	-	-	-	-
1305/1889	194.520	50	505	-	505	-	-	-	-
1306/1890	205.326	35	550	-	550	-	-	-	-
1307/1891	213.505	75	565	-	521	44	-	-	-
1308/1892	237.009	25	664	-	532	132	-	-	-
1309/1893	270.678	25	754	-	543	83	23	95	10
1310/1894	282.413	75	805	-	514	72	37	167	15
1311/1895	267.411	-	741	-	499	73	25	131	13
1312/1896	221.219	50	588	-	426	47	22	87	6
1313/1897	199.555	75	559	-	424	33	15	81	6

KAYNAK: Tevfik Güran, O.İ.İ.Y s. 267

. 1897 Yılı liman hasılatı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Liman İdaresi'nin 1313/1897 Senesi Varidat ve Mesarifat-ı Umumiyyesinin Nev'i ve Miktarı

Varidat	Guruş	Pare	Mesarifat	Guruş	Pare
Merkez hasılatı	1.615.355	5	Memurin-i eklam ve ketebe	379.812	-
Taşra limanları hasılatı	1.219.875	30	Hademe maaşatı	63.756	-
Mevaki limanları hasılatı	142.975	5	Tahsildaran maaşatı	53.700	-
			Mesarif-i müteferrika	25.662	30
			Taşra limanlarının mahalli mesarifatı	281.509	20
YEKUN	2.978.206	-		804.440	10

KAYNAK: T. Güran; O.İ.İ.Y. s. 278

Dersaadet tünel idaresinin 1875-1897 arası gelir ve gideri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Dersaadet Tünel İdaresi'nin Tarih-i Tesisi olan 1291/1875 Senesinden 1313/1897 Senesi Nihayetine değin Vuku bulan Nakliyatıyla Hasılatın Miktarı

Hasılatın miktarı		Nakledilen yolcuların adedi			
Seneler	Lira	Guruş	Yekun	İkinci Mevki	Birinci Mevki
1291/1875	12.277	99	2.242.495	1.930.847	311.648
1292/1876	11.392	-	2.088.327	1.862.127	226.200
1293/1877	8.084	95	1.288.241	1.146.462	141.779
1294/1878	9.555	7	1.497.372	1.365.969	131.403
1295/1879	12.635	64	1.767.886	1.639.920	127.966
1296/1880	14.798	27	1.808.341	1.684.824	123.507
1297/1881	14.798	48	1.890.380	1.774.540	115.840
1298/1882	15.946	33	2.026.876	1.907.036	119.840
1299/1883	13.775	19	1.720.123	1.608.558	111.565
1300/1884	11.138	40	1.846.017	1.748.939	97.078
1301/1885	12.128	52	2.348.247	2.229.655	118.592
1302/1886	12.872	25	2.483.655	2.337.293	146.362
1303/1887	13.746	42	2.695.992	2.539.839	166.153
1304/1888	13.352	42	2.701.877	2.540.149	161.728
1305/1889	14.019	72	2.814.985	2.647.148	167.837
1306/1890	15.179	90	3.022.107	2.842.124	179.983
1307/1891	16.339	29	3.251.879	3.056	195.351

1308/1892	17.141	54	3.402.302	3.218.295	184.007
1309/1893	17.565	43	3.508.743	3.308.002	200.741
1310/1894	16.189	76	3.213.629	3.016.764	196.865
1311/1895	16.305	92	3.248.639	3.053.264	195.375
1312/1896	14.224	51	2.874.545	2.709.204	165.341
1313/1897	13.808	42	2.781.929	2.625.132	156.797

KAYNAK: Tevfik Güran, O.İ.İ.Y., s.289

1897 yılı Posta ve Telgraf idaresinin geliri ve gideri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Posta ve Telgraf İdaresinin de Bir Sene Zarfında Vuku bulan Varidat ve Masarifatın Nev'i ve Miktarı

Varidat	Guruş	Pare	Mesarifat	Guruş	Pare
Dahili muhaberat-ı mersüleden vuku bulan hasılat	73.128.95830	31	Memurin ve maaşatı	23.663.508	13
Harini muhaberat-ı mersüleden vuku bulan hasılat	9.955.896	13	Müvezziin ve saire maaşatı	311.437	37
Münasebat-ı dahiyyeden dolayı Estern Kumpanyasından matlubat-ı mütehakkıka	87.364	20	Menzilhane ianatı	2.684.245	32
Mısır ve Bulgaristan ve diyar-ı ecnebiyyeden mevrut telgraf namelerden dolayı matlubat-ı mütehakkıka	5.467.289	36	Tazminat	120.705	1
Hasılat-ı müteferrika	649.187	17	Mesarif-i nakliye	419.550	39
Mektup,zarf,yabancı post.	26.431.779		İcar,kırtasiye vb	10.488.427	
Varidatın yekünu	115.719.478	35	Telgraf hatlarının mesarif-i inşaiyye ve tamiriyyesi	2.739.102	28
			Mesarifat yekunu	40.436.981	14

KAYNAK: Tevfik Güran, O.İ.İ.Y.,s. 305

Şirket-i Hayriye'nin gelir ve giderleri (1891-1896) aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Şirket-i Hayriyye'nin 1307/1891 senesinden 1312/1896 senesi nihayetine değin vuku bulan tahsilat ve sarfiyatının miktarı

Seneler	Hasılatın miktarı	Sarfiyatın miktarı	Hasılat-ı safiyyenin miktarı	
		Guruş		Mülahazat
1307/1891	12.508.201	11.914.395	593.806	
1308/1892	12.823.616	12.106.453	717.163	
1309/1893	13.201.508	12.454.109	747.399	
1310/1893	14.072.760	13.263.018	809.742	
1311/1895	13.846.777	12.764.007	1.082.770	
1312/1896	12.696.860	12.185.707	511.153	

KAYNAK: Tevfik. Güran, O.İ.İ.Y,s.283

1897 yılında su ve havagazından elde edilen gelir ve yapılan masraflar aşağıdaki tablo-da gösterilmiştir.

Havagazı Şirketlerinde 1313/1897 Senesi Zarfında Vuku bulan Varidat ve Masarifatın Miktarı

Varidat	Guruş	Mesarifat	Guruş
1313/1897 Senesinde vuku bulan varidat	4.789.698	1313/1897 senesinde vuku bulan Mesarifat	4.786.694

KAYNAK:Tevfik Güran; O.İ.İ.Y,s.273

1313/1897 senesi zarfında şirketlerde vuku bulan su sarfiyatıyla hasılatın miktarı

Sarfiyat					
Şirketlerin esamisi	Hasılat miktarı Liray-ı Osmanı	Yekun	Devair-i askeriyye ve hastahane	Hane, hamam, bahçe ve saire	Harik musluğu ve çeşme
Dersaadet su şirketi	4.307.990	2.854.300	856.290	1.569.865	428.145
Üsküdar ve Kadıköy su şirketi	-	494.300	120.000	280.000	94.300
Selanik su şirketi	651.022	137.465	4.500	131.805	1.160
YEKÜN	4.959.012	3.486.065	980.790	1.981.670	523.605

KAYNAK:Tevfik Güran; O.İ.İ.Y,s.273

1897 Senesi demiryolları hasılatı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Memalik-i Şahane'de 1313/1897 Senesinde Mevcut Demiryollarıyla Hasılat-ı Seneviyyesinin Miktarı

	Hasılatın Miktarı		Mevcut Hatların Tülu	
KUMPANYALARIN İSMİ	GURUŞ	SANTİM	KİLOMETRE	METRE
Şark Osmanlı Demiryolları İşletici Kumpanyası	50.607.045	44	1.264	491
Selanik-Osmanlı Demiryolu Şirketi	8.607.114	12	218	566
Dersaadet-Selanik İltisak Demiryolu Osmanlı Şirketi	6.490.274	38	510	122
Aydın Osmanlı Demiryolu Şirketi	25.274.541	75	515	700
İzmir-Kasaba ve Alaşehir Demiryolu Osmanlı Şirketi	19.686.532	23	516	937
Mersin ve Adana Demiryolu Şirketi	2.140.596	75	67	
Anadolu Osmanlı Demiryolu Şirketi	36.964.261	99	1.022	425
Mudanya-Bursa Demiryolu Şirketi	1.093.630	25	41	702
Beyrut Şam Havran ve Fırat Üzerinde Vaki Birecik				
Demiryolları Osmanlı Anonim Şirketi	8.601.537	72	246	838
Yafa-Kudüs-ü Şerif Demiryolu ve Şubeleri Osmanlı Şirketi	3.303.370	40	86	863
YEKUN		3	4.490	644

KAYNAK: Tevfik Güran,O.İ.İ.Y.s.289

1874-1895 seneleri arasında elde edilen rüsümat ve masrafları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Rüsumat Emaneti'nce 1290/1874 Senesinden 1311/1895 Senesi Nihayetine Kadar Senevi Vuku bulan Varidat ve Masarifatının Miktarı

	Varidat		Mesarifat	
SİNİN	GURUŞ	PARE	GURUŞ	PARE Mulahazat
1290/1874	175.270.911	-	32.624.105	
1291/1875	164.045.098	-	33.664.035	
1292/1876	142.634.902	-	34.003.219	
1293/1877	140.376.331	-	33.513.149	
1294/1878	202.726.391	-	34.525.889	
1295/1879	191.599.022	-	24.086.496	

1296/1880	174.996.947	-	16.439.882	
1297/1881	189.323.913	-	17.447.500	
1298/1882	194.242.026	-	17.618.328	
1299/1883	193.684.389	-	19.840.463	
1300/1884	193.271.373	-	19.103.553	
1301/1885	197.963.778	39	21.739.542	
1302/1886	205.169.954	2	24.177.596	
1303/1887	197.657.370	26	25.469.030	
1304/1888	195.431.030	29	25.530.628	
1305/1889	206.936.340	38	24.737.051	
1306/1890	218.609.529	35	28.730.942	
1307/1891	231.850.419	5	33.020.790	
1308/1892	225.845.194	36	26.372.545	
1309/1893	212.300.936	28	28.139.702	
1310/1894	211.914.208	-	28.315.777	
1311/1895	187.479.055	17	28.577.145	

KAYNAK: Tevfik Güran, O.İ.İ.Y,s.207

XIX. yy. da ve XX yy lın başlarında çeşitli gaileler ülkede sürekli mali ve ekonomik sıkıntı ve enflasyon yaşanmasına sebep olmuştur.

Trablusgarp savaşından itibaren savaş bütçeleri hazırlanır. Bu durum Kurtuluş savaşı süresince de devam eder. Trablusgarp ve Balkan savaşlarının Devlete maliyeti 30 Milyon Osmanlı Lirasıdır. [52] Bütçe açıkları savaşlardan dolayı daha da artacaktır. 1909 1919 Yılları arasındaki Osmanlı bütçeleri aşağıdaki Tabloda gösterilmiştir.[53]

1909-1919 Yılları Arasında Mali Yıl Bütçe Tahminleri (Rakamlar Osmanlı Lirası Üzerindendir.)

MALİ YILLAR	FELİR TAHMİNİ	GİDER TAHMİNİ	TAHMİNİ AÇIK	MEÇLİSTE KABUL EDİLEN BORÇLANMA
1909-10	25.078	30.539	5460	-
1910-11	29.183	35.994	6811	37.002
1911-12	31.645	41.161	9516	39.627

[52] Eldem, Vedat,H.M.Y.,s. 14
[53] Çavdar, Tevfik; Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, İstanbul 1971, s.90

1912-13	33.682	36.891	3208	57.164
1913-14	33.682	36.891	3208	49.395
1914-15	36.004	37.054	1050	73.932
1915-16	30.015	35.451	8435	84.722
1916-17	27.961	42.347	14.386	100.706
1917-18	31.689	60.288	28.599	116.915
1918-19	42.397	60.146	17.767	136.888

Aynı dönemle ilgili olarak Düyun-i Umumiye kayıtları gerçek harcama ve açıkları daha fazla olduğunu ifade etmektedir.[54] Düyun-i Umumiye raporları aşağıdaki Tabloda gösterilmiştir.

Gerçek Harcama ve Bütçe Açıkları (Düyunu-i Umumiyece Hesaplanmıştır.)

YILLAR	GERÇEK HARCAMA(O-L.)	GERÇEK AÇIK (O.L.)
1911-12	29.908.282	2.638.531
1912-13	38.919.877	10.375.118
1913-14	35.329.950	6.128.085
1914-15	57.841.339	33.102.175
1915-16	65.546.105	43.219.312
1916-17	82.980.780	57.781.254
1917-18	-	85.226.362
1918-19	-	94.509.235

KAYNAK: E.G. Mears, a.g.e., s. 390

1918/19 Mali yılı için 34 milyon lira olarak tahmin edilen devlet gelirleri yapılan zamlarla 42 milyon liraya yükselecektir. Muvazene-i Umumiye Kanununun 1918-1919 yıllarına ait varidat tahminleri aşağıda tabloda de gösterilmiştir.[55]

1918-19 Mali Yılı Varidat Tahminleri (1000 Lira Olarak)

VASITASIZ VERGİLER

Müsakkafat ve arazi	2.100	
Temettüat	750	

[54] Mears, E.G., Modern Turkey, New Tork 1924, s. 390

[55] Eldem,Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi,(M.M.Y) Ankara 1973, s. 19-20

Harp vergisi	950	
Askeri muafiyet	1.000	
Ağnam vergisi	2504	
Aşar ve iane hissesi	10.000	
Sair	200	17.504
DAMGA, HARÇLAR, KAYDİYELER VASITALI VERGİLER		1.070
Müskirat resmi	220	
Gümrük resmi	1.084	
İhracat fevkalade resmi	1.000	
Sair	120	2424
İNHİSARLAR Tuz	 1.500	
Tütün	1.115	
İmalatı harbiye	2.000	
Meskükat	305	
Posta, telgraf ve telefon sair	1.050	
Sair	50	6.020
MÜESSESELER		971
EMLAKİ EMİRİYE HASILATI		750
MAKTU VERGİLER		
Mısır	750	
Kıbrıs	103	869
MÜTENEVVİ HASILAT		
Tekaüt tevkifatı	1.665	
Sair	1.236	2.901
İSTİRDATLAR		648
İSTİHLAK RESMİ		960
		34.116

KAYNAK: Vedat Eldem H.M.Y s.151-152

1918-1919 Mali yılı açığı yaklaşık 100 milyon Lira civarındadır. Bu açık büyük ölçüde borçlanmalarla kapatılmaya çalışılacaktır.Açık Aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

1918/19 Yılı Bütçe Açığının Kapatılması

1918 de ihraç edilen evraki nakdiye	Milyon. Lira 36.9
Dış borçların tedahülde kalan taksitleri	23.8
1918 dahili istikrazile sağlanan	18.0
Yeniden borçlanmalar bankalar ve mütehitlere	8.8
Emanete alınan	7.2
	94.7

KAYNAK: Vedat Eldem;, M.M.Y., s.20

Birinci Dünya savaşının bütçe içi ve dışı harcamaları dikkate alındığında toplam maliyet 400 milyon lira civarındadır. Harcamalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

(Milyon Lira)

		TOPLAM
A- BÜTÇE İÇİ SARFİYAT		
1- Alelade bütçelerden	42.9	
2- Fevkalade bütçesinden	203.7	246.6
B- BÜTÇE DIŞI SARFIYAT		
1- Alman harp malzemesi ve nakdi avansları	86.8	
2- Avusturya harp malzemesi ve nakdi avanslar	14.5	
3- Anadolu-Bağdat demiryollarında askeri nakliyat için avans	1.1	102.4
C- İSTİHVALLER VE BEDELİ ÖDENMEYEN HİZMETLER		49.5
TOPLAM		398.5

KAYNAK: Vedat Eldem, H.M.Y s.101

Yukardaki tablodan da anlaşıldığı üzere savaş masraflarının karşılanması için kaynak olarak vergi, emisyon, istikraz, müttefiklerin yardım ve araçları ile istimval ve müsaderelerden yararlanılmıştır. Masraflarla ilgili ayrıntı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Harp Masraflarını Teşkil Eden Unsurlar (1914-1918 ,Milyon Lira)

		TOPLAM
Vergi ve gelirlerden Harbiye ve Bahriye nezaretlerine muhassasat		42.9
İç istikraz hasılatı		18.0

Tedavüle çıkarılan kağıt para ve pullar		161.0
Reji şirketinden alınan avans		1,4
ALMANYA DAN ALINAN AVANSLAR		
Altın olarak	13.1	
Gümüş olarak	2.3	
Mark olarak	22.2	
Türk Lirası olarak	18.5	56.1
AVUSTURYA DAN ALINAN AVANSLAR		
Altın olarak	2.2	
Kuron olarak	6.3	8.5
HARP MALZEMESİ ŞEKLİNDE ALINAN AVANSLAR		
Almanya dan	31.8	
Avusturya dan	6.0	37.8
İstikrazlar mürettebatı		
Ödenmeyen	9.3	
Ödenen	-4.1	5.2
Müteahhitler ve hazine hesabı (ödenmeyen memur maaşları dahil)		22.5
İstimvaller		25.0
Bedeli ödenmeyen hizmetler (tahmin)		20.0
		398.4

KAYNAK: Vedat Eldem, H.M.Y., s.115

1918 yılı itibariyle tedavüldeki para miktarı 161 milyon liradır.[56] Mütareke döneminde ve Kurtuluş savaşı yıllarında para basılmamıştır. Savaş yıllarında altın ve döviz fiyatlarının değişimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Altın ve Döviz Fiyatları (Kuruş olarak)

	ALTIN	DOLAR	İNGİLİZ LİRASI	FRANSIZ FRANGI	İSVİÇRE FRANGI
1913	100	22.7	111	4.39	4.39
1919	429	79.8	358	11.41	15.23
1920	519	120.5	441	8.37	20.27

[56] Eldem Vedat, H.M.Y, s 13

1921	549	156.8	611	11.59	26.99
1922	608	162.3	724	11.30	31.09
1923	707	152.5	759	10.05	29.95

KAYNAK: Vedat Eldem, .M.M.Y., s.12

1913 yılında fert başına düşen milli gelir aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[57]

(Kuruş Olarak)

Trakya	1.119
İstanbul ve Çatalca	2.454
Anadolu	979
Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgesi	1.220
Sair Bölgeler	854
Suriye (Beyrut dahil)	1.160
Cebel-i Lübnan (Beyrut hariç)	1.226
Kudüs	1.140
Irak (Musul, Bağdat, Basra)	702
ORTALAMA	1.065

Mütareke döneminde yürürlükte bulunan Osmanlı vergi kanunları Kurtuluş savaşı süresince de aynen uygulanmış, zaman, zaman vergi oran ve miktarlarında artırıma gidilmiştir.[58] Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde ve kurtuluş savaşı yıllarında toplanan başlıca vergi ve harçlara bakacak olursak

AŞAR: Osmanlı Devletinin Müslüman tebaasından alınan şer'i bir vergi olup toprak ürünlerinden alınmaktadır. Aşar (öşür) onda bir anlamındadır. Ülke içerisinde bölgelere göre farklı uygulanmış, zamanla bedel olarak da alınmıştır. Tanzimat Fermanının ilanından sonra aşar yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Tanzimat fermanı vergi konusunda vatandaşlar arasında eşitlik ilkesini getirmektedir.[59] Divan-ı Hümayundan hazineye bir yazı gönderilerek aşarın her tarafta onda bir oranında toplanması emredilmiştir.[60] Tarım ürünlerinden Aşar

[57] Eldem Vedat, H.M:Y,s. 5
[58] Müderrisoğlu , Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara 1990, s. 98
[59] Fermanda "Ahali-i Memalikten Her Ferdin Emlak ve Kudretine göre bir Vergi-i Münasip tayin olunarak Kimselerden Ziyade Bir Şey Alınmaması" Bak, Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi V. Cilt, Nizan-ı Cedit ve (O.T. V.) Tanzimat Devirleri 1789-1856, Ankara 1970, s. 255-258
[60] Karamürsel ,Ziya; Osmanlı Maliye Tarihi Hakkında Tekkitler, T.T.K Yay., Ankara 1940,s. 166-167

dışında çeşitli adlarla alınan vergiler kaldırılmıştır.[61]Bundan böyle tarım ürünlerinden sadece aşar vergisi alınacaktır.

Aşarın her tarafta aynı oranda alınması bir süre sonra eleştirilecektir. Çünkü bazı topraklar masraflıdır ve verim oranı düşüktür. Bazı topraklarda ise az masrafla daha fazla ürün alınmaktadır. Bu durumda da eşitlik ilkesi zedelenmektedir.

1919 yılında, aşar %12 oranında ürünün cinsi farketmeksizin, ürünün kendisi veya değeri üzerinden para olarak köylüden tahsil edilmektedir. Mühtahsilden ürün olarak alınan aşar, maliyenin aşar ambarlarında toplanmakta, ihtiyaç hasıl oldukça satışı yapılmaktadır. Bu vergi, bütçe gelirlerinin %29-30 unu oluşturmaktadır.[62]

ARAZİ VERGİSİ: Arsa ve arazi sahiplerinden alınmakta olup, arsa ve arazinin değeri vergiye esas alınarak tahsil edilmektedir.

Toprak rejimi ve mülkiyetini tespit eden kanun 1856 yılında yürürlüğe girer. Kanun toprağı beş bölüme ayırır ve Memlüke olarak adlandırılan topraklarda kişilere tam mülkiyet hakkını tanır.[63] 1859 Yılında ülkenin her tarafındaki arazi ve arsaların değerleri kütüklere işlenir ve yazılı değerlerinden belli oranda vergi tahakkuk ettirilir.[64] Bu tarihte yazılı değerin binde 4'ü vergi olarak alınır.

1879 yılında yürürlüğe giren ve 1880 yılından itibaren tatbik edilen vergi kararnamesiyle, arazi; aşar veren ve aşar vermeyen olarak adlandırılarak, iki sınıfa ayrılmıştır. Aşar veren arazi eskisi gibi kıymetlerinin binde 4'ü ve aşar vermeyen arazi de kıymetlerinin binde 8' i oranında vergiye tabi tutulmuştur. 15 Nisan 1887 de aşar vermeyen araziden alınan vergi binde 10'a çıkarılır. Bu oran 1914 yılına kadar aynen devam eder. 10 Mart 1914 de kanunla aşara tabi arazinin vergisi %50 artırılarak binde 6 olur. Aşar vermeyen arazinin vergisi daha önce olduğu gibi binde 10 oranında kalır.[65]

BİNA VERGİSİ: Önceleri Tevzii şeklinde alınan bu verginin 1859 yılında tahrir usulü ile alınmasına karar verilmiştir. Tahririn yapılabilmesi için öncelikle " Tahriri-i Emlak Nezareti" kurulur. Talimatname hazırlanır. Yazım işine Bursa ve Konya vilayetlerinden

---

[61] Kaldırılan Vergiler: Resm-i Dönüm, Basma Akçesi, Boyunduruk Hakkı, Resm-i Zemin, Ağalık Hakkı, Kulluk Hakkı, Çift Akçesi v.b. dır.
[62] Duru, Cihan ; Turan Kemal; Öngenoğlu Abdurrahman, Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982, s.37
[63] Karal , Enver Ziya; Osmanlı Tarihi . Cilt,VI Ankara 1976, s.223
[64] Morawitz, Charles; Türkiye Maliyesi, Derleyen: Maliye Teftiş Kurulu, Ankara 1979, S.63
[65] Emiroğlu , Cezmi ; Türkiye de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara 1932, s.31

başlanır. Yazım işinin başarılı olmasından sonra yeni bir nizamname hazırlanarak yazım işi diğer vilayetlerde de yapılır.[66]

Valinin nezareti ve defterdarın başkanlığı altında memur ve güvenilir halk temsilcilerinden oluşturulan komisyonlarla binaların değerleri tespit edilerek kütüklere işlenmiştir. Binalar, gelir getirenler ve mesken olarak kullanılanlar şeklinde sınıflandırılmış ve yazılı değerlerinin binde 4ü oranında vergiye tabi tutulmuştur. Gelir getiren binalardan (akarlardan) ayrıca yıllık kira tutarlarının binde 4'ü oranında ek vergi "Akar Vergisi" alınması kararlaştırılmıştır.[67]

İmparatorlukta kiraya verilen yerlerin çoğunlukla mesken olarak gösterilmesinden dolayı vergi kaçaklarının artması üzerine, 1881 tarihli "Vergi Kararnamesi" çıkarıldı. Buna göre: değeri 20 bin kuruşa kadar olan ve mesken olarak kullanılan binaların değerlerinin binde 4'ü , değeri 20 bin kuruş ve daha fazla olan bütün binalarda kiraya verilen akarların değerlerinin binde 8'i oranında yıllık vergi alınması kararlaştırıldı.

1887 Yılında ahır, samanlık, ambar gibi binalar köylerde binde 4, şehirlerde binde 5 oranında vergilendirilmiştir. Binde 8 olan vergi oranı binde 10 a çıkarılmıştır.

26 Haziran 1910 tarihinde yürürlüğe giren "Müsakkafat Vergisi Kanunu" ile binaların vergilendirilmesinde değer esasından gayri safi irat esasına geçilmiştir. Gayri safi iratların yazımı yapılamayan yerlerde kıymet esasına göre vergilendirme esastır. Müsakkafat Vergisi Kanununa göre ise; fabrika, imalathane ve ahşap meskenlerden gayri safi gelirin binde 9 u, ticarethane ve kargır meskenlerden gayri safi gelirin %12 si vergi olarak alınmaktadır.[68]

13 Aralık 1919 tarihli kararname ile Müsakkafat ve Arazi Vergisine; ticari binalarda %300, ikametgahlarda %80 oranında zam yapıldı[69]

ÖZEL ORMAN VERGİSİ: Bu vergi orman ürünlerinden alınan bir çeşit aşardır. Ormanlarla ilgili olarak ilk defa 1869 yılında bir Nizamname çıkarılmıştır.

Buna göre ormanlar 4 gruba ayrılır;[70]

I- Devlete ait ormanlar

II- Evkafa ait ormanlar

---

[66] Emiroğlu , Cezmi ; a.g.e.,s.61
[67] Erçin , Cezmi ; Vasıtasız Vergiler, Ankara 1936, s. 94
[68] Aynizade , Hasan Tahsin; İlm-i Mali ve Maliye Kanunları, İstanbul 1933, s. 187
[69] Eldem, Vedat; H.M:Y, s.150
[70] Erçin, Cezmi; a.g.e.,s.68

III- Kasaba ve köylere ait ormanlar ve baltalıklar

IV- Özel kişilere ait ormanlar ve kasabalar

Evkafa ait ormanların hasılatı Evkafa, Devlete ait ormanların hasılatı da Devlete aittir. Özel ormanlar vergisi kasaba ve köylere ait ormanların ve koruların ürünlerinden alınmaktadır.

1869 Tarihli Orman Nizamnamesi ile 1876 tarihli "Rüsum Talimatnamesi"'ne göre; her cins kerestenin değerinden aşar adı altında %10; pul resmi adıyla odunun 100 kıyyesinden 20 para ve kömürün 100 kıyyesinden bir kuruş vergi alınacaktır. %10 olarak alınan özel ormanlar vergisi daha sonra %12.5 a çıkarılmıştır.[71]

AĞNAM: Ağnam da aşar gibi şer-i bir vergi olup, hayvan varlıkları üzerinden alınmaktadır. Vergi oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

HAYVAN SAYISI	VERGİ (adet)
40 Hayvana kadar	Alınmaz
40-80	1 hayvan
80-120	2 hayvan
120-200	3 hayvan

200 hayvanlardan sonra, her 100 hayvan için bir hayvan vergi olarak alınmaktadır. Önceleri sadece hayvan olarak alınan bu vergi, zamanla para olarak da alınmıştır.

Ağnam vergisi toplanırken hayvanlar çatal tırnaklı ve tırnaklı olarak sınıflandırılmaktadır. Çatal tırnaklı hayvanlar: koyun, keçi, inek, öküz, manda ve domuzdur. Bütün tırnaklılar ise: at, katır ve eşektir.[72]

1824 yılında ordunun ihtiyacını karşılamak için ağnam resmi Rumelinde "Ondalık Resmi" olarak uygulanacak, ağnamın 1/10 u vergi olarak alınacaktır. Diğer mahallerde iltizam usülüne devam edilecektir. Çeşitli zamanlarda ağnam üzerine tali derecede bazı resimler ilave edilmiştir. ağıl resmi, selamet akçesi, yaylak resmi, kışlak resmi, ağnam baçı bunlardandır. Tanzimatın ilanından sonra her tarafta aynı olmak üzere hayvan başına beş kuruş resim ve 20 para mübarişiye toplanması kararlaştırıldı. 1857 yılında hayvan

[71] Müderrisoğlu, Alptekin;a.g.e.s.102

[72] Turan ,Kemal; Atatürk Dönemi Maliye Politikasında Tarım Kesimini Yeri, Maliye Dergisi, Ekim 1981,S.292

fiyatlarının çeşitli mahallerde komisyonlar eliyle değerlerinin tespitinin yapılmasına ve elde edilen verilere göre vergisinin tahsili uygulanmasına geçildi.[73]

Ağnam resmine 1914 de %25, 1918 de %100 25 Mart 1919 tarihli kararname ile de %300 zam yapıldı. 1918-1919 Bütçe tahminlerine göre ağnam hasılatı 250 milyon kuruş, ağnam mevcudu da 22.2 milyondur.[74]

GÜMRÜK VERGİSİ: Tanzimattan önce Osmanlı Devletinde ithalat, ihracat ve ülke içinde bir yerden, başka bir yere nakledilen ürünlerden gümrük resmi alındığından gümrük muamelatı da dış gümrükler ve iç gümrükler olmak üzere iki kısıma ayrılmaktadır. İç gümrük vergisi; ülke içinde mahallere göre oran ve tarifelerde farklılıklar gösterdiğinden kendi içinde; sahil gümrükleri, hudut gümrükleri ve, kara gümrükleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır.[75]

Kapitülasyonlarla yabancılara ticarette geniş ayrıcalıklar verilmiştir. İthal ve ihracatına izin verilen mallar tespit edilmiştir. Belirlenen ürünlerin dışındaki malların ülkeye giriş ve çıkışı yasaklanmıştır. Kapitülasyonlara göre yabancıların ülkeye getirdikleri ticaret eşyasına başlangıçta %5 daha sonra %3 gümrük resmi uygulanmıştır.

1838 ticaret anlaşmaları ile Osmanlı Devleti iç ticaretinde tatbik etmekte olduğu yed-i vahit (tekel) usulünü kaldırmış, yabancılara iç ve dış ticaret konusunda tam bir serbestlik getirmiştir. İhraç ürünlerinden %9 iskele ve %3 çıkış resmi olmak üzere toplam %12 oranında vergi alınması kabul edilmiştir. 1861 ticaret anlaşmalarında ihraç ürünlerinden alınan %12 oranında vergi %8 e indirilmiş ve 8 yıl sonrada %1e inmesi benimsenmiştir.[76]

Osmanlı Hükümeti I. Dünya savaşının çıkmasından yararlanarak 8 Eylül 1914 de aldığı ve 1Ekim 1914 de yürürlüğe koyduğu bu kararla kapitülasyonları tek yanlı olarak kaldırmış. İthal ürünlerden alınan gümrük resmi %50 oranında artırılmıştır. Buna göre 21 Eylül 1914 tarihli kanunla %11 olan gümrük resmi %15 e, %8 olan resim %12 ye çıkmıştır.

İhraç ürünlerinin değerleri üzerinden tatbik edilen gümrük resmi %10 olarak belirlenmiştir, İstanbul da bir ihracat heyeti teşkil edilmiştir. [77]

1913-1914 yıllarında 422 milyon kuruş olan gümrük vergisi tutarı savaş dolayısıyla ilerki yıllarda 100 milyonun altına düşmüştür.[78]

---

[73] Emiroğlu , Cezmi; a.g.e.,s.108-110
[74] Eldem , Vedat; H.M.Y,s.88-90
[75] Emiroğlu, Cezmi; Vasıtalı Vergiler, Ankara 1932,s.9
[76] Karal, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi VII.Cilt, s.261
[77] Eldem, Vedat; H.M.Y.s.62-63
[78] 30 Eldem, Vedat;H.M.Y.s.90

TEMETTÜ (Gelir) VERGİSİ: Osmanlı İmparatorluğunda ticaret ve sanat erbabından gelirleri üzerinden vergi alınması ilk defa 1825 yılında "İhtisap Resmi" ile başlamıştır. Bu vergi dükkanlardan aylık "Şehriye-i Dekakin" ve Günlük " Yevmiyye-i Dekakin" adıyla alınırken, yiyecek maddelerimden , altın gümüş gibi mücevherlerden, mensucattan v.s. den de çeşitli ad ve tarifelerle temettü vergisi tahsilatı yapılmaktadır.[79] 1838 yılında ihtisap resmi bir fermanla kaldırılmış,1838 yılında da yürürlüğe giren Nizamname ile herkesin emlak, arazi ve hayvanlarına, esnaf ve tüccarın yıllık gelirlerine binde hesabıyla resim tahakkuk ettirilmiştir. 1861 yılında vergi oranı binde 30 dur. Sonraki yıllarda artırılarak 1878 de %4 e, 1888 de %5 e çıkartılmıştır.

Meşrutiyetin ilanından sonra 1914 yılında "Fransız Patent Vergisi" kanunundan esinlenerek yeni bir temettü vergisi yürürlüğe konulmuştur.Belirlenen vergilendirme şekilleri;, dış görünüşler üzerinden, maktu esaslar üzerinden, net kar üzerinden olarak sıralanmaktadır. 1914 Yılında yürürlüğe giren yeni vergi kanunu Ekim ayı başından itibaren yabancıları da ilk defa olarak kapsamı içersine alır.[80]Vergi oranları ise; nisbi ve mütehavvil ve maktu olmak üzere üç kısma ayrılır. Nisbi ve mütehavvil vergiler bir ticarethaneye sahip kimselerden, maktu vergi ise muayyen bir yeri olmayan kişilerden alınmaktadır. Bu verginin 1918-19 tahsilatı tahminen 75 milyon kuruştur.[81]

MADENLER VERGİSİ: İlk defa 1858 yılında yürürlüğe giren "Arazi kanununda" Devlete ve Vakıflara ait arazilerden çıkan madenlerin devlete ait olduğu, arazi sahiplerinin çıkan madenden hisse almayıp kendilerine sadece madenin işletilmesi sırasında uğradıkları zararın ödeneceği, sair arazide çıkan madenlerin 1/5'inin devlete ait olduğu kararlaştırılmıştır. Bu vergi ile ilgili olarak 1862,1869 ve 1888 yıllarında nizamnameler hazırlanmıştır. Madenler hakkında en son çıkarılan nizamname 26 Mart 1906 tarihlidir. Bu nizamnameye göre, toprak ,toprak altı ve toprak üstü madenleri; maadini asliye, maadini sathiye ve taşocakları olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.[82] Devlet madenleri ihale yoluyla özel şahıslara kiralamakta ve çıkarılan madenin %1 ile %20 si arasında değişen oranlarda vergi alınmaktadır. Maden arama ve işletme ruhsatı içinde çeşitli harçlar alınmaktadır. Bunlar ruhsatname harcı, tahlil harcı, tapu harcı ve ferağ harcıdır.[83]

---

[79] Emiroğlu, Cezmi; Vasıtasız Vergiler, s. 128 v.d.
[80] Eldem ,Vedat; H.M.Y.,s..28
[81] Eldem, Vedat; H.M.Y.,s..88
[82] Aynızade, Hasan Tahsin;a.g.e.,s.393
[83] Duru,Cihan ve Diğerleri;s.52;Aynizade, Hasan Tahsin; a.g.e s.394

GEMİ HARÇLARI: Bu vergi Osmanlı gelir bütçesinde uzun yıllar "Rüsum-u Bahriye" adı altında alınan çeşitli resimlerdir. Bunlar; ruhsatiye ve izn-i safine, seyr-i safain ve liman rüsumu, İstanbul liman rüsumu ve fenerler rüsumundan ibarettir.

1825 yılında Danimarka ile yapılan antlaşma ile gemiler tonilatolarına göre üç sınıfa ayrılır, 1.den 600, 2. den 450, 3. den 300 kuruş ruhsatiye resmi alınmaya başlanır. Alınan vergilerin toplam tutarı 250 bin kuruş civarındadır.[84]

Milli Mücadele döneminde kıyıların yabancı kontrolünde olması dolayısıyla gemi harçlarından fazla bir gelir elde edilememiştir.

SU VE KARA AVI VERGİLERİ: Tanzimattan önce iltizam usulünün tatbik edildiği bu vergi tanzimatla birlikte önce devlet tarafından vergi memurları vasıtasıyla toplanacak ancak istenilen fayda sağlanamayınca yeniden iltizam usulüne dönülecektir. 1882 Yılında "Varidat-ı Rüsumiye Nizamnamesi" çıkarılır. Buna göre avlanan balıkların 1/5 i vergi olarak alınacaktır. İdare kurulları bölge rayicini esas olarak bu verginin nakden ve ayni olarak tahsil edilmesini sağlayacaklardır. [85]

1883 yılında "Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi" yürürlüğe girer. Su ve kara avı vergileri yeniden düzenlenir. Buna göre; su ve kara avı için verilen izin belgesinden harç alınmakta, deniz ürünleri değerlerine göre %12 oranında vergiye tabi tutulmaktadır.

DAMGA VERGİSİ: Osmanlı İmparatorluğunda kumaş toplarına, hayvan ürünlerine, altın, gümüş, bakır eşyaya vurulan damga karşılığında bu vergi tahsil edilirdi.

I. Dünya Savaşı sonrasında damga vergisi için değerli belgelerin üzerindeki yazılı miktar belli oranda vergilendirilmekte, ayrıca bu verginin tahsili için gerektiğinde makbuz verilmekte veya evrak üzerine damga pulu yapıştırılmaktadır. Vergilendirme nisbi ve maktü olmak üzere iki türlüdür. I. Dünya Savaşı ve sonrasında Düyun-i Umumiye idaresi tarafından tahsil edilmektedir.[86]

YARGI HARÇLARI: Ülkedeki Şer'iye, Nizamiye , Ticaret ve İdare Mahkemeleri yargı hizmetinin karşılığı olarak harç tahsil etmektedir. Milli Mücadele döneminde bu tür gelirlerin bütçe içindeki payı çok düşüktür.[87]

---

[84] Emiroğlu, Cezmi; Vasıtalı Vergiler,s. 216
[85] Emiroğlu, Cezmi;Vasıtalı Vergiler, s.179
[86] Emiroğlu, Cezmi; Vasıtalı Vergiler, s.226
[87] Emiroğlu, Cezmi; Vasıtalı Vergiler s..339

TAPU HARÇLARI: Toprakta özel mülkiyete geçilmesiyle birlikte tapu işlemlerinden de harç alınmasına başlanacaktır. 1909 da alınan kararla tapu işlemlerinden harç ve vergi altında iki tür vergi tevkifatı yapılmaktadır.[88]

DİĞERLERİ: Bunların dışında, pasaport ve konsolosluk harcı, barut ve patlayıcı maddeler tekeli gelirleri, oyun kağıdı tüketim vergisi, alkollü içkiler gelirleri, tuz tekeli gelirleri, diğer devlet gelirlerini oluşturmaktadır.

7- Dış Borçlar ve Düyun-i Umumiyenin Kurulması

Osmanlı İmparatorluğu, IV. Murat, III. Selim, I. Abdülhamit ve II. Mahmut dönemlerinde karşılaştığı mali zorluklar karşısında; İngiltere, Fransa, Venedik ve Hollanda Hükümetlerine başvurarak borçlanma girişiminde bulunmuş ise de başarılı olamamıştır. Birara 1850 yılında Londra da bir borç sözleşmesi imzalanmış ise de sözleşmenin Sultan Abdülmecit tarafından onaylanmaması nedeniyle Osmanlı Hükümeti karşı tarafa 2.200.000 Frank tazminat ödemiştir.[89]

Ubucini'nin hesaplarına göre 1850 li yıllarda İmparatorluğun geliri 150-172 milyon Frank arasında değişirken, giderleri 160 milyon Frank civarındadır.[90] Maliyede ki bu hassas denge Kırım Savaşı sırasında bozulur. Savaş için yapılan harcamaların 280.000.000 Frank (11.200.000 Sterlin) olduğu tahmin edilmektedir.[91] Ortaya çıkan bu büyük yükün altından çıkabilecek güç içten sağlanamadığından, devlet 1854 yılında müttefikleriyle görüşerek ilk defa borçlanmak zorunda kaldı. İlk borçlanmayı diğer borçlanmalar izleyecektir.

Osmanlı Devleti 1875 yılına kadar 220 milyon Sterlin borçlanmasına karşın eline sadece 116 milyon Sterlin geçmişti. Dış borç ödemelerinin, toplam devlet harcamaları içindeki payı, 1860 ların başında %10, 1860 ların sonunda %33, 1874 te %57 dir.[92] Birinci dönem Osmanlı dış borçları (1854-1874) aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Birinci Dönemde Osmanlı Dış Borçlanması (1854-1874)

	Şartları					
İstikraz yılı	İstikraz miktarı	İhraç Fiyatı	Faiz Miktarı	Amortisman	Karşılığında Gösterilen Güvence	İstikrazın Nereden Alındığı
1854	3.000.000	%80	%6	%1	Mısır cizyesi	Baron

[88] Müderrisoğlu, Alptekin; a.g.e.,s.117
[89] Parvus Efendi (Muammer Sencer) Türkiyenin Mali Tutsaklığı , İstanbul 1977, s.29
[90] Ubucini, F.H.; 1855 de Türkiye, Tercuman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s.23
[91] Velay, A.du; a.g.e., s. 82
[92] Ulutan, Burhan; Bankacılığın Tekamülü, Ankara 1957, s.141

	Sterlin					Goldschmid (Paris) Dent Palmer and company (Londra)
1855	5.000.000 Sterlin	%100	%4	%1	Mısır cizyesi, İzmir ve Suriye Gümrükleri	Fransız ve İngiliz Hükümetinin garantisiyle Rothshild Müessesesi
1858	5.000.000 Sterlin	%76	%6	%1	Gümrük hasılatı ve İstanbul oktuvası	Dent Palmer ve Şürekası Bankası
1860	50.930.500 Frank	%62.50	%6	%2		J. Mires
1862	20.000.000 Frank	%68	%6	%2	Tütün, tuz, pul ve temettü vergileri	Bankı Osmanii şahane'nin kurucuları ile Londra da Devaux Müessesesi
1863	20.000.000 Frank	%68.%72	%6	%2	Muhtelif vilayetlerin gümrükleri, Bursa ve Edirne'nin ipek öşrü, Midilli, Karesi, İzmit, Zeytin yağı öşrü, tuz öşrü, tütün öşrü	Bankı Osmanii şahane ve credit Mobilier
1865	150.000.000 Frank	%66	%6	%2.44	Anadolu ağnam resmi, Ergani resmi, Ergani madeninden çıkarılan bakır	Bankı Osmanii şahane credit Mobilier ve societe Generale
1865	909.091.000 Frank	%50	%5	%1	Meydana gelecek bir ihtiyat akçesiyle, eski borçların ödenmesinden serbest kalacak kaynaklar.	Societe Generale de France, General and Finance Company (Londra)
1869	555.555.500 Frank	%61	%6	%1	Halep, Adana, Suriye, yanya, Trabzon vilayeti ve Ege Adaları, Hüdavendigar, Bosna aşarı	Bankı Osmanii Şahane Comptoir d' Escompte d Paris ve İtibari Umumii Osmani Şirketi
1870	792.000.000 Frank	%32.1/8	%3	%1		Baron Hirsch
1871	5.700.000 Frank	%73	%6	%1	Mısır cizyesi	Londra'daki Louis Cohen ve Oğulları iel Dent Paimer ve Şürekası. İtibarı Umumii Osmanlı Şirketi

1872	278.155.000 Frank	%98.5	%9	%	Edirne, Selanik, Tuna vilayeti, Anadolu ağnam resmi	Avusturya-Osmanlı Bankası ve İtibarı Umumi Osmani Şirketi
1783	694.444.500 Frank	%59.5	%6	%1	Tuna ve Ankara vilayeti aşar, Anadolu ağnam resmi, İstanbul Tütün inhisarı gelir fazlası	Credit Mobillier
1874	1.000.000	%43.5	%5	%	İmparatorluğun umumi varidatı	Bankı Osmanii Şahane
Top Lam:	5.297.676.500 Frank					

KAYNAK: Adib Roumani; Essai Historique et Technique Sur la Dette Puplique Ottomane Paris 1927 ; A.du Velay a.g.e. s.102 / 206 ;Charles Morawitz ; a.g.e s.20-61, Parvus Efendi a.g.e.

1874-1875 Mali Yılında Osmanlı hükümetinin yapacağı bütün masraflara karşılık olarak hazinenin elinde 380 milyon Frank kadar para bulunuyordu. Yeni istikraz faaizlerinin itfası temin edildikten sonra devletin elinde masraflar için ancak 80 milyon Frank kalıyordu. Yukarıdaki muhtelif istikrazlardan maada takriben 400 milyon Franklık bir dalgalı borçta bulunmaktaydı. Öte yandan 1874 yılında birçok vilayette mahsul olmamış Hükümet açlığı önlemek için çifçilere külliyetli miktarda yiyecek ve para yardımında bulunmak zorunda kalmıştır.

Tanzimat sonrasında ki para ve kredi alanındaki gelişmeler sarraflardan banka sistemine geçişi sağlayacaklardır. 1847 yılında "Bankı Dersaadet" kurulmuştur. Öz sermayesi olmayan banka, Kırım savaşı öncesinde iflas etmiş, Osmanlı hazinesini 600.000 Lira zarara sokmuştur.[93]

Bankı Dersaadetin kapanmasından sonra, 1856 da İngiltere Kralının fermanı ile merkezi Londra'da olan 500.000 Sterlin sermayeli Bankı Osmanii kurulur. Bu banka 1863'te "Bankı Osmanii Şahane adını alarak ve bir Devlet bankası niteliğini kazanır. Böylelikle bir çok ülkelerde ortaya çıkan ilk bunalım (1860-62) atlatılmıştır.

1874'de alınan istikrazdan sonra ortaya çıkan mali bunalım atlatılamayacak, Avrupalı sermayedarlara İmparatorluğun mali denetimi konusunda önemli ödünler verilecektir.

[93] Ulutan, Burhan; a.g.e.,s.141

1874-1875 yılı bütçesinde devletin gelirleri 25.000.000 Lira görülmesine karşın gerçek gelir 17.000.000 Liradır. Bu 17 milyon liranın 13 milyon lirası dış borçlara ayrılmakta, dolayısıyla arta kalan 4 milyon lirayla Devleti yönetmek mümkün değildir.[94] Bu nedenle Osmanlı Hükümeti 6 Ekim 1875 tarihli bir kararname ile beş sene içinde daha önce ihraç etmiş olduğu kuponların ancak yarısını ödeyebileceğini ilan eder ve bu durumu da yabancı ülkelere bildirir. Ertesi gün yayınlanan 2. bir kararname ile de gelecek beş sene içinde faizlerin yanısıra anaparanın da ancak yarısını itfa edileceğini açıklar. 10 Ekim günü yayınlanan son kararla da borçların ödenmeyen yarısı için alacaklılara %5 faizli yeni tahvil verileceği bildirilmiştir.[95]

Tablo da görülen toplam 5.297.676.500 Frank tutarındaki istikraz, borç rakamı nominal değer olup, borcun ihraç değerleri toplamı 30.012.884.714 Franktır. Fakat bu rakam Devletin eline geçen para değildir. Ödemeler komisyonlar da dikkate alındığında Devletin eline geçen 2.700.000.000 Franktır. Osmanlı Hükümeti yukarıdaki kararlarıyla adeta eline geçen parayı ödemek istemektedir.[96]

Osmanlı Hükümetinin aldığı 1875 kararları alacaklıların protestolarına yol açmış, devlete itibar kaybettirmiştir. Bu görüntü ile girişilen 1877-1878 Rus Savaşında ortaya çıkan mali ihtiyacı karşılamak ve Avrupa'nın desteğini sağlamak için Osmanlı Maliye Nezaretinden, Müsteşar Zihni Bey Londra'ya gönderilmiştir. Müsteşar iki devlet arasındaki 1854.1855.1871 ıstakrazlayıyla ilgili problemi çözmek için karşılığı Mısır cizyesi olan 17 Eylül 1877 de yeni bir anlaşma imzaladı. Anlaşma ile borçların faizlerinde iyileştirmeler yapıldı.[97]

Osmanlı Devleti İngiltere ile yapılan 1877 anlaşmasını takiben aynı yıl Mısır cizyesinden kendisine kalan kısmını teminat göstererek Londra piyasasında 5 milyon Sterlin tutarında %5 faizli tahvil pazarlar, fakat tahviller satılamaz. Ertesi yıl %52 fiyatla Bankı Osmanii Şahaneye toptan satılır.[98]

Bu gelişmeler sırasında 1877-1878 Savaşı kaybedilmiş imzalanan 13 mart 1878 tarihli Ayastefanos antlaşması ile Karadağ, Sırbistan ve Romanyanın bağımsızlığı tanınmıştır. Bulgaristan muhtariyet kazanmış, Devlet, 35.310.000 Osmanlı Lirası savaş tazminatı ödemeyi kabul etmiştir.

---

[94] Parvus Efendi ,a.g.e. s.33
[95] Yeniay İ. Hakkı, Yeni Osmanlı Borçları Tarihi, İst. 1964, s.53-54
[96] Parvus Efendi ,a.g.e.,s.34
[97] Yeniay İ. Hakkı,a.g.e.,s.58-59
[98] Velay A. du;,a.g.e.,s239-.240

Osmanlı Devleti, Kıbrıs adasını yıllık maktu bir vergi karşılığında İngiliz idaresine bırakarak bu devletin yardımını sağlar . 13 haziran 1878 Tarihinde Berlin Konferansı toplanır.Konferansta Osmanlı Devleti büyük toprak kayıplarına uğramış ancak savaş tazminatı 245 milyon altın Liradan 60 milyon altına düşürülür.[99] Kongrede Osmanlı borçlarının bir kısmı İmparatorluktan ayrılan ülkelere yüklenir. Buna göre, 9.898.662 Lira Bulgaristan, 2.107.457 Lira Sırbistan, 2.130.870 Lira Yunanistan'a ve 1.098.986 Lira da Karadağ borçlandırılmıştır. Bu borçlara karşılık yıllık miktarları bu Ülkeler Osmanlı Hükümetine ödeyecekti. [100]

6 Ekim 1875'te iç ve dış borç ödemelerini durduran Osmanlı Devleti, 1879 yılı sonunda Galata bankerleriyle görüşerek 22 kasım 1879 da bir anlaşma yapmıştır. Buna göre borç 8.725.000 Lira olarak belirlenmiş ve Hükümet borcu 1.100.000 Liralık taksitlerle on yılda ödemeyi kabul etmiştir. Bu borçlara karşılık olarak da Rüsumu Sitte(altı resim) tütün, tuz, damga, müskiraf, bazı yerlerin ipek öşürü ve balık avı resmi gösterilmiştir. Bu resimler Bankı Osmanii Şahanenin kontrolünde kurulan Rüsumu Sitte idaresince tahsil edilecektir.[101] Resimlerden artan fazla para Osmanlı hazinesince devralınacaktır.[102]

Rüsumu Sitte İdaresinin kurulması, İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirir. Osmanlı Devleti borç sorununu çözümlemek için bu projeyi hazırlar ve bu projeyi 23 Ekim 1880 de sefaretler aracılığıyla göndererek görüşme teklif eder.

Hamillerin temsilcileri 1881 Eylülünde, İstanbul'da toplanır ve borçların ödenmesi için ayrılan gelirin milletlerarası bir komisyon marifetiyle idaresini isterler. Fakat Osmanlı Devletinin karşı çıkması üzerine hamillerin seçeneği temsilcilerden oluşan bir meclis tarafından yöneltilmesi benimsenir. 20 Aralık 1881 de de ünlü "Muharrem Kararnamesi" ilan edilir.

Muharrem kararnamesi, kapsamına giren borçlarda önemli indirimler yapılmıştır. 219.938.559 Osmanlı Liralık (209.768.000 Sterlin, 5.442.491.454 Frank) borçla, bunların 14.054.507 Liralık faiz ve sair masrafları, ortalama ihraç fiyatlarına indirildikten sonra 1875 ile 1881 yılları arasında uğranılan zararı karşılamak amacı ile %10 arttırılmış ve 125.250.943 Osmanlı Liralık bir borç anaparasıyla (resülmal),2.053.474 Liralık ek masraf toplam borç olarak tespit edilecektir.

---

[99] Sayar, Nihad .S; ;a.g.e, s.227-228
[100] Efendi Parvus, a.g.e.,s.39
[101] Yerasimos Stefanos (Babür Kuzucu) Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, İst. 1987, s.279, Roumani, Adib; a.g.e. s.105
[102] Sayar , Nihad.S; a.g.e.,s.241

Muharrem Kararnamesinden Sonra Osmanlı Borçları (Osmanlı Lirası)

			20/XII/1881'de henüz ödenmemiş resül mal (ana para)	Mürettebat (faiz vs.)	Muharrem kararnamesiyle kabul edilen resülmal	Muha karar, sonra mürettebat
Muharrem kararnamesine giren borçlar	SERİ A	1858	4.053.325	385.300	3.789.848	1.463.474
		1862	5.407.490	704.000	4.112.411	
	SERİ B	1860	1.808.730	152.000	1.148.621	
		1863/64	5.618.250	704.000	4.371.050	
		1872	5.303.220	477.199	5.745.482	
	SERİ C	1865	4.437.950	556.930	3.212.784	
		1869	1.711.110	14.174.160	22.715.000	
		1873	29.916.414	2.138.883	16.528.818	
	SERİ D	Eshamı Umumiye	95.917.096	4.795.854	48.365.255	
		İkramiyeli tahvilat	34.652.640	1.231.649	15.635.548	
	Ramazan tahvilatı		1.939.558	96.977	117.080.957	
	Tahvilatı mümtaze (1881)Galata Bankerleri Borcu		8.169.986	1.100.000	8.169.966	590.000
	TOPLAM		219.938.559	14.054.507	125.250.943	2.053.000
(muharrem kararnamesine girmeyen borçlar	1854 İstikrazı		1.925.660	108.917	1.925.660	108.917
	1855 //		4.196.720	275.000	4.196.720	275.000
	1871 //		5.783.140	251.453	5.783.140	251.453
	1877 //		5.294.740	302.500	5.294.740	302.500
	TOPLAM		17.200.260	937.870	17.200.260	937.870
	GENEL TOPLAM		237.128.819	14.992.377	142.451.203	2.991.344

KAYNAK: Stefanos,Yerasimos; a.g.e.,s.283; Adib Roumani; a.g.e. s. 158

Tabloda da görüldüğü gibi borçlar için, borcun eskiliği dikkate alınarak A,B,C,D,E diye 4 grup tahvillerle mümtaz tahviller çıkarılmıştır. Borçların ödenmesi için ayrılan gelirlerden, önce 590.000 Lirası mümtaz tahvillere (Galata Bankerlerine), bundan sonra kalacak miktarın 4/5 i faizlere, 1/5 i de itfa bedellerinin ödenmesinde kullanılacaktır.[103] 4 tertip tahvilin her biri 500 Franklık 4.611.289 adet tahvillerden oluşmakta olup her birinde 40 kupon bulunmaktadır. Son kupon 13 eylül 1903'te ödenecektir.

[103] Yerasimos Stefanos,a.g.e.,s.282;Valey A.du; a.g.e. s. 277

Muharrem Kararnamesinin 8. maddesi ile İmparatorluk bazı gelirlerini "Mutlak ve değişmez" olarak 13 ocak 1882 gününden itibaren borçların ödenmesi için yeni kurulan "Düyun-i Umumiye-i Osmaniye Meclisi İdaresi" adlı idareye bırakır. İdareye bırakılan gelirler şunlardır.[104]

1- 22 Kasım 1879 sözleşmeye (22 Aralık 1881 de Tahvilat-ı Mümtaze sözleşmesiyle fesholunan Rüsumu sittle sözleşmesi) konu olan İnhisar ve vasıtalı vergilerin gelirleri

a- Tömbekiye (nargile, tütünü) tütünün gümrük rüsumatı öşürü dışında kalan tütün ve tuz inhisarları

b- İstanbul ve çevresinin balık avı (saydimahi) vergisi

c- İpek öşürü

d- İspirtonun gümrük rüsumatı dışında kalan pul ve ispirto resimleri

2- Gümrük resimlerinde ticari antlaşmalarla husule gelebilecek gelir fazlası

3- Temettü (Gelir vergisi) den meydana gelebilecek gelir fazlası

4- Bulgaristan vergisi(daha sonra bu verginin yerine tütün öşürü karşılık gösterilerek 100bin Osmanlı Lirası teminat verilir.)

5- Kıbrıs Adasının gelir fazlası (daha sonra bunun yerine gümrük resimleri karşılık gösterilerek, 130 bin Osmanlı Lirası teminat verilir.

6- Doğu Rumeli vergisi

7- Tömbeki resmi hasılattan 50 bin Lira

8- Düyun-i Umumiye den Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın hisselerine isabet eden ve Osmanlı Hükümetine teslim edilen paralar.

Düyun-i Umumiye-i Osmaniye-i Meclisi idaresi tahvil sahiplerinin temsilcilerinden oluşmaktadır.[105] Merkezi İstanbul da dır. Üyeler 5 yıllık bir süre için seçilmektedirler İngiliz ve Fransız temsilciler münavebe ile meclis başkanlığını yürütmektedir. Düyunu-i. Umumiye Meclisi kendisine ayrılan gelirleri toplamak, yönetmek ve korumak hakkını elinde bulundurmaktadır. Meclis her yıl bütçe yapmakta topladığı ve Avrupaya gönderdiği paralarla ilgili Maliye Nazırlarına hesap verecektir. Mali yıl sonunda bilançosunu nezarete teslim

[104] Yerasimos, Stefanos,;a.g.e.,s.284; Valey A.du. a.g.e. s. 277

[105] Mecliste İngiliz, Hollanda, Fransız, Alman, Avusturya, İtalyan Hamillerinin temsilcileri yanında Osmanlı Hamillerinin de 1 Temsilci Bulundurmaktır.

edecektir. Düyun-i. Umumiye de çalışanlara memur nazarında bakılacak ve devletten emekli maaşı alma hakkına sahip bulunacaklardır.[106]

Düyun-i Umumiye yönetim giderlerini topladığı paralardan karşılamaktadır. Kısa sürede devlet gelirlerinin 1/3 bu teşkilatın kontrolüne girer ve 8.000 bin personeliyle 5.000 kişilik kadrosu bulunan Osmanlı Maliye Nezaretinin üstünde ve daha etkin bir kurum olarak ortaya çıkar.[107]

Muharrem Kararnamesinden sonra II. Meşrutiyet dönemine kadar yapılan borçlanma aşağıdaki tabloda gösterilmiştir

Muharrem Kararnamesinden II. Meşrutiyet Dönemine Kadar Alınan Borçlar

		Şartları				
İstikrazın Yılı	İstikraz Miktarı	İhraç Fiyatı	Faiz	Amortisman	Karşılığında gösterilen güvence	İstikrazın nereden alındığı
1886	6.500.000 Lira	%100	%5	%1	Gümrük hasılatından senede 390.000 lira	Bankı Osmanii Şahane
1888	30.000.000 Mark	%70	%5	%2	Balık avı resminden Düyun-i Umumiye ye tahsis olunandan arta kalan	Deutsche Bank.
1890	4.999.500 Lira	%76	%4	%1	Bazı eyaletler aşarından ve gümrük resminden yılda 311.000 lira	Bankı Osmanii Şahane
1893	1.000.000 Lira	%70	%4	%1	Tömbeki şirketinin hükümete tekel karşılığı verdiği 40.000 lira	Tömbeki Şirketi
1894 şark şimendiferleri	40.000.000 Frank	%73.5	%4	%0.35	Şark demiryollarının hükümete kişi başına vermek zorunda olduğu 1.500 franklık gelir	Deutsch Bank Wurtembergısche Vereinsbank, Deutsch Vereinsbank Frankfurt (Main)
1896	3.272.720 Lira	%85	%5	%1/2	Bursa, Selanik ağnam vergisi, Batı Anadolu illeri palamut, afyon, zeytinyağı aşarı	Bankı Osmanii Şahane
1902	8.600.020 Lira	%80	%4	%1/2	1886 yılı istikrazına karşılık olan 3.900.000 liralık gümrük hasılatı	Bankı Osmanii Şahane (1886 tahvillerini

[106] Parvus Efendi,a.g.e.,s.75
[107] Yaşa, Memduh; Devlet Borçları, İstanbul 1981, s.62

						değiştiriyor geri kalanı Hükümete borç veriyor.)
1903 Bağdat istikrazı, I. Tertip	2.376.000 Lira		%4	%0.087	Konya,Halep,Urfa aşarından 106.000 lira	Düyun-i Umumiye Deutsche Bank
1903	48.960.000 Mark	%81.	%4	%1.5	İzmir sancağı hububat aşarından 30.000 lira çeşitli Düyun-i Umumiye gelirlerinden artanlar	Deutsche Bank (1888 tahvillerini değiştiriyor geri kalanı Hükümete borç veriyor)
1904	2.750.000 Lira	%80	%4	%1/2	Düyun-i Umumiye ye bırakılan gelirlerin fazlası	Bankı Osmanii Şahan, Paris'te Comptoir National d'Escompte ve bazı Fransız Bankaları.
1905	5.306.664 Lira	%81	%4	%1/2	1903 istikrazı karşılıkları, bazı kazaların aşarı,Düyun-i Umumiye'nin tahsil ettiği aşara eklenen %5 lik resim	Bankı Osmaii Şahane 1903 istikrazı tahvillerini değiştirip bir miktar ek borç sağlıyor
1905 Askeri teçhizat istikrazı	2.640.000 Lira	%81	%4	%1/2	Düyun-u Umumiyece idare olunan 1890,1896,1903,1905,1903 Bağdat I. Tertip gelirlerine ve kilometre teminatına eklenen %6 askeri teçhizat resmi, askeri teçhizat için gümrüklerden tahsil olunandan %6	Deutsche Bank
1908 Bağdat istikrazı Tertip II. Ve III	4.752.000 2.236.000	%			1903 Düyun-u Umumiye antlaşmasından sonra Hükümete kalan gelir payından ve Bulgurlu-Helif-Telli-Habeş hattı gelirlerinden Hükümete düşen pay	Bağdat Demiryolu Şirketi, Deutsche Bank ve Düyun-u Umumiye

KAYNAK:İ. HakkıYeniay ;a.g.e.,s.89-102 (20 Sterlin=22Lira=500Frank=405Mark)

II. Meşrutiyet döneminde, I. Dünya Savaşına kadar yapılan borçlanma aşağıdaki tablo da gösterilmiştir.

İkinci Meşrutiyet Döneminde, Birinci Dünya Savaşına Kadar Alınan Dış Borçlar

		Şartları				
İstikrazın Yılı	İstikraz Miktarı	İhraç Fiyatı	Faiz	Amortisman	Gösterilen Karşılık	Hangi Kuruluştan Alındığı
1908	4.711.124 Lira	%85	%4	%1/2	Gümrük umumi hasılattan 180.000 lira Düyun-i Umumiye'nin geliri olan km.teminatının gelir fazlasında 40.000 lira	Bankı Osmanii Şahane
1909	7.000.004 Lira	%86	%4	%1	Ayastefonos antlaşması gereğince Rusya'ya verilmekte olan 350.000 liralık bazı vilayetlerin aşar geliri 1908 de Bulgaristan'ın bağımsızlığının ilanı üzerine serbest kalmıştır.	Bankı Osmanii Şahane
1910	12.500.000 Frank		%3 1/2	40yılda itfa edilecek	Bu parayla Hafya'da yapılacak demiryolunun Hükümete sağlayacağı gelir karşılığı.	Fransız Victor Azerman, Osmanlı Nazıf Elhalidi, Suriye'de Salt kazası fosfat madeni işletme imtiyazı karşılığı
1910 Soma,Bandırma Demiryolu İstikrazı	1.712.304 Lira		%4	%0.16715	Osmanlı Hükümetinin geliri	İzmir kasaba şimendifer şirketi, Fransız sermayesi
1911 Turuku Umumiye İstikrazı	2.499.992 Lira		%4	%1	Trabzon Gümrüklerinin geliri	Teşebbüsatı Nafia şirketi umumiyesi ve Fransız ticaret ve sanayii bankası(İstikraz yol yapımına tahsis olunacak)
1911 Hüdeyde Sana	1.000.010 Lira	%84	%4	%0.087	Hüdeyde gümrükleri	Osmanlı Hüdeyde ve sana demiryolu şirketi

Demiryolu İstikrazı						
1911 Gümrük İstikrazı	704.000 Lira	%84	%4	%1	İstanbul gümrük gelirlerinden senede 500.000 lira	Deutsche Bank ve 3I Alman Avusturya Bankası
Konya Ovası Borçlanma	818.970 Lira	%100	%5	%1.1072	Kurutulup satılacak arazi geliri, sulamadan dolayı artacak aşarın artan kısmı Düyum-u Umumiye'ye bırakılmış km. garantisi karşılığı aşardan artan 25.000 lira	Anadolu Şimendifer Şirketi
1912-1913 İstanbul Belediyesi İstikrazı	1.09.056 Lira	%86	%5	Hersene %20 ifta edilecek	Devlet kefareti	Perier bankası(Fransa)
1913 Fenerler idaresi istikrazı	500.000 Lira		%7	Daha çok avans niteliğinde	Fenerler hasılatından Hükümete	Fenerler idaresi mukavelesinin uzatılması karşılığı
1913 Reji istikrazı	1.500.000 Lira		%1/4	Daha çok avans niteliğinde	İzmir aşarından Düyum-i Umumiye'ye tahsis edilmiş olan 46.000 lira dışındaki kısım	Tütün inhisarının uzatılması mukabilinde Reji idaresince
1913 Doklar İstikrazı	1.485.000 Lira		%5 1/2	%1 1/2	Sivas vilayeti aşarından 88.550 lira	Büyük çoğunluğu W.G. Armstrong Whitworth and Company Vickers şirketleri
1914	500.000.000 Frank 22.000.000 Lira	%8. 3/4	%5	%2	İstanbul gümrüğünden 350.000 lira Trabzon gümrüğünden 150.000 lira aşara konulan %1.5 iane hissesi ve Duyunu Umumiye'ye bırakılan değişik gelirlerin fazlası	Bankı Osmanii Şahane ve diğer bankalardan oluşan bir finansman sendikası

KAYNAK: Emine Kıray; Osmanlı da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar İstanbul 1993 s. 205-221 ; Parvus Efendi a.g.e. s. 56; İ.Hakkı Yeniay a.g.e. s. 103-109 , Yorgaki Effimianidıs; Cihan İktisat Buhranı Önünde Türkiye, İstanbul 1930 s. 82-92

Düyun-i Umumiye idaresi 1882-1914 yılları arasında borç faizi olarak 124 milyon Sterlin ödemede bulunur. Gelir kaynaklarını artırabilmek için de; Bursa da parasız bilgi veren

ve dut ağaçları dağıtan "İpek böcekçiliği" endüstrisini açar. 1888-1905 yılları arasında 15-20 milyon arasında dut ağacının dikilmesini sağlar. Tuz ihracatını iki katına çıkarır. Ülkeye yabancı sermayeyi çekerek, bilhassa demir yollarının ve limanların gelişmesini sağlar. 1914 yılı itibariyle borçların %40 ını ve faizlerin %80'ini öder.[108] Yabancı sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[109]

SEKTÖRLER	1890 (1000 ST)	YÜZDE %	1914(1000 ST)	YÜZDE %
1- Demiryolu	875	4.1	46.868	63.1
2-Liman	500	2.2	3.191	4.3
3- Belediye Hiz.	2.452	11.5	3.816	5.1
4- Ticaret	1.280	6.0	4.289	5.8
5-Sanayi	2.145	10.0	3.969	5.3
6- Madencilik	1.190	5.6	2.732	3.7
7-Banka ve Sigorta	5.040	23.5	9.450	12.7
TOPLAM	21.392	100.00	74.305	100.00

Osmanlı Devletinin 1914 yılı itibariyle borçları toplamı, Düyun-i Umumiye idaresinin raporuna göre, 153.7 milyon Osmanlı Lirasıdır. Dış borçların ülkelere göre oransal olarak dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[110]

1914 Yılında Osmanlı Borçlarının Ülkelere Oransal Dağılımı (%)

Fransa	0.49
İngiltere	0.07
Almanya	0.20
Belçika	0.11
Hollanda	0.03
İtalya	0.01
Avus-Mac.	0.01
Türkiye	0.08
TOPLAM	100

[108] Kıray, Emine; a.g.e.,s.173-174
[109] Pamuk, Şevket; Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Sermaye, Sektörel ve Sermayeyi İhraç Eden Ülkelere Göre Dağılım, 1978, s.143-144
[110] Çavdar ,Tevfik; Milli Mücadelenin Ekonomik Kökenleri, İstanbul 1974, s.77

Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşı sonrasındaki toplam borcu 476,9 milyon Liradır, Buna göre savaş içerisinde devlet 314,5 milyon lira borçlanmıştır. Savaş sonrasında yapılan antlaşmalarda borç miktarı 378,5 milyon lira olarak belirlenmiştir.[111]

Osmanlı Devletinde XVI. yüzyıldan itibaren tütün kullanılmaktadır. 1582 de Hollanda ile yapılan ticari antlaşmada tütün ithaline izin verilmiştir. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren de tütün ekimine başlanılmıştır. Kısa sürede Amerika Birleşik Devletlerinin arkasından tütün ihracatçısı ülke olabilme başarısını göstermiştir. 1860 yılında tütün tekeli kurulmuş, 1872 yılımda çıkartılan kanunla da tütün tekeline yeni bir yön verilmiştir.[112]

1881 yılında Düyun-i Umumiye idaresine bırakılan tütün tekeli bu idare tarafından, 22 Mayıs 1882 tarihinde Fransızlar tarafından kurulan "Memaliki Osmaniye Duhanları Müşterekül menfaa Reji Şirketi" (kısa adı reji idaresi) adlı ticari girişime yılda 750 bin lira ödenmesi şartıyla 30 yıl süre ile devredilecektir.

Bu kurum Osmanlı Düyun-i Umumiye idaresine 750 bin lira yıllık kira bedeli ödedikten sonra, net karını değişen oranlarda Osmanlı Hükümeti ve Düyun-i Umumiye İdaresi arasında bölüşmekteydi.[113] Reji İdaresinin kuruluşundan (1884) 1896 yılına kadar yapmış olduğu mübayaa aşağıdaki Tabloda gösterilmiştir.

Reji İdaresi'nin Tarihi, Teşkili Olan 1300/1884 Senesinden 1312/1896 Senesi Nihayetine Değin Mübayaa ve Füruht Olunan Tütünlerin Miktarı

Mubayaa olunan tütünün miktarı				Furuht edilen tütünün miktarı		
	YEKUN	Zurradan mubayaa olunan	Kaçakçılar yedinden müsadere olunan	YEKUN	Memalik-i şahane de	Memalık-i ecnebiyyeye ihraç olunan
SİNİN		KİLO			KİLO	
1300/1884	9.920.240	9.920.240	-	3.721.912	3.665.092	56.820
1301/1885	10.350.953	10.110.453	240.500	6.289.412	5.380.305	909.107
1302/1886	8.557.790	8.238.979	318.811	6.390.001	5.542.782	847.219
1303/1887	10.222.946	9.896.785	326.161	6.940.482	5.940.730	999.752
1304/1888	7.602.419	7.333.011	269.408	7.304.975	6.062.274	1.242.701

[111] Eldem, Vedat; H.M.Y s. 116
[112] Müderrisoğlu ,Alptekin;a.g.e.,s.128-139
[113] Yerasimos Stefanos, a.g.e.,s.359

1305/1889	8.081.603	7.781.663	299.940	8.044.874	5.844.722	2.200.152
1306/1890	7.829.236	7.542.291	286.945	8.086.281	6.396.134	1.690.147
1307/1891	9.570.729	9.300.547	270.182	8.539.041	7.280.381	1.258.660
1308/1892	12.499.908	12.319.499	180.409	9.767.852	7.816.013	1.951.839
1309/1893	9.888.594	9.708.877	179.717	8.787.795	7.139.462	1.648.333
1310/1894	10.615.021	10.336.080	278.941	8.126.741	7.017.973	1.108.768
1311/1895	9.380.772	9.028.695	352.077	9.015.805	6.812.175	2.203.630
1312/1896	13.977.415	13.407.750	569.665	8.626.541	5.906.191	2.720.350

KAYNAK:TevfikGüran O.İ.İ.Y.; s.257

1897 yılına ait tütün ve sigaranın kıymet ve miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Bir Sene Zarfında İmal Olunan Tütün ve Sigaraların Kıymet ve Miktarı (1897)

	TÜTÜN				SİGARA		
	KIYMET		MİKTAR		KIYMET		MİKTAR
ENVAR	GURUŞ	SANTİM	KİLO	GRAM	GURUŞ	SANTİM	ADET
Ekstra	53.914	90	403	975	253.572	90	1.541.920
Birinci	129.056	25	2.216	750	1.408.223	5	15.492.270
İkinci	937.828	75	21.474	725	1.457.271	30	21.478.485
Üçüncü	1.048.446	18	53.120	625	1.638.339	65	59.054.485
Dördüncü	7.412.798	73	661.866	700	451.280	98	24.578.075
Beşinci	17.767.318	94	3.172.629	900	77.016	86	7.384.275
Altıncı	3.177.818	66	771.031	721	-	-	-
Asakir-i Şahaneye Mahsus	2.674.355	16	879.060	65	-	-	-
YEKUN	33.201.537	57	5.561.804	452	5.285.704	74	129.529.025

KAYNAK: TevfikGüran O.İ.İ.Y ., s. 257

Reji İdaresinin safi hasılatı (1882-1914) aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

YIL	SAFİ HASILA (Osmanlı Lirası)	YIL	SAFİ HASILA (Osmanlı Lirası)
1882-83	2.125.098	1898-99	2.154.530

1883-84	1.874.476	1899-1900	2.067.909
1884-85	1.934.945	1900-01	2.126.591
1885-86	1.850.354	1901-02	2.459.438
1886-87	1.727.888	1902-03	2.491.096
1887-88	1.750.593	1903-04	2.493.477
1888-89	1.908.253	1904-05	2.657.558
1889-1890	1.988.647	1905-06	2.653.210
1890-91	2.066.571	1906-07	3.308.465
1891-92	2.184.545	1907-08	3.558.461
1892-93	2.189.405	1908-09	3.906.299
1893-94	2.196.319	1909-10	4.066.311
1894-95	2.138.357	1910-11	4.126.598
1895-96	2.069.216	1911-12	3.243.334
1896-97	2.104.530	1912-13	4.385.914
1897-98	2.131.082	1913-14	

KAYNAK:Stefanos Yerasimos; a.g.e.,s.359-360

1888-1901 arası kar bölüşümü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

MALİ YIL	REJİ KURUCULARI	D. UMUMİYE İDARESİ'NE HÜKÜMETE	
1888-89	2.016 Osm. Lirası	10.214 Osm. Lirası	10.215 Osm. Lirası
1894-95	10.560 //	53.506 //	53.506 //
1900-01	6.848 //	40.935 //	35.087 //

Tütün üretimi ve ticareti yapmak amacıyla kurulan Reji şirketi, bir süre sonra faaliyet alanını genişletmiş tütünden ve ipekten alınan resimler de şirkete bırakılmıştır. Hükümet, reji idaresi ve Düyun-i Umumiye arasındaki kar bölüşüm oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[114]

KAR	HÜKÜMET	DÜYUNU UMIMİYE	REJİ İDARESİ
İlk 500 bin Lira	%30	%35	%35
İkinci 500 //	%39	%34	%24

[114] Sayar , Nihad . S; a.g.e.,S.256

Üçüncü 500 //	%52	%30	%18
Dördüncü 500 //	%70	%20	%10
2 milyon // üstü	%75	%15	%10

Şirket dış piyasaya göre içerde üreticiye az para verince kaçakçılık yaygınlaşmış ve kaçakçılara karşı kolluk kuvveti kullanılınca da çok sayıda vatandaş ölmüştür.

Şirket zaman, zaman devlete borç para vermiştir. 1919 yılında Anadoluda yaygın bir teşkilata sahiptir. 1919 yılındaki tütün istihsali 19.66 bin ton olup, bunun önemli bir bölümü ihraç edilmektedir.[115]

8- Toplumsal Eğilimler ve Siyasi Akımlar

Kurtuluş Savaşının daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı İmparatorluğunun halkı birarada tutabilmek için yapmış olduğu yeniden yapılanma çabaları ve ortaya çıkan iç gelişmelerin ve tepkilerin de tahlil edilmesi gerekmektedir.

Karlofça antlaşmasından sonra dış ülkelere karşı alınan malubiyetlerden sonra batılıların her alanda Osmanlı'yı geri bıraktığı anlaşılmış ve lale devrinden itibaren (1618-1630) ülkede çeşitli alanlarda batılılaşma hareketi başlatılmıştır. İdarede, orduda, eğitimde yapılan ıslahatlar 1730 ve 1807 ayaklanmaları ile karşılaşmıştır.

III. Selim döneminde 1794'te açılan Mühendishane-i Berri Hümayunda başta Fransa, İngiltere ve İsveç olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinden getirilen elemanlar görevlendirilmiş ilk defa bir batı dili olan Fransızca zorunlu ders olarak okutulmaya başlatılmıştır.[116] Ordu ve donanmada eğitimde Batılılardan geniş ölçüde yararlanılması, çeviriler yapılması ticari ve siyasi temaslar ister istemez 1789 Fransız ihtilalinin fikirlerinin ve siyasi düzeninin imparatorluğa girmesine yol açacaktır. İhtilal Fransası getirdiği eşitlik, özgürlük, Milli egemenlik düşüncelerinin yanı sıra kişi hak ve özgürlüklerinin bir anayasa ile korunmasını ve parlamenter sisteme dayanan siyasi liberalizmi de öngörmekteydi.

Napolyon Bonapart, Avusturya ile imzaladığı Kampoformiyo antlaşmasından(1797) sonra Akdenizi bir Fransız gölü haline getirmek ister. Bu amaçla Mısırı almaya karar verir. Osmanlı İmparatorluğunu zayıflatabilmek için de "İnsan Hakları Beyannamesi"ni ve ihtilali hazırlayan aydınların kitaplarını Rumca, Ermenice, Türkçe vb. dillere tercüme ettirir. Balkanlara ve Ege adalarına gönderdiği adamlarıyla yoğun bir Milliyetçilik propagandasına girişir. Paris elçisi Halet Efendi Fransanın bu çalışmalarını raporlarında İstanbul'a

[115] Eldem, Vedat; Harp ve Mütareke Yılları, s. 142
[116] Karal ,Enver Ziya; O.T . C,V; s. 67-68

bildirmektedir. Napolyon Özellikle "Yedi Yunan Adasına" yerleştikten sonra, Yunanlıları kışkırtmaya ağırlık vermiş ve onların Milli Egemenlik düşüncesiyle isyan etmelerini sağlamıştır. Ayrıca Sırp isyanı sırasında da Napolyon, Asi Kral Yorgi ile Sırp, "Mısır, Mısırlılarındır" sloganı ile Arap Milliyetçiliğinin temellerini atmıştır. Hatta altıyüz Mısırlı genci Fransa da özel olarak Arap Milliyetçisi olarak eğitmiştir.[117] Balkanlarda ki Milliyetçilik isyanları kadar etkili olan bir diğer ülke de şüphesiz Panislavizm ideolojisini takip eden Çarlık Rusyasıdır.

Osmanlı İmparatorluğunda faaliyette bulunan ilk siyasi örgüt 1814 de Odesa'da kurulan "Philike Heteria" (Dostluk Cemiyeti) dir. Başında Çarın yaveri Aleksandır İplilanti bulunuyordu. Onursal başkanı ise bizzat Çar'ın kendisiydi. Cemiyet kısa sürede Yunanlı aydın ve tüccarları bünyesinde toplayacak ülkedeki kilise teşkilatlarından da yararlanarak siyasi propaganda da bulunacaktır. Osmanlı Ortodoksları eğitim dili olarak Yunanca kullanmakta idi. Bu durum Milliyetçilik akımının güçlenmesine paralel olarak daha sonraları Yunan olmayan unsurlarda tepki doğuracak ve her unsur kendi milli diline dönecektir. Fakat Mora isyanında Binbaşı Sefa komutasında ki Bulgar birliği de Yunanları desteklemiştir.[118] XIX. Yüzyılın başlarında meydana gelen Yunan isyanı 1829 Edirne Antlaşmasından sonra Yunan Devletinin kurulmasıyla sonuçlanır. Phike Heteria dan sonra kurulan diğer bir Yunan Cemiyeti de Etniki Eterya Cemiyeti (Milli Cemiyet) olup 1894 yılında Atina da Yunanlı subaylar, aydınlar ve tüccarlar tarafından kurulmuştur. Bu cemiyet büyük Yunanistanı kurmak istemektedir.[119] Balkan Milliyetçiliği özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Rousseau,, Voltaire ve Lessing gibi aydınlanma dönemi düşünürleri tarafından beslenmiştir.

Yunan Devletinin milli devlet olarak ortaya çıkması İmparatorluktaki diğer unsurlara örnek teşkil edecek XIX. yy. da ve XX y.y. lın başlarında ülkede milliyetçi çalışmalar ve çekişmeler yaşanacak yeni milli devletler ortaya çıkacaktır.

İstanbul'da ilk Türkçe gazete 1831 yılında çıkan Takvimi Vakayi'dir. Fakat Osmanlı başkentinde ilk Fransız gazetesi 1795 yılında yayın hayatına giren Bulletin de Novvelles'tir.[120] İlk basın kanunu 1865 yılında yayınlanmıştır. Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte İstanbul'da 13 Türkçe gazete çıkmaktadır. Ayrıca İmparatorlukta Türkçe'nin yanısıra

---

[117] Karal E. Ziya, O.T. C.V s. 101-102

[118] Ortaylı İlber, Milliyetçilik akımları, "Türkiye Ansiklopedisi", Cilt 4, İstanbul 1985, S.1030-1031

[119] Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi V. Cilt, S. 109 da 1814 de Kurulan Cemiyeti Etniki Eterna Cemiyeti Olarak Adlandırılmaktadır. İlber Ortaylı İse Yukarda da İşaret Ettiğimiz Üzere Bunun Yanlış Olduğunu Ortaya Koymaktadır.

[120] Alemdar ,Korkmaz; İstanbul (1875-1964) Türkiye'de Yayınlanan Bir Gazetenin Tarihi, Ankara 1980, S.2

Arapça, Rumca, Ermenice, İbranice, Fransızca, Farsça, İngilizce, Almanca gazeteler neşredilmektedir. Gazete sayısı 47 yi bulmaktadır.[121]

Osmanlı Padişahı önce 1839 Tanzimat fermanı ile İslami geleneklere halel gelmeksizin İmparatorlukta yaşayan herkese eşit hak ve vazifeler tanıyarak ülkede tek vatandaşlık sistemine geçmeye çalışır. Böylelikle azınlıkları devlete bağlamak ister fakat eski millet anlayışının ortadan kaldırılması gelenekçilerin tepkisine yol açar 1859 yılında tepki olarak İstanbul'da Fedailer Cemiyeti kurulur.[122] Bunu takiben 1865 yılında Meşruti İdareyi amaçlayan "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" faaliyete geçer. İç ve dış baskılar sonucunda da II. Abdülhamit 23 Aralık 1876 günü ilk Osmanlı Anayasasını yürürlüğe koyar ve I. Meşrutiyet gerçekleşir.

1876 Anayasası 100 ün üzerinde maddeden meydana gelmekte olup vatandaşlara bir çok haklar tanımakta, Mebusan ve Ayan meclislerinden oluşan bir parlamentoyu teşkil etmekteydi. Patişah ,Hükümet üyelerini istediği gibi seçme ve azletme; yasama meclislerini de istediği zaman toplantıya çağırma hakkına sahipti. 19 Mart 1877 de törenle açılan Mebusan Meçlisi 1877-1878 Osmanlı Rus savaşını ele alır ve mevcut hükümet tenkit edilir. Bunun üzerine Padişah meçlisi süresiz olarak dağıtır. Meclis ancak bir yıl kadar çalışabilmiştir.

II. Abdülhamit'in Meşrutiyetten Monarşiye dönmesi Jön Türk hareketini yeniden 1889 da örgütlenmesine yol açar. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencilerinden küçük bir grup "İttihad-ı Osmanii" adıyla gizli bir cemiyet kurarlar. İstibdat rejimine karşı kurulan bu dernek aynı yıl (1889) da Paris'te kurulmuş olan "İttihat ve Terakki Cemiyeti" ile birleşir ve bu adım taraflarca benimsenir.[123]

Fransız ihtilalinin yüzüncü yılında kurulan cemiyet kısa sürede Harbiye, Mülkiye, Tıbbiye Talebeleri ve devlet dairelerinde taraftar sayısını arttırır. Hükümet, Cemiyeti dağıtabilmek için tevkif ve sürgünlere başlar. Bir çok kişi Trablusgarp, Şam ve Fizan'a sürülür. Başta "Mizan" gazetesi sahibi Murat Bey olmak üzere bir çok kişi Avrupa'ya kaçar. Liberal hareketi durdurabilmek için Ferik Reşit Paşa, Divanı Harbi 1897 yılında Harbiye, Tıbbiye ve Mühendishane talebeleriyle, doktor piyade ve topçu subaylarından oluşan 78 kişiyi Trablusgarba sürgüne gönderir.[124] Ülke içerisindeki bu gelişmeler cemiyetin dışarda yoğunlaşmasına ve başta Paris, Cenevre, Londra, Napoli vb. olmak üzere şube sayısını

[121] Karal E. Ziya; Osmanlı Tarihi VII. Cilt, s. 213
[122] Karpat H. Kemal; Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1967, s. 16
[123] Tunaya, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt III., İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İstanbul 1989, S.7
[124] Tunaya Tarık Z., Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952),(T.S.P) İstanbul 1952, s. 105

artırmasına sebep olur. II. Abdülhamit cemiyeti dışarda da parçalayabilmek için yakın adamlarını Avrupa'ya göndererek ileri gelenleri İstanbul'a göndermeye çalışır. Bu arada cemiyette fikir ayrılıkları ve anlaşmazlıklar çıkar. Ülkeye dönenler olur. Sonunda İttihat Terakki kendisine çeki düzen verebilmek amacıyla Paris'te Jön Türk kongresini yapmaya karar verir.

4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında yapılan kongrede çeşitli hiziplerin ilke ve amaçları birbiriyle çatışmasına rağmen aralarında ki tek ortaklık II. Abdülhamit'i tahttan indirmek ve Meşrutiyeti gerçekleştirmekti. Çünkü Ermeniler Hentçak ve Taşnakzutyan cemiyetlerini kurmuşlar Arnavutlar Albania ve Arnavutluk dergilerini yayınlamakta, Emir Emin Aslan önderliğinde Araplar "Türk-Suriye Islahat Komitesi" adlı örgütü kurmuşlar ve bazı Kürtler de Londra'da Kürdistan adlı dergiyi çıkarmaktadırlar.[125] 1902 kongresinde yazılı propagandanın yanı sıra askerin de ihtilale iştirak ettirilmesi ve yabancı devletlerin yardımının sağlanması konusunda tartışmalar yapılmıştır. Kongre sonunda ,"Ademi Müdahaleciler" Ahmet Rıza Bey başkanlığında "Terakki ve İttihat Cemiyetini", müdahaleciler de Prens Sabahattin başkanlığında "Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyetini ''kurmuşlardır.[126]

Kongre sonrasında Prens Sabahattin 1906 yılında Terakki dergisini çıkarır. Ahmet Rıza Meşveret-i Fransızca olarak yayınlanmaya devam eder ayrıca Sezai Bey'in yönetiminde "Şurayı Ümmet" adlı yeni bir dergi çıkartılır. [127]

Ülke içindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları tarafından 1906 yılında Selanik'te kurulan "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" Paris'teki iki hizipten kendisine daha yakın olan "Terakki ve İttihat Cemiyeti" ile 27 Eylül 1907 de birleşmiş ve bu birleşme bir bildiri ile de açıklanmıştır. [128] Buna göre Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin dış merkezi Paris'te, iç merkezi Selanik'te olacaktır. İki merkez ayrı, ayrı başkanlarca yönetilecektir. Mali konularda karşılıklı yardımlaşma esastır. Cemiyetin yaygın organları "Şurayı Ümmet" ve "Meşveret" dergileridir. İki grup birleştikten sonra cemiyetin adı tekrar İttihat Terakki olarak benimsenir.

Birleşmeden kısa bir süre sonra 27-29 Aralık 1907 de Ahmet Rıza, Prens Sabahattin ve Taşnakzutyan'dan K. Malümyan'ın ortak başkanlığında Paris'te ikinci Jön Türk kongresi toplanmıştır. Kongrede mevcut Osmanlı Hükümetini devirebilmek için gerekirse ihtilalin denenmesine karar verilmiş, bazı direnme biçimleri de sıralanmıştır: baskıya silahla karşı koyma, ordu içinde propaganda, toptan ayaklanma, durum ve şartlara uygun eylem

[125] Ramsauer, Ernest E, Jön Türkler ve 1908 İhtilali, İstanbul 1972, s.80-81
[126] Tunaya, Tarik Z., T.S.P , s.109
[127] Ramsauer ,E.E., a.g.e.,s.140
[128] Ramsauer, E.E., a.g.e.,s.142

biçimlerinin denenmesi. 1907 Kongresi hizipler arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldıramayacaktır. Fakat II. Meşrutiyet'e giden yolda önemli bir adım atılmıştır.. [129]

XX. Yüzyılın başlarında Balkanlarda yeni kurulan Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan; Osmanlı İmparatorluğunun Balkan topraklarını ele geçirebilmek için hem birbirleriyle hem de Osmanlı Devleti ile mücadele içindeydiler. Bu mücadele komitecilik şeklinde cereyan etmekte ve her devletin komitecisi diğer tarafın insanlarını öldürmekteydi. Avusturya- Macaristan İmparatorluğu, Rusya, İtalya gibi Devletlerde, Bölge ile yakından ilgileniyordu.

8-9 Haziran 1908 de İngiliz kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola Reval'de[130] buluşarak çeşitli konuları görüşürler. Bu arada Makedonya meselesinde aralarında tam bir anlaşmaya varmaları İttihat Terakkinin harekete geçmesine sebep olacaktır. İki devlet Makedonya da Islahat yapılmasının zorunlu olduğunu ilan etmişlerdir. [131]

İttihat Terakki Cemiyeti mensupları devletin parçalanmasını önlemek için tek çarenin 1876 anayasasının ilanı olduğunu propaganda eder. Bu düşünce Rumelideki 3. ordu subaylarından taraftar bulur. Kolağası Niyazi Bey 150 kadar taraftarıyla 3 Temmuz günü Resne'de dağa çıkarak anayasanın ilan edilmesini ister. 20 Temmuz günü bu harekete Enver Paşa da katılır. Ayaklanmayı askeri kuvvetlerle bastırma girişimi neticesiz kalır, ve Padişah 24 Temmuz 1908 günü Anayasayı yürürlüğe koyarak II. Meşrutiyeti ilan eder. Bu olay ülkede bayram havası meydana getirmiş, unsurlar arasında geçicide olsa yakınlaşma sağlanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 Ekiminde yaptığı kongresinde Fırka (Parti) ya dönüştürülecektir.[132]

Meşrutiyetin birinci genel seçimi 1908 Kasım ayı sonunda yapılmıştır. Seçim sırasında, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Türk aleyhtarları kampanyalar ve gösteriler yapmışlardır. İttihat Terakki seçimi kazanır.

1911 Kasım'ın da İstanbul'da yapılan ara seçimi yeni kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası adayının bir oy farkla kazanması [133] İttihat Terakkiyi endişelendirir. Meclis Padişaha feshettirilerek 1912 seçimleri yapılmıştır. "Sopalı ve Dayaklı Seçim" olarak adlandırılan bu seçimde az sayıda muhalif mebus meclise girmiştir. Balkan savaşındaki yenilgiler üzerine İttihat Terakki Mecliste çoğunlukta olmasına rağmen Halaskaran Hareketi (Askeri) ile

[129] Ramsauer, E.E., a.g.e.,S. 146-147
[130] Estonya'nın Başkentinin Öteki İsmi Tallin'dir.
[131] Armaoğlu, Fahir H., Siyasi Tarih (1789-1960), Ankara 1975, s.307
[132] Armaoğlu ,Fahir H., a.g.e.,S.309
[133] Hürriyet ve İtilaf Fırkası Adayı 196 oy Almıştır.

iktidardan uzaklaştırılır. Kısa bir muhalefetten sonra (6 ay) "Babıali Vakası" ile 23 Ocak 1913'te iktidarı yeniden ele geçirirler. Mahmut Şevket Paşa Suikastından sonra İttihat Terakkinin tek parti dönemi başlar ve 5 yıl ülkeyi yönetir. 1914 Mayıs ayında yapılan seçimlere İttihat Terakki tek başına girmiştir. Son seçim 1919'da yapılmıştır. [134]

İkinci Meşrutiyet döneminin (1908-1918) ilk beş yılı 1908-1913 çok partili, diğer beş yılı tek partili rejim olarak yaşanmıştır.

1908 de Anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra fikir tartışmaları oldukça sistemli bir şekilde ifade edilmeye ve yeni parti ve cemiyetler kurulmaya başlanacaktır. Bunlara bakacak olursak: [135]

İslamcılar: Prens Sait Halim Paşa, M. Şemsettin, Musa Kazım ve Hacı Fehim tarafından işlenen bu düşünceye göre İmparatorluğun zayıflamasının sebebi islam'i esaslardan ayrılmış olmasıdır. Batılı fikir ve kurumların ülkeye kabul edilmesi doğru değildir. İslam dini fen ve terakkinin icaplarına uygun olup, Kuran'da toplumsal hayatı düzenleyecek bütün kurallar mevcuttur. Yeni okullar kaldırılmalıdır. Ümmet düşüncesinde olduklarından Milliyetçiliğe ve Türkçülüğe karşı idiler. İslamcılar 1909 yılında "İttihadı Muhammedi" fırkasını kurmuşlardır. Bu parti 31 Mart Vakasından sonra kapatılmıştır.

Batıcılar: Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Süleyman Nazif, Kılıçzade Hakkı vb.isimler tarafından işlenen bu düşünceye göre Batı örnek alınmalıdır. Fakat batının ne dereceye kadar örnek alınacağı konusunda aralarında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bazıları her alanda tam batılılaşmayı savunurken bazıları da Batının değerleri ile yerli değerlerin ahenkli bir şekilde bağdaşlaştırılmasını savunmaktadırlar. Uygulanmasını istedikleri tedbirler arasında; tek eşlilik, Latin alfabesinin kabulü, Batıdan Laik medeni kanun alınması, Laik mahkeme, tekkelerin kapatılması, Milli ekonominin kurulması vb. leridir.

Türkçüler: Siyasi alanda kültür birliğini savunuyorlardı. Osmanlı Devleti, Türk Milletinin milli özelliklerine göre düzenlenmeli, Türklerin hakim durumda oldukları merkezi bir yönetim oluşturulmalıdır. 1. Dünya Savaşı Panislavizmin gelişmesine , Milliyetçiliğim güçlenmesine yol açar. Osmanlılık fikri Balkan savaşlarıyla iflas eder. Türkçülük düşüncesinin en büyük temsilcisi Ziya Gökalp'tir. Diğerleri ise; Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçora, M. Fuat, Halide Edip, Mehmet Emin, Hüseyin Cahit (Yalçın), Akil Muhtar, Hüseyinzade Ali, Hamdullah Suphi dir. Türkçülüğün yanısıra ortaya çıkan Turancılık

[134] Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi, Cilt 1, İstanbul 1988, s.6
[135] Karpat, Kemal H, a.g.e., s.24-33

cereyanı Rus Panislavizmine tepki olarak ortaya konmuş ve çoğunlukla Rusyadan gelen Türk aydınlar tarafından işlenmiştir.

İttihat Terakki iktidarda olduğu yıllarda milliyetçi ve batıcı uygulamalarda bulunmuştur. Bunlara baktığımızda[136] Darülfününda dersler erkeklerin yanısıra kızlarada verilmeye başlanır, Milli Kütüphane, Milli Hazinei Evrak, Milli Musiki, Milli Filmcilik, Milli Coğrafya Cemiyeti v.b kurulur. 1911 yılında "Türk Ocağı" faaliyete geçer. Milli İktisat siyasetinin takibine başlanır. İtibari Milli Bankası kurulur. Milli sermayeli özel teşebbüs ve şirketler teşvik edilir. Milli burjuvazi yaratılmaya çalışılır.

İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat Terakki Fırkasının yanı sıra aşağıda sıraladığımız siyasi gruplarda faaliyette bulunmuştur.[137]

1- Osmanlı Ahrar Fırkası : Kuruluş 1908, İstanbul (Fırka-i Ahrar)

2- Osmanlı Demokrat Fırkası : kuruluş 1909,İstanbul (Fırka-i İbad)

3- İttihad-ı Muhammedi Fırkası (Fırka-i Muhammedi'ye Kuruluş 1909, İstanbul)

4- Mutedil Hürriyetperveran Fırkası (Mutedil Liberaller Kuruluş 1909, İstanbul)

5- Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası Kuruluş 1909, İstanbul

6- Ahali Fırkası Kuruluş 1910 İstanbul

7- Osmanlı Sosyalist Fırkası Kuruluş 1911, İstanbul

8- Hürriyet ve İtilaf Fırkası Kuruluş 1912, İstanbul

9- Halaskar Zabitan Grubu Kuruluş 1912, İstanbul

10- Milli Meşrutiyet Fırkası Kuruluş 1912, İstanbul

Fırkaların dışında Osmanlıcı, bölücü, yardımlaşma ve kadın dernekleri ile Mason locaları bulunmaktadır.

Trablusgarp, Balkan ve 1. Dünya savaşları ülkeyi perişan etmiş halkın moral gücünü zayıflatmıştır. Ancak Vatan ve Millet sevgisi Milli değerlere bağlılık Türk Milletini yeniden harekete geçirecek ve Kurtuluş Savaşı yapılabilecektir.

[136] Tunaya ,Tarık Z., Türkiye'de Siyasi Partiler, s.,202-205
[137] Tunaya ,Tarık Z., İkinci Meşrutiyet Dönemi, . 142-363

II. BÖLÜM

KUVAYİ MİLLİYENİN FİNANSMANI İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR

(30 Ekim 1918-23 Nisan 1920)

1- Mütareke Sonrasındaki Siyasi Gelişmeler Ve İşgaller:

Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşındaki yenilgisi ve imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile Türk Milleti için önceki dönemlerden tamamen farklı olan yeni bir mücadele dönemi başlayacaktır. Çünkü yapılan mücadele "Milli Mücadeledir".

İttihat Terakki 1 Kasım 1918 günü genel merkez binasında Talat Paşa başkanlığında 120 kadar üyenin katılımı ile son kongresini toplar. Mağlubiyet ve Mütareke Kongrede şaşkınlık havası yaratmıştır.

Kongrenin 3. günü Talat, Cemal ve Enver Paşaların Ülke dışına kaçarlar, çalışmalarını İsmail Canbolat Bey başkanlığında yürüten kongre, 5 Kasım toplantısında "İttihat ve Terakkinin"nin hukuki varlığına son verir, yerine "Teceddüt" (Yenilik) Fırkası kurulur. (1).

İttihat Terakki 1908-1918 arasında ülkeyi yönetmiştir. Bu dönemde 14 kabine kurulmuş ve ülke 10 yıl sıkıyönetimle (Örfi idare)yönetilmiştir. (2)

Mondros Mütarekesi ile İttihat ve Terakki düzeni yıkılınca, yeniden anarşik bir çoğulculuk ve particilik başlayacaktır. 1918-1922 Döneminde aşağıdaki siyasi gruplar ülkede faaliyette bulunmuşlardır. (3)

	ADI	KUR. TARİHİ	KUR. YERİ
1	Hürriyet ve İtilaf Fırkası	Ocak 1919	İstanbul
2	Radikal Avam Fırkası Gaye: Osmanlıcılık, Milliyetçilik	5 Kasım 1918	//
3	Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası Gaye: Osmanlıcılık, Meşrutiyet	Kasım 1918	//
4	Selameti Amme Heyeti Gaye: Wilson Prensiplerini Savunuyor, Meşrutiyetçi	22 Kasım 1918	//
5	Teceddüt Fırkası Gaye: Osmanlıcılık, Meşrutiyet	1918	//
6	Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti	3 Aralık 1918	//

1)Tunaya ,Tarık Z., İttihat Terakki, Cilt III., s. 552-553
2)Tunaya ,Tarık Z.; İkinci Meşrutiyet Dönemi C.1, s. 6-8
3) Tunaya, Tarık Z; T,S,P, ;s. 399-471

	Gaye: Osmanlıcılık		
7	Milli Kongre Gaye: Milli Kurtuluş davasını savunmak	11 Aralık 1918	//
8	Ahali İktisat Fırkası Gaye: Osmanlıcılık	Kasım 1918	//
9	Selameti Osmaniye Fırkası	30 Aralık 1918	//
10	Sosyal Demokrat Fırkası Gaye: İşçilerin, Çiftçilerin haklarını savunmak	6 Ocak 1918	//
11	Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası Gaye: Osmanlıcılık, Wilson Pren. bağlılık	1919	//
12	Vahdeti Milliye Heyeti	6 Mart 1919	//
13	Kürdistan Teali Cemiyeti Gaye: Muhtar Kürdistanı kurmak	Mayıs 1919	//
14	Milli Ahrar Fırkası Gaye: Ademi Merkeziyetçilik	4 Mayıs 1919	//
15	İngiliz Muhipler Cemiyeti Gaye: İngiliz yanlısı politika takip etmek gerekirse İngilizlerin mandasına girmek	Ağustos 1919	//
16	Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası Gaye: İlmi Sosyalizmi gerçekleştirmek	22 Eylül 1919	//
17	Osmanlı İlayı Vatan Cemiyeti Gaye: İstanbul Hükümetini destekleyen dini kisveli bir cemiyettir.	1919	//
18	Milli Türk Fırkası Gaye: Milli Mücadeleye yardımcı olmak	9 Aralık 1919	//
19	Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti Gaye: Trabzon ve Havalisine ademi merkeziyet (Muhteriyet) istemektedir.	Aralık 1919	//
20	Wilson Prensipleri Cemiyeti Gaye: Kurtuluşu Wilson prensiplerinde aramaktır.	4 Ocak 1919	//
21	Nigehban Cemiyeti Askeriyesi Gaye: Milli Mücadeleye karşıdır	5 Ocak 1919	//
22	Osmanlı Mesai Fırkası Gaye: I. Dünya savaşının mesullerini cezalandırmak	29 Ocak 1919	//
23	Osmanlı Çiftçiler Derneği	2 Şubat 1919	//

	Gaye: Sosyalizm		
24	Mağdurini Siyasiye Teavün Cemiyeti Gaye: Anadolu hareketine karşıdır.	15 Şubat 1919	//
25	Teali İslam Cemiyeti Gaye: Anadolu'da ki Milli harekete karşıdır. Hürriyet ve İtilaf Fırkasını desteklemiştir.	19 Şubat 1919	//
26	Türkiye Sosyalizm Fırkası Gaye: Sosyalizm	20 Şubat 1919	//
27	Amele Fırkası Gaye: Amele haklarını korumak	11Agustos1920	//
28	Türkiye Zürra Fırkası Gaye: Ziraat erbabının haklarını korumak	Kasım 1920	//
29	Tarik-i Salah Cemiyeti Gaye: Panislamizm	Eylül 1921	//
30	Şark-ı Karip Çerkesleri Temini Hukuk Cemiyeti Gaye: Rum ve Ermenilerle işbirliği ederek bir Çerkez siyasi teşekkülünü ortaya çıkarmak	Ekim 1921	//
31	Müstakil Sosyalist Fırkası Gaye: Sosyalizm	12Haziran1922	//

İstanbul'da bir çok siyasi grup örgütlenip faaliyete geçerken, Anadoluda İstanbul Hükümetinin iktidarı ve hakimiyeti kaybolmuş, askerin terhis edilmesinden silahların toplanmasından, İtilaf askerlerinin işgallerinden de yararlanan azınlıklar, Türk Milletine anavatanında çekilmez bir atmosfer yaratmışlardır.

İstanbul Hükümeti halka "Teşebbüsatı siyasiye de bulunmaktayız sabır ve sükunetle neticeye intizar ediniz" (4)tavsiyesinde bulunurken, mütarekenin haksız uygulamalarıyla oluşan ortamda Türk Milleti haklarını müdafaaya karar verecek ve Müdafaai Hukuk cemiyetleri kuracaktır.Bunların isimleri ve amaçları aşağıda sıralanmıştır.

	ADI	KUR. TARİH	KUR. YER
1	Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi	15 Aralık 1918	Edirne
2	İzmir Müdafaai Hukuku Osmaniye Cemiyeti Gaye: Egeyi Yunanlılara karşı savunmak	14 Aralık 1918	İzmir

4)Dursunoğlu, Cevat; Milli Mücadelede Erzurum, Ankara 1946, s.63

3	İstihlası Vatan Cemiyeti 19 Mart Kongresinde İzmir Müdafaai Hukuku Osmaniye Cemiyeti'ne katılmıştır.	Kasım 1918	Manisa
4	Kilikyalılar Cemiyeti Gaye: Adana ve havalisini savunmak için kuruldu.	21 Aralık 1918	İstanbul
5	Milli Şura Hareketi (Kars Milli Şura Hareketi) Gaye: Kars, Çıldır, Batum, Nahçıvan, Sürmeli Çukuru, Kamerli, Ahılkelek ve Ahıska'nın Türklüğünü savunmak Ermeni ve gürcü iddialarıyla mücadele etmek	Kasım 1918	Kars
6	Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti Gaye: Doğu Anadolu Ermenilere karşı savunmak amacıyla kurulmuştur.	24 Ağustos 1919	Erzurum
7	Hareketi Milliye-Reddi İlhak Teşkilatı İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine (15 Mayıs 1919) İzmir Müdafaai Hukuk Osmaniye Cemiyeti İstanbul'a çekilirken Balıkesir, Denizli, Nazilli gibi merkezlerde Reddi İlhak, Reddi İşgal vb. adlarla cemiyetler kurulmuştur.		
8	İlhak-ı Red Heyeti Milliyesi (Müdafaai Vatan Heyeti) İzmir işgalinden bir gün önce ismi "Reddi İlhak" şekline dönüştürülmüştür.	Aralık 1919	İzmir Türk Ocağı
9	Rodos ve İstanköy Adaları Müdafaai Hukuku İslamiye Cemiyeti Müfaai Hukuk davasını on iki adalara taşımıştır.	16 Haziran 1919	İstanbul
10	Trabzon Muhafaai Hukuku Milli Cemiyeti Pontus iddialarıyla mücadele için kurulmuştur.	12 Şubat 1919	Trabzon
11	Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Bütün Milli cemiyetleri bünyesinde toplayacaktır.	11 Eylül 1919	Sivas Merkezi Ankara

Milli Cemiyetler Milli Hakları savunabilmek için meşrutiyet döneminde artık siyasi bir doktrin haline gelmiş olan Türk Milliyetçiliği düşüncesini benimsemişler, emperyalizmin her çeşidine karşı çıkmışlar, kısır parti çekişmelerinin bulunan ortamda zararlı olmaması için Fırkacılık reddedilmiş, kongreler düzenlenerek Kuvayi Milliye Teşkilatı ve Milis Kuvvetlerini güçlendirmeye çalışmışlardır.

Cemiyetler aralarında dayanışma sağlayabilmek için aşağıdaki kongreleri yapmışlardır.

1- İzmir Müdafaai Hukuk Kongresi

2- Balıkesir Harekatı Milliye-Reddi İlhak Kongreleri

3- Nazilli Heyeti Milliye Kongresi

4- Trakyada Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri

5- Erzurum Kongresi

6- Sivas Kongresi

7- Trabzon Kongresi

8- Niğde Toplantısı

Anadoluda ki milli harekete karşı çıkanlar Hürriyet ve İtilaf Fırkası etrafında toplanarak Osmanlıcı ve Hilafetci düşünceyi takip etmişlerdir. Ülkedeki ekalliyetlerde ülke içindeki dış destekli çeşitli gayrı milli cemiyetler kurmuşlardır.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından önce 13 Ekim günü Talat Paşa Sadrazamlığındaki hükümet düşmüş, ertesi gün İzzet Paşa hükümeti kurulmuştur. İzzet Paşa hükümetinin yapmış olduğu en önemli iş, Mütarekeyi imzalayarak Osmanlı Devletini savaştan çıkarmasıdır.(5)Mütarekenin İmzalanmasından sonra Rauf Orbay, Devletin bağımsızlığını ve saltanatın hukukunun korunduğunu söylerken aynı iyimser havayı ve konuşmaları Reşat Hikmet ve İzzet Paşa'da sürdürürler. Hatta Sadrazam, İtilaf Devletlerinin sempatisini kazanmak için, Azınlıkların gözetileceğini, güvenliğin sağlanacağını asker kaçaklarının kovuşturulmayacağını ve bir genel affin ilan edileceğinin müjdesini verir. (6)

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından birkaç gün önce İngiliz ve Arap kuvvetlerine direnemeyerek Halep'in kuzeyine çekilen M. Kemal 25-26 Ekim'de Halep'in 5 km. Kuzeyinde düşman kuvvetlerini ağır bir malubiyete uğratır. Onların ilerleyişini durdurur. Mütarekenin imzalanmasıyla görevi sona erer. Yıldırım Orduları Kumandanı Mareşal Liman Von Sanders'in yerine Mustafa Kemal getirilir. (31 Ekim) böylelikle VII. ve II. ordu onun kumandasına girer. (7)

Mustafa Kemal, karargahı Adana'da bulunan emrindeki; II. Ordu kumandanı Nihat Paşa, VII. orduya vekaleten kumanda eden Ali Fuat Paşa ve Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Kumandanı Fahrettin Paşa ile mevcut kuvvetleri uğradıkları büyük felaketlere rağmen yeterli hale getirebilmek ,için hemen çalışmalara başlar. Musul civarındaki VI. Ordu ile irtibat kurar.

---

6)Akşin ,Sina, a.g.e. (cilt1), s.61-62
7)Aydemir Şevket S., Tek Adam Mustafa Kemal, Cilt I., İstanbul 1981, s. 318-319

O gelecekten umutludur. Kendisine yardımcı olmayan komutanları başta menzil müfettişi Avni Paşa (daha sonra bahriye nazırı) olmak üzere görevden uzaklaştırır. Bu sırada Sadrazam İzzet Paşa'nın ordunun Mütareke ahkamına riayet etmesi ile ilgili emri gelir. Emre ekli mütareke şartlarını baştan sona tetkik eden M. Kemal'de şu kanaat oluşur. (8) Devlet-i Aliyye-i Osmaniye bu mutarekename ile kendini kayıtsız şartsız düşmanlara teslim etmeye razı olmuştur. Yalnız razı olmuş değil, düşmanların memleketi istilası için ona yardımcı olmayıda vaadetmiştir". O bundan sonra İstanbul Hükümetini mütarekenin tehlikeleri konusunda tenvir etmeye çalışır. Düşmanların her istediğinin yerine getirilmesinin Türkiyeyi tutsaklığa götüreceğini söyler. Toros tünellerinin işgali, Suriye sınırı meselesi, Kilikya, Amanos tünellerinin işgali, Suriyedeki garnizonların teslim olması konusunda İzzet Paşa'dan bilgi ister. İngilizlerin mütarekedeki yoruma muhtaç konularda art niyetli olduklarını belirtiği 5 .kasım .1918 tarihli telgrafı şu cümle ile sona ermektedir. (9)"Pek ciddi ve samimi olarak arz ederim ki mütareke şartları arasında anlaşmazlıkları giderecek tedbirler alınmadıkça orduları terhis edecek ve İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak İngiliz ihtiraslarının önüne geçmeye imkan kalmayacaktır".

Böylelikle eldeki belgelere göre mütarekenin tehlikeleri konusunda ilk defa Hükümeti uyaran Mustafa Kemal olmuştur.

Sadrazam aynı gün 5.11.1918 tarihli bir telgrafı Mustafa Kemal'e göndererek; İngilizlerin Halep çevresindeki ordularını beslemek için İskenderun'a çıkarma yapacaklarını bildirir. Mustafa Kemal İngilizlerin asıl amaçlarının Musul'daki VI. Orduya yaptıklarını henüz Kuzeye çekilmiş olan VII. orduya da yapmak ve tamamını esir etmek olduğunu anlar, ve İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker çıkarmaya teşebbüs edecek İngilizlere ateşle karşı konulmasını, VII. ordunun da Kilikya sınırları içine geçmesini emreder. (10) Bu emir İstanbul'da panik yaratır. Yıldırım Orduları grubu lağvedilir. Mustafa Kemal Harbiye Nezareti emrine alınır. (11) 13 Kasım günü İstanbul'a gelir. Bu arada kabinesinde İttihatçı Bakanların yer almasından dolayı (12) İttihatçılıkla suçlanan İzzet Paşa Hükümeti istifa eder. Yerine Tevfik Paşa Hükümeti kurulur (11 Kasım 1918). Bu hükümet 12 Ocak 1919 a kadar iş

---

8)Atay ,Falih Rıfkı, Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919), Ankara 1965, s. 78
9)Atay, Falih Rıfkı, Çankaya, İstanbul 1980, s. 147
10)Atay ,Falih R., Çankaya, s. 148
11)Arsan, Nimet;Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Cilt IV, Ankara 1964, s. 20
12)Maliye Nazırı Cavit Bet, Adliye Nazırı Hayri Efendi, Dahiliye Nazırı Fethi Bey, Bahriye Nazırı Rauf Bey İttihatçı Bakanlardı

başında kalacaktır. (13) Üyeleri Saraya yakın isimler olup yaşlı devlet adamlarından seçilmişlerdir.

İtilaf Devletleri Mütarekenin 7. maddesine dayanarak Memleketin dört tarafını işgal hareketine girişir. Türk Ordusu, Suriye ve Irakın Kuzeyine çekilir. Çekilemeyen kuvvetler ağırlıklarıyla teslim olurlar.

8 Kasım 1918 sabahı Musul hükümet konağındaki Türk bayrağı indirilir. Yerine İngiliz bayrağı çekilir. (14) 9 Kasım 1918 günü 15 bin kişilik bir İngiliz müfrezesi İskenderun'a çıkar. (15) İngilizlerin 22 Kasım 1918 tarihli notasını kabul eden Osmanlı Hükümeti Pozantı'ya kadar Çukurovayı boşaltmaya karar verir. (16) Harbiye Nezareti 2. Ordu Kumandanlığına bir emir göndererek silah ve mühimmatın iç bölgelere naklinin yapılmasını emreder. (17) Fakat 2. Ordu İngilizlerden Yeterli çekilme süresi temin edemediğinden çok sayıda malzemeyi bırakmak zorunda kalır. (18) İtilaf Devletlerine Pozantı da 120 yük otomobili, 25 araba; Kelebek'te 30 vagon topcu cephanesi ,2 uçak bırakılmıştır. (19) Fransız subaylarının komutasındaki çoğu yerli Ermenilerden oluşan Fransız müfrezeleri 11 Aralık'ta Dörtyol'u (20) 7 Aralık'ta Mersin'i (21), 21 Aralık'ta Adana (22) 27 Aralık'ta Pozantı'yı işgal ederler. (23)

24 Aralık 1918 tarihinde Batum'a sevk edilen İngiliz kuvvetleri, burada bulunan 24.800 kişilik Türk kuvvetlerinin geri çekilmesini beklemeden kışlalarına, silah ve mühimmatına hatta bir çok askerin özel eşyalarına el koymuş mevsim şartlarından dolayı askerlerin perişan olmalarına sebep olmuşlardır.. (24)

6-12 Kasım 1918 tarihleri arasında Çanakkale istihkamlarına, 13 Kasım'da da İstanbul'a İtilaf kuvvetleri sevk edilir. (25) 9 Kasım 1918 den itibaren Uzunköprü, Sirkeci demiryolunda Fransız kontrolü başlar.

---

13)Akşin, Sina, a.g.e., 1. Cilt, s.78
14)Türk İstiklal Harbi I.,Mondoros Mütarekesi ve Tatbikatı Ankara 1962 s. 88,89
15)Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,(H.T.V.D) Sayı 29-30, Belge 754-763
16)T.İ.H. 1, s.66
17)Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 31, Belge 783-785
18) H.T.V.D., Sayı 33, Belge 830-834
19)H:TV:D sayı 33 Belge 834
20)H.T.V.D.,sayı 33, Belge 823; T.İ.H 1, s.70
21)Bıyıklıoğlu Tevfik, Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Ankara 1959, s.81; T.İ.H.s,70
22)Joesche Gotthart, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara 1970, s.11
23)T.İ.H; I, s.73
24)H.T.V.D., sayı 41, Belge 976-980
25)T.İ.H.I, s. 114-116

İtilaf Devletlerine mensup kontrol subayları Türk ordusunun terhisi ve silahların teslimini takip etmek amacıyla Anadoluya dağılırlar.

Antalya, Fethiye, Marmaris, Bodrum, Kuşadası, Konya ve Akşehir'e İtalyan, İzmir'e ise Yunan kuvvetleri çıkartılır.

İtilaf Devletleri işgallerle yetinmezler Padişaha baskı yaparak 21 Aralık 1918 tarihinde yayınlattıkları İrade-i Seniyye ile Meclis-i Mebusanın dağılmasını sağlarlar. (26)

Meclisin fevkalade buhranlı bir dönemde kapatılması çok büyük sakıncalar taşıyordu. Çünkü bir çok yöre İtilaf işgalinde olduğu için yeniden seçim yapıldığı taktirde buralarda mebus seçilemeyecek; temsil edilemeyeceklerdi. Ortam kısa sürede seçim yapılması için uygun değildi. Nitekim, Padişah 28 Aralık 1918 günü Ali Fuat Türkgeldi'ye seçimle ilgili olarak şunları söyler. (27) "Maddeten imkan bulunduğu halde dört ay zarfında ve imkan olmadığı taktirde sulhun in'ikadını müteakip intihabata başlanmak süretiyle....." mütalaasında bulunur. Ayrıca özel görüşmesindeki şu sözler: "Sizden sır çıkmaz. Ecnebiler bu meclis-i Meb'usanı müntehap addetmiyorlar. Siz hakk-ı hayatınızı muhafaza için faaliyet göstermelisiniz. Hakk-ı hayatınızı da iskat etmiş olursunuz" diyorlar. Padişah bu sözleri ile işgal altında bulunan İstanbul'da ki pozisyonu ifade etmektedir. (28) Durumu kurtarabilmek içinde İngilizlerle sürekli işbirliği içinde olacaktır.

Hükümet 23 aralık günü çıkarmış olduğu bir kararname ile Vahdettin'in tahta çıkışına kadar işlenmiş olan siyasi suçları affeder. Fakat tehcir sucu af kapsamının dışımda bırakılır. Daha önce tehcire tabi tutulan 19.695 Rum ve 23.420 Ermeni'nin iskanı yapılır. Hükümetin 11 Aralık kararıyla Anadolu 10 bölgeye ayrılır, her bir bölgeye Dahiliye ve Adliye memurlarından oluşan heyetler gönderilerek Ermeni tehcirinin soruşturulması başlatılır. 1 Aralıktan itibaren de bazı Ermeni ve Rumların önemli makamlara atanması yapılır. (29) 16 Aralıkta tehcir suçu işleyenleri yargılamak için iki harp divanı kurulur.

I. Dünya Savaşının galipleri 18 Ocak 1919 da Paris Barış Konferansını toplarlar. Konferansa İttifak Devletlerine savaş ilan etmiş olan 32 devletin temsilcisi katılmıştır.

---

26)Padişahın İradesi: "Esnab-ı zarürüyye-i siyasiyyeden naşi Meclis-i Mebusanın feshi iktiza etmiş ve Kanun-i Esasimizin muaddel yedinci maddesinin fıkra-i mahsusasi mucibince lede'l-iktiza Heyet-i Meb'usanın feshi hukuk-ı şahanemiz cümlesinden bulunmasına binaem Meclis-i mezkurun bu günden itibaren bermücip-i kanun feshini irade eyledim. 21 kanun-ı evvel 1334 Mehmet Vahideddin" Bak: Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, Ankara 1984, s.169

27)Türkgeldi, Ali F., a.g.e.,s.170

28)Türkgeldi ,Ali F., a.g.e.,s.168

29)Akşin ,Sina; a.g.e., Cilt1, s. 139-140

Mağluplara imzalattırılacak antlaşmaların şartları "Onlar konseyinde" (30) Hazırlanıyor, ayrıntıların tespiti komisyonlara havale ediliyordu.(31)

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, Ermeni ve Rus propagandasının etkisiyle Batı Anadolunun Yunanistana ve Doğu Anadolunun da Ermenistana verilmesine karşı çıkmaz. (32)Yunanistan Başbakanı Venizelos, gerçeği çarpıtan raporlar hazırlatır. Buna göre Bölgede Türklerin 1031, Rumların 37.643 işçinin çalıştığı 3007 fabrikası bulunmaktadır.(33) Oysa daha öncede değindiğimiz gibi Osmanlının 1915 sanayi sayımına göre fabrikalarının sayısı 282 dir. Yunan Başbakanına göre Batı Anadolu; coğrafi, tarihi ve etnik yapı olarak Yunanistanın ayrılmaz bir parçasıdır.

Lord Granville Yunan arazi isteklerinin sınırsızlığı hakkında 17 kasım 1918 de şu raporu vermektedir. (34) "Oniki ada, Kıbrıs, Trakya, Batı Anadolu kıyılarını hatta birçokları İstanbul'u ve Anadolunun Kuzey Kıyılarını istiyorlar". L. Granville'nin bu raporu Yunan ihtiraslarını ortaya koymaktadır.

Venizelos, İngiliz Yüksek Komiseri Vis Amiral G. Calthorpe ile bir Yunan muhbirinin İzmir'i ziyareti konusunda anlaşır. 24 Aralık 1918 günü , İzmir Rumlarının sevinç gösterileri arasında bir Yunan muhribi İzmir Limanına girer. Bu gemiyi 20 Ocak 1919 günü Amphitriti Hastane gemisi izler, getirdiği üç büyük gezici ekip yörede sağlık hizmeti verecektir. 17 Şubat'ta Yunan Kızılhaç Heyeti Ayvalık'a çıkar. (35)Daha önce mübadeleye tabi tutulmuş Rumlar , Yunan gayelerine hizmet edecek şekilde eğitildikten sonra Ege kıyılarına çıkarılır. (36) Bu kişilerin Türk kıyılarına çıkarılmasının engellenmesi konusunda İtilaf Devletleri nezdinde yapılan girişimlerden bir sonuç alınamamıştır. (37)

Yunan hükümetinin İzmir'deki temsilcisi Zamanos şehirde "Yunan Katolik Cemiyetini kurar. Şehirdeki ve dışardan gelen Katolikler arasında Yunan propagandası yapar. (38) İzmir ve Ayvalık'taki, Yunan hastaneleri teşkilat merkezleri haline getirilir. Yunanistandan ilaç sandığı adıyla askeri malzeme taşınır. Ve Ege'de Silahlı Rum Milis kuvvetleri oluşturulur. P. Mazarakis başkanlığında Yunanistandan gelen heyet İzmir'de

---

30)İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, A.B.D. nin Başbakan ve Dış İşleri Bakanlarından oluşmaktadır.
31)Armaoğlu, Fahir H., Siyasi Tarih, Ankara 1975, s. 460-461
32)Kurat Yuluğ Tekin, "Batılı Kaynakların Işığı Altında İzmir'in İşgali Sorunu (15 Mayıs 1919)", VII. Türk Tarih Kurumu Bildirileri, Cilt II, Ankara 1973, s. 844
33)Kitsikis ,Dimitri, Yunan Propagandası, İstanbul 1963, s.206
34)Jaeschke Gotthart, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1971, s. 50
35)Jaeschhe G., a.g.e.,s. 64-65
36)H.T.V.D.,Sayı 43, Belge 1022
37)H.T.V.D., Sayı 43,Belge 1021
38)Roda M.L . (Çev. Y. Yurdakçıoğlu),; Yunanistan Küçük Asya'da (1918-1922) Atima 1950, s. 7

"Vatan Kurumunu" kurar. Fakir Rumlara her türlü yardım yapılır. Ekonomik bakımdan güçlendirmeye çalışılır. (39) İzmir deki bir diğer yıkıcı Yunan örgütü de "Küçük Asya Cemiyetidir". (40) Bu cemiyet ihtilal çıkararak, katliamlar yaparak Aydın Vilayetini Yunanistan'la birleştirmek amacındadır. (41)

Yunanlılar birçok İngiliz ve Fransız gazete ve dergileriyle de temasa geçerek basın yoluyla yunan propagandası yapmışlardır. (42) Binlerce propaganda broşürü bastırmışlardır. Elde edilen batılı aydınlara bir çok konferans verdirmişlerdir. Konferanslarda yunanlıların Türkiyeden toprak talepleri işlenmiş, Batılıların desteğinin sağlanması amaçlanmıştır. (43)

Venizelos Müttefiklerinden Makri'den Erdek'e çizilen hattın batısında kalan 812 bin Rum nüfusun yaşadığı Batı Anadolunun, Yunanistana bırakılmasını 2 Kasım 1918 günü talep etmiş, 3-4 Şubat 1919 tarihlerinde bu isteğini "Onlar Konseyi" huzurunda şifai olarak savunmuş ve konuşmasında daha önce 812 bin olarak bildirdiği Rum nüfusu 1.132.000 bine çıkarmıştır (44).Yunan isteklerinin incelenmesi için 5 Şubat'ta tetkik komisyonu kurulmuştur. Komisyonun 30 Mart'ta İzmir bölgesinin Yunanistana bırakılmasını tavsiye etmesinden sonra, 6 Mart'ta; L. George, Wilson ve Clemenceu dan oluşan "Yüksek Konsey" Yunanlıların İzmir'e çıkarılmasını kararlaştırmıştır. (45)

Yunanistan Konferansta alınan bu kararı takiben 15 Mayıs 1919 tarihinde, Amerikan, İngiliz ve Fransız gemilerinin yardım ve koruması altında sabah 8'den itibaren İzmir'e çıkarma yapar. Metropolit Chrysostomos'un Askeri takdis etmesinden sonra tahrik edici bir konuşma yapması gösterilerden sonra sokaklara dağılan Yunanlılarla, Türkler arasında çatışmaya sebep olmuş zayıf olan Türk Halkı 2 gün yağma, tecavüz, kıtal ve çeşitli aşağılanma olaylarına ve zulümlere maruz kalmış, çok sayıda Türk öldürülmüştür. (46) Bazı cesetler denize atılmıştır. (47) Bu olay telgraf yasağına rağmen tüm yurda şimşek hızıyla duyurulur.

---

39)Misailidis Kostas (Çev. S. Karaoğlu) Küçük Asya Seferi, Ankara 1955, s. 60-62
40)Roda M.L., a.g.e.,s. 29
41)T.İ.H.I, s. 133
42)İngiltere'de: Times ,Manchester Guardian,Morning Post vb. gazetelerle; C. Rewiew, New Europe, Asiatic Review Adlı Dergiler Fransa'da: Temps, Figaro, Gaulois vb. Gazetelerle, Etudes Franco, Journal des Hellenos vb. Dergiler
43)Kitsikis Dimitri, a.g.e;, s. 250-259
44) Venezolos'a göre Bölgede Türklerin Toplam Nüfusu 943 bindir.
45)Jaeschke G., İ. Belgeleri, s. 61-63
46)Jaeschke G., İ Belgeleri, s.80-81
47)Walder David ; (Çev. M.Ali Baykal) Çanakkale Olayı , İstanbul 1970, s.91

Olaylar sırasında İzmir ve çevresinde 2 binin üzerinde Türk öldürülmüştür. (48) Binin üzerinde ticarethaneye girilmiş, zarar ve ziyan 3 milyon lirayı bulmuştur. (49) 2500 kadar Türk tutuklanmıştır. (50)

İzmir olayları Kuvayi Milliyeden oluşan milis kuvvetlerinin de ortaya çıkmasına yol açmış ilk milli kuvvetler 16 mayıs 1919 günü Urla'da Yunan kuvvetleri ile çarpışmıştır. (51) 17 Mayıs günü Hürriyet ve İtilaf Fırkası öncülüğünde Fatih'te protesto mitingleri yapılmış, 19 Mayısta Darülfünunda ve Türk ocağında gösteriler düzenlenmiştir. 23 Mayıs'ta da Sultanahmet meydanında ve Sivas'ta mitingler düzenlenmiş ve duygusal konuşmalar yapılmıştır. (52) Bütün memleket mateme bürünmüştür. Dünya kamuoyu karşısında zor duruma düşen Yunanistan olayların sorumlularının askeri mahkemede yargılanmalarına karar vermiş. 18 Mayıs'ta yapılan mahkemede 1 evzon askeri ile 1 Rum sivil ölüm cezalarına çarptırılmış, karar aynı günün gecesi infaz edilmiştir. (53)

İzmir'in işgalinden sonra, Mayıs'ın 16'sında Urla, 17'sinde Çeşme, 22'sinde Selçuk, 25'inde Manisa ve Bayındır, 27'sinde Aydın, 28'inde Tire, 29'unda Ayvalık ve Kasaba, Haziranın 1'inde Ödemiş, 3'ünde Nazilli, 4'ünde Ahmetli, 5'inde Akhisar, 12'sinde de Bergama Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. (54) İzmir'deki Yunan yüksek komiseri Sterghiades yöredeki Yunan kuvvetlerinden de yararlanarak İzmir'in işgalini takip eden bir yıl içerisinde takriben 120 bin Rum göçmeni bölgeye yerleştirir. Buna mukabil aynı miktarda Türk yerlerinden uzaklaştırılır. Önemli sayıda Türk iç bölgelere çekilir. Çok büyük bir sefalet ve yoksulluk meydana gelir. (55)

Türkiyenin Kuzeyinde Pontus çeteleri, Güneyinde Ermeni eşkıyası, Batısındaki Yunan zülmü ve nihayet İtilaf Devletlerinin düşmanca tutum ve davranışları kısa sürede Kuvayi Milliye kuvvetlerinin Türkiye genelinde faaliyetlere geçmesine yol açar.

2. Kuvayi Milliyenin Yapısı ve Önemli Kuvayi Milliye Grupları:

Düzenli ve kendilerine göre silah ve sayıca üstün olan düşmanlara karşı gerilla mücadelesi yapan halkın ve ülkenin menfaatlerini savunmak için hareket eden milis kuvvetlerine Kuvayi Milliye denir. Bu kuvvetler düzenli ordu kuruluncaya kadar dayanılan

48)H.T.V.D.,Sayı 37, Belge 907
49)Gökbilgin, M. Tayip; Milli Mücadele Başlarken C.1,Ankara 1959, s.87
50)Umar Bilge, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Ankara 1974, s. 178
51)T.İ.H.II,I,s. 60
52)Jaeschke G., Kronoloji, s. 175
53)Misailidis, a.g.e.,s.175
54)Jaeschke G., Kronoloji, s. 32-42
55)Jaeschke G, Belgeler, s. 48, M. Tayyip Gökbilgine Göre 140 Bin Türk Bölgeden İç Anadolu'ya Doğru Göç Etmiştir., Bak. Milli Mücadele Başlarken II, Ankara 1965, s. 173

temel güç olmuştur. Sevk ve idareleri merkezi bir kumandanlığa bağlı değildir. G. Jaeschke'ye göre Kuvayi Milliyenin üst düzeyindeki kuruluş planları, 15 Mayıs 1919 günü Genelkurmayda Mustafa Kemal, Cevat (Çobanlı) ve Fevzi (Çakmak) Paşalar arasında yapılan toplantıda belirlenmiştir. Buna göre komutanlar Anadoluda "üç ordu müfettişliği teşkili, silahların teslim edilmemesi, Kuvayi Milliye teşkili ve mukabil taarruza geçilmesi" şeklinde 5 maddelik bir programda anlaşmışlardır. (56) Toplantıdan sonra Vatanın kurtulması için birlikte çalışılması için yemin edilmiştir.

Kuvayi Milliyenin milis gruplarında yer alanlar, kendi aralarında farklı özelliklere ve konumlara sahiptirler. Bunları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

a- Milli mücadele sırasında hem bizzat silah altında bulunan resmi görevli olup hem de, Kuvayi Milliyeye destek sağlayanlar arasında Albay Mehmet Şefik (Aker), Albay Bekir Sami (Günsav), Albay Kazım Özalp, Albay Ali Fuat (Cebesoy) vb. isimler bulunmaktadır.

b- Resmi görevli olmayıp, asker kökenli olan; asker kaçakları, emekli askerler ordudan ayrılmak zorunda kalan Kuvayi Milliyeciler.

c- Sivil Kuvayi Milliyeciler: Bunlardan bazıları Mutasarrıf, Kaymakam, Öğretmen, Gazeteci vb. görevini sürdürmekte, bazıları da çeşitli serbest mesleklerle ve yatırımla uğraşmaktadır.

d- Eski Çetelerden ve Efelerden oluşan Kuvayi Milliye Kuvvetleri: Bunlara örnek olarak Çerkez Ethem, Yörük Ali Efe, Demirci Efe, Halil Efe, Topal Osman gösterilebilir.

e- Macera arayanlar, ekonomik güçlük içinde bulunanlar, devlet tarafından arananlar, hapishanelerden çıkarılanlar da Kuvayi Milliyeye katılmıştır.

Kuvayi Milliye kuvvetleri içerisinde çok genç yaşta çocuklar bulunduğu gibi ak sakallı dedeler mücahitlere cephane ve yiyecek taşıyan kadınlar vardır. Kadınlardan bazıları müsademeye iştirak etmektedir. (57) Çerkez Ethem'in ağabeyi Tevfik Bey Kuvayi Milliyenin başka bir yönünü şu sözlerle ortaya koymaktadır. (58) "Bizim kuvvetlerimiz ne tümen, ne de herhangi bir ordu kuvveti haline sokulamaz, bu serserilerin başına ne bir subay, ne de hesap memuru konamaz. Subay gördülermi, Azrail görmüş gibi isyan ederler. Bizim birliklerimiz; Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından idare edilmektedir. Bölük emirleri de yazdığını okuyamaz, okuduğunu yazamaz kimselerdir"

---

56) Jaeschke G, Belgeler, s. 118
57)Miralay Mehmet Arif'in Hatıraları , İstanbul 1970, s.17
58)Atay Falih Rıfkı, Çankaya, s. 236

1919'un Haziranında Ethem, Temmuzda da Demirci Efe Kuvayi Milliyeye katılır. Çeteler zaman, zaman yöre halkına da büyük zararlar vermişlerdir. Demirci Efe yanlışlıkla Denizli'de birkaç Kızanın vurulması üzerine kendisini karşılamaya gelenlerden 200 kişiyi öldürmüş, talanlar yapmıştır. Ethem Yunan işgaline karşı Nazilli'nin boşaltılmasını fırsat bilerek tüccarın malını develere yükleyip götürmüştür. (59)

Kuvayi Milliye, Kongrelerle düzen ve disiplin altına alınmaya çalışılacaktır. Bu kavram zamanla bir bütün olarak Milli Mücadeleyi ifade edecektir.

3- Mustafa Kemal'in İstanbul'daki Faaliyetleri ve 9. Ordu Müfettişliğine Tayini:

15 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a gelen Mustafa Kemal 6 ay kadar İstanbul'da kalmıştır. Devletin I. Dünya Savaşına girmesine karşı olduğu ve İttihatçıların muhalifi olarak bilindiği için, İstanbul'da İtilafçıların ve İngilizlerin düşmanlığını üzerine çekmemiştir.

Mustafa Kemal, ilk iş olarak Rauf Bey'le görüşmüş ve daha sonra beraberce İzzet Paşa'yı henüz boşaltmadığı Sadrazam konağında ziyaret etmişlerdir.Görüşmede İzzet Paşa, Hükümetinin istifa nedenlerini açıklar. Mustafa Kemal görev alan Tevfik Paşa Kabinesinin meclisten güvenoyu almaması için çalışılması ve yeniden İzzet Paşa başkanlığında Mustafa Kemal'in de yer alacağı bir kabinenin kurulması teklifinde bulunur. Bu teklif benimsenir. Daha sonra Mustafa Kemal, Rauf, Fethi Canbolat aralarında iş bölümü yaparak yoğun bir çalışma içerisine girerler. (60)

Mustafa Kemal kendisine yakın Mebuslarla görüşür. Sivil kıyafetle Fındıklıdaki Mebusan Binasına gider. Ziyaret güven oylamasının hemen öncesinde yapılmış Tevfik Paşa Kabinesine red oyu vermeleri konusunda mebuslara propaganda yapılmış ancak bu girişimden bir sonuç alınamamıştır. (61) Kabine çoğunlukla güvenoyu alır. Aynı gün Sarayla temasa geçerek Padişah'la görüşmek için talepte bulunur. Padişah'la Veliahtlığı döneminde (15 Aralık 1917-4 Ocak 1918) Almanyaya birlikte seyahatte bulunmuştu. Gelibolu da ki başarılarını da taktir etmişti. 4 Temmuz 1918 de tahta çıkan Vahideddin'e de M. Kemal bir tebrik telgrafı göndermişti. Aralarındaki ilişki olumluydu. (62)

Padişah, Mustafa Kemal'le; 15 Kasım günü Selamlıkta görüşür. Mustafa Kemal Padişah'ı çeşitli konularda aydınlatmaya çalışırken, Padişah sözünü keser ve şunları söyler.:

---

59)Atay Falih Rıfkı, Çankaya, s. 236-237
60)Akşın Sina, a.g.e.I, s. 86
61)Atay Falih R., Atatürk'ün Hatıraları I, s. 82-83
62)Jaeschke G. Belgeler, s. 97

(63) "Ordunun kumandan ve zabitleri eminim ki seni çok severler. Bana teminat verirmisiniz ki, Onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir? Mustafa Kemal, Ben İstanbul'a geleli birkaç gün oldu. Burada ki ahvali yakından bilmiyorum. Fakat ordu kumandan ve zabitlerinin Zat-ı Şahane'nizle karşı karşıya bulunması için bir sebep olabileceğini zannetmiyorum. Onun için temin ederim ki hiçbir fenalığa intizar buyurmayınız.

Padişah; Yalnız bu günden bahsetmiyorum bu günden ve yarından"

Mustafa Kemal, bu son cümleden Padişah'ın gelecek için endişeli olduğunu anlar.görüşmeden birkaç gün sonra Meclis dağıtılır. Öte yandan gazete haberlerinde Mustafa Kemal'in görüşmeleri Padişah'a destek şeklinde yorumlanmıştır.. (64)

Mustafa Kemal, Padişah'la bu ilk görüşmesinden sonra 29 Kasım'da ve 20 Aralık 1918 de iki görüşme daha yapacaktır. Son görüşmesi müfettişliğe tayini dolayısıyla 16 Mayıs 1919 günü selamlığa yaptığı veda ziyaretidir. (65)

Devletin Başkentinde iç güvenliğin ve asayişin bozulması açlık ve yoksulluk Mustafa. Kemal'i Şişlideki evinde ülke sorunlarına karşı bir şeyler yapabilmek için harekete geçirir. Yakın arkadaşı Fethi Bey ve 4 ortak arkadaşıyla İhtilalci bir komite kurmaya karar verirler. Bu komite Padişah'ı değiştirmek, Kabineyi düşürmek, ve yeni bir kabine kurmayı tartışır. Ancak işgal kuvvetlerinin güçlü olması onları bu düşünceden vaz geçirecektir. Birara Fethi Bey'le İstanbul'da "Minber adlı bir gazete de çıkarırlar. Başarılı olamazlar."

Mustafa Kemal bir ara İsmet Bey'le yaptığı bir konuşma sırasında: "Hiçbir sıfat salahiyet sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada Milleti uyandırmak, kurtulma çareleri aramak..." tan bahseder. Anadoluya atanan kumandanlarla başta Ali Fuat (Cebesoy) olmak üzere yakından ilgilenir. (66)

Hükümetin yapmış olduğu toplantılarda Mustafa Kemal'in çalışmalarından, temaslarından rahatsız olan Bakanlar O'nun herhangi bir görevle Anadoluya gönderilmesini isterler. O'nun Anadoluya gönderilmesini Hürriyet ve İtilaf Fırkasına dayanan Kabinenin Sadrazamı Damat Ferit Paşa sağlayacaktır.

Karadeniz Kıyılarında, Samsun ve çevresinde asayiş bozulmuştur. Yörede azınlık olarak yaşayan Rumlar "Pontus Krallığını kurma çabasına kapılmışlar. İngiliz ve Fransızların desteğinde ki Yunan Gemilerinin Karadeniz kıyılarında dolaşmalarından cesaret alarak çeteler

63)Atay, Falih R., Atatürk'ün Hatıraları I., s. 84
64)Atay , F. Rıfkı ; a.g.e., s. 85
65)Jaeschke G. Kronoloji, s. 32
66)Atay ,Falih R., Atatürk'ün Hatıraları, s. 89-92

oluşturmuşlar, savunmasız Türk halkına saldırmışlardır. Halbuki İtilaf Devletlerine göre Türkler Karadeniz kıyılarında, bilhassa Samsunda Rumlara saldırıyorlardı. (67)

İngilizler Karadeniz Bölgesinde asayiş ve sükun sağlanamadığı taktirde buraları da işgal etmek mecburiyetinde olacaklarına dair bir notayı Hükümete verirler. (68) Damat Ferit İngiliz siyasi temsilcisi ile görüşür. Daha sonra Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'le meseleyi müzakere eder. Dahiliye Nazırı, Damat Ferit'e "Hadise mahalline salahiyetli, muktedir bir zat göndermek pek münasiptir" diye bir teklifte bulunur. İsim olarak da Mustafa Kemal'i teklif eder. Sadrazam çözüm teklifini kabul eder ve Harbiye Nazırı Müşir Şakir Paşa'ya Samsun'daki olayların tahkikine Mustafa Kemal Paşa'nın memur edilmesi için emir verir. (69) Harbiye Nezareti Mustafa Kemal'i 9. Ordu Müfettişliğine tayin eder. Tayinle ilgili gerekli İrade-i Seniyye 30 Nisanda çıkar. (70) Aynı gün Harbiye Nezareti Mustafa Kemal'in vereceği emirlerin uygulanması için görev alanındaki il ve sancaklara bir yazı gönderilmesini sadaret makamından talep etmiştir. Talepte Mustafa Kemal'in görev yerleri de belirtilmiştir. (71) Sadaret makamı Harbiye Nezaretinin yazısının gereğini hemen yerine getirir. 5 Mayıs'ta Mustafa Kemal'e verilen yetkiler "Meclis'i Vükela" da da incelenmiş ve onaylanmıştır. (72)

Böylelikle Mustafa Kemal Paşa "Trabzon, Erzurum, Sivas, Van Vilayetleriyle, Erzincan ve Canik müstakil livalarına gereken emirleri verebilecek, bu il ve sancaklarla sınırı olan Diyarbekir, Bitlis Mamuretülaziz, Ankara, Kastamonu Vilayetleriyle Kolordu Komutanları da onun görev yapması sırasında kimseye danışmadan vaki olacak müracaatlarını dikkate alacaklardır" (73) Daha sonra Maraş ve Kayseri de onun emrine verilir. (74)

---

67)Aydemir, Şevket S., Tek Adam I., s. 398
68)H.T.V.D., Sayı 1, Belge 18/a
69)Jaeschke G., Belgeler, S. 108
70)İrade-i Seniyye 5 Mayıs 1919 Günü Takvim-i Vakayi de Yayınlanmıştır.
71)Harbiye Nezaretinin 30 Nisan Tarihli Yazısı: "Makam-ı Sami-i Sadaret-Penahiye, mülga yıldırım orduları grubu kumandanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine tayin olunmuş ve keyfiyeti tayin arz-ı atabe-i ulya kılınmak üzere makamı samiye arzedilmiştir. Müşarün İleyhin taht-ı emrinde bulunacak olan üçüncü ve on beşinci kolordular menatıkını ihtiva eder Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilayetlerinde Samsun Sancağı me'mürün-i mülkiyesinin Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak tebligatı icra etmelerinin tamimen emir buyrulmasına müşterhamdır". H.T.V.D., Sayıl, Belge 1
72)H.T.V.D., Sayıl, Belge4
73)H.T.V.D., Sayı 1, Belge 3
74)H.T.V.D., Sayıl, Belge 14

Mustafa Kemal İstanbul'dan ayrılmadan önce yanında götüreceği karargahını teşkil edecek isimleri belirler. (75) Genelkurmaya, Babıali'ye, Saray'a ziyaretlerde bulunur. Kendisine Dahiliye Nezaretinin örtülü ödeneğinden 25 bin lira verilmiştir. (76)

16 Mayıs günü Galata Rıhtımına gitmek için Şişli deki evinin önünde kendisini bekleyen otomobile bineceği sırada Rauf Bey eve gelir. İngilizlerin kendisini tutuklayacağına dair bir söylentinin Şehirde dolaştığı haberini getirir. M. Kemal bu habere itibar etmez. (77) Aynı gün öğle sıralarında azami hızı saatte 7 mil olan Bandırma Vapuruna biner ve karargahıyla birlikte yola çıkar. (78) 19 Mayıs günü şafak sökerken Samsun'a varılır.

Mustafa Kemal ve Kurmay Heyetinin 19 Mayıs günü Samsun'un denize tek çıkış kapısı olan dil şeklinde denize uzanan iskelesinde (79) özel bir karşılama töreni yapılamaz. O günlerde sancakta yetkili mutasarrıf ve askeri kumandan bulunmamaktadır. (80) Deniz yolculuğu ve Samsun'a çıkışı İzmir'in işgali gölgelemiştir.

Milli mücadelenin başlangıç yeri olması açısından bakıldığında Samsun'da son derece gayri müsait bir ortam bulunmaktadır. İngilizlerin 9 Mart tarihinde şehre çıkardıkları 200 kişilik bir kuvvet vardır. (81) Bu kuvvetler 16 Mayısta takviye edilecektir. (82) Pontus eşkıyası ise şehirde ve çevresinde terör estirmektedir.

Mustafa Kemal 20 Mayıs'ta Samsun'da yeni görevine başlar. (83) 21 Mayıs'ta Samsun ve civarındaki asayişsizliğin sebeplerini açıklayan bir yazıyı Harbiye Nezaretine gönderir. Bu yazıda: (84) "Yörede Pontus Devletini kurmaya çalışan din adamlarının kışkırttığı 40 kadar Rum çetesinin bulunduğunu, Devlet tarafından güvenlikleri sağlanamayan Müslüman halkın korkuya kapılarak Rum çetelerine karşı, para ile Trabzon bölgesinden Laz çeteleri getirttiğini... " ifade eder.

22 Mayıs günü sadarete gönderdiği yazıda ise: (85) "Rumlar, Samsun bölgesindeki emellerinden vazgeçtikleri taktirde asayiş hemen düzelir. Türklüğün yabancı idaresine

---

75)Karargahındaki İsimler: "Reis Miralay Kazım (Dirik), Erkan-ı Harp Hüsrev (Gerede), Arif Bey, Dr. İbrahim Tali Bey, Dr. Refik Bey (Saydam) Diğer Katılanlarla Sayı 25'i Bulmaktadır. , Bak Atay, F. Rıfkı Hatıralar, S. 112-113
76)Akşin, Sina, a.g.e.1, s. 293
77)Akşin ,Sina, a.g.e.1, s. 293
78)Aydemir Ş. S., Ter Adam I, s. 410
79)Aydemir ,Şevket S., Tek Adam II., İstanbul 1981, s. 15
80)Aydemir, Şevket S., a.g.e., s.19
81)T.İ.H.I, s. 174
82)H.T.V.D., Sayı 41, Belge 984
83)H.T.V.D., Sayı 1, Belge 15
84)H.T.V.D., Sayı 45, Belge 1051
85)Bıyıklıoğlu Tevfik, Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Ankara 1959, s. 49

tahammülü yoktur. İzmir'in işgali kabul olunamaz. Millet, Milli hakimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunu gerçekleştirmeye çalışacaktır."

Tevfik Bıyıklıoğlu'na göre bu rapor bir ihtilal programıdır.

Mustafa Kemal karargahını Havza'ya nakledeceğini 24 Mayıs'ta İstanbul'a bildirir. (86). Maiyetiyle birlikte 25 Mayıs sabahında eski bir Mercedes- Benz arabayla sessiz bir şekilde Samsun'dan ayrılır. Yolda Kavak Nahiyesinde birkaç saat istirahat edildikten sonra Havza'da bir otelde konaklanır. (87) Buradan da 28 Mayıs 1919 günü, Anadoludaki Vilayetlerde görev yapmakta olan Komutan, Vali ve Milli Teşekküllere bir tamim göndererek, işgallerin ve haksızlıkların telin mitingleri ile protesto edilmesini, milli davanın da savunulmasını ister. (88) Mustafa Kemal mitinglerle milleti harekete geçirmeye muvaffak olacaktır.

Havza'da yapılan Mustafa Kemal'in de takip ettiği mitingde Ulemadan Sıtkı Hoca yaptığı konuşma da halka şunları söyler.; (89)

"Yangın saçaklığı sardı. Yanıyoruz! Tek çaremiz, silaha sarılmaktır! Derhal silahlarınızı temizleyiniz! Silahı olmayan baltasını, baltası olmayan sağlam bir odunu eline alsın, derhal saldıracağız! Önce içimizdeki ekmek bilmez hainleri, sonra da yurdumuzu işgal eden düşmanları temizleyeceğiz."

İlk defa halkın içine katılan Mustafa Kemal gördüğü milli tezahür karşısında son derece memnun olmuştur. Havza silah deposunda ki silahları evlere taşıyan Mustafa Kemal, Mütareke hükümleri gereğince İtilaf Devletlerine teslim edilmek üzere 3. Kolordu tarafından İstanbul'a gönderilmek üzere 10 bin süngü kolu ile 22 top kamasına hayvanların yorgunluğunu öne sürerek 7 Haziran günü el koymuştur. (90)

Mustafa Kemal'in bölgesindeki çalışmalarıyla ilgili ilk şikayet Sivas'ta yapılan İzmir'in işgalini protesto Mitinginden telaşlanan Ermeni Patrikhanesinin İngiliz Yüksek Komiserliğine şikayeti ile başlar. İngilizlerin müracaatı üzerine durum 31 Mayıs'ta Harbiye Nezareti tarafından Mustafa Kemal'e bildirilmiş; Mustafa Kemal'de Azınlıklar için korkulacak bir durum olmadığını rapor etmiştir. (91) Havza'daki gelişmeler ve ziyaret buradaki bir Rum Papazı tarafından Samsun Metropoliti Germanos'a bildirilmiş, o da İngiliz

86)H.T.V.D., Sayı 4, Belge 72
87)Aydemir Şevket S., Tek Adam II., s. 21-22
88)Jaeschke, G., Krolonoji, s. 38
89)Aydemir ,Şevket S., Tek Adam II., s. 24-25
90)Tansel Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya kadar I, İstanbul 1981, s. 242
91)Akşın Sina, a.g.e.I, s. 338

yardım subayı Yüzbaşı L.H. Hurst'e şikayette bulunmuştur. İngiliz subay, Havzaya giderek durumu yakından görmüş. Mustafa Kemal'le görüşmüş ve olumsuz izlenimlerle Havza'dan ayrılmıştır. (92)

6 Haziran'da General Milne Harbiye Nezaretine bir yazı yazarak; (93) "Mustafa Kemal Paşa gibi seçkin bir Generalin, Kurmay Heyeti ile birlikte memleket içinde dolaşması, kamu düşüncesini tedirgin etmektedir. Askerlik bakımından da bu General'in iş görmesini lüzumlu bulmuyorum. Onun için Kemal Paşa ile Kurmay Heyetinin hemen geri çağrılması lazımdır." Demektedir. Harbiye Nazırı'nın hemen ertesi gün İngilizleri Mustafa Kemal'le ilgili olumsuz teşebbüsten vazgeçirme çabası neticesiz kalır. (94) Harbiye Nezareti 8 Haziran'da Mustafa Kemal'i İstanbul'a çağırır. (95) Fakat Mustafa Kemal yakıt yokluğundan dolayı, dönmesinin gecikeceğini bildirdi. Niçin geri çağrıldığına dair de soru yöneltti. (96)

Mustafa Kemal konusunda İngilizlerle Osmanlı Hükümeti arasında yazışmalar devam etti. Bu arada Hükümet 16 Haziran 1919 da Kuvayi Milliyenin telgraf haberleşmesini yasakladı. 17 Haziran 1919'da Ali Kemal Vilayetlere Osmanlı Hükümetinin bu günlerde harbe tutuşamayacağını, ancak durumun siyaseten müdafaa edilebileceğini bildiren bir genelge yayınladı. (97) Arkasından 18 Haziran 1919'da genel olarak Kuvayi Milliye hareketini yasaklayan genelgeyi yayınladı. (98) Calthorpe, 17 Haziran günü Hükümete bir nota vererek; "üç ordu müfettişliği" kurulmasının aleyhinde olduğunu ve Mustafa Kemal ve Maiyetinin derhal geri çağrılmaları için emir verilmesini istedi. (99)

Mustafa Kemal, Havza halkına sivil giyinmiş olarak 13 Haziran günü veda etti. Şehrin dışında ki köprüde kendisini bekleyen arabasına kadar halk ve belediye başkanı kendisini Amasya'ya uğurladı. (100) Daha önce değindiğimiz gibi Diyarbakır Bölgesinden alınarak, Samsun'a götürülmekte olan binlerce tüfek ve mekanizmaya Havza'da el koymuş, hayvanlarda satılarak nakde çevrilmişti. Havza'ya yakın olan Merzifon'da İngiliz kuvvetleri

---

92)Jaescheke G., Belgeler, s. 126-127
93)H.T.V.D., Sayı 1, Belge 17
// Sayı 19, Belge 494 (Aslı)
94)H.T.V.D., Sayı 1, Belge 16
95)H.T.V.D., Sayı 1, Belge 19
96)H.T.V.D., Sayı 1, Belge 20
97)Gökbilgin Tayyip, Milli Mücadele Başlarken, Cilt1, s. 143
98)Akşın, Sina, a.g.e.1, s. 388
99)Jaeschke G., Belgeleri s. 129
100)Kinross Lord, Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu, İstanbul 1981, s. 267

de tehdit oluşturmaktaydı. Aynı gün Amasya'ya varmıştır. Karşılama töreninden sonra Belediye Binasının balkonundan halka karşı ilk konuşmasını yapmıştır. (101)

"Amasyalılar !

Padişah ve hükümet İtilaf Devletlerinin elinde esirdir. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü vaziyete çare bulmak için sizlerle iş birliği yapmaya geldim... Düşmanlarımızın Samsun'dan yapacakları herhangi bir çıkartma hareketine karşı, ayaklarımıza çarıklarımızı çekecek, dağlara çekilecek vatanımızı en son kayasına kadar müdafaa edeceğiz..."

Amasya'nın sevilen din adamlarından Abdurrahman Kamil Efendi, Sultan Beyazıt Camiindeki vaazında halka şunları söyler. (102)

"Ey Ahali

Milletin istiklali tehlikeye düşmüştür. Bu felaketten kurtulmak için icabederse, vatanın son ferdine kadar ölmeyi göze almak lazımdır. Artık Padişah olsun, ünvanı ne olursa olsun, onun bir hikmeti kalmamıştır. Yegane kurtuluş çaresi, halkın hakimiyetini doğrudan doğruya ele almasıdır."

Vatansever A. Kamil Efendi uzun süredir biriktirdiği, 5 altını da şehirde kurulan Müdafaa-i Hukuk Teşkilatına teslim etti.

Mustafa Kemal, Dahiliye Nazırı'nın 16 Haziran tarihli genelgesinin yürürlükten kaldırılması için 20 Haziranda Sadaret Makamına bir telgraf çekmiştir.

Bu telgrafında Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Redd-i ilhak Cemiyetleri tarafından verilecek telgrafların çekilmemesi hakkında Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü tarafından emir verildiğini duyduğunu ve Milletin sesini boğmaktan başka hiçbir suretle yorumlanamayan bu emrin... hemen geri alınmasını ister. (103) Aynı tarihte kolordulara bir yazı göndererek 16 Haziran tarihli Dahiliye Nezareti yazısının uygulanmasının "Vatanın mahvına sebep" olacağı bu nedenle bu yazıyı uygulayan posta görevlilerinin "Divan-ı Harbe verilmesini emreder. Erzurum Posta ve Telgraf Başmüdürünü İstanbul'dan gönderilen tamime itahat ettiğinden dolayı tevkif ettirir. (104)

---

101)Aydemir Şevket S., Tek Adam II., s. 37
102)Aydemir Şevket S., a.g.e., s.38
103)H.T.V.D., Sayı 6, Belge 111
104) Karay Refik Halid, Minelbab İlel Mihrab, İstanbul 1964, s. 129,139

19 Haziran'da Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Rafet Bele ve Mustafa Kemal Amasya'da bir araya gelmiş, genel durum müzakere edilmiş, Konya'da bulunan Cemal Paşa ve Erzurum'da bulunan Kazım Karabekir Paşa'nın da tasvibi alındıktan sonra toplantıda alınan kararlar 21/22 Haziran 1919 günü ilan edilmiştir. (105)

"Amasya Tamimi" olarak adlandırılan bu belgede, Vatanın bütünlüğünün, milletin istiklalinin tehlikede olduğunu, İstanbul Hükümetinin üzerine düşen vazifeleri yerine getirmediği, milletin istiklalini, yine milletin azmi ve kararının kurtaracağı belirtildikten sonra bir "Heyeti Milliye'nin" kurulması ile Sivas'ta bir kongrenin yapılmasına karar verilmiştir. (106)

Amasya Tamimi yurdun her tarafında görev yapan bütün asker ve sivil yetkililere duyurulacaktır. (107)

25 Haziran'a kadar Amasya'da kalan Mustafa Kemal (108) 26 Haziran günü Rauf Bey'le beraber (109) Erzurum Kongresine katılmak için Amasya'dan ayrılır. Tokat ve Sivas'ta kalan Mustafa Kemal 3 Temmuz 1919 günü Erzurum'a gelir. Ilıca mevkiinde Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti mensupları ve Kazım Karabekir Paşa tarafından karşılanırlar. (110)

Mustafa Kemal Paşa kongre öncesi hazırlıklara hemen başlar. Mudafaa-i Hukuk Cemiyetini ziyaret eder, Komutanlar'la toplantılar yapar. Bu arada 8/9 Temmuz gecesi sarayla yapmış olduğu telefon görüşmesinden sonra resmi görevi sona erer. Artık O, milletinin; "Şefkat ve civanmertliğine güvenerek ve onun bitmez feyz ve kudret membaından ilham ve kuvvet alarak" vicdani vazifesine devam edecektir. (111) 10 Temmuz'da cemiyetin ilk Heyet-i Faale toplantısını yapar. Toplantıya Rauf Bey'le Kazım Karabekir Paşa da katılır. Heyet-i Faale reisi olur. Kongreye katılacak olan iki üye istifa eder. Yerlerine Mustafa Kemal ve Rauf Bey seçilirler. (112). Böylelikle kongreye katılma hakkı sağlanmış olur.

---

105)Akşın Sina, a.g.e.I, s. 425-427
106)Atatürk M.Kemal, Nutuk, Cilt 1, İstanbul 1970, s. 30-31
107)Atay Falih R., Çankaya, s. 180
108)Atatürk, Nutuk 1, s. 35
109)Cebesoy Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953, s. 76,Jaeschke;G.Kronoloji s .46
110)Atatürk, Nutuk 1, s. 43
111)Atatürk, Nutuk 1, 47-48
Mazhar Müfit Kansu Sarayla Yapılan Görüşmeyi 7/8 Temmuz olarak ifade etmektedir. Bak: Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, 1. Cilt, Ankara 1980, s. 39
112)Dursunoğlu ,Cevat, a.g.e; s. 97-101

4) Erzurum Kongresi ve Finansmanı:

Kongre 7 ilden (113) seçilen 56 delegenin katılımı ile 23 Temmuz günü saat 11'de çalışmalarına başladı. (114) Hoca Raif Efendi'nin açış konuşmasından sonra Kongre başkanlığına Mustafa Kemal seçilir. Başkanlık divanı oluşturulur. 7 Ağustos'a kadar süren oturumlardan sonra Kongre çalışmalarını tamamlar. 14 Gün süren Kongrede, nizamname ve beyanname hazırlanmış, ayrıca Heyeti Temsiliye seçilmiştir. (115)

7 Ağustos'ta yurdun dört bir yanına duyurulan kongre kararlarına göre: (116)

1- Trabzon Vilayeti ve Canik Sancağı ile Doğu Vilayetleri (117) ve bu bölgedeki bağımsız livalar hiçbir sebep ve bahane ile birbirinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılması mümkün olmayan bir bütündür. Bu bölgede yaşayan Müslümanlar birbirlerine karşı fedakarlık hissi ile dolu öz kardeştirler.

2- Osmanlı vatanının bütünlüğü ve milletin istiklalinin sağlanması, saltanat ve hilafet makamlarının korunması için Kuvayi Milliyeyi amil, irade-i milliyeyi hakim kılmak esastır.

3- Her türlü işgal ve müdahale Rumluk, Ermenilik teşkili amacına yönelik sayılacağından, birlikte savunma ve direnme esası kabul edilmiştir. Hıristiyanlara siyasi egemenliğimizi, sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez.

4- Hükümetin buraları bırakmak veya buralarla ilişiğini kesmek zorunda kalması ihtimaline karşı, saltanat ve hilafete bağlılığı ve milli hakları koruyucu tedbirler ve kararlar alınmıştır.

5- Vatanımızda, öteden beri birlikte yaşadığımız Gayri Müslim Vatandaşların kanunlarla kazanılmış müktesep haklarına saygı, gösterilecektir.

6- İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi imzalandığında sınırlarımız içinde kalan vatanımızın bölünmesi düşüncesinden vazgeçerek milli varlığımıza saygıyı esas alan bir karara varmalıdır.

7- Memleketimize karşı istila emeli taşımayan her devletin ekonomik yardımı memnunlukla kabul edilir.

---

113)Erzurum, Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis, Trabzon
114)Goloğlu Mahmut, Erzurum Kongresi, Ankara 1968, s. 78-80
115)Kansu ,Mazhar M., a.g.e.1, s. 112
116)Kansu, Mazhar M. A.g.e.1, s. 114-116
117)Vilayet-i Sitce, Sivas, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Mamuretülaziz

8- Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu devirde, İstanbul Hükümeti de Milli iradeye tabi olmalıdır. Çünkü Milli iradeye dayanmayan hükümetlerin verdiği kararların içte ve dışta geçerliliği yoktur. Bundan dolayı "Milli Meclis" hemen toplanmalıdır.

9- Milli vicdandan doğan derneklerin birleşmesi ile "Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti" kurulmuştur.

10- Kongre tarafından bir "Heyeti Temsiliye" seçilmiş, köylerden vilayet merkezlerine kadar olan milli kuruluşlar birleştirilmiştir.

Kongre bölgesel amaçlarla toplanmasına rağmen vatanın bütünlüğü, milletin istiklali esas düşünce olarak benimsenmiştir. Bu uğurda savaş göze alınmıştır. Merkezi hükümetin dağılması durumunda geçici bir hükümet kurulması kararlaştırılmıştır.

Kongre kabul ettiği tüzük gereğince 9 kişilik bir "Heyet-i Temsiliye" oluşturmuş, Heyetin Başkanlığına da Mustafa Kemal seçilmiştir. Muhacerat yasaklanmıştır. (118)

Kongrenin masrafları Müdafaai Hukuk Cemiyeti tarafından karşılanacaktır. Halktan toplanan 1.500 Lira dan diğer vilayetlerden kongreye gelmiş olan üyelerin yerleştirilmesi, telgraf haberleşmesi ve sair masraflara harcandıktan sonra 80 Lira kalmıştır. Heyet-i Temsiliye nin Sivas'a gönderilmesi için "Heyet-i Faale" üyesi emekli binbaşı Süleyman Bey tasarruf ettiği 900 Lirasını teslim eder. Diğer cemiyet üyelerinin de katkısıyla toplanan 1000 Lira, Mustafa Kemal'e teslim edilir. Heyet bu parayla Sivas'a hareket eder. (119)

Calthorpe, 25 Temmuz'da merkeze yazdığı bir yazıda Mustafa Kemal'in yasadışı bir insan muamelesine tabi tutulmasını ister. . 29 Temmuz günü de Meclis-i Vükaladan Mustafa Kemal ve Rauf'Bey'in aykırı davranışlarından dolayı ilgililerce hemen yakalanıp İstanbul'a gönderilmeleri için karar çıkar. Fakat bu kararı Kazım Karabekir uygulamaz. (120)

29 Ağustos 1919 günü Heyet-i Temsiliye'den 5 üye başta Mustafa Kemal olmak üzere Erzurum'dan ayrılır. Dört üye gelmemiştir. 2 Eylül akşamı Sivas'a ulaşır. Şehir'de ne kadar fayton ve yaylı araba varsa hepsi onu karşılamaya gelmiştir. Gelenler arasında sadece Hürriyet ve İtilaf partisi mensupları yoktur. (121)

---

118)Dursunoğlu ,Cevat, a.g.e., s. 137-138
119)Dursunoğlu, Cevat, a.g.e., s. 137-138
120)Akşın, Sina, a.g.e.1, s. 478-480
121)Atay, Falih R., Çankaya, s. 190

5) Sivas Kongresi ve Finansmanı:

Kongre 4 Eylül 1919 Perşembe günü Sivas Lisesinde 38 delegenin katılımı ve Mustafa Kemal'in açılış konuşmasıyla çalışmalarına başlar. (122) Amasya Tamiminde her livadan 3 delegenin Sivas Kongresine iştiraki kararlaştırılmıştı. Buna göre Mondros sınırları içinde Şark Vilayetleri dışındaki 40 livadan 120 üyenin gelmesi gerekiyordu. Fakat Kongreye bütün üyelerin katılımı sağlanamamış ve kongre 56 temsilcinin katılımıyla yapılmıştır. (123)

Mustafa Kemal açılış konuşmasından sonra kongre başkanlığına seçilir. (124)

Kongrenin ilk üç günü delegelerin İttihatçı olmadıklarını teyit ve bir yemin formülünün hazırlanması (125), Padişah'a arıza yazılması ve Kongrenin açılışı dolayısıyla gelen telgraflara cevap verilmesi, siyasetle meşgul olup, olunmayacağının tartışmasıyla geçmiştir. Kongre 4. günü Erzurum Kongresi Nizamnamesini görüşmüş ve önemli değişiklikler yapmıştır. Bunlar: (126)

1- "Şarki Anadolu ve Rumeli Cemiyeti'nin adı" "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" oldu

2- Heyeti Temsiliye vatanın heyeti umumiye sini temsil eder dendi. Mevcut aza sayısına da 6 aza daha ilave edildi.

3- Her türlü işgal ve müdahaleye karşı vatanın birlikte savunulması kabul edilmiştir.

4- Osmanlı Hükümeti herhangi bir vatan toprağını düşmana bırakırsa geçici bir hükümet kurulacaktır.

8 Eylül günü (5. gün) "Amerikan Mandaterliğinin" kabul edilmesini isteyen 25 imzalı bir muhtıra İstanbul delegeleri İsmail Fazıl Paşa ile İsmail Hami ve Heyeti Temsiliye üyesi Bekir Sami Beyler'in İmzalarını taşıyan bir önerge ile Kongre Başkanlığına verilir. (127)Kongrede lehte ve aleyhte konuşmalar yapılır. 9 Eylül günü yapılan toplantıda Rauf Bey söz alır "Amerikan Mandaterliğinin değil, Amerikan yardımının istenebileceğini söyler ve aynı gün, Sivas Kongresi adına A.B.D. Senatosuna bir yazı gönderilerek Barış

122)Goloğlu M., Sivas Kongresi, Ankara 1969, s. 73-74
123)Akşın Sina, a.g.e.1, s. 514
124)Aşkun Vehbi Cem, Sivas Kongresi, Sivas 1945, s. 113
125)Yemin Metni: "Saadet ve Selamet-i Vatandan Başka, Hiçbir Maksad-ı Şahsi Takip Etmeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyetinin İhyasına çalışmayacağıma, Mevcud Fırak-ı Siyasiyyeden Hiç Birinin Emel-i Siyasisine Hadim Olmayacağıma V'Allahi, Billahi." Bak, M. Müfit Kansu 1, s. 219, Vehbi Cem Aşkun, s. 127
126)Aşkun Vehbi Cem, a.g.e., s. 126, Goloğlu, M. Sivas Kongresi, s. 81-86
127)Goloğlu M., Sivas Kongresi, s. 87

Antlaşmasından önce Türkiye'de incelemeler yapması için Senatodan bir heyetin Türkiyeye davet edilmesine karar verildi, Manda konusu reddedildi. (128)

Kongre 10 Eylül günü yaptığı toplantıda 20. Kolordu Kumandanlığından azledilmiş olan Ali Fuat Paşa'yı delegelerin oy birliği ile "Garbi Anadolu Umum Kuvayi Milliye Kumandanlığına" tayin etti.

İstanbul hükümetinin Ali Fuat Cebesoy'un yerine Ankara'ya gönderdiği Hamdi Paşa Eskişehir'den geri çevrilir. Eskişehir Bölgesine yerleşen Ali Fuat Paşa, bölgede askeri ve mülki atamalar yapar. Görevliler millet adına her çeşit yetki ile donatılır. (129)

Kongrede "İrade-i Milliye" adında haftada iki gün yayınlanacak bir gazete çıkarılması ve üyelerin güçleri oranında mali destek sağlaması da karar altına alınmıştır. (130)

Sivas Kongresi Erzurum'da kabul edilen Beyanname ve Nizamnamede bir takın değişiklikler yaptıktan sonra 11 Eylül 1919 günü dağılmıştır. Milli mücadele Türkiyedeki bütün Milli Kuruluşları bünyesinde toplayan "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" ve bu Cemiyetin bağlı olduğu Heyeti Temsiliye vasıtasıyla yürütülecektir.

Sivas Kongresi devam ederken Damat Ferit Hükümeti Harput Valiliğine getirdiği Ali Galip'e Sivas Kongresini basmak görevini verir. Ali Galip Hükümetten bu konuda 3 Eylül günü bir yazı almıştır. (131) Yazıya göre Elazığ Valisi Kürtlerden toplayacağı 100-150 kişilik bir kuvvetle Sivas'ı basacak, Valiliği ve 3. Kolordu komutanlığını üzerine aldıktan sonra Mustafa Kemal ve arkadaşlarını tutuklatarak İstanbul'a gönderecekti. Yazı dahiliye nazırı Adil ve Harbiye Nazırı Şefik Bey'ler tarafından imzalanmıştır. Ali Galip'in İstanbul'la yazışmalarının öğrenilmesinden sonra İstanbul'a protesto telgrafları çekilir. Yabancı devlet temsilcilerine de birer muhtıra gönderilerek Kanun-u Esasinin çiğnendiğini bu nedenle de ilişkilerin kesildiği açıklanır. İstanbul Hükümetiyle 13 Eylül günü yönetim ilişkileri ve posta ve telgraf bağlantısı kesilir. Bundan böyle Anadolu için "Merci-i Muhaberat, Heyeti Temsiliyedir." (132)

Anadoludaki direnme hareketinin gelişmesini yakından izleyen Batı basınında çeşitli yazılar çıkmaktadır. İngiliz "Renin" gazetesi Kuvayi Milliyeyi küçümseyen şu yazıyı

---

128)Gologlu M., Sivas Kongresi, s. 97
129)Kansu Mazhar M., a.g.e.1, s. 253-254, Nutuk 1, s. 168-169
130)Gologlu M., a.g.e;s. 97
131)Nutuk 1, s. 127-129
132)Jaeschke G., Kronoloji, s. 63, Atay'a Göre 12 Eylül Günü Anadolu İstanbul'dan Ayrılmıştır. Bak: Çankaya, s. 195

yayınlayacaktır. (133) "Mustafa Kemal Anadoluda bir hareketi milliye vücuda getirmeye çalışıyor. Bu ne çocukça bir hayaldir! Bütün cihanın kuvvetine karşı ... harpten ezilmiş olan zavallı Anadolunun kuvveti ile ... kafa tutmasının ne hükmü olabilir? Anadoluda ne kalmıştır, ne var ki mukavemet teşkili kabil olsun?"

Mustafa Kemal 13.9.1919 günü Anadoludaki Kolordu ve Fırka kumandanları ile mülki yöneticilere Heyeti Temsiliye adına bir yazı gönderir. Bu yazıda: (134) İstanbul Hükümetinin çeşitli sebepler yaratarak Mebusan Meclisi seçimini sürekli tehir ettiği, Aydın Vilayetindeki topraklardan feragat ettiği belirtildikten sonra, seçim hazırlıklarının en kısa zamanda tamamlanması için Belediyenin ve Müdafai Hukuk Cemiyetinin yoğun olarak çalışmalar yapmasını, sancaklardan çıkarılacak mebus sayısının bildirilmesi emredilmektedir.

Mustafa Kemal 13/14 Eylül gecesi kendi imzasıyla bil bildiri yayınlayarak, İstanbul hükümeti yerine artık Heyeti Temsiliyeye baş vurulması gerektiğini açıklar. Bu bildiride aşağıdaki maddeler bulunmaktaydı. (135)

1- Resmi İşlemlerde, Yürürlükteki kanunların uygulanmasına devam olunacaktır. Vatandaşlar arasında cins ve mezhep ayrımı yapılmayacak herkesin can, mal ve ırz güvenliği kanun güvencesinde olacaktır.

2- Memurlar, görevlerini, milletin meşru isteklerine uygun olarak yapacaklardır. Bundan kaçınanlar istifa etmiş sayılacak yerlerine yenileri atanacaktır.

3- Görevleri sırasında milli davaya zarar verenleri şiddetle cezalandırılacaktır.

4- Görevinden ayrılan memurlarla halktan herhangi birinin milli kararlara aykırı davranışları ve kışkırtmaları da aynı şekilde ve şiddetle cezalandırılacaktır.

5- Komutanlar ve Valilerin gerekli ve yeterli asayiş tedbirlerini alması beklenir.

6- Milli güvene dayanan meşru bir hükümet kuruluncaya kadar haberleşme mercii Sivas'ta Umumi Kongre Heyeti Temsiliyesidir.

Bildiride bu konudaki düşünceleri 15.9.1919 gününe kadar bildirilmesi istenmektedir.

Heyeti Temsiliye Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin faaliyetlerini ülke genelinde yoğunlaştırmış, yeni şubeler açılmış, İstanbul'da gizli teşkilat kurulmuştur. Bunlar:

---

133)Jaeschke G., Belgeler, s. 142
134)Nutuk 1, s. 143
135)Nutuk 1,s. 144-145

Karakol Cemiyeti, Felah-ı Vatan, Yavuz, Güneş vb. adlar almışlardır. Yukarıdaki genelgeyi takiben Heyeti Temsiliye "Muvakkat Hükümet" olarak da kabul edilir. (136)

Kongre sırasında ve sonrasında üyelerin barındırılması ve ağırlama işini tek başına Mudafa-i Hukuk Cemiyeti üyesi Şekeroğlu İsmail Efendi üzerine almış, 28 temsilciyi 32 gün evinde ağırlamıştır. Atatürk için Kongre binasında bir yatak odası hazırlatmıştır. (137) Odadaki eşyalar Müftü Abdurrauf Efendi ile Şekeroğlu İsmail ve Sığırcıoğlu Hayri Efendilerin evlerinden getirilmiştir(138).Okuldaki sınıfların bazıları da Rauf Bey başta olmak üzere önemli konuklar için hazırlanmıştır. Böylelikle Sivas Kongresi sırasında konaklama için otel parası ödenmemiştir. Lisede büyük bir oda (1. katta) yemek salonu yapılmış. Yanındaki odadan da kiler olarak yararlanılmıştır. Beyannameler Sivas İl Basımevinde bastırılmış herhangi bir para ödenmemiştir. Mustafa Kemal'in yanında görev yapan iaşe işleriyle ilgilenen Kaymakam Nizamettin (Atakar) Bey masraf ve harcamalarla ilgili aşağıdaki hatırayı anlatmıştır. (139)

"Bir gün Mustafa Kemal Paşaya çarşıda kasaba, bakkala borçlandığımızı ve para kalmadığını söyledim.

- Bunları Rauf yanımdayken tekrar aç, dedi. Rauf Beyle otururken vaziyeti anlattım.

Paşa:

- Ben şimdiye kadar olanı 7-800 Liramı verdim. Başka param yok dedi

Rauf Bey 100 altın verdi:

- Şimdi bunlarla idare et. Sonra beni gör dedi.

Bu paralarla, yirmi kişiyi bulan Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti ile kongre azalarının iaşesini temin ediyorduk. Mustafa Kemal Paşa herkesten hissesine düşen masraftan almak teklifini kabul etmiyordu.

- Kimden ne isteyeceksin? Yanımdakilerden bazısı Mülazım (Teğmen). Maaşının bir kısmını zaten İstanbul'da ailesine bırakmış bir de burada masraf. Buna dayanabilir mi? Nasıl olur?"

136)Tunaya T. Z., Siyasi Partiler, s. 510-511
137)Aşkun V. C., a.g.e., s. 198
139)Müderrisoğlu ,Alptekin; a.g.e., s. 169

Yukardaki hatıradan Erzurum'da toplanan paranın Sivas'ta harcandığı anlaşılmaktadır. Fakat Mazhar Müfit Bey kitabında yemek meselesi ile ilgili aşağıdaki olayı nakletmektedir: (140)

"Mustafa Kemal ...

- Yemek meselesi nasıl gidiyor. Bizimle beraber burada yemek yiyen murahhas arkadaşlarımız var. Mali takatımız buna kafi gelecek mi?...

- Mali takatımıza 10 Mustafa Paşam. Bizimle beraber yemek yiyenler kendi hisselerine düşen parayı verecekler. Bu işi Eskişehir murahhası Hüseyin Bey deruhte etti

Cevabını vererek ilave ettim:

- Hesap, kitap, söz, nazariye yerinde amma, tahsilat ağır gidiyor. Hüseyin Bey, ben kimsede metelik bırakmam diyor, amma, bizde dayanacak ve veresiyeyi bekleyecek kuvvet yok. Bir de bu Doktor Refik Bey'le halimiz nice olacak bilmem?

Yemeği bulduğuna şükretmiyor da bir de kalori noksanından bahsediyor!

Paşa Kahkahalarla gülerek :

- Demek doktor, daha çok kalori istiyor! Dedi

- Hem de ne isteyiş paşam, feryat hali diyerek devam ettim;

- Maamafih, kendisine yorgan bu, ayağını ona göre uzat dedim.

Hep birlikte gülüştük"

Mustafa Kemal'le Mazhar Müfit Bey arasında ki bu konuşmadan da çekilen para sıkıntısı ve üyelerin maddi fedakarlıkları daha iyi anlaşılmaktadır.

6- Batı Anadoluda Kuvayi Milliyenin Oluşumu, Mali Kaynakları ve Finansmanı İçin Yapılan Mahalli Kongreler ve Kararları:

İzmir Valisi Nurettin Paşanın desteği ve teşvikiyle "İzmir Müdafa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti" 17-19 Mart 1919 tarihleri arasında şehirde bir milli kongre toplamaya muvaffak olmuştur. (141) Milli sinema salonlarında yapılan toplantıya, Aydın vilayeti, Karesi ve Menteşe sancaklarından Belediye Başkanları, Müftüler ve Sancaklardan dörder, kazalardan da ikişer delege olmak üzere toplam 165 kişi katılmıştır. Alınan kararlar İstanbul'daki İtilaf

140)Kansu ,Mazhar M., a.g.e.1, s. 236-327
141)Umar Bilge, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, İstanbul 1974, s. 73, Tunaya T.Z, Siyasi Partiler, s. 481

Devletleri temsilcilerine bildirilmiştir. Kongrenin aldığı en önemli karar, "Memlekete vaki olacak taarruza karşı silahla mukabeledir. (142)

Kongrenin tamamlanmasından sonra merkezlerine dönen delegeler kongre kararları doğrultusunda milli teşekküllerin kurulmasını sağlamışlardır. Dolayısıyla İzmir'de yapılan kongre teşkilatlanma açısından son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. (143)

16 Mayıs günü Urla'da bulunan 173. Piyade Alay Komutanı Yarbay Kazım Bey emrindeki az sayıdaki erle birlikte halktan da teşkil ettiği milis kuvveti ile Rum Çetelerine ve Yunan Birliğine karşı direndi. Bu direnme diğer direnmelere örnek teşkil edecektir. (144)Fakat Yunan işgalinin genişlemesi sırasında şehirlerin yunan bayraklarıyla donatılması silah ve mühimmatın teslim edilmesi olayları yaşanır.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa 22 Mayıs 1919 da Batı Anadoluda bulunan birliklere "Devletin Yunanlılara kaptıracak fazla ne bir silah ve de bir fişengi var. Binaenaleyh bu gibi tehlikelere maruz mallarla esliha ve cephane ile toplarımızı hiçbir dağdağaya meydan verilmemek üzere emin mahallere nakil ettirmenizi rica ve böylece teslim-i silah gibi zilletlere meydan bırakılmamasını ehemmiyetle ilave eylerim." Şeklinde bir telgraf göndermiştir. (145)

57. Fırka Kumandan Albay M.Şefik Aker, Harbiye Nezaretine gönderdiği raporunda özetle, "Yunanlıların ve özellikle çetelerin mezalimi halkın moralini bozmuştur. Erlerin de her türlü şiddetli tedbire rağmen %95 oranında dağılmaları tümeni zor durumda bırakmıştır. Aldığımız tedbirler, kuvvetlerimiz azlığı sebebiyle yeterli olmamaktadır... durumun ıslahı için Kuvayi Milliye teşkilatı vücuda getirmenin en iyi tedbir olacağını" belirtti. (146) Cevat Paşa raporu okur. Rapordaki " Kuvayi Milliye Teşkilatı kurulmalıdır. Cümlesinin altını çizer. Son fıkra gayet önemlidir. Acele edilmesi lazımdır, diye not düşer. Böylelikle Kuvayi Milliye dönemi başlar. (147)

29 Mayıs 1919 günü Ayvalıkta bulunan 172. Alay, Yarbay Ali Bey komutasında Şehri teslim etmemek için milislerle takviyeli kuvvetiyle Yunanlılarla savaşır. Fakat üstün düşman kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kalır. (148) 20-29 Mayıs tarihleri arasında

---

142)Tunaya, T.Z.;Siyasi Partiler, s. 482
143)T.İ.H., Cilt II., K.1, Ankara 1963, s.134
144)T.İ.H. II-I, s. 60-61
145)Özalp Kazım, Milli Mücadele (1919-1922), I., s. 15, II. Cilt, Ankara 1972, Sayfa 18, Belge 7
146)Avcıoğlu Doğan, Milli Kurtuluş Tarihi, İstanbul 1974, s. 1239-1240,
147)T.İ.H., II-I, s. 79 ve 123, Kuvayi Milliye'nin Kuruluşu ve Genel Durumu İçin Bak; Mehmet Arif, Anadolu İnkılabı, İstanbul 1340, s. 11-18
148)T.İ.H., II-I,s.101

Menemen, Torbalı, Manisa, Turgutluya giren Yunanlılar, 7 Temmuz günü Manisa civarındaki Yeni Çiftliğe 200 kişilik bir Yunan kuvveti saldırmış, Mirmiran Halit Paşa ve 5 arkadaşı şehit edip, çiftlik yağmalanır. Olay duyulur duyulmaz o civardaki Kuvayi Milliye Rumları çiftlikten geri püskürtmeyi başarır, hatta takipte eder., Ödemişteki cephanelikten yararlanılmak suretiyle şehirde Kuvayi Milliye oluşturulur. (149) 150 kişilik Kuvayi Milliye kuvveti Ödemiş yakınlarındaki Hacı İlyas mevkiinde 1 Haziran günü Çavelas komutasındaki yerli Rumlarla takviyeli Yunan ordusu ile savaşmış 40 kayıp vermiştir. Yunanlılar Ödemiş işgal etmiş bazı Türk köylerini de yakmışlardır. (150)

12 Haziran günü Yunanlılar Bergama'yı işgal eder. (151) Yöredeki Kuvayi Milliye 14/15 Haziran gecesi ani bir baskın yapar. Bergama'yı kurtarır. (152) Buradan kaçan Yunanlılar, 17 Haziran günü Menemen'de katliam yaparlar. (153) Katledilenlerin sayısı hakkında kaynaklardaki sayı 200-1000 kişi arasında değişmektedir. (154)

Bölgede direnmenin teşkilatlanmasında özellikle, 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik,(Aker) 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami , 61. Tümen Komutanı Albay Kazım Özalp, 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'nın büyük rolü olmuştur.

Kuruldukları yörenin veya başlarındaki Efenin adıyla anılan Kuvayi Milliye kuvvetlerindeki her grup, iki oymak olarak düzenlenmiştir. Bunlardan birincisine Müfreze, ikincisine de Posta denilmektedir. Müfrezeler 30,40, Postalar da genellikle 15 kişiden oluşmaktadır. Müfrezelerin başında "Müfreze Kumandanı" , Postaların başında da "Posta Başı" görev yapmaktadır. Ayrıca bu kuvvetlerde yazışmaları yürüten "Yazıcı", hesap işlerine bakan "İaşeci", subay kökenli olup askeri konularda danışmanlık yapan "Mülhak" gibi görevlileri de vardır. Irza tecavüzde bulunan, soygun yapan ve vatana ihanet edenlerin cezası ölümdü. Milis kuvvetlerin sayısı zamanla 15 bin kişiyi bulmuştur. (155).Gerilla savaş usullerini uygulamıştırlardır.

a) Kuvayi Milliyenin Mali Kaynakları:

* Halk tarafından yapılan "Nakdi ve Ayni Teberrular"

Para ve mal olarak yapılan bağışlardır.

---

149)T.İ.H., II-I, s.91
150)Tansel Selehattin, a.g.e.I, s. 181, T.İ.H. II-I, s. 94
151)T.İ.H., II-I, s. 162-163
152)T.İ.H., II-I, s. 167
153)Özalp, Kazım, a.g.e.I, s. 25
154)H.T.V.D., Sayı, Belge 23, Tahkik Heyeti Raporu, Madde 42, T.i.h. II-II, s. 370
155)Akşın Sina, a.g.e. I, s. 497

* Düşmanla yapılan çarpışmalarda ele geçirilen ganimetler

* Askere gitmek istemeyenlerden alınan "Bedel-i Nakdiler" Heyet-i Milliyelerce belirlenen bu bedel 100-200 Lira arasında değişmekteydi. (156)

* İşgal tehlikesi ile karşılaşan yörelerden alınan, silah, mühimmat vb. leri

* Kuvayi Milliyecilerin zorla halktan ve kişilerden aldıkları paralar. Çerkez Ethem bilhassa bu usule başvurmuştur. (157)

* Yurdun dört tarafından gönderilen yardımlar.

* Milli Cemiyetlerin topladığı yardımlar.

* Aşar vergisine zaman zaman el konulmuştur. (158)

b-)**Balıkesir Kongresi:**

Mart 1919 da İzmir'de toplanan Kongreye Balıkesir'den 5 delege katılır. (159) Kongre kararları doğrultusunda çalışmalar yaparlar. İzmir'in işgalini takiben de şehirde "Redd-i İlhak Cemiyeti" kurulur. Kuvayi Milliye ve Yunanlılara karşı kurulan cephelerin düzene sokulabilmesi amacıyla Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi 26-30 Temmuz 1919 tarihleri arasında İzmir Şimal Mıntıkası delegelerinin katılımı ile şehirde bir kongre gerçekleştirecektir.bölgede yapılan diğer kongrelere örnek teşkil eden toplantılara; Balıkesir, Bandırma, Burhaniye, Balya, Soma, Erdek, Akhisar, Kırkağaç, Sındırgı, Giresun, Fart, Kepsut, Şamlı, İvrindi, Bigadiç ve Konakpınarın'dan 48 üye katılmıştır. (160) Kongre çalışmaları Redd-i İlhak Heyeti Merkezi olan Mekteb-i Sultani de yapılmıştır. (161) Kongre başkanlığına Hacım Muhiddin seçilmiştir.

Hacım Muhiddin kongrenin çalışma saatleri dışında, Mutasarrıf Hilmi Bey, 61. Fırka Kumandanı Kazım (Özalp), Vasif (Çınar), Maliye Müfettişi Muvaffak ve İhsan Beyler'le yanında bazı kongre üyeleri olduğu halde buluşarak karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuştur.

30 Temmuz 1919 günü çalışmalarını tamamlayan kongrenin almış olduğu kararlar şunlardır. (162)

---

156)T.İ.H., II-II, s. 134
157)Çerkes Ethem'in Hatıraları, İstanbul 1962, s. 12
158)Aker M. Şefik, ;İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali,C.II(105 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı) Ankara 1937, s. 196
159)Aydın Ayhan, "İzmir İşgali Sırasında Balıkesir", Milli Mücadelede Balıkesir
160)a.g.e., s. 112,; Özalp,K. Cilt 1, s. 43-44
161)Su Kamil, Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti, Ankara 1984, s. 76
162)Çarıklı,Hacım Muhiddin; Hatıraları, s. 112-115

Mad. 1- Kongreye katılanlar sıralanmıştır.

Mad. 2- Kongrenin Başkan ve divan üyelerinin seçimi ile ilgilidir.

Mad. 3- Teşekkül eden Kongremiz hiçbir fırka-i siyasiye ile alakadar olmamakla beraber, çeteciliğe karşı olup, Yunanlıları Anadolu'dan çıkarmayı azmetmiştir.

Mad. 4- Kongrenin amacı vatanın kurtarılmasıdır. Siyasetle uğraşmaktan nefret eder..

Mad. 5- Kongre çalışma saatleri: sabah 7-10 ve öğle 14-17, akşam 19-22 saatleri arasındadır.

Mad. 6- "Redd-i İlhak" tabiri mevcut durumu tam olarak ifade edemediği için, bu tabir "Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyeti" şeklinde değiştirilmiştir.

Mad. 7- Yunana karşı harekatın devam ettiği sürede, genel seferlik durumu korunacak ve herkes hizmet-i vataniye ile mükellef olacaktır. Şimdilik bazı bölgelerde 300 den 309 kadar olan doğumlular silah altında bulunacak, gerektiğinde diğer tevellüdat erbabıda peyderpey silah altına alınacaktır.

Mad. 8- Merkez Liva'da olduğu gibi kazalarda da, "Teşkilat", "Maliye", "Levazım" heyetlerinin teşekkül ettirilmesi, bunların giderlerinin, genel masraflardan karşılanması kararlaştırılmıştır.

Mad. 9- Bütün harekatı idare etmek için "Heyeti Merkeziye" teşkil edilmiş ve vazifeleri belirlenmiştir.

Mad. 10- Heyet-i Merkeziye üyelerinin, Balıkesir, Ayvalık, Bandırma, Akhisar ve Soma seçilmesi uygun görülür. Buna göre heyet-i Merkeziye üyeleri aşağıdaki şekilde tespit edilir.

Balıkesir: Hacım Muhittin, Yörükzade İbrahim

Ayvalık : Vasıf

Bandırma : Gönenli Osman

Akhisar : Kamil

Soma : Hafız Osman Bey

Buna göre Heyeti Merkeziye 6 üyeden oluşmaktadır. Aynı yerler için, aynı sayıda yedek üye de tespit edilmiştir.

Mad. 12- Heyeti Merkeziyenin başlıca görevleri: Bölge ve mahalli heyetleri denetlemek, bu heyetlerin çözemediği meselelere yardımcı olmak, bölge dışındaki "Milli Kuruluşlarla bağlantıyı sağlamak", bölgeden toplanan askerin sevk ve iaşesine yardımcı olmak, yunan işgalinin yol açtığı felaketleri, iç ve dış kamuoyuna duyurmak

Mad. 13- Cephelerde görev yapan askerin iaşe, elbise ve tedavisinin sağlanması, ihtiyat bölükleri bulundurulması bu işlerle ilgili "Menzil Müfettişliği" teşkili.

Mad. 14- Genel giderler için, her yerin zenginliği ölçüsünde katılımda bulunması kararlaştırılmıştır. Buna göre; Balıkesir genel masrafların %21'ini, Edremit %17'sini, Burhaniye %7'sini, Balya %4'ünü, Bandırma %10'unu, Gönen %6'sını, Sındırgı%4'ünü, Gördes %4'ünü, Soma %5'ini, Bergama %2'sini iştirak edecektir.

Mad. 15- Ayvalık 1., Bergama- Soma 2. ve Akhisar da 3. Menzil Müfettişlikleri kurulacaktır. Menzil müfettişliklerinin sayısı üçtür.

Mad. 17- Zahirenin İzmir'e gönderilmesi yasaktır. Bu konuyla Heyet-i Temsiliye ilgilenecektir.

Mad. 18- Kongre sonunda Kongrenin amacı ve kararları İstanbul'daki yetkililere ve İtilaf Devletleri temsilcilerine bildirilecektir.

Mad. 19- Kongrenin maksadı ile ilgili bir beyanname tanzim edilecektir.

Mad. 20- Şehit olanların ailelerine ve yaralılara yapılacak yardımlar mahallelerin taktirine bırakılmıştır.

Diğer maddelerde hesap ve muamelelerin yürütülmesi için yeterli sayıda katip ve muhasebecinin istihdamı, bunlara verilecek maaşı tespiti, halkın elindeki silahların toplanması, Yunanlılarla hiçbir surette müzakere yapılmaması, vatanın kurtulmasına kadar savaşın sürdürülmesi, cepheden kaçanların ailelerine dokunulmayarak memleket haricine çıkarılması, alınan diğer kararlardır.

Balıkesir Heyeti Merkeziyesi 24/25 Haziran günü almış olduğu kararla "308 ve 305 tevellütlerin Kuvayi Milliye Kuvvetlerine iştirak ettirilmesini, milislerin iaşesinin tedarik edilmesinden sonra, evli olanlara 15 er, piyade ve bekarlara 5 er, süvarilerin hayvanlarının yemleri tedarik edildikten sonra nal, mıh ve müteferrika bedeli olarak 5 er ve ihtiyat subaylarından piyade olanlara 20 şer, süvari olanlara 25 er lira aileleri ve cep harçlıkları olmak üzere itası ve milli kuvvetlerle teşvik-i mesai eden muvazzaf zabıtandan mülazımlara 7 şer ve yüzbaşılara 10 ar lira tütün parası olarak ikramiye verilmesi ve şehit olanların ailelerine

maaş tahsisi hakkında istilası vatan husul bulunca hükümetimiz nezdinde teşebbüsatta bulunmakla beraber ikramiye olarak neferata 50 şer ve zabitan ailelerine 100 er lira ihtilas," şeklinde ödemede bulunulmasını daha önce kararlaştırmış bulunmaktaydı. (163) Bu kararların tatbıkatı için Balıkesir'deki "Dar-ül Nafia Medresesinde" Balıkesir, Ayvalık, Soma ve Akhisar'dan gelen temsilcilerin de katılımı ile 28 Haziran 12 Temmuz tarihleri arasında çalışmalar ve toplantılar yapılmıştır. (164) Denizli Heyet-i Milliyesi öncülüğünde İzmir'in işgalinden sonra Aydın'da ileri gelenler kendi aralarında toplanarak silahlı birlikten oluşturulmasını ve gerektiğinde şehrin savunulmasını kararlaştırmışlarsa da Yunanlılar Aydın'ı direnmeyle karşılaşmadan işgal ederler. (165)

Bu olayı takiben direnme yanlılarının çabalarıyla 29 Mayıs 1919 gün Denizli'de Reddi İlhak Heyeti Milliyesi kurulur. Kurucuları arasında Denizli Mutasarrıfı Faik, Belevli Yusuf, Müftü Ahmet Hulusi, Müftüzade Kazım, Şeyh Mustafa, Tat Osmanoğlu Emin, Tavaslızade Mustafa, Küçükağazade Ali, Dr Kazım, Dalamanlı Zade Şükrü Beyler bulunmaktadır. (166) Milli Cemiyet Denizli ve Havalisinde silahlı Kuvayi Milliye Teşkilatını kurar. Yunanlılarla çarpışır ve Nazilli kongresinin yapılmasını sağlar. Aydın cephesini oluşturur. Heyeti Milliye Başkanı Müftü Ahmet Hulusi Bey ilçe bucak ve köylerde yardım yapılmasını ister. Toplanan ayni ve nakdi yardımlarla Kuvayi Milliye'nin ihtiyaçları giderilir. (167) Cemiyet çeşitli yörelerden gelen göçmenlerle de ilgilenmiştir. (168)

c- Nazilli Kongresi

Yunanlılar Aydın'dan sonra Nazilliyi de 4 Haziran günü İşgal etmişlerse de Çine Nazilli bölgesindeki Demirci Mehmet Efe'nin Zeybeklerinden korkarak 19/20 Haziran gecesi Nazilli'yi boşaltmak zorunda kalmışlardır. (169)

İşgalden kurtulan Nazilli'de Heyet-i Milliye teşkil edilir. Cemiyet bölgedeki güçleri bir çatı altında toplamak için, 6-9 Ağustos 1919 tarihleri arasında Nazilli Kongresini gerçekleştirir.

---

163)Bolak Ahmet Aydın, "Balıkesir Heyet-i Merkeziye sinin Karar Defteri" Milli Mücadelede Balıkesir, s. 69-71

164)Hacim Mühiddin Bey bu Toplantıları Kongre olarak nitelendirmez. Fakat Kazım Özalp, I. Cilt,s. 38 de toplantılardan Balıkesir Kongresi olarak söz eder.

165)Gökbel Asaf, Milli Mücadele de Aydın, Aydın 1964, s. 111-112, İşgal Tarihi 27 Mayıstır. Bak: Jaesschte, Kronoloji

166)Tunaya,Tarık 2, Siyasi Partiler, s. 501

167)Tütenk Ahmet Akif, Milli Mücadelede Denizli, İzmir 1949, s. 52-63

168)Örge Evren Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci Mehmet Efe, İstanbul 1955, s. 32

169)Tunaya T. Z., Siyasi Partiler, s. 501

Kongreye; Karacasu'dan; Mustafa Talat Efendi, Denizli'den Helvacızade Emin, Tavas'dan; Şehzade Mehmet Kemalettin, Nakip Mehmet Ziya, Acıbademden; Mehmet Kamil, Buldan'dan Müderris Hacı Salih, Çal'dan; Mehmet ve Tevfik Efendiler, Nazilli'den; Zühdü, Karacasu'dan; Mehmet Lütfü, Güneyden; Eyüp Hilmi, Kadıköy'den; Mehmet Cemal ve Sabri, Gülbeyli'den; Mustafa Kazım, Bozdoğan'dan; Mehmet Bey, Yeni Pazardan; Ali, Tavas'tan ; Hacı Hüseyin ve Mazlum Baba katılmıştır. Kongre başkanlığına Karacasu'dan Mustafa Talat Efendi seçilmiştir. (170)

Kongre Kararları: (171)

1- Cemiyetin gayesi vilayet dahilinde Yunanlılar tarafından işgal edilen yerlerdeki halkın güvenliğini sağlamak için idari, siyasi, fiili müdafaa ve hükümetin vuku bulacak teşebbüslerine yardımcı olmaktır.

2- Bu gayeye ulaşmak için Aydın sancağı adına genel merkez Nazilli'de olmak üzere, Denizli ve Muğla sancaklarında; Çine, Karasu, Bozdoğan, Sarayköy, Buldan, Çal, Garbi Karaağaç, ve Tavas kazalarında; Sobuca, Gülbenli, Köşk, Sultanhisar, Atça, Kuyucak, Maa Burhaniye, Kadı Güney, Erle, Kale, Tavas ve Honas nahiyelerinde birer şube açılacak Muğla ve Denizli'de depo bulunacak.

3- Cemiyetin siyasi amacı mevcut Hükümetin amal ve maksatları çerçevesinde vilayetimizde bulunan Yunanlıları bölgeden çıkartmaktır.

4- Cemiyetin vazifesi cephelere yeteri kadar asker temin etmek, onları idare ve kontrol etmek, silahlandırmak ve iaşelerini temin etmektir. Cepheye gönderilecek askerlerin sayısını karargah komutanları belirleyecektir.

5- Heyeti Milliye lüzum gördüğünde memur ve hizmetlileri ücretle çalıştırabilir.

6- Heyeti Milliye'nin mücahidin ve mahalli heyetlerin masrafları halkın vereceği "Nakdi ve ayni teberru" ile karşılaşacaktır. Teberru miktarını "İhtiyar Heyetleri" ve "Bilirkişilerin" vereceği bilgiler doğrultusunda Heyet-i Milliler taktir ve tahsil edecektir. Mal ve para bağışında bulunmak isteyenlerin cezasını Kuvayi Milliye müfrezeleri komutanları tayin edecektir.

---

170)Gökbel A., a.g.e., s 372

171)Nazilli Kongresi Tutanakları, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde Bulunmaktadır. Ayrıca Bak: Tunaya T. Z., Siyasi Partiler, s. 502-504

7- Göçmenlerin ve, Kuvayi Milliyenin asker ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak için ambarlarındaki buğdayın Heyet-i Milliye emrine verilmesi, merkezi hükümetten talep edilecektir.

8- Heyet-i Milliyelerce silah altına çağrılanlardan 100 lira bağışta bulunanlar, kendi işleri ile meşgul olmaları için 3 ay izinli sayılacaktır.

9- Nazilli Merkezi ile Denizli ve Muğla Merkez şubelerinde yönetimde iş bölümünü sağlamak için; Maliye, İrşadiye (Propaganda), İstihbarat, Gönüllü Silah Toplama, Fedakarlara ve Göçmenlere Yardım, Ulaştırma, Mubayaa (Alım), Sağlık, daireleri kurulacak, bu dairelerin müdürlükleri "Heyet-i Milliyelerin" tabii üyesi sayılacaktır.

10- Heyet-i Milliyeler elde ettikleri gelir fazlasını derhal genel merkeze göndereceklerdir.

11- Heyet-i Milliyeler, Nazilli, Denizli ve Muğla'da 12, ilçelerde 9, Bucaklarda 7 ve köylerde 5 kişiyi geçmemek üzere yöre halkı tarafından gizli oyla seçilirler.

Nazilli Kongresinde, Kuvayi Milliyenin teşkilatlanmasında ve mali, idari lojistik v.b. açılardan köklü kararlar alınmıştır.

Albay Şefik Aker'ın merkezi Nazilli'de bulunan 57. Tümeninde 119 subay, 2342 astsubay ve re toplam sivil memurlarla birlikte 2487 kişi bulunmaktaydı. Batıda bulunan 57. Tümen 1733 kişi, 61. Tümen 1949 kişi idi. Bunlar da dikkate alındığında sayı 6169 a ulaşıyordu fakat kaçaklar dolayısıyla bu sayı kağıt üzerinde kalmaktaydı. (172) Albay Şefik Bey hatıralarında, Aydın Cephesi kurulduğu zaman, "Cephe kuvveti 10 bin küsür insan ve 2000 e yakın hayvandan mürekkep idi". (173)

Albay Şefik Bey başta Yörük Ali Efe olmak üzere Efeleri millet davasına kazanmış, Onları intizama alabilmek için bu birliklerin içerisinde subay ve asker de görevlendirmiştir. (174) Şefik Bey Milli Cemiyetlerde bütün gücüyle destek sağlamış yardımcı olmuştur. Milli Cemiyetlerde çok sayıda Kuvayi Milliye kuvvetlerinin Lojistik desteğini karşılayabilmiştir.

d- Alaşehir Kongresi

Hacim Muhiddin Bey başkanlığındaki Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi Kuvayi Milliyenin daha düzenli hale getirilmesi eksikliklerinin giderilmesi için Batı Anadoluda daha büyük katılımla Alaşehir'de bir Kongre düzenlenmesi kararı alınmışlardır.

---

172).T.İ.H., II-II, , s. 348 Ek 3;(Kasım 1919 İtibariyle)
173)Aker, M.Şefik; a.g.e.,II, s. 194
174)Dinamo Hasan İzzettin, Kutsal İsyan, Cilt 3, Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 1974, s, 179-180

Alaşehir Kongresi, Bandırma'dan Denizli'ye kadar uzanan ve Yunanlılarla cephe teması olan bütün bir bölgeyi ve gerisini kapsamak amacıyla Alaşehir'de Hacim Muhiddin başkanlığında eşraftan Mustafa Bey'in evinde çalışmalarına başlamış, 18 Ağustos'tan itibaren toplantılar, Fevziye Mektebinde sürdürülmüştür. Kongre tutanaklarından anlaşıldığına göre Aydın ve Nazilli çevresi haberleşme ve ulaşım zorlukları nedeniyle Kongreye katılmak için zorluklarla karşılaşmıştır. (175)

Kongreye Balıkesir, Manisa, Alaşehir, Sındırgı, Kasaba (Turgutlu), Salihli, Kula, Eşme, Buldan, Gördes, Demirci, Uşak, Ödemiş, Bozdağ, İnegöl, Denizli, Nazilli, Akhisar ve Ayvalıktan 45 delege katılmıştır. (176)

16 Ağustos günü saat 17'de başlayan toplantıda Hacım Muhiddin Bey başkanlığa Alaşehir delegesi Mustafa Bey ile Uşak delegesi İbrahim (Tahtakılıç) bey ikinci başkanlığa Balıkesir'den Abdulgafur Hoca ile Alaşehir'den Ömer Bey Katipliklere seçilmiştir. Kongrede Yunanlılarla çarpışan cephe komutanları da yer almış konuşmalarıyla kongre üyelerini aydınlatmışlardır. (177)

İstanbul Hükümeti, Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa vasıtasıyla 3 Ağustos 1919 tarihli bir yazıyı 61. Fırka Kumandanı Kazım (Özalp) Bey'e göndererek Alaşehir Kongresini engellemeye çalışır. (178) Kongre 18 Ağustos ta Padişaha bağlılığını gösteren bir telgraf çeker. (179) Öte yandan Bazı Kongre Üyeleri İstanbul Hükümetine güvenmediklerine dair kongrede konuşmalar yaparlar. (180)

25 Ağustos 1919 Pazartesi günü çalışmalarını tamamlayan Kongrede önemli kararlar alınmıştır. Kararlar özet olarak aşağıda sıralanmıştır. (181)

1- Hareket-i Milliye'nin yegane gayesi bin beş yüz seneden fazla bir zamandan beri Türk ve İslam olan vatanımızdan, ırkımızın düşmanı olan vahşi Yunanlıları çıkarmaktır. Kongrede Fırkacılık yoktur. (Mad. 5)

2- Balıkesir kongresinde kabul edilen "Hareket-i Milliye Redd-i İlhak" ismi Alaşehir büyük kongresince de aynen kabul edilmiştir. (Mad. 7)

---

175)Çarıklı Hacim, Muhiddin , Hatıralar, s. 125
176)Çarıklı, H.M. , a.g.e., s. 4
177)Çarıklı, a.g.e., s. 130, Akhisar Kuvayi Milliye Kumandanı Edhem Bey 18 Ağustos'ta Yaptığı Konuşmalarda Kuvayi Milliyenin "Muntazam Ordu" Haline Getirilmesini İster.
178)Özalp, Kazım; a.g.e.1 s,50
179)Çarıklı, a.g.e., s . 149-150, Aydınel, Sıtkı; Güney Batı Anadolu'da Kuvayi Milliye Harekatı, Ankara 1990, s. 264
180)Çarıklı, a.g.e., s. 186
181)Çarıklı a.g.e., s.205-208, Tunaya, Siyasi Partiler, S. 498-200

3- Milli Savaş sürdüğü sürece genel seferberlik ilan edilmiştir. Şimdiye kadar çeşitli bölge ve cephelerde tatbik edilen usuller sürdürülecek ve "Hareket-i Milliye Heyetleri" gerekli görülen bedel erbabını silah altına alacaklardır. (Mad. 8)

4- Yunan mezalimi ile ilgili çalışmalar yapılacak, gerekli bilgi ve belgeler İzmir'deki tahkikat komisyonuna sunulacaktır. (Mad. 9)

5- "Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyeti" talimatnamesi kabul edilmiştir.(182) Talimatname, Heyet-i Milliyelerin teşkili ve vazifelerini göstermektedir. (Mad. 12)

6- Talimatname ile Alaşehir'de 7 kişilik bir "Heyet-i Merkeziye" teşkiline karar verilmiştir. (Mad. 13)

7- Denizli ve Nazilli bölgeleri de bir çalışma sahası olarak belirlenmiş, buralarda da bir "Heyet-i Milliye-i Merkeziye" teşkiline karar verilmiştir. (Mad. 14)

8- Talimatname gereği Alaşehir'de bir "Encümen-i Müdiran" adlı bir heyet teşkil edilecektir. Heyet üyelerinin 3 ü Heyet-i Merkeziyelerce seçilecek bir üye de dışardan görevlendirilecektir. (Mad.15)

9- Zahirenin İzmir'e ihtiyacının yasaklanması suiistimale ve zarara yol açtığından bu konuda yerel yönetimlerin kararlarına müdahale edilmeyecektir. (Mad 19)

10- Harb-i Millide şehit olanların aileleriyle yaralılara yardım yapılması, yardımın miktarının Kumandanlarla, Heyet-i Milliyelerin müştereken belirlemeleri kabul edilmiştir. (Mad. 20)

11- Milli Savaş devam ettiği müddetçe Yunanlılarla hiçbir görüşme yapılmayacaktır. (Mad. 22)

12- Cephede görev yapan Kuvayi Milliye mensubunun cephe gerisinde silahla dolaşması kati süretle yasaklanmıştır. (Mad. 25)

13- Nakliye ücretlerinde indirim ve kolaylıklar sağlaması için "Şimendifer kampanyası" ile görüşmeler yapılacaktır.

Kongre çalışmalarını, gayesini ve aldığı kararları, Padişaha ve İtilaf Devletleri temsilcilerine birer telgrafla bildirilecektir. (183)

---

182)Çarıklı, a.g.e., s. 231
183)Çarıklı H.M., a.g.e., s. 209-221

Alaşehir Kongresi, Kuvayi Milliye birliklerinin yedirilmesi, giydirilmesi ve her türlü ihtiyaçlarının sağlanması konusunda ileri düzeyde bir düzenleme olan, "Kuvayi Milliye Menzil Müfettişliği Vezaifi hakkında Talimat" adıyla yeni bir talimat name kabul edilmiştir. (184) Bu talimatname sadeleştirilerek ve özellenerek aşağıya alınmıştır.

1- Kuvayi Milliye Kıtalarının iaşe ve geri hizmetlerini temin etmek üzere her cephe için bir "Menzil Müfettişliği" teşkil edilmiştir. (Mad. 1)

2- Depo ve yığınak halinde menzilin müteaddit ambarı olmakla beraber bir de merkez ambarı bulunur ki Kıtaata erzak ve eşyayı burası tevzi eder. Bu da iki kısımdan ibarettir.

a) Erzak

b) Eşya ve mühimmat (Mad. 2)

3- Menzil Müfettişi duruma göre mezbaha ve fırın tesis eder. bunları idare edecek memurları mahalli Redd-i İlhak Heyetleri temin edemediği taktirde Heyet-i Milliye-i Merkeziye den talep eder (Mad. 3)

4- Harekat genişlediği taktirde menzil Müfettişi, ileri işlerde noktalar ve ambarlar tesis eder. (Mad. 4)

5- Şimdilik üç cephe için üç menzil müfettişliği ihdas edilmiştir:

1. Menzil Müfettişliği : Ayvalık Cephesi

2- // : Soma //

3- // : Akhisar //

(Mad. 5)

6- Her menzil müfettişliği kadrosu aşağıda gösterilmiştir.

a) Menzil Müfettişi : Eşraftan

b) Üç kişiden oluşan bir menzil heyeti olacak, Menzil Müfettişi Kongre tarafından seçilecek ve Menzil Heyeti ise cephe "Reddi İlhak Heyetleri" tarafından birer üye seçilmek suretiyle kurulacaktır. (Mad. 6)

c) Veznedarlık görevi heyetten bir kişi tarafından yürütülecektir.

d) Maaş ve satın alma memuru

184)Çarıklı H.M., a.g.e., s. 225-229

f) Merkez ambar memuru, erzak ve teçhizat mühimmatı tevziye memur, maiyetinde 2 yazıcı neferi

g) Ön hizmet eri, bunlar ambarlarda hamallık ve emir eri vazifesi göreceklerdir. (Mad.6)

7- Menzil Müfettişi menzilin en büyük amiridir. (Mad. 7)

8- Kıtaat, erzakını menzilden bir haftalık ihtiyacına göre alır (Mad. 8)

9- Menzil Müfettişi iaşesine memur olduğu kıtaatın subay, er ve hayvan sayısını doğru olarak bilmelidir. Bunun için kıtaatın en büyük amiri her üç günde bir menzil müfettişine kıtaatın mevcudunu doğru olarak gösteren bir liste gönderir. Bu liste iaşeye esas olur. (Mad. 9)

10- Listeler taburlar tarafından düzenlenip alay kumandanının onaylamasından sonra menzil müfettişine gönderir. (Mad. 10)

11- Menzil Müfettişi ambarların mevcudunu her gün ambar memurlarından ,ister (Mad 11)

12- Kıtaat, menzilinden almış oldukları erzakın sarf şeklini gösteren bir cetveli her ay menzile vermeye mecburdur. (Mad. 14)

13- Yanlış mevcut göstererek erzak alan kıta kumandanı hakkında Menzil Müfettişi teftişte bulunacaktır. (Mad. 17-18)

14- Kıtaatın maaşlarını ve nakit ihtiyacını Menzil Müfettişi temin eder, gerektiğinde Heyeti Merkezi yeden talep eder. (Mad. 25)

15- Subay ve erlerin maaşları ve taburun sair ihtiyaçları için menzil idaresi bordro tanzim eder.

16- Taburlar gerektiğinde menzil idaresinin izniyle mal satın alabilirler. (Mad. 27)

17- Menzil Müfettişi doğrudan doğruya Heyeti Merkeziye ye bağlıdır. Yönetim ve iaşeye müteallik konularda milis alay kumandanıyla haberleşebilir. (Mad. 29)

18- Menzil heyetleri, et, ekmek, sebze ve yeme ilişkin hususlarda tüccar ile sözleşme yapmaya yetkilidir. Sözleşmenin heyeti merkeziyece tasdiki gereklidir. (Mad. 33)

19- Kuvayi Milliye mensuplarının görev yapmadıkları (izin v.s.) günler için aylıklarında kesinti yapılır. (Mad. 36)

20- Subaylara gerek tabldot ve gerekse perakende olarak verilen günlük erzakı aşağıda gösterilmiştir. (Mad. 36)

GRAM	CİNS	
900	Ekmek	
250	Et	
100	Pirinç	
100	Kuru Sebze	İkisi Birden
300	Yaş Sebze	Verilmez
70	Şeker	
10	Kahve	
3	Çay	
20	Tuz	
30	Sabun	
30	Sade Yağ	İkisi Birden
30	Zeytin Yağı	Verilmez
30	Soğan	

21- Erlere günlük olarak aşağıdaki erzak verilir. (Mad.37)

GRAM	CİNS	
900	Ekmek	
50	Çorbalık Pirinç	
150	Pilavlık Pirinç veya Bulgur	
20	Tuz	
10	Çorbalık Sade Yağ	
30	Pilavlık Sade Yağ	
120	Kuru Sebze	İkisi Birden
300	Yaş Sebze	Verilmez
250	Et	
150	Sebze İle Et	
90	Pilavlık Et On Gram Yağla	
9	Sabun	
30	Soğan	

İmkanlar elverdiği taktirde menzilin uygun gördüğü bir günde mevsimine göre üzüm, kavun, hoşaf veya bir tatlı verilir.

22- Bu talimatnamenin harfiyen uygulanmasından menzil müfettişleri ve Heyet-i Milliyeler sorumludur.

Bu talimatname ile Kuvayi Milliye birlikleri imkanlar zorlanarak çok ileri Lojistik desteğe kavuşturulmuştur.

Kongrede "Heyet-i Merkeziye Talimatnamesi" de kabul edilmiştir. (185)Talimatnameye göre:

1- Heyet-i Merkeziye, Hareket-i Milliyenin amaç ve gayeleri ile düşmanın askeri hareketlerine karşı her türlü tedbiri alabilir. (Mad 2)

2- Vazife sırasında mahalli heyetleri ihtar edebilir. Gerektiğinde mahalli heyetlerin de onayı alınarak olayı tabur ve kumandanlara işten el çektirmeye yetkilidir. (Mad 3)

3- Heyet-i Merkeziye hesabat ve sair muameleler için ancak Kongreye hesap verir.

4- Heyet-i Merkeziye karargahında 40 süvari ve 30 piyadeden oluşan 70 kişilik bir muhafız kıtaatı görevlendirilir. Bunlar reis ve erlerine Redd-i İlhak Heyetleri Reis ve üyelerden beşer lira maaş verilir. (Mad. 7)

5- Heyet-i Merkeziyenin genel masraflarının temini için ayrı bir veznesi olacaktır. Her kaza masraflara hissesi oranında katılacaktır. Heyeti merkeziye kasasında para bulunmadığı veyahut mevcuttan ziyade para sarfına ihtiyaç görüldüğü taktirde mahalli Hareket-i Milliye, Reddi İlhak Heyetlerinden iştirak heyetlerinin üstünde para avans olarak alınır. Ve bu babtaki müracaatı reddedilemez. (Mad. 9)

6- Heyet-i Merkeziye Azalarına aylık 40 ar lira maaş verilecektir. (Mad.11)

Heyet-i Merkeziyeler Milli Teşkilatın kendi ifadesine göre "Dimağ-ı mütefekkiri olup milli amaçlar çerçevesinde yazışma, beyanat, ve her türlü girişimde bulunabilir.

Kongrede kabul edilen "Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyeti Talimatnamesi" ne göre; her kazada "Levazım", "Maliye" ve kurul oluşturulmaktadır. (Mad. 1)

Her kısmın dört üyesi bulunur. Genel kurul (Hareket-i Mil. Red. İl. Heyeti) üye sayısı 12 dir. Teşkilat Heyeti; Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyetlerinin ruhu olup, vazifesi, cephe için gönüllü toplamak, kaçakları yakalamak, cezalandırdıktan sonra tekrar cepheye göndermek, güvenliğini sağlamak , yolsuzluğu önlemek, levazım ve maliye heyetlerini denetlemek yerel yönetimlere yardımcı olmak masraflarla ilgili olarak maliye heyetine hesap

185)Çarıklı H. M., a.g.e., s, 230-231

vermek, haberleşme ve ulaştırma işleriyle uğraşmak, memur tayin etmek. (Mad. 6-7) Maliye heyetinden ancak teşkilat mazbatasıyla para alınabilir. (Mad 9)

Kongrede kabul edilen "Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Encümen-ı Müdiran Talimatnamesine" göre : (186)

Müdürler encümeni, Heyet-i Milliyenin çalışmalarını düzenlemek ve pekiştirmek için kurulmuştur. Üyeleri Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir Heyet-i Merkeziyelerince belirlenen 3 aza ve 1 başkandan mürekkeptir. Başkumandan tabii üyedir. (Mad. 2)

Encümen Kongre toplayabilir. Siyasi gelişmelerle ilgili olarak heyet-i merkeziyeyi ve

7- İstanbul Hükümetinin Kongrelere ve Kuvayi Milliyeye Bakışı

Anadoluda ki Kuvayi Milliye Hareketi, İstanbul'a ve İtilaf Devletlerine Türk Milletinin tepkisini Padişahın ve Hükümetinin otoritesini ve gelecekteki hakimiyetini sarsmış, İtilaf Devletlerin Emperyalist düşüncelerini rahatsız etmiştir. 5 Ağustos 1919 günü Calthorpe, Damat Ferit'e İttihat Terakkicilere karşı daha sert davranmasını söyler. (187) Bunun üzerine 8 Ağustos'ta Dahiliye Nazırı Adil imzasıyla bütün mülki makamlara bir genelge gönderilir. (188) Bu genelgede hakların ancak siyasi girişimlerle kazanılabileceği, Yunan zulmünü soruşturmak için İzmir'e bir tahkik heyetinin gönderildiği belirtildikten sonra, "Şurada, burada her ne sebep ve maksatla olursa olsun toplanan gayri resmi kuvvetlerin behemehal dağıtılması" "Teşkilatı Milliye adıyla yürütülen hareketin yanlış ve muzır olduğu, Kuvayi Milliye hareketinde yer alanlarla ilgili kanuni takibat yapılacak en kısa zamanda İstanbul'a gönderilmeleri gerektiği ve bu emrin askeri ve mülki makamlarca harfiyen tatbik edilmesi bildirilmektedir.

İstanbul Hükümeti Kuvayi Milliyeye karşı cephe alınmıştır. Ancak Batı Anadoludaki Kuvayi Milliye hareketinin Mustafa Kemal'in hareketiyle birleştirilmesini önlemek için bir süre sonra hükümet Egedeki Kuvayi Milliyeye yakınlık göstermeye başlar. (189) Çünkü Batıdaki Kuvayi Milliye ile Mustafa Kemal ve arkadaşları arasında önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Doğudaki hareket İstanbul Hükümetini zaaf ve acizlikle suçlarken, Mebusan Meçlisinin derhal toplanmasını isterken, Alaşehir kongresinde 23 Ağustos günü öğleden sonra yapılan oturumda Hükümetle ilgili olarak "Kabine hakkında Zatı Hazret-i Padişah'iye

186)Çarıklı H.M., a.g.e., s. 234-235
187)Akşin Sına, a.g.e.I, s. 486
188)Çarıklı H. M., a.g.e., s.240-241
189)Karay Refik H., Minelbab İlelmihrab, İstanbul 1964, s. 171

şikayet" yazısı gönderilmesini oya koymuş, (190) ve reddedilmiştir. Mebusan Meclisinin toplanması ile ilgili Batıda hiçbir düşünce ortaya konmamıştır. Dolayısıyla Batıdaki Kuvayi Milliye iç siyasi düzenle çatışmaya girmemiştir.

Doğu ve Batıdaki Kuvayi Milliye hareketi eşrafa ve orduya dayanmakla beraber, Doğuda Ordu Mensupları ön plana çıkarken Batıda öncü plandadır. Kongrelerde asker temsilcisi sayısı azdır. Balıkesir Kongresi kurulacak her Kuvayi Milliye birliğinin başında "Eşraftan bir zatın sürekli bulunmasını öngörmüştür. (Mad. 8) Bunun nedeni Batıdaki kuvvetlerin zayıflığından kaynaklanmaktadır.

Sivas'ta her türlü işgal ve müdahaleye karşı çıkılırken, Alaşehir Kongre Heyeti 23 Ağustos 1919 günü General Milne'ye gönderdikleri yazıda; (191) İzmir ve civarının Yunanlılar yerine, "Şime-i insaniyet ve medeniyetle mütehalli olan" İtilaf Devletleri askerleri tarafından geçici bir süre, işgal edilmesi istenmektedir.

İstanbul Hükümeti Batıdaki Kuvayi Milliyenin kendisine yakın olduğunu tespit ettikten sonra Umum Jandarma Kumandanı Kemal Paşa'yı yanında Eniştesi Erkanıharp Kaymakamı Mustafa Reha Bey'le birlikte 7 Ağustos günü Batı Anadolu'ya gönderir. Kemal Paşa 8 Ağustos günü Balıkesir'de Hacım Muhittin'le görüşür ve Padişaha gönderilen maruzat üzerine bölgeye geldiğini söyler. (192) Fakat Kuvayi Milliyenin "Derme çatma Heriflerden mürekkep olduğundan" söz etmesi Nazilli'de Demirci Mehmet Efe tarafından göz altına alınmasına yol açmış, fakat Alaşehir Kongresi adına Hacım Muhittin, Nazilli Heyeti Merkeziyesine bir yazı göndererek (26 Ağustos), (193) serbest bırakılmasını sağlamıştır. 31 Ağustos günü Denizli'de Hacım Muhittin'le görüşen Kemal Bey bir çok vaatte bulunarak İstanbul'a dönmüştür.

8-Heyeti Temsiliye:

Erzurum Kongresinden kabul edilen Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesinin 7. maddesine istinaden Mustafa Kemal Başkanlığında 9 üyeden meydana gelen bir Heyeti Temsiliye teşkil edilir. Üyelerin isim ve adresleri Erzurum Valiliğine verilen 24 Ağustos 1919 tarihli bir beyanname ile bildirilmiştir. Erzurum da oluşturulan Heyeti Temsiliye üyelerinin isimleri aşağıda çıkartılmıştır: (194)

---

190)Çarıklı H.M., a.g.e., s. 186, Önerge Hakkında Olumlu Oy Kullananlar 10 Üyedir.
191)Çarıklı, a.g.e;s. 216
192)Çarıklı, a.g.e.;s. 28-29
193)Çarıklı,H.M.:a.g.e, s. 41-51
194)Atatürk, Nutuk I, s 67 (Heyet Biraraya Gelip Çalışma İmkanı Bulamamıştır.)

Mustafa Kemal – Sabık 3. Ordu Müfettişi, askerlikten müstafi

Rauf Bey - Bahriye Nazır-ı Esbaki

Raif Efendi - Sabık Erzurum Mebusu

İzzet Bey - Sabık Trabzon Mebusu

Servet Bey - Sabık Trabzon Mebusu

Şeyh Fevzi Efendi - Erzincan da Nakşi Şeyhi

Bekir Sami Bey - Bursa Vali-i Sabıkı

Sadullah Efendî - Sabık Bitlis Mebusu

Hacı Musa Bey - Mutki Aşireti Reisi

Cemiyet Nizamnamesine göre Heyeti Temsiliye vatanın bütünlüğü ve Milletin bağımsızlığını sağlamak için her türlü önlemleri ve siyasi kararları almaya ve bunları uygulamaya yetkilidir.

Heyeti Temsiliye'den 5 üye doğu illerini temsilen Sivas Kongresine katılır. Doğu İllerini temsil eden Heyet-i Temsiliye, Sivas Kongresinde yapılan yeni düzenlemeyle, vatanın bütününü temsil edecektir. Artık "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi" haline dönüştürülen bu heyetin üye sayısı da kongrede seçilen 6 yeni üye ile 15'e çıkarılmıştır.

Yeni oluşturulan Heyeti Temsiliye 12 Eylül 1919 da göreve başlamış, ve T.B.M.M.'sinin açılışına kadar Geçici Hükümet olarak Sivas'ta ve Ankara'da önemli çalışmalar yapmıştır.

Daha önce değindiğimiz gibi Mustafa Kemal 13 Eylül'de Askeri ve Mülki Erkana bir genelge yayınlayarak milli amaçları engellemeye çalışan, Padişah ile Millet arasına giren Hükümetle Anadolunun bağlantısını kesmişti. Bu gelişme üzerine Sadrazam Damat Ferit, Kuvayi Milliyenin kendi makamını tehdit ettiğini görerek, Anadoludaki gelişmelere daha büyük ölçüde önem vermeye başlar. (195) 13 Eylül'de İstanbul'daki, İngiliz Yüksek komiseri Amiral Sır John De Robeck'le yaptığı uzun bir görüşmede; Ankara, Sivas ve Erzurum'daki Kuvayi Milliyenin sayıları 500 ü geçmeyen Subay tarafından örgütlendiğini, bunların hem İstanbul Hükümetine, hem de İtilaf Devletlerine karşı olduğunu, bu nedenle üzerine ya İtilaf Ordusu ya da Osmanlı Ordusu gönderilmesini, bu yapılmadığı taktirde Anadoludaki önemli

195)Kansu M.M. C I.;, s.272-274

stratejik noktaların tutulmasını istemiştir. De Rebeck bu teklifin Anadolu da sivil savaşa yol açacağını söyleyerek kabul etmez.» (196)

De Robeck, Fransız meslektaşı General Milne ile görüştükten sonra, Damat Ferit'e Mustafa Kemal'le doğrudan doğruya temasa geçmesin teklifinde bulunur. Fakat Sadrazam memleket içinde dolaşmak tasavvurunda idi. Ancak olayların gelişmesi karşısında Eskişehir'e 2000 kişilik bir İtilaf ordusu gönderilmesini teklif eder. Sadrazam'a göre Eskişehir'in tutulması İstanbul'un güvenliği için şarttır. Fakat bu teklif İngilizler tarafından 29 Eylül'de reddedilir. Hükümete yakın olan Konya Valisi Cemal Bey'de 24 Eylül'de İstanbul'a kaçmak zorunda kalır. (197)

17 Eylül 1919 günü Amiral Sir J.de Robeck, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a çektiği telgrafta; (198)Türkiye'de çok ciddi, bir krizin bulunduğunu, yurdun işgali üzerine Erzurum da başlayan Mustafa Kemal harekatının gittikçe yayılarak bağımsız bir Anadolu Cumhuriyetinin kurulmasına doğru hızla geliştiğini, Milliyetçilere karşı kuvvet kullanılıp kullanılmayacağı sorununun açıklığa kavuşturulmasını, Samsun'daki İngiliz Kuvvetlerinin geri çekildiğini, Anadoludaki demiryollarında görevli askerin geri çekilmesinin güç olduğunu belirttikten sonra; ya yeniden savaşa başlanmasını ya da Yunanlılarla İtalyanları geri çekmekten başka ihtimalin olmadığının ve acilen barış yapılmasına ihtiyaç olduğunu, bildiriyordu.

Ülke içinde ve dışında itibar kaybeden Damat Ferit Hükümetini desteklemek için, Padişah 20 Eylül'de bir beyanname yayınlar. (199) Beyannamede şu görüşlere yer verilmiştir: "Devlet ve Milletin haklarının kurtarılmasına çalışmak hepimize düşen bir vazife ise de, bunun akla en uygun yolu, davayı siyasi teşebbüslerle yoluna koymaktır. Milli birliğimizi bozacak hiçbir karar ve tedbir olmadığı halde ülkede düzeni bozacak ve Hükümetin nüfuzünü kıracak her türlü hareketler ve ulusun fertleri arasındaki ayrılığı ve parçalanmayı gerçekleştirecek her türlü girişim devletimizin esas çıkarlarıyla bağdaşamaz. Bazı kimseler, ülkenin gerçek durumunu değiştirip güya Ahali ile Hükümet arasında muhalefet olduğunu ilan etmektedir. Bu hal, hakkımızdaki Avrupa Kamuoyunu yanıltır, seçimleri ve Meclisin toplanmasını geciktirir, ve dolayısıyla Hükümetin güçlüklerini arttırmış olur." Atatürk bir telgrafla bu beyannameye cevap vermiştir. (200)"İhanetle halkı birbiri aleyhine döndürerek

196)Sonyel, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Ankara 1973, s. 141-142
197)Jaeschke, Belgeler s. 143; Kinross; age, s.306
198)Şimşir, Bilal; İngiliz Belgelerinde Atatürk, (1919-1938), C1,Ankara 1973, s.103-107
199)Sonyel, a.g.e., s. 143
200)Sonyel. A.g.e.,s. 144

Ulusu Yabancıların ihtiraslarına feda eden bu Kabinenin Ulusun isteğine karşın iktidarda kalması, büyük felaketlere yol açmaktadır. İç ve dış düşmanlarımızın emellerini tatmin etmek isteyen bu Kabinenin iktidarda kalmasını düşmanlarınızdan başka kimse istemez."

Heyeti Temsiliye Ferit Paşa kabinesinin iktidardan uzaklaştırarak yerine halkın güvenini kazanmış yeni bir hükümetin kurulmasını istiyordu

İstanbul Hükümetinin düşürülmesi için o günlerde Anadoluda yürütülen faaliyetlerle ilgili olarak Mustafa. Kemal şunları anlatmaktadır. (201) İstanbul Hükümeti ile ilgiyi kesişimizin on beşinci günündeyiz. Milli karara karşı bir durum olan kimi yerlerde, milli cereyana uymaya zorlandı. Merkezi Hükümete hizmet eden bazı memurlar ya firar ettiler veya boyun eğme durumuna getirildiler. İstanbul'a bütün memleketten, her gün İstanbul Hükümetinin düşürülmesi talebini içeren binlerce telgraf yağdırılmaya başladı. İtilaf Devletlerinin, Anadolu da dolaşan subay ve memurları, harekatı milliye ye karşı tarafsız olduklarını ve Ülkenin iç işlerine karışmayacaklarını her yerde açıkça söylemeye başladılar.

İtilaf Devletlerinden Kuvayi Milliyeye karşı istediği desteği sağlayamayan Damat Ferit, Heyeti Temsiliye ile anlaşabilmek için Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından Abdülkerim Paşayı aracı olarak kullanır.27/28 Eylül 1919 gecesi Abdülkerim Paşa ile Mustafa . Kemal arasında sabaha kadar 8.5 saat süren bir telgraf görüşmesi yapılmıştır. (202) bu görüşmede Hükümet istediği desteği sağlayamaz ve üç gün sonra istifa etmek zorunda kalır.

Damat Ferit Paşa'nın Sadaretten istifasından sonra, Padişah Ali Rıza Paşa'yı yeni kabineyi kurmakla görevlendirir. Padişah Yeni Hükümetin listesini onaylar ve onayı bir hatla (203) Sadrazam'a bildirir.

Ali Rıza Paşa Hükümetinin kurulmasından sonra, Mustafa Kemal 2-3 Ekim 1919'da bütün İl ve Sancak merkezlerine Belediye Başkanlıklarına ve Müdafai Hukuk Cemiyetlerine bir genelge göndererek Erzurum ve Sivas Kongresince belirlenen milli teşkilatlara ve milletin

---

201)Kansu I. A.g.e.I, s. 144

202)Nutuk I. s. 177-186

203)Padişahın hattında şu görüşlere yer verilmiştir. "Bir müddetten beri efkar-ı ahalide hasıl olup sui tefehhüm sebebi ile tezayüd etmekte bulunan asar-ı tevfika ve şikarın izalesi beynelehali aheng-i vifak ve vahdetin temini ve dahili memalikte sükun ve intizamın takririyle şerait-i kanuniye dairesinde intihabadın bie an evvel icra ve heyet-i mebusanın içtimaa davet edilmesi matlub-i katimizdir. Hemen ecnabı hak kadir-i mutlak selamet-i mülk ve millete hadim olacak teşebbüsat-ı hayriyemizde muvaffak buyursun amin bihürmeti seyyidil mürselin" bak Mahmut Kemal İnal; Osmanlı Devletinde son Sadrazamlar, İstanbul 1964, s. 2111

amaçlarına saygı gösterilmesi şartıyla yeni hükümetin destekleneceğini açıklar. (204)3 Ekim 1919 da da Sadrazama Kuvayi Milliyenin isteklerini bildirmiştir. (205)

İstanbul Hükümeti Anadolu ile İstanbul arasındaki kopukluğu ortadan kaldırmak ve otoritesini tesis edebilmek için Bahriye nazırı Salih Paşa'yı Anadoluya gönderir. Heyet-i Temsiliye üyeleri ve bizzat Mustafa Kemal'le Amasya'da görüşür. Taraflar arasında "Amasya Protokolü" imzalanır. (22 Ekim 1919) (206)Böylece o güne kadar yasadışı sayılan Milli Teşkilat, Hükümet tarafından tanınmış, temel noktalarla anlaşma sağlanmış, mebus seçimlerinin yapılmasına karar verilmiştir. Fakat Mebuslar Meclisinin toplanacağı yer konusunda anlaşma yapılmamıştır.

Ali Rıza Paşa 7 Ekim 1919'da seçim kararnamesi yayınlar. Bu kararnameye göre yapılan seçimlerde çoğunluğu Mudafai Hukuk Cemiyetinin desteklediği üyeler kazanır. 12 Ocak 1920 günü Meclis-i Mebusan toplanarak çalışmalarına başlar. (207)

Amasya görüşmelerinden sonra Heyet-i Temsiliye ve İstanbul Hükümeti arasında Millet Meclisinin nerede toplanacağı konusunda yazışmalar ve tartışmalar başlamış, sonunda Mustafa Kemal, Ordu Komutanlarının bu konudaki görüşlerini alabilmek için 15.20.12. ve 3. Kolordu Komutanları'nı Sivas'ta 29 Ekimde toplantıya çağırmış, gelemeyen Ordu Komutanlarına da bu konuda bilgi vermiştir. (208) 16-29 Kasım 1919 tarihleri arasında yapılan Komutanlar Toplantısında, Millet Meclisinin İstanbul da toplanacağı öngörülerek, siyasi, olayları ve meclis çalışmalarının daha yakından takip edilebilmesi için Heyet-i Temsiliye'nin daha batıda bulunan İstanbul'a demiryolu ile bağlı bulunan Ankara'ya hareket etmesi uygun görülmüştür. (209)

Mustafa Kemal ve arkadaşları 18 Aralık 1919 da Sivas'tan ayrıldılar. (210)Kayseri ve Kırşehir yolu takip edilerek 27 Aralık Cumartesi günü Ankara'ya geldiler. Heyeti Temsiliye üyeleri Ankara'da 20 binin üzerinde halk tarafından sevgiyle karşılanmış törenler yapılmıştır. (211)

Sivas'ta yapılan toplantılarda Erzurum'dan Mebus seçilen Mustafa Kemal'in Anadoluda Heyet-i Temsiliye'nin başında kalması Sivas'tan seçilen Rauf Bey'inde

---

204)Nutuk; c.III, İstanbul 1970, Belge No:127
205)a.g.e., Belge No: 128
206)Nutuk, C.1, s.242 vd, C.3 Belge No: 159-160
207)Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi D: IV. C.1 Ankara 1992
208)Nutuk, C.1. s.270 vd.
209)Cebesoy, Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953, s.259
210)Jaeschke, Kronoloji s.81
211)H.T.V.D. sayı 40, Belge 953

İstanbul'daki Meclis-i Mebusana katılması kararlaştırılmıştı. Böylece İstanbul'daki Meclis ve Hükümet saldırıya uğrarsa Milli harekatın başında Mustafa Kemal gibi önemli bir kişi bulunabilecekti. (212)Osmanlı Mebusan Meclisi Milliyetçi Milletvekilleri'nin gayretleriyle 28 Ocak 1920 günü Misakı Milliyi kabul eder. (213)

Misakı Milli Türk vatanının sınırlarını belirlemiş, yapılacak barış antlaşmasında olması gereken asgari istekleri sıralamıştır. (214)Meclis-i Mebusanca maddeler halinde tespit ve kabul edilen bu esaslar aynı zamanda Kuvayi Milliyecilerinde gerçekleştirmeye çalıştıkları esaslardı.

İtilaf Devletleri Milli Meclisin açılmasını engelleyemeyince, Osmanlı Hükümetine yönelik baskılarını artırırlar ve 20 Ocakta İngilizler tarafından verilen bir nota ile Harbiye Nazırı Cemal Paşa ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'nın görevlerinden alınmasını istediler. (215) Bakanlar Anadoludaki Kuvayi Milliyeye yardımcı olmakla suçlanmaktadırlar. Hükümet notayı reddetmekle beraber iki bakanın istifasını kabul etmiştir. (216) Fakat İtilaf Devletlerinin Yunan kuvvetlerinin bulundukları cephelerden ileri harekata geçmelerine izin vermeleri Ali Rıza Paşa kabinesinin istifasıyla sonuçlanır. (217) (3 Mart 1920)

Ali Rıza Paşa Hükümetinin istifasından sonra, Padişah Vahdettin tarafından yeni Hükümeti kurmakla Bahriye Nazırı Salih Paşa görevlendirilir. (218)

Salih Paşa dönemindeki en önemli gelişme 15 Mart'ta İstanbul da İngilizler tarafından çok sayıda Türk aydınının tutuklanması ve ertesi gün de şehrin fiilen İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesidir. (219) Harbiye Nezaretinin, Tophanenin, Telgrafhanenin işgalini manastırlı Hamdı Bey sıcağı sıcağına Mustafa Kemal'e haber verir.

Mustafa Kemal 17 Mart günü İstanbul ile her türlü haberleşmesinin kesildiğine dair bir genelge yayınlar. (220) Olayı protesto eder. Heyeti Temsiliye üyeleriyle ve komutanlarla yapılan istişarelerden sonra 19 Mart günü Vilayetlere, Müstakil Livalara ve Kolordu Komutanlarına bir genelge gönderir.

---

212)Cebesoy, A.F.; a.g.e, s.274
213)Jaeschke, Kronoloji s.87
214)ATASE, ATA ZB, K23,Göm.50 B. 2-5, 2-6
215)Gökbilgin Tayyip; Milli Mücadele Başlarken, C.II, Ankara 1965, s.307
216)Nutuk I, s. 373
217)HTVD; 18, No:457
218)Türkgeldi, A. Fuat; age, s.257
219)Aşkın Sına; age II, s. 404 vd
220)Arsan,Nimet:a.g.e. s. 256-258

Genelgede milletin bağımsızlığını ve devletin kurtuluşunu sağlayacak tedbirleri düşünüp uygulamak üzere, olağanüstü yetkileri olan bir meclisin Ankara'da toplanması ve İstanbul'dan, Ankara'ya gelebilecek Mebuslarında açılacak meclise katılması zaruri görülmüştür. Her livadan 5 milletvekili seçilerek 15 gün içinde Ankara'ya gönderilecektir. Seçime en yüksek mülki amir başkanlık edecek ve seçim güvenliğinden sorumlu olacaktır. (221) Ülke genelinde millet vekili seçimleri yapılırken, 16 Mart günü ilgililere gönderilen bir emirle; Geyve Boğazı ile Geyve Telgraf Santrallerinin işgali şimendifer köprüsünün tahribi, Geyve, Ankara, Pozantı mıntıkasındaki şimendifer hatlarına ve malzemesine el konulması, bu hat boyunca yerleşmiş olan İtilaf Kuvvetlerinin silahtan arındırılarak tutuklanması istenecektir. (222)Alınan askeri tedbirler sonunda bölgedeki en önemli güç olan ve Eskişehir'de bulunan İngiliz kuvvetleri İzmit istikametinde geri çekilir. (223) Geyve kontrol altına alınmak suretiyle Kocaeli Bölgesinden gelebilecek saldırılar durdurulur.

Salih Paşa Hükümeti, İtilaf Devletlerinin yaptığı baskılar nedeniyle istifa eder. (224) Yerine Damat Ferit Paşa Hükümeti kurulur. Bu Hükümet döneminde İstanbul'un Anadolu ile ilişkisi tamamen bozulur. 5 Nisan 1920 de Sadrazam olan Damat Ferit iç siyasette Kuvayi Milliye aleyhtarlığını temel prensip olarak kabul eder. (225) Kuvayi Milliyeyi asi ilan eden bildiri ve fetvalar yayınlatır. Anadoluya karşı askeri güç kullanma teşebbüsünde bulunur.

19 Mart 1920 genelgesine göre ülke genelinde seçimler yapılır. İstanbul'dan gelebilen milletvekillerinin de katılımı ile meclis 23 Nisan 1920 günü Ankara'da törenle çalışmalarına başlar .

Açılışı takiben Mustafa Kemal'in Meclise sunduğu önergesi kabul edilir. Bu önergede aşağıdaki maddeler bulunmaktadır.

1- Hükümet teşkili zaruridir.

2- Geçici kaydıyla bir hükümet reisi tanımak veya Padişah Kaymakamı ihdas etmek uygun değildir.

3- Mecliste yoğunlaşan milli iradenin Vatanın mukadderatına doğrudan doğruya el koymasını kabul etmek temel ilkedir. T.B.M.M.'nin üstünde bir güç yoktur.

---

221)Nutuk I, s. 421-2; Karabekir, Kazım; İstiklal Harbimiz, İstanbul 1960, s. 547-8
222)Arsan, Nimet; a.g.e.253; HTVD Sayı 22, Belge 577
223)Cebesoy. A.F.; Milli Mücadele Hatıraları , s. 317
224)Şimşir, Bilal; İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) C.1, Ankara 1973, s.467
225)Gökbilgin,T.; Milli Mücadele Başlarken II, Ankara 1965, s. 397

4- T.B.M.M. yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.

NOT: Padişah ve halife baskı ve zordan kurtulduğu zaman, meclisin düzenleyeceği kanunlar çerçevesinde durumunu alır.

Yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı üzere T.B.M.M. sinin Ankara'da toplanmasından sonra tamamen bağımsız her türkü yetkiye sahip milli bir yönetim ortaya çıkmıştır.

BMM si 24 Nisan 1920'de kabul ettiği bir önerge ile Mustafa Kemal'i Meclis Başkanlığına seçti. 2 Mayıs 1920 günü kabul edilen diğer bir kanunla da onbir bakandan oluşan Hükümet Mustafa Kemal başkanlığında çalışmalarına başlamıştır.

III. BÖLÜM

T.B.M.M. SİNİN AÇILMASINDAN, LOZAN ANTLAŞMASINA KADAR OLAN DEVREDE SAVAŞIN FİNANSMANI

1- 23 Nisan 1920-12 Nisan 1921 döneminde yapılan mali çalışmalar

İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali üzerine, Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal imzasıyla bütün Vilayetlere ve Kolordu Komutanlarına gönderilen 18 Mart 1920 tarih ve 22 sayılı genelge ile Osmanlı Bankaları ile Düyun-i Umumiye ve Reji İdarelerinin , mevcuatlarını, bulundukları yerin en büyük mülki amirlerine ve maliye memurlarına bildirmeleri, herhangi bir tarafa gönderecekleri paraları bu iki makam tarafından kontrol edilerek durumdan üst makamlara bilgi verilmesi, Ziraat Bankalarının da İstanbul Merkezi dışında şubelerle işlemlerini sürdürmesi, adı geçen mali müesseselerle maliye şubelerinde Evkaf İdarelerinde mevcut paraların cinsleri, rehinlerin toplamı rakamla gösterilmek suretiyle 18 Mart 1920 tarihi itibariyle tutarların derhal bildirilmesi ve bu müesseselerin İstanbul'a para göndermesinin yasaklanması emredilmiştir.

BMM sinin açılmasından sonra toplanan gelirler Osmanlı Mebusan Meclisinin son döneminde 29 Şubat 1920 tarihinde kabul ettiği "1336 Sene-i Maliyesi Mart ve Nisan aylarına ait Muvakkat Bütçe Kanunu" ve bu kanunun Mayıs, Ağustos aylarında da uzatılarak uygulanmasını öngören 22 Nisan 1920 tarihli kararname hükümlerine göre tahsil edilmiş ve gerekli harcamalar da yapılmıştır. Meclis başkanı hükümetinde başkanıdır. Yürütme yetkisi meclisindir. Bu nedenle kuvvetler birliği prensibi uygulanmış en küçük ihalelerden, çeşitli adımlara kadar bütün ayrıntılarla meclis doğrudan ilgilenmiştir.

Ankara Hükümeti ilk 5 ayda iç isyanlarla meşgul olmuş, halkın güvenini kazanabilmek için, mali kaynağa çok fazla güven duymasına rağmen, mali kanunların çıkarılmasında yumuşak bir politika takip edilmiştir.

B.M.M.'sinde 24 Nisan 1920 günü ele alınan ilk konu vergiyle ilgilidir. Çıkartılan ilk kanun da vergi kanunu olmuştur. O günlerde Anadoluda Ankara'ya karşı Ağnam Resminin sekiz katına çıkartılacağı şeklinde özellikle asiler tarafından olumsuz propaganda yapılıyordu. Bu konuda en son 1919 yılında İstanbul Hükümetince bu vergi 4 Katına çıkartılmış aynı verginin 8 katına çıkartılması için kararname hazırlanmış, fakat 16 mart 1920 günü İstanbul'un işgali ile bu kararname bütçe komisyonunda kalmıştı..

Halk Ağnam Resminin arttırılmasını şimdi Ankara'nın yapmasından endişe etmekte idi. Bu endişeyi giderebilmek için Milletvekilleri tararından 24 Nisan günü şu önerge verilmiştir. (1)

"Riyaseti Celiliye

Ağnam Resmi hakkında her tarafta dedikodular mevcut olduğundan müstaceliyet kararıyla Ağnam Resmi miktarının bugün Meclisi Alice tayinini ve hemen her yerde tebliğini ve esas maksadın Meclisi Alice hilafeti ve Halife-i mukaddesemizi kurtararak başımızda görmekten ibaret olduğunun tamimini teklif ediyoruz."

Yapılan görüşmelerden sonra 24.04.1336 tarihinde bir numuaralı "Ağnam Resmi Kanunu'' aşağıdaki şekilde kanunlaşır.

"Ağnam Resminin sabıkı misilli dört misli olarak istifasına karar verildi." (2)

Anadolunun vergilerini toplamak ve mali kaynaklardan yararlanmak için yeni vergi daireleri kurmak çok sayıda personeli kadroya almak ve yetiştirmek gerekmekte idi. Meclis hükümeti o günün şartlarında böyle bir yapılanmaya gitmeyerek Düyun-i Umumiye idaresi ile anlaşmayı tercih etmişti.

Meclisin ilk Maliye Bakanı Hakkı Behiç Bey, Düyun-i Umumiye İdaresinin Ankara temsilcisi olan Ali Cevat Bey ile görüşerek ona Ankara Hükümeti adına şu teklifte bulunur. "Biz harp halindeyiz. Vergileri toplayıp bize verin ancak masraflarınızı da alın. Sulh olunca hesaplaşırız." (3)

Ankara'nın bu teklifi Düyun-i Umumiye İdaresince kabul edilmiştir. Böylece herhangi bir teşkilatlanmaya gitmeden ve yabancı alacaklı devletlerinde tepkisini çekmeden, düzenli bir gelir kaynağı sağlanabilmiştir.

B.M.M. ülkenin ihtiyacı olan hizmetleri başarabilmek için mali kaynak sağlamaya yönelmiş bu amaçla bir çok mali kanun çıkartılmıştır. I. Dönem T.B.M.M. sinde çıkartılan 338 kanundan 86'sı bütçe ile ilgili ve 55'i de gelir arttırıcı kanunlardan oluşmaktadır.

B.M.M.'nin gelir sağlamak amacıyla çıkarmış olduğu mali kanunları aşağıda sıralanmıştır:

---

1)T.B.M.M Zabıt Ceridesi, D: 1, C. 1,Ankara 1959, s.38
2)T.B.M.M Zabıt Ceridesi, D:1,C. 1, s.38,39,40;Düstur, 3.Tertip C:1 İstanbul 1929, s.1
3)Selek, Sabahattin; Anadolu İhtilali Cilt 1, İstanbul 1966, s.130;

7 Haziran 1920 tarihli ve 7 no'lu "16 Mart 1336 Tarihinden itibaren İstanbul Hükümetince akdedilen bilcümle mukavelat ukudat ve sairenın keenlemyekün addi hakkında kanun'' ile 16 Mart 1336 tarihinden itibaren İstanbul Hükümetince aktedilen bilcümle anlaşmalar, sözleşmeler, vb. leri geçersiz sayılmıştır. (4)

Böylelikle İstanbul'da yönetimini sürdürmekte olan Hükümetin ülkeye zarar vermesinin önüne geçilmiştir.

26 Haziran 1920 tarihli ve 46 sayılı "Terekattan çıkan altın ve gümüşün Ziraat Bankalarına tevdii ve orada saklanması hakkında kararname'' ile Anadoludan yabancı ülkelere altın ve gümüşün çıkartılması yasaklanır. Terekelerden çıkan altın ve gümüş Ziraat Bankasına teslim edilecek ve bankada saklanacaktır. (5)

28 Temmuz 1920 tarihli ve 8 sayılı " Gümrük resminin 5 misline iblağına dair kanun" ile (6) yabancı ülkelerden ithal edilen ürünlerden alınmakta olan gümrük resmi 5 kat artırılmıştır.

2 Ağustos 1920 tarihli ve 10 sayılı "Ardiye resminin on misline iblağına dair kanunlada" gümrüklerdeki ardiye resmi 10 katına çıkartılmıştır. (7).

15 Ağustos 1920 tarihli ve 11 sayılı "Maden kömürlerinden alınacak ihracat resmi hakkında kanun" ile Ereğli – Zonguldak havzasında çıkartılmakta olan maden kömürlerinden gümrük vergisinden başka ton başına ihracat vergisi de alınması kararlaştırılmıştır. Buna göre yıkanmış maden kömürünün tonundan 3 Lira, yıkanmamış kömürün tonundan 2 Lira ihracat resmi alınacaktır. (8) 20 Eylül 1920 tarih ve 23 sayılı" İhracat Rüsumu Kanunu" ile ihraç edilen ürünlerin değerleri üzerinden alınmakta olan vergi kaldırılarak, malın kilo olarak ağırlığı veya adedi üzerinden alınan yeni bir vergi çıkarılmıştır. (9) vergi oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

---

4)Bu kanun iki maddeden ibarettir. 1. madde: "İstanbul'un işgal tarihi olan 16 Mart 1336 (1920) dan itibaren B.M.M. sinin tasvibi haricinde İstanbul'ca akdedilmiş veya edilecek bilumum muahedat ve mukavele ve ukudat ve muharreratı resmiye ve verilen imtiyazat ve maadin ferağ ve intikalatı ve ruhsatnameleri ile mütarekeden sonra akdedilmiş bilimum muaheadat-ı hafiyye ve doğrudan doğruya veya bilvasıta ecanibe verilmiş imtiyazat ve maadin ferağ ve intikaları ve ruhsatnameleri keenlem yekündür." Bak M. Zeki Pakalın; Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930), Cilt 4, Ankara 1978 S. 418 ; Düstur 3. Ter. C.1, s, 16; T.B.M.M. Zab. Cer D: 1, C.2, s, 139-145

5)Düstür 3. Ter.C.1 s.27

6)Düstür 3. Tertip,C.1.s.38; T.B.M.M. Zab. Cer. , D:1 C.2 s. 382-383

7Düstür 3. Tertip;C.1 s.41.; T.B.M.M. Zab. Cer. D.1, C.3 Ankara 1981 s. 20,39-40

8)Düstur 3. Tertip; C.1 s.45; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.3 s. 190,191, 237-249

9)Düstur 3. Tertip ; c.1 s. 67,68,69; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1, C.4 Ankara 1981 s. 106, 159-185, 219-225

KURUŞ	PARA	KİLO	ADET	CİNSİ EŞYA
-	5	1	-	Arpa
-	10	1	-	Buğday
-	5	1	-	Mısır
-	5	1	-	Kepek
-	20	1	-	Dakik
1	-	1	-	Susam
-	20	1	-	Bulgur
-	20	1	-	Fasulye
-	20	1	-	Nohut
7	20	1	-	Tereyağ
5	-	1	-	Donyağı, Kuyruk, Zeytinyağı
5	-	1	-	Haşhaş,Fındık ve Susam Yağ, Nebati Yağ
2	20	1	-	Beyaz Peynirler
5	-	1	-	Kaşar Peyniri
10	-	1	-	Sucuk ve Pastırma
	5	1	1-	Yumurta
10	-	1	-	Sucuk ve Pastırma
1	-	1	-	Fındık
2	-	1	-	Fındık İçi
1	-	1	-	Ceviz
2	-	1	-	Ceviz İçi
2	-	1	-	Yapağı
2	20	1	-	Tiftik
7	20	1	-	Koza
30	-	1	-	Ham İpek
30	-	1	-	Afyon
5	-	1	-	Öküz ve Manda
3	-	1	-	Koyun **(ayakta beher gayri safi kilosundan)**
2	-	1	-	Keçi **(ayakta beher gayri safi kilosundan)**
10	-	-	1	Kaz ve Hindi
5	-	-	1	Ördek ve Tavuk
3	-	1		Cülüdü Hayvaniye
6	-	1	-	Adi Av Derisi
50	-	1	-	Kıymetli Av Derisi
25	-	-	1	Sansar Derisi

Halı ve Kilim

Beher arşının sikleti bir kilograma kadar olanlardan beher arşın murabbaından 50 kuruş beher arşının sikleti bir kilogramdan bir buçuk kilograma kadar olanlardan beher arşın murabbaından 40 kuruş, beher arşının sikleti bir buçuk kilogramı tecavüz edenlerden beher arşın murabbaından yirmi kuruş, kilinden beher kilosundan 20 kuruştur.

Kuruş	Para	Kilo		
5	-	1	Tütün	
100	-	-	Kereste (beher metre mikabından)	
5	-	100	Odun	
10	-	100	Mamul Kömür	
1	-	1	Haşhaş	
-	20	1	Cehri	
3	-	1	Sahlep	
1	-	1	Kuru Üzüm	
1	-	1	Kuru İncir	
1	-	1	Bilumum Kuru Meyveler	
2	-	1	Badem ve Fıstık	
5	-	1	Badem ve Fıstık İçi	
1	-	1	Acı Badem	
2	-	1	Acı Badem İçi	
-	5	1	Palamut	
3	-	1	Pamuk	
K.	**P.**	**KİLO**	**ADET**	**CİNSİ EŞYA**
1	-	1	-	Mazı
-	5	1	-	Meyan Kökü
1	-	1	-	Muhallep
5	-	1	-	Anason
1	-	1	-	Kendir Tohumu
5	-	1	-	Balmumu

21 Eylül 1920 tarihli ve 24 sayılı "Temettü Kanunu'' (Gelir Ver.) ile 30 Kasım 1330 (1914) tarihli Temettü Vergisi kanununda belirtilen gelir vergisi çeşitlerine 5 ila 10 kat arasında zam yapılmıştır. Daha önce vergi ayrıcalığı olan şehir ve kasabalar dışındaki sanayi işletmelerinin tamamı vergi kapsamı içerisine alınmıştır. (10) Aynı kanunla 5 Ağustos 1328 ve 1 Şubat 1329 tarihli temettü kanunu hükümlerine göre gelirler olarak alınmakta olan "Harp Vergisi ve Bütçe Açığı Zamlarının" bu yıl tahsil edilmemesi uygun görülmüştür.

17 Ağustos 1920 tarihli ve 12 sayılı "Aşarın Teslise Raptı Hakkında Kanun" ile (11) Maliye Vekaletince aynen ve nakden ihalesi yapılmayan yerlerin aşar bedeli halka zimmet kaydedilecektir.

İhale bedelinin tayininde teslis usulüne müracaat olunacaktır. Teslise 1329 1330 ve 1335 (1919) seneleri ihale bedelleri esas alınacaktır. Belirlenen bedel-i teslis, kefaleti müteselsile ile halktan Aşar Kanunu gereğince 5 taksitle alınacaktır. Bu kanun 1920 aşarına tatbik edilecektir.

---

10) T.B.M.M. Zabıt Ceridesi D:1. C. IV, Ankara 1981 s, 106,226-235, 246-254; Düstur 3. Ter. C.1 s.70,71
11) T.B.M.M Zab. Cer. D:1 C.3, s. 123-134, 168-174, 279-288, 289- 290; Düstur 3.Ter. C.1 s. 47,48

29 Eylül 1920 tarihli ve 30 sayılı "Aşar mültezimlerinden edayı deyn edenlerin emlaki merhune ve mütefevvizelerinin iadesine dair kanun" (12) İle mültezimlerden 1919 yılı sonuna kadar aşar ihale bedellerinden borçlu olanların 1921 yılı Şubat ayı sonuna kadar nakden ve tamamen ödedikleri taktirde faiz borçları affedilecektir. Bonolarına karşılık rehin olarak alınan ve hazinenin tasarrufunda bulunan taşınmazları iade edilecektir.

Borçlu mültezim öldü ise veresesi ihbarnameyi takiben 3 ay içersinde müracaat edecektir.

23 Ağustos 1920 tarihli 16 sayılı "Memaliki müstahlasa ahalisinden temettü ve akarat vergilerinin ve tehcirden avdet edenlerden temettü ve akar ve emlak ve arazi vergileriyle küsuratı munzammanın istifası hakkında kanun" çıkartılmıştır. (13) Kanuna göre düşmandan kurtarılmış yerdeki haktan ve tehcirden geri dönenlerden temettü ve akar vergileriyle emlak ve arazi vergileri 1920 başından itibaren eskiden olduğu gibi tahsil edilecektir.

14 Eylül 1920 tarihli 22 nolu "Men'i müskirat kanunu" ile (14) Ülkede her çeşit içkinin imali, kullanılması, ithali ve satılması yasaklanmıştır. İçki imal, ithal ve satışını yapanlardan içkinin (Müskiratın) beher okkası için 50 Lira ceza alınacak ele geçirilen içkide imha edilecektir. Açık veya gizli içki imal edip sarhoşluğu görülenlere 50 Liradan 200 Liraya kadar para cezası verilecek veya 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezası verilecektir.

23 Eylül 1920 tarihli ve 26 sayılı "Tuz resmi kanunu" ile (15) Tuzlalardan çıkan tuzun kilosu 3 kuruş olarak belirlenmiş ve tuz ticareti ile uğraşanların ellerindeki tuzun miktarını Düyun-i Umumiye idaresine beyan ederek vergi farklarını ödemeleri, süresi çerisinde beyan vermeyenlerin vergi farklarının 2 kat olarak alınacağı kararlaştırılmıştır. Bu konuda daha önce çıkartılmış bulunan ve tuz fiyatını belirleyen 24 Aralık 1917 tarihli kanunun 1. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

29 Eylül 1920 tarihli 29 sayılı "Damga resminin tezyidi hakkında kanun" ile (16) damga resmi 3 katına,nispi damga resmi, 2 katına çıkarılmıştır.30 Eylül 1336 tarihli 31 sayılı "Sigara kağıdı istihlak resminin tezyidi hakkında kanun" (17) ile azami 9cm boyunda ve 5cm eninde 50 yapraklı bir sigara kağıdı defteri için alınan 10 paralık tüketim vergisi 20 paraya çıkarıldı.

---

12) TBMM Zabıt Ceridesi. D:1 C.4 s. 436-442, 444,445-446 Düstur 3. Ter. C.1 s. 82
13)T.B.M.M. Zab. Cer. D: 1 C.3 s.414, 449-457. Düstur 3. Ter. C. 1 s. 54
14)Düstur 3. Ter, C.1, s. 63; T.B.M.M. Zab Cer.; D:1 C.4, s. 112-131, 137-159, 154
15)Düstur 3.Ter. C. 1 s. 76; T.B.M.M. Zab. Cer. ; D.1. C.4 s. 106,107, 301-316, 317
16) TBMM Zabıt Ceridesi, D:1 C.4, s. 106,404-410, 417-421, 445,Düstur 3.Ter.C.1, s.81
17) Düstur 3. Ter. C.1,s.83; T.B.M.M. Zab. Cer.: D.1.C.4 s.464-466

30 Eylül 1920 tarihli ve 32 sayılı "Kibrit istihlak resminin tezyidi halkında kanun" ile (18) elli, altmış kadar kibrit bulunan bir kutu kibritten alınan 5 para tüketim vergisi 10 paraya çıkarılmıştır.

30 Eylül 1920 tarihli ve 33 sayılı "Oyun kağıtlarından alınmakta olan istihlak resminin tezyidi hakkında kanun" ile, (19) oyun kağıtlarından alınmakta olan tüketim vergisi (İstihlak resmi) 5 kuruştan 25 kuruşa çıkartılmıştır. Kahve ve gazinolarda bilardonun adedinden 500 krş.; tavla, dama, satranç takımlarından da 300 krş. vergi alınması kararlaştırılmıştır.

6 Ekim 1920 tarihli 35 sayılı, "Müessesatı diniye ve sıhhiye eşyasının gümrük resmine tabi tutulmasına dair kanun" ile, (20) dini müesseseler ile sıhhiye ve eğitim için yurda sokulan eşyanın gümrük resminden muaf olmasına dair 13 Eylül 1335 tarihli kanun yürürlükten kaldırılmış ve adı geçen müesseseler için ülkeye giren ürünlerde gümrük resmine tabi tutulmuştur.

25 Ekim 1920 tarihli ve 43 sayılı " Harp kazançları vergisinin tahsiline dair kanun" ile (21) Maliye Bakanlığı bu verginin tahsilatından sorumlu tutulmaktadır. Harp kazançları vergisi 4 Nisan 1918 de kanunlaşmış ve Osmanlı Hükümeti tarafından 14 Aralık 1919 da çıkartılan bir kararname ile uygulanmasına geçilmiştir. Vergi genellikle savaş sırasında elde edilen olağanüstü kazançları hedef almaktadır. Daha önce 18 Ağustos 1328 (1912) tarihli Harp Vergisi kanunu Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya savaşlarında uygulanmıştı. (22)

1 Kasım 1920 tarihli ve 46 sayılı "Hazine-i hassaya ait bulunan emlak ve araziyi muamelatı tasarrufiyesine dair kanun" ile (23). hazine-i hassa'ya ait bulunan bilumum emlak arazi ve müesseselerin tasarrufu Hazine-i Maliyeye verilmiştir.

9 Kasım 1920 tarihli ve 48 sayılı "Emlak ve arazi ve temettü vergisi tezkere esmanının tezyidi hakkında kanun" ile (24), Tahsil-i emval kanununun 3. maddesinde değişiklik yapılır. Buna göre her sene Mart ayından önce her bir mükellefin adlarına tahakkuk eden vergiler ile ödedikleri taksitlerini gösterecek biçimde düzenlenmiş vergi tezkerelerinin 5 kuruş karşılığında satılması kararlaştırılmıştır.

---

18)Düstur 3. Ter. C.1 s. 84.; T.B.M.M. Zab. Cer,D.1 C.4. s. 466,467,468,
19) Düstur 3. Ter. C.1. s. 85, : T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.4, s. 460-463
20)Düstur 3. Ter. C.1. s. 89: T.B.M.M. Zab. Cer. D: 1 C.4, s. 450,457,519551
21)Düstur 3.Ter. C.1, s. 106; T.B.M.M. Zab Cer.D:1 C.5. Ankara 1981, s. 193-194,196,197
22)Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, C.I Ankara 1994, s.618
23)Düstur 3. Ter. C.1 s. 117;. T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.5 s. 263-270
24)Düstur 3. Ter. C.1 s. 125.; T.B.M.M. Zab. Cer.D: 1 C.5. s. 325-329,341

27 Kasım 1920 tarihli ve 57 sayılı, "Oyun kağıtlarından alınan rüsumu istihlakiyenin tezyidine dair 30 Eylül 1336 tarihli kanuna müzeyyel kanun" ile kanunun neşrini takiben 15 gün içerisinde, bilardo, tavla, dama, satranç tahtalarını damgalattırmayanlardan ödemeleri gerekli olan vergi bir misli ceza ile alınacaktır. (25)

27 Kasım 1920 tarihli ve 58 sayılı "Sene-i haliye ağnam resmine bir misli zamma dair kanun" (26) ile tahsil edilmekte olunan ağnam vergisi 1920 senesine mahsus olmak üzere %100 artırılmıştır.

Osmanlı Devleti ülkenin yol ihtiyacını karşılamak için çeşitli tarihlerde yol vergileri çıkarmıştır. 1910 yılında bedelen yerine getirilen yükümlülük kaldırılarak, yol bedellerinin para olarak tahsili uygulamasına geçilmiştir. (27). B.M.M. 21 Şubat 1921 tarihli ve 102 sayılı "Tarik bedeli nakdisi hakkında kanun"u çıkarmıştır. (28) Kanuna göre ülke topraklarında oturan 18-60 yaşları arasındaki bütün erkekler "Tarik bedeli nakdisi" ödemekle mükelleftir (1. madde). Ancak sakatlıklarını bir raporla belirleyen fakirler, silah altında bulunan askerler, amelelikle yükümlü olanlar, köy ve mahalle imam ve muhtarlardan bu vergi alınmayacaktır.

Yol vergisinin miktarı her mahallin amale gündeliği gözetilmek ve dört amele yevmiyesi esas alınmak üzere, vilayet ve müstakil livalar genel meclisleri tarafından belirlenecektir. (2. madde)

Yol vergisini bütün devlet görevlileri de ödemekle yükümlü olup ilgililerden iki taksitle tahsil edilecektir. (3. madde)

Yol vergisi yükümlülüğünü para olarak ödeme yemeyecek durumda olanlar, ikamet ettikleri köy ve kasabaya 3 saatten daha uzak olmayan yerlerdeki yol yapım ve onarım işlerinde bu yükümlülüğünü bedenen (dört gün) çalışarak yerine getirirler.

a- Tasarruf Tedbirleri ve Kararnameler

İlk tasarruf tedbirini BMM' sinde görevli olan milletvekilleri alacaklar, aylıklarından 10 TL si kesinti yapılarak cephedeki askere gönderilmesini sağlarlar. Toplanan 2630 TL ile çeşitli hediyeler alınır.Cephelere gönderilir. Ödeneklerini geç alan Milletvekillerinin maaşlarından da 18 Eylül 1920 oturumda alınan kararla maaşlarından kesinti yapılması ve toplanan paralarla, askerlere gocuk alınması uygun görülmüştür. (29)

---

25)Düstur 3. Ter. C.1 s. 148. T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.6. Ankara 1943 s. 64,65-75
26)Düstur 3. Ter. C.1 s. 148; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.6 s.54,60,63-74
27)Eldem Vedat: Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik; Ankara 1970, s.155
28)Düstur, 3. Ter. C.1, s. 227-228; T.B.M.M. Zab.Cer, D:1, C:8 Ankara 1945 s. 271,283,293,295,302,,361-362
29)T.B.M.M Zab.Cer. D.1, C.4, Anakara 1981, s. 188-190

15 Mayıs 1920 tarihli Harcırah kararnamesine göre hesaplanan yolluklarda 2 Ağustos 1920 tarihli ve 9 sayılı "Mülkiye harcırah kararnamesine tevfikan verilmekte olan umum harcırahlardan %40 tencilat icrasına dair kanun" ile taşıt, ulaşım ücretleri düşürüldükten sonra kalan miktarın %40'ı kesintiye tabi tutulmuştur. Bunu takiben milletvekillerinin alacakları yolluklarında %30'unun bağış şeklinde hazineye devredilmesi kararlaştırılmıştır. (30)

Devlet dairelerinde soba ve petrol lambası kullanımında enerji tasarrufu sağlayabilmek için 2 Kasım 1336 tarihli,324 sayılı kararname ile memurların 2 Kasım 1920 tarihinden itibaren 10.30-16.30 saatleri arasında tatil yapmaksızın çalışmaları kararlaştırılmıştır. (31)

Ülkede gereksiz harcamaları önlemek için de 14 Eylül 1336 tarihli ve 22 sayılı "Men'i Müskirat Kanunu"(32) ile her türlü alkollü içkilerin yapımı , yurda sokulması ve kullanılması yasaklanmış, 25 Kasım 1920 tarihli ve 55 sayılı "Düğünlerde Men'i İsrafat Kanunu"(33) ile de düğünlerde çeyiz sergilenmesi açıkta taşınması, fazla elbise yaptırılması, bir günden fazla çalgı çaldırılması gibi israfat yasaklanmış, kanun hilafında hareket edenlerden 50 liradan 100 liraya kadar cezayı nakdi alınması kararlaştırılmıştır.

b-Geçici Bütçe Kanunları

B.M.M.'nin açılmasından sonra devletin gelir ve giderlerini düzenleyen kanunlar çıkartılmaya başlanmış, Düyun-i Umumiye ve Reji İdareleri ile yapılan antlaşmalar sonucu bu kuruluşların Anadoludan topladıkları gelirleri Ankara Hükümetine bağlı Maliye veznelerine yatırmaları sağlanmıştır. Ancak başlangıçta olağanüstü şartlar nedeniyle mecliste uzun bütçe görüşmeleri yapılamamış mali işlemlerin sürdürülebilmesi için avans kanunları ve geçici bütçe kanunları adı altında düzenlemeler yapılmıştır.

1 Mayıs-31 Ekim 1920 tarihlerini kapsayan 6 Aylık dönem için, bir geçici bütçe hazırlanmıştır. Ancak bu bütçe, dönemin sonlarına doğru, 9 Eylül 1920 tarihinde kanunlaşabilmiştir.

Cumhuriyet Türkiyesinin ilk geçici bütçe kanunu; "Altı Aylık Muvakkat Bütçe Kanunu" adını taşımakta olup bu dönem için Maliye Bakanlığına 30 Milyon Liranın avans olarak harcanabilmesi konusunda yetki verilmektedir. Kanunun 2. maddesi ise devlet

30)Düstur, 3.Ter, C.1, s. 40.; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1,C.3 ,s.36-39
31)Düstur, 3. Ter. C. 1, s. 121.
32) Düstur 3. Ter. C.1 S.63; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1, C.4, s. 112,131,137,-153,154
33)Düstur, 3.Ter. C.1 s. 146 ; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.6, s. 34-39

gelirlerinin kanun nizamlarına göre tahsil edileceğini öngörmektedir. Dört maddeden ibaret olan bu kanunun diğer iki maddesi yürütmeye ait bulunmaktadır. (34)

1920 yılı Ekim ayının sonlarında, çalışmaları sürdürülen bütçe tamamlanamamış, öte yandan altı aylık geçici bütçeninde süresinin dolması nedeniyle Maliye Bakanlığı tarafından 30 Ekim 1920 günü bir kanun tasarısı hazırlanarak Meclise sunuldu. Aynı gün BMM' sinde 45 sayılı kanun olarak kabul edilen ve "Teşrinisani ve Kanünuevvel aylarına mahsus muvakkat bütçe kanunu" adıyla yürürlüğe girdi. (35) Kanunla 1920 Kasım ve Aralık aylarına ait giderlerin karşılanması için maliye bakanlığına 11.923 .400 TL lik avans kullanılması yetkisi verilmiştir. Harcama kalemleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Esamii devair	**1366 senesi iki aylık muhassasatı Lira K.**	**Mülahazat**
Meclisi umumi	180 000	
Düyun-i umumiye	1 759 881	
Umuru Maliye vekaleti	1 166 111	
Rüsumat müdüriyeti umumiyesi	110 400	
Defteri hakani müdüriyeti umumiyesi	69 208	
Dairei Riyaset	4 121	
Dahiliye vekaleti	481 789	
Emniyeti umumiye müdüriyeti umumiyesi	299 094	
Umum jandarma kumandanlığı	602 910	
Aşair ve Muhacirin müdüriyeti umumiyesi	224 838	
Posta ve telgraf	102 686	
Müdafaai Milliye vekaleti	4 765 313	
Umuru Şefiye //	50 083	
Umuru Adliye //	444 931	
Umuru Hariciye //	23 823	
Umuru Nafia //	103 116	
Umuru Maarif //	116 981	
Umuru İktisat //	159 039	
Sıhhiye ve muaveneti içtimaiye vekaleti	123 482	
İstihbarat ve Matbuat	25 594	
Cümlei yekün	11 923 400	

45 sayılı bütçe kanunu takiben Ocak ve Şubat 1921 ayları giderlerini karşılamak için 29 Ocak 1921 tarihli ve 81 sayılı " Kanunusani ve Şubat aylarına mahsus avans kanunu" ile Maliye Bakanlığına 10.300.000 TL si avans verilmesi kabul edilmiştir. (36)

34)Düstur 3. Ter. C.1, s.60; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.4 s. 12,21, 57-68.
35)Düstur; 3. Tertip, Cilt 1, s.115; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1, C. 5 s. 247-251, 252.
36)T.B.M.M. Zab. Cer. D.1, C. 7, Anakara 1944, s. 71-82, 85, 91-92.

C- 1920 Yılı Avansları ve Ek Ödenekleri

B.M.M. Hükümetince elde edilen gelirler giderleri karşılayamamaktadır. Başlangıçta başta Maliye Bakanlığı olmak üzere devlet kuruluşlarının giderlerinin ne olacağına dair geçmiş yıla ait bilgilerde bulunmamaktadır. Bu nedenle 6 Mayıs 1920 günü Maliye Bakanlığı bütün Vilayetlere Mart ve Nisan aylıklarının ve diğer harcamaların geçen yıl verilen oranlara ve ödenen miktarına dikkat edilerek ödemelerini tebliğ etmiş, Mayıs ve Haziran ayları içinde aynı esaslara uyulması bildirilmiştir. (37) Devlet dairelerinin ihtiyaçları avans ve ek ödemelerle karşılanmıştır. Bunlara bakacak olursak:

7 Haziran 1920 tarih ve 6 sayılı "Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesi teşkiline dair kanun" ile Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü kurulmuş ve yine aynı kanunla bu kuruma 1.500.000 TL si ödenek verilmiştir. (38). Bu Genel Müdürlüğe 19 Ağustos 1920 tarihli ve 171 sayılı "Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesine iki yüzbinlira avans itası hakkında kararname"(39) ve 18 Eylül 1920 tarih ve 243 sayılı "Matbuat İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesine üçbin lira avans itası hakkında kararname" (40) lerle toplam 5.000 Lira daha avans çıkarılmıştır.

26 Temmuz 1920 tarihli ve 119 sayılı; "İşgal edilen mahaller memurinine bilahare maaşlarının dörtte birinden kesilmek şartıyla ikişer maaş itaası hakkında kararname"(41)ve 27 Temmuz 1920 tarihli 108 sayılı "İşgal edilen mahallelerden hicret eden memurlara iki maaş itaası ve münhallata tercihan tayinleri hakkında kararname"(42)lerle , düşman işgaline uğrayan yerlerden ayrılmak zorunda kalan memur ve ailelerine, en yakın Liva veya merkez seçilen yerlere gitmeleri şartıyla yolluk verilmesine kabul edilmiştir. .

İstanbul Damga Matbaasında pul bastırmanın zorluğu nedeniyle, 19 Ağustos 1920 tarihli ve 182 sayılı "Devairde kullanılan pulların tevhidi hakkında kararname" (43) ile Maliye Bakanlığı "Devleti Aliye" ve "Hazine-i Maliye" ibarelerini taşıyan, değerlerine göre değişik renkleri bulunan, 100.milyon adet damga pulunun Avrupada bastırılması konusunda yetkili kılınmıştır.

---

37 Üç Milletvekilinin 29 Temmuz 1920 günü "Neden bir türlü bütçe yapılamadığı ve yapılan harcamaların neye dayandığı?" hakkındaki sorularına Maliye Bakanı Ferit (Tek) Bey'in cevabından bak; T.B.M.M Zabıt Ceridesi;D:1, C. 3, s.75-76
38) Düstür; 3. Tertip, C.I; s.15; TBMM Zab. Cer. D:1, C.2, s. 125-139
39) Düstür; 3. Tertip, C:1; s. 50
40) Düstür; 3. Tertip, C:1 s. 66
41) Düstür; 3. Tertip, C:1, s.36
42) Düstür; 3. Tertip, C:1,s. 37
43) Düstür; 3. Tertip, C:1,s.51

Gümrükler Genel Müdürlüğüne 2 Ekim 1920 tarihli ve 252 sayılı "Rüsumat Müdiriyeti Umumiyesine 30 bin kuruşa kadar avans itaası hakkında kararname" [44] ile 300 Lira avans verilmiştir.

Maliye Bakanlığına, Anadolu-Bağdat Demiryolları İşletme Müdürlüğünün ihtiyacı olan odun ve diğer gerekli malzemelerin alımı için, 2 Kasım 1920 Tarihli ve 302 sayılı kararnameyle 100 bin Lira harcama yetkisi verilmiştir. [45]

Sovyetler Birliği'ne gönderilecek temsilcilerin ve elçiliğin giderlerini karşılamak için, 20 Kasım 1920 tarihli ve 50 sayılı kanunla 14.367 Lira (46) Aynı tarihli 51 sayılı kanunla 15.000 Lira (örtülü) [47], aynı tarihli ve 52 sayılı kanunla 5000 Lira[48] Dışişleri Bakanlığına ödenek olarak verilmiştir.

Konya Milletvekili Abdülhalim Bey çeşitli yolsuzluk ve yakınmalardan dolayı "Ayni ve Nakdi Teberru" usulünün kaldırılması ile ilgili bir önergeyi 29 Nisan 1920 tarihinde Meclise verdi önerge Meclis Müdafaa Komisyonunda görüşüldükten sonra, 9 Mayıs 1920 tarihli komisyon raporu, başkan Fevzi Paşa imzasıyla Mecliste okundu. Raporda Kuvayi Milliyenin iaşe işlerinin sorumsuz kişiler yerine Maliye Bakanlığı tarafından yerine getirilmesi ve düzenli bir gelir akışının sağlanmasının ve sevk işlerinin disiplin altına alınmasının uygun olacağı bildirilmekteydi.(49)

Hükümet 16 Mayıs 1920 tarihli ve 7 Sayılı kararname ile Kuvayi Milliye kuvvetlerini Milli Savunma Bakanlığına bağlar. Böylelikle bu kuvvetlerin yiyecek, bakım ve donanım giderlerini Hükümet üstlenir. Savunma bütçesinin hazırlanmasına başlanır. (50) Bu konuda çıkartılan 2. kararname 30 Haziran 1920 tarihli ve 51 sayılı kararnamedir.

---

44 Düstür, 3.Tertip Cilt.1, s. 87
45 Düstür, 3.Tertip Cilt.1, s.120
46 Düstür, 3.Tertip Cilt.1, s.142
47 Düstür, 3.Tertip Cilt.1, s.143
48 Düstür, 3.Tertip Cilt.1, s.143
49 T.B.M.M. Zab. Cer. ; D:1, C:1 Ankara 1959 s.146,237,238
50 Düstür, 3.Tertip Cilt.1, s.10

30 Haziran 1920 tarihli 51 sayılı "Kuvayi milliye efradı tarafından ika olunan suçların merci muhakemesi hakında kararname''(51) ile bütün Kuvayi Milliye efradının ve silahlı birliklerinin mensuplarının asker oldukları ve askeri kanuna bağlı oldukları hükme bağlanmıştır.

Batı cephesinde 24 Ekim 1920 tarihinde Yunanlılarla yapılan savaşta ordunun yenilmesi, Kuvay-i Seyyarenin görevini yerine getirememesi üzerine hükümet düzenli ordunun kurulmasına karar vermiş 8 kasım 1920 tarihli ve 338 sayılı "Hükümeti Merkeziye tarafından müsaadei mahsusa olmadıkça ahaliye iane tarh ve tevzi ve cem'i memnuiyetine dair"kararnameyi çıkarmıştır. (52) Bu kararnamede şu görüşlere yer verilmiştir.

1- Bu kararnamenin ilanından itibaren her ne ad ile olursa olsun, hükümet tarafından özel izin verilmedikçe halka bağış (Ayni ve nakdi teberru) salınması ve toplanması yasaklanmıştır.

2- Bağışlar ancak Hükümete bağlı Malsandıklarına (Maliye Bakanlığına bağlı Defterdarlıklar ve Mal Müdürlükleri) yapılabilir.

3- Oktruva adı altında çeşitli yerlerde alınmakta olan vergiler bundan böyle toplanmayacaktır. İzin almak şartıyla belediyeler özel kanuna dayanarak oktruva vergisi uygulayabilirler.

4- Bunun dışında bağışa zorlanan herkes doğrudan doğruya İçişleri Bakanlığına şikayette bulunacaklardır.

5- Bu kararnameye aykırı hareket eden resmi görevliler ve vatandaşlar Hükümetçe İstiklal Mahkemelerine verilecek ve cezalandırılacaktır.

Bu kararname ile Kuvayi Milliye Kuvvetlerinin bağımsız hareket etmesi tamamen önlenmiş ve düzenli kuvvetlerin içersine alınmışlardır.

4 Aralık 1920 tarihli ve 67 sayılı "Müdafaai Milliye bütçesine 3 milyon lira ilavesine dair kanun"(53) ile Milli Savunma Bakanlığına 3 Milyon Lira, 11 Aralık 1920 tarihli ve 75 sayılı "Nafia bütçesine 16.000 lira zammına dair kanun"(54) ile de Ankara,Kastamonu, İnebolu yolunun tamiri için Bayındırlık Bakanlığına 16 bin lira ödenek verilmiştir.

---

51 Düstür, 3.Tertip Cilt.1, s.30
52 Düstür, 3.Tertip Cilt.1, s.124; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1,C:4,s.45,470-482
53 Düstür, 3.Tertip Cilt.1, s.156; T.B.M.M. .Zab. Cer. D:1,C:6,s.190,191,199,220-222
54 Düstür, 3.Tertip Cilt.1, s.161; T.B.M.M. .Zab. Cer. D:1,C:6,s.302-305,309-329

Yeni telgraf ve telefon hatlarının çekimi ve basılı kağıt temini için Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü'ne 3 Şubat 1921 tarihli ve 89 sayılı "Posta ve Telgraf Müdiriyeti Umumiyesi bütçesine zamaim icrasına dair kanun"(55) ile 45 bin lira ödenek verilmiştir.

d- İlk T.B.M.M. Bütçesi

23 Nisan 1920 günü açılan T.B.M.M. mesaisinin büyük bir bölümünü ülke savunmasına ve mali kanunlara ayrılmıştır. Mali işlemler bir bütçe olmaksızın yürütülmüş elde edilen yetersiz gelirlerle milli mücadele iç ve dış düşmanlara karşı sürdürülmüştür. Doğuda Ermenilere karşı büyük başarılar elde edilmiştir.

Maliye Bakanlığınca bütçe hazırlama çalışmalarına başlanılmasına karşılık elde yeterli veriler yoktur. Savaştan dolayı ihtiyaçlar sürekli artmaktadır. Öte yandan Osmanlı Devletinin 1918 yılı bütçesi çıkarılmış, 1919 yılında Meclis toplanamadığından bütçe kanunu çıkarılmamış, 1918 yılı bütçesinin 1919 yıllında da aynen uygulanması kararı alınmıştı. 1920 yılı Ocak ayında toplanan son Osmanlı Meclisi bütçe çalışmalarına başlayamadan İtilaf Devletleri tarafından dağıtılmıştı. Ülkenin bütçesiz kalması üzerine Maliye Nezareti 6 Mayıs 1920 günü bir genelge yayınlayarak Mayıs ve Haziran aylarında geçmiş yılın ödenekleri kadar harcama yapılabileceğini ilan etmiştir.(56)

TBMM ve Hükümet ülke giderlerini karşılayabilmek için kanun ve kararnameler çıkarır. Mali işleri düzen ve disiplin altına almaya çalışır. Bütçe çalışmaları sürdürülürken ülkede mali anarşi yaratmamak için geçici bütçe kanunları çıkarılır.(57)

TBMM'nin 1920 mali yılının tamamını kapsayan ilk bütçesi 28 Şubat 1921 tarihli ve 103 sayılı "1336 Senesi muvazenei umumiye kanunu"dur. (58)

Hükümet kuruluşundan beş ay sonra hazırlamış olduğu ilk yıllık bütçe kanun tasarısını 30 Eylül 1920 günü BMM'sine sunmuştur. Bütçenin Meclis Bütçe Komisyonundaki görüşmeleri ise Aralık ayı sonlarına kadar devam etmiştir.

Geçici bütçe kanunları ve avans kanunlarıyla yapılan düzenlemeler1920 yılı Bütçe Kanunlarıyla birleştirilmiştir. Böylelikle bu bütçe bir kesin hesap niteliği de taşımaktadır.

55 Düstür, 3.Tertip Cilt.1, s.205; T.B.M.M. .Zab. Cer. D:1,C:8,s.68,69,77-78
56 Duru Cihan, ve Diğerleri., a.g.e., s. 265
57 Geçici bütçeler 11Eylül 1920 tarihli 20sayılı kanun, 30 Ekim 1920 tarihli 45 sayılı kanun 26.12.1920 tarihli 81 sayılı kanun
58 Düstur 3. Ter. C.1, s. 230-320. T.B.M.M. Zab. Cer. D:1, C.7. Ek Sıra No 14, s. 1-93 D:1, C.8, s. 113-122,127,133-147,153,166-171,186-206,208-215,219-230,236-238,245-266,271,288,293,308-311,341-347,353,354,363-384,385-388,402-423,435,443,451,464,467-481,482-491,492-494,502-542,545,553

1920 yılı Bütçesi olağanüstü şartlarda hazırlanmıştır. Görüşmeler sırasında Batı cephesinin durumu merak ve endişe yaratmıştır.

1920 yılı Bütçesinin Mecliste görüşmelerine 3 Ocak 1921 günü başlanmış ve Maliye Bakanı Ahmet Ferit Bey bütçeyle ilgili olarak değerlendirme konuşması yapmıştır.(59)

1920 mali yılı bütçe kanunu 25 maddeden oluşmaktadır.(60)Bu maddeler aşağıda sıralanmıştır.

Madde 1: Devlet bütçesine giren dairelerin 1920 (/1336) mali yılı giderleri için bu kanuna bağlı (A) cetvelinde gösterildiği üzere 63.018.354 Lira ödenek verilmiştir.

Madde 2: 1920 senesi bütçe giderlerine karşılık olan gelirler, bağlı (B) cetvelinde gösterildiği üzere 51.388.626 Lira olarak tahmin edilmiştir..

Madde 3: Bu bütçenin gelir bölümünü oluşturan bütün vergi ve resimler ile çeşitli gelirler ve diğer gelirlerin, gümüş ve altın eşyalardan alınmakta olan damga resminin bugün yürürlükte olan kanunlar mucibince 1920 senesinde de tahsiline devam olunacaktır.

Madde 4: Bazı vergi ve resimler üzerine çeşitli kanunlarla konulan zamların ve savaş vergisinin, özel bir kanunla alınması yasak edilmedikçe, 1920 senesinde de tarh ve tahsiline devam edilecektir.

Madde 5: İl özel idareleri adına vergiler üzerinden 1920 yılında tarh ve tahsil edilebilecek olan ek vergiler, şimdiye dek özel kanunlarla konulanlardan ibarettir.

Madde 6: Şehit çocuklarının eğitim ve öğretimleri için bilim ve sanat kuruluşları oluşturmak üzere tütüne konulan ek resimler, 1920 yılında da tahsil edilerek, genel gelirler arasına alınacaktır.

Madde 7: 1920 yılı bütçe açığını kapatmak için borçlanmaya gidilmesine, Osmanlı Bankasından geçici avanslar alınmasına ve cari hesap açılmasına, hazinenin taşınmaz mallarının satılmasına ve madeni para basılmasına Maliye Bakanı yetkilidir.

Madde 8: Bütçe kanunuyla tahsiline izin verilmeyen bütün vergi ve resimlerin tarh ve tahsili yasak olup bunun dışında her ne adla olursa olsun vergi tarh ve tahsil edenler "Hıyaneti Vataniye Kanunu" mucibinde cezalandırılacaktır.,

---

59 T.B.M.M. Zab.Cer. D:1, C.7, s. 129,130
60 Kabul tarihi 28 Şubat 1337(1921).

Madde 9: Ziraat Bankasından şimdiye kadar alınan miktardan başka, bundan Bankanın izni alınmaksızın devlet adına borç alınması yasak olduğu gibi, sermayesine el konulması da kesinlikle yasaklanmıştır. Buna aykırı davrananlar Hıyaneti Vataniye Kanunu mucibince cezalandırılacaktır..

Madde 10: 1919 yılı sonuna kadar vergi ve resimlerden ve aftan dolayı hazinenin özel ve tüzel kişilerden olan alacakları hiçbir biçimde mahsup edilmeyerek nakden alınır.

Madde 11: Askerlik şubesinin sandıkları kaldırılmıştır. Bu dairelerin bu dairelerin hesaplarını yerel mal sandıklarına devrederek tahakkuk eden giderlerini buralardan (Defterdarlıklar ve Mal Müdürlükleri) alacaklardır.

Madde 12: Usulü Muhasebe-i Umumiye kanununun 32. maddesinin 2. fırkası kaldırılmıştır. Kolordu ve bağımsız tümenlerin saymanları diğer dairelerin saymanları gibi Maliye Bakanlığı tarafından atanır. Bu memurlar Milli Savunma Bakanlığı Muhasebe Müdürlüğüne bağlıdır.

Madde 13: 1918 yılı bütçe kanunun 14. maddesi uyarınca Tekalif-i Harbiye ve taşıma araçlarının bedellerinden %10 nunun ödenmesi bu yıl ertelenmiştir.

Madde 14: Bu yıl başından, bu kanunu yürürlüğe girdiği tarihe kadar askerlerce işgal edilmiş ve yıl sonuna kadar işgal edilecek olan emlakin kira bedelleri ile askeri birliklerce maliyeye ait eşyalardan alınacak olan bütün maddelerin rayiç bedelleri, Milli Savunma Bakanlığı'nın 1920 mali yılı ödeneklerinden ödenir.

Madde 15: 1920 mali yılı için hükümetçe ek ödenek alınacak olan hizmetler, kanuna bağlı (S) cetvelinde gösterilenlerden oluşmaktadır.

Madde 16: Özel bir kanuna dayanmaksızın fasıldan fasıla ödeme aktarılamaz.

Madde 17: Vatan hizmetleri tertibinden bugün aylık alan kişiler, bu kanuna bağlı (V) cetvelinde adları yazılı olanlarla sınırlıdır. Yeniden aylık bağlanması için Büyük Millet Meçlisi tarafından bir kanun çıkarılması mecburidir.

Madde 18: Terkedilmiş malların yönetimi için kurulan komisyonlar kaldırılmıştır..

Madde 19: Bütçe kanununa giren aylık olağanüstü ödenek fasılları, 1920 bütçesinde değişken ödeneklerden sayılmıştır.

Madde 20: Balkan harbinden sonra Osmanlı Devletinden ayrılan yerlere ilişkin dış borçlar paylarının hesaplanmasına, ayılmasına ve milli, mali bağımsızlığın kazanılmasına

kadar, gerek Muharrem kararnamesine tabi tutulan ve gerekse Muharrem kararnamesinin yayınlanmasından sonra yapılan sözleşmelere karşılık gösterilen gelirlerin tahsili ve borç taksitlerinin ödenmesi ile Duyun-i Umumiye İdaresi ve diğer mali kuruluşların görevlendirildiği bütün dış borçların ödemeleri geri bırakılmıştır. Doğrudan doğruya Hükümetçe (Osmanlı Hükümeti) yapılan borçlanmalarla, bütün yabancı kuruluşlardan alınan avanslara ve bütün demiryollarına ilişkin ödemeler ertelenmiştir. Bu borç ödemelerinin ertelenmesine dayanarak, bütçeye ve konuyla ilgili olarak ödenek konulmamıştır.

Madde 21: Duyun-i Umumiye İdaresi, kendisine ait devlet gelirlerinin yönetimini, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin hakim olduğu yerlerdeki örgütüne ve görevlerine zarar vermemek şartı ile ve yaptığı tahsilatı makbuz karşılığı Büyük Millet Meclisinin Maliye Bakanlığı veznelerine yatırmak şartı ile, Maliye Bakanlığına bağlı olarak sürdürülecek ve giderleri bütçeye konulan ödeneklerden karşılanacaktır.

Madde 22: Reji İdaresi, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin hakim olduğu yerlerdeki yönetim ve örgütüne zarar vermemek şartı ile çalışmalarını sürdürür.

Madde 23: 1918 yılı gider bütçesinin kişi aylıkları bölümünde yazılı aylıklar, yiyecek bedelleri ve ödeneklerden yurtluk, ocaklık, muvasat (ölen bir memurun ailesine maaş bağlanma), zeamet, fermanlı aylıklar, vatan hizmetleri karşılığı dul ve yetimlere verilen aylık ve ikramiyeleri, din adamları emeklileri ile dul ve yetimlerin aylık ve ikramiyeleri, asker emeklileriyle dul ve yetim aylıkları dışında kalanlar kaldırılmıştır.

Madde 24. 1909-1918 yılları arası bütçe kanunlarının bu kanun ve özel kanunlarla kaldırılmayan ve değiştirilmeyen hükümleri yürürlüktedir.

Madde 25: İş bu kanun icrasına Bakanlar Kurulu memurdur.

Yukarıdaki maddelerin tamamı göz önüne alındığında bütçenin genel görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Buna göre;1920 yılı bütçesinin giderleri 63.018.354 TL, gelirleri ise 51.388.626 TL sıdır. Gelir gider dengesini sağlamak için Osmanlı Bankasından avans alınması ve hazineye ait taşınmaz malların satılması kararlaştırılmıştır. (7. Madde) Yakınmalara yol açan kanun dışı yardım toplanması yasaklanmıştır. (8. Madde)

Kanunun 11. ve 12. maddeleri ile devlet harcamalarının tek elden yapılması ve gelirlerinde aynı elde toplanmasını sağlamak için askerlik şubesi sandıkları kaldırılmıştır.

Bütçe kanununun 20,21 ve 22. maddeleri ile daha önce hükümetle Duyun-u Umumiye ve Reji İdaresi arasında yapılan ön anlaşmalar kanunlaştırılmış, dış borçlarla ilgili olarak alacaklılara savaştan sonra borçların ödeneceğine dair teminat verilmiştir.

1920 yılı bütçesinin gider bölümü kanuna eklenerek (A) cetvelinde dairelere göre düzenlenmiş olup aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

(A) CETVELİ

	LİRA
Zatı Hazreti Padişahı ve Hanedanı Saltanat	551 012
Divanı Muhasebat (Sayıştay)	26 696
Maliye vekaleti	6 413 629
Müdafaai Milliye vekaleti	27 576 039
İmalatı harbiye	752 969
Bahriye	289 548
Nafıa vekaleti (Bayındırlık Bakanlığı)	620 396
Maarif //	577 061
Hariciye //	303 748
Adliye //	2 759 274
Posta ve telgraf	1 427 898
Şer'iye vekaleti	522 062
Sıhhiye //	613 141
Dahiliye //	2 731 023
İktisat //	1 264 921
Rüsumat (Gümrük İdaresi)	356 160
Düyunu Umumiye	7 680 696
Emniyeti Umumiye	1 354 688
Şurayı Devlet (Danıştay9	....
Defteri Hakani (Tapu ve Kadastro)	403 311
Jandarma	4 858 976
Riyaset (B.M.M. Bşk.)	18 375
Meclis bütçesi (B.M.M.)	953 996
Matbuat ve istihbarat	88 000
Aşair ve muhacirin (Kabileler ve Göçmenler)	874 735
	63 018 354

Düstur, 3. Tertip, Cilt 1, s. 234, T.B.M.M. Zab. Cer. C.7, Ek. S. 7.

Daire bütçelerinin toplam bütçe gideri içindeki oranları aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Daire	**Lira**	**Pay %**
Milli Savunma Bkn.	27.576.039	43.7
Duyunu Umumiye	7.680.696	12.1
Maliye Bakanlığı	6.413.629	10.1
Jandarma Gn. Kom.	4.858.976	7.7
Adalet Bakanlığı	2.759.274	4.3
İçişleri Bakanlığı	2.731.023	4.3

Posta – Telgraf Md.	1.427.698	2.2
Emniyet Gn. Müd.	1.354.688	2.1
Ekonomi Bakanlığı	1.264.921	2.0
B.M.M.	953.996	1.9
Kabile ve Göçmenler	874.735	1.9
Savaş Gereçleri Yapımı	752.969	1.1
Toplam		92.6

Savunma harcamalarının toplam giderlere oranı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Daire	**Lira**	**Pay %**
Milli Savunma Bakanlığı	27.576.039	43.7
Jandarma Gn. Kom.	4.858.976	7.7
Savaş Gereçleri Yapımı	752.896	1.1
Deniz Kuvvetleri	289.548	0.5
TOPLAM		53

Bütçenin %53 ünü teşkil eden savunma harcamaları ile ilgili tablolar aşağıda gösterilmiştir.

Müdafaai Milliye Vekaleti Bütçesi

Fasıl	**Madde**	**Nevi Muhassasat**	**1336 Senesi Muhassasatı Lira**
316	1	Birinci kısım – idarei merkeziye Vekil ve Erkanı harbiyei umumiye Riyaseti	1 200
	2	Müsteşar ve muavini	480
	3	Erkanı harbiyei umumiye Riyaseti dairesi	5 874
	4	Memurini askeriye }	30.000
	5	Mensubini askeriye }	
		Üçyüz on altıncı faslın yekünu	**37 554**
		Birinci kısmın yekünu	**37554**
		İkinci kısım	
		Kolordu ve fırkalarla heyeti teftişiye ve müessesat maaşatı	
317		Heyeti teftişiye kolordular ve fırka maaşatı	
	1	Heyeti teftişiye	1 451
	2	Kumandan ve erkanıharbiye ve idare heyetlerine inşaat komisyonları	56 172
	3	Piyade ve mitralyöz	358 399
	4	Süvari ve aşiret	32 712
	5	Toplu sahra, cebel, kale	59 366
	6	İstihkam	14 774
	7	Sanayi	11 424
	8	Nakliye	28 455
	9	Telgraf	19 764
	10	Şimendifer	3 363
	11	Tayyare bölüğü	3 155
		Üçyüz on yedinci faslın yekünu	**589 365**

318		Müessesat maaşatı	
	1	Mektebi harbiye (Talimgah)	10 906
	2	Erkanıharbiye mektebi	
	3	Topçu mektebi	
	4	Mekatibi idadiye	11 914
	5	Leyli mekatibi rüştiye	22 221
	6	Mektebi tıbbiye ve baytar mektebi	-
	7	Piyade endaht ve küçük zabit iptidai mektepleri	-
	8	Sahra, kale topçu endaht ve küçük zabit mektepleri	-
	9	Süvari küçük zabit ve binicilik tatbikat mektebi	-
	10	Talimgahlar	-
	11	Tayyare mektebi	-
	12	Nakliye mektebi	-
	13	Levazım mektebi	-
	14	Tatbikatı baytariye ve nalbant mektebile hayvan hastanesi	-
	15	Hastaneler	92 682
	16	Askeri müzesi	-
	17	Mekatibi askeriye şakirdan maaşatı	-
	18	Yeni tesis olunan müessesat maşarifi tesisiyesi	10 000
		Üç yüz on sekizinci faslın yekünu	**147 723**
319		Memaliki ecnebiyede bulunan zabitan ile hizmeti devlette bulunan ecnebi zabitanın maazam muhassasatları	10 635
320		Yaveranı padişahı, hademe ve musika	
321		Ahzı Asker heyetleri	136 820
		İkinci kısım yekünu	**884 583**
		Üçüncü kısım – Masarifi sabite	
		Muayyenat	
	1	Tayinat	7 477 334
	2	Ot – Saman, Arpa	3 138 604
	3	Mahrukat ve tenvirat	1 347 685
		Üçyüz yirmi ikinci faslın yekünu	**11 963 623**
323		Eczayı tıbbiye	168 000
324		Melbusat ve teçhizat	5 897 500
		Üçüncü kısımın yekünu	**18 029 123**
		Dördüncü kısım – Masarifi mütehavvile	
325		Tamirat ve inşaat	100 000
326		Nakliya, harcırah ve saire	
	1	Nakliyat	2 100 000
	2	Harcırah	258 453
	3	Müteferrika	120 000
	4	Kırtasiye	124 814
		Üçyüz yirmi altıncı faslın yekünu	**2 703 267**
327		Ceridei askeriye matbaasının masrafı	
328		Maçka silahhanesi amelesinin yevmiyesi	
329		Masarifi mesture	200 000
A			
329		Tahsisatı fevkalade	2 208 000

		Dördüncü kısmın yekünu	**5 111 267**
		Yekünu umumi	**24 032 527**
B			
329	1	Cephe ve seferi zammı	3 000.000
	2	Seyyar jandarma, birinci ve ikinci Kuvayı seyyare	490 512
	3	B teşkilatı	50 000
	4	Telsiz telgraf ecnebi memurların Muhassasat ve sairesi	3 000
		Üçyüz yirmi dokuzuncu B Faslının yekünu	**3 543 512**
		Cümlei yekün	**27 576 039**

KAYNAK: Düstur 3. Ter. C.1. s. 256-259

İmalatı Harbiye bütçesi

Fasıl	**Madde**	**Nevi Muhassasat**	**1336 Senesi Hahassasatı Lira**
		Birinci kısım – İdarei merkeziye	
330		Memurini askeriye maaşatı	5 563
		Üçyüz otuz birinci faslın yekünu	**5 563**
332		İdarei merkeziye levazımı	-
	1	Mefruşat	-
	2	Tenvirat	-
	3	Teshin masarifi	-
	4	Kırtasiye	240
		Üçyüz otuz ikinci faslın yekünu	**240**
		Birinci kısmın yekünu	**5 803**
333		Barut memurları maaşatı	313
		Üçyüz otuz üçüncü faslın yekünu	**313**
334		Ameli ve nazari usta mekteplerine muhafaza bölükleri maaşatı	-
		Üçyüz otuz dördüncü faslın yekünu	-
335		Zeytin burnu hastanesi	-
		Üçyüz otuz beşinci faslın yekünu	-
336		Fabrika maaşatı	
	1	Memurin ve mensubini askeriye maaşatı	41 563
	2	Ecnebi ustaları	-
	3	Merkez heyeti sıhhiyesi	-
		Üçyüz otuz altıncı faslın yekünu	**41 593**
		İkinci Kısmın Yekünu	**41 906**
		Üçüncü kısım-Masarifi Daime	
337		Masarifi daime	
	1	Muayyenat, yem, mahrukat	
	2	Melbusat	
	3	Teçhizat, tezyin ve koşum ve yağ masarifi	200 000
		Üçyüz otuz yedinci faslın yekünu	**200 000**
338		Masarifi mütenevvia	

	1	Orduyu hümayun için imal olunacak mühimmatı harbiye ve saire masrafı ve saire masrafı ve tayyare tamiri	290 000
	2	Tadil ve tecdit edilecek alat, edevat ve destigah masrafı	-
	3	İnşaat ve tamirat	-
	4	Evrakı matbua	-
	5	Harcırah	-
	6	Şehrayin masrafı	-
	7	Eczacı tıbbiye ve saire masrafı	-
	8	Esliha ve edevatı saire masrafı	200 000
	9	Tecrübe ve muayene masrafı	-
	10	Avrupa'ya gönderilecek talebe masrafı	-
		Üçyüz otuz sekizinci faslı yekünu	**490 000**
340		Gümrüklerce musadere olunacak esliha ve saire ihbariyesi	-
		Üçyüz kırkıncı faslın yekünu	**-**
341		Masarifi müteferrika	260
		Üçyüz kırk birinci faslın yekünu	**260**
342		Memurin ve müstahdemin tahsisatı fevkaladesi	15 000
		Üçyüz kırk ikinci faslın yekünu	**15 000**
		Üçüncü kısmın yekünu	**705 260**
		Yekünu umumi	**752 969**

KAYNAK: Düstur 3.Ter. C.1, s. 260-261

Bahriye bütçesi

Fasıl	**Madde**	**Nevi muhassasat**	**1336 senesi muhassasatı Lira**
306		Birinci kısım – Muhassasat	
	1	Nazır ve Müsteşar	-
	2	Devair rüesasına mahsus makam maaşı	-
	3	Zabitan ve memurini askeriye ve efrat maaşı	24 000
	4	Memuri mülkiye maaşı	150
	5	Memurini ecnebiye maaşı	-
	6	Ateşe naval	-
	7	Memuriyet veya tahsil için Avrupa'ya gönderilecek zabitan muhassasatı fevkaladeleri	2 520
	8	Müstahdemini müteferrika	-
	9	Kumudurlar ve merkez liman rüesası	-
		Üçyüz altıncı faslın yekünu	**26 670**
307		Muayyenat	
	1	Tayinat esmanı	54 000
	2	Taamiye ve ziyafet	3 200
		Üçyüz yedinci faslın yekünu	**57 200**
308		Melbusat	-
		Birinci Kısmın Yekünu	**83 870**

		İkinci Kısım – Masrifat	
A			
309		Tenvir ve teshin	4 652
		Üçyüz dokuzuncu faslın yekünu	**18 709**
310		Masariifi daime	
	1	Sefain ve mevaki levazımı maktuası	
	2	Esliha ve teferruatı levazımı tamiriye ve imaliyesi	10 000
	3	Levazım ambarları	-
	4	Ebniye tamiratı	1 000
	5	Eczayı tıbbiye ve alatı cerrahiye	-
	6	Talim cephanesi	-
	7	Devri çarh	24 460
310		Mükerrer Nakliyat sefeini maaşat ve masarifi	33 766
		Üçyüz onuncu faslın yekünu	**69 226**
311		Masarifi mütenevvia	
	1	Top alat ve edevatı	
	2	Harp cephanesile nişancı yetiştirilmeğe mahsus cephane	
	3	Kütüp ve resail ve harita ve edevatı fenniyesi	
	4	Şamandıralar tamir ve telvin masarifi	
	5	Tayyare ve tayyare tamir masarifi	
	6	Masarifi gayri melhuza	
	7	Buharii şerif hocaları ve tekaya	200
	8	Masarifi mesture	
	9	Kırtasiye	1 152
	10	Harcırah	
	11	İcarat	1 391
		Üçyüz on birinci faslın yekünu	**2 743**
3123	A	(İmalat ve mübayaat) İmalat ve inşaat ve mübayaatı cedide	
	1	Römorkör, mauna ve duba bedelatı	
	2	Torpito alat ve edevatı	
	3	Telsiz telgraf ve telefon tamirat ve teçhizatı	
	4	Tadilen ve tecdiden yapılacak makine ve talim hedefi	
	5	Müceddeden yapılacak şamandıra ve alamati farikası	
	6	Ebniye inşaatı	
		Üçyüz on ikinci faslın yekünu	
		İkinci Kısmın Yekünu	**90 678**
		Üçüncü Kısım – Masarifat	
314		Matbaai bahriye maaşatı	
315		Matbaai bahriye masarifi	
A			
315		Tahsisatı fevkalade	75 000
B			
315		Mükafat	
315		Seferberlik ve cephe zammı	40 000

		Dördüncü Kısmın Yekünu	**115 000**
		Yekünu Umumi	**289 548**

KAYNAK: Düstur 3.Ter. C.1, s. 262-264

Umum Jandarma Komutanlığı Bütçesi

Fasıl	**Madde**	**Nevi Muhassasat**	**1336 senesi Muhassasatı Lira**
		Umum Jandarma Komutanlığı	
		Birinci Kısım – İdarei Merkeziye	
194		Maaşat	
	1	Umum Jandarma Kumandanı	800
	2	Ümera ve zabitan ve efrat ve hademe	9935
		Yüz doksan dördüncü faslın yekünu	**10 735**
195		Masarifat	
	1	Tenvir ve Teshin	500
	2	Kırtasiye ve evrakı matbua	300
	3	Meremmet	200
	4	Mefruşat ve telefon	300
	5	Harcırah	2 000
	6	Hademe melbusatı	
		Yüz doksan beşinci faslın yekünu	**3 300**
		Birinci kısmın yekünu	**14 035**
		İkinci kısım – Kıtaat ve müessesat	
196		Jandarma kıtaatı maaşı	
	1	Ümera ve zabitan	162 804
	2	Piyade efrat maaş)	
	3	Süvari efrat maaşı)	2 981 000
	4	Hecin süvari taburu	
		Yüz doksan altıncı faslın yekünu	**3 162 804**
197		Mıntıka müfettişlikleri müfettiş maaşı	8790
	1	Depolar	2 138
	2	Jandarma zabit mektebi	
	3	Jandarma efradı cedide ve alay ve karakol kumandanlıkları mekatibi	40 384
		Yüz doksan sekizinci faslın yekünu	**42 524**
199		Kıtaat ve müessesat masarifi	
	1	İcarat	10 000
	2	Tenvir ve teshin	30 000
	3	Kırtasiye ve evrakı matbua	6 000
	4	İnşaat ve tamirat	1 000
	5	Mefruşat ve telefon	3 000
	6	Tabip ücreti, mualecat ve hastegah iaşesi	5 000
	7	Harcırah	54 000
	8	Masarifi nakliye	2 000
	9	Mükafatı naktiye	2 400

	10	Hayvan bedeli tazminatı	1 500
	11	Binek ve mekkari hayvanatının yem bedeli	82 400
	12	Mubayaa olunacak hayvanatın yem bedeli	1 000
	13	Mekteplerin iaşe masarifi	
		Yüz doksan dokuzuncu faslın yekünu	**939 900**
200		Teçhizat ve levazımat	
	1	Mubayaa olunacak cephane	
	2	Teçhizat ve edevat ve endaht levazımı	5 000
		İki yüzüncü faslın yekünu	**5 000**
201		Masarifi müteferrika	8 000
202		Tahsisatı fevkaladei şehriye	460 423
A			
202		Efrat melbusatı	200 000
B			
202		Süvari hayvanatı nal ve mıh esmanı	20 000
C 202		Cephe seferi zammı **Yekünu Umumi**	16 500 **4 858 976**

KAYNAK: Düstur 3. Ter. C.1, s. 315-316

Gelir Bütçesi

Geçici bütçe ve avans kanunlarıyla yapılan gelir toplama ve harcama yetkisi 28 2 1921 tarihli ve 103 sayılı genel bütçe kanunuyla birleştirilmiştir.

1920 yılı bütçe kanununun gelirleri gösteren B cetveli de, gider cetveli gibi Osmanlı Devletinin bütçe anlayışına uygun olarak hazırlanmıştır. Bütçe aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

1336 senesi varidatı muhammenesi mübeyyindir

Bila vasıta alınan vergiler

Fasıl	**Nevi varidat**	**Lira**
1	Müsakkafat ve arazi vergileri	2 540 689
2	Temettüat vergisi	2 083 756
3	Harp vergisi	200 000
4	Bedeli nakdi	
5	Muafiyeti askeriye vergisi	
6	Ağnam, Deve, Camus ve canavar	5 783 586
7	Aşar	13 641 079
8	Hissei iane	1 860 146
9	Hususi ormanlar hasılatı	30 000
10	Maadin	375 000
11	Vergi tezakiri	75 000
	Birinci kısımın yekünu	**26 589 256**
İkinci kısım – Damga, Harçlar, Kaydiyeler, Cezayi Naktiler		
12	Damga resmi	272 137

13	Hazine pulları	175 000
14	Harçlar	237 000
15	İhtira beratı	
16	Kaydiyeler	241 265
17	Cezayı naktiler	43 437
	İkinci kısımın yekünu	**968 894**
Üçüncü kısım – Bilvasıta alınan vergiler		
18	İspirto resmi ve bey'iyesi	
19	Tömbeki bey'iyesi	48
20	Gümrük rüsumu	10 361 221
21	İhracat resmi fevkaladesi	
22	Rüsumu bahriye	4 000
23	Rüsumu sıhhiye	5 000
24	Saydi berri ve bahri	68 626
	Üçüncü kısmın yekünu	**10 438 895**
Dördüncü kısım – İnhisarlar		
25	Tuz	3 500 000
26	Tütün	808 095
27	İmalatı harbiye satışı	
28	Meskükat	
29	Tedavülde nakit pulları	
30	Posta ve telgraf ve telefon	475 149
	Dördüncü kısımın yekünu	**4 783 244**
Beşinci kısım – Müessesat		
31	Mekatip ve müessesatı sınaiye ve ziraiye hasılatı	45 000
32	Müessesatı sıhhiye hasılatı	
33	Sıhhiye müdüriyeti hasılatı	100
34	Hükümet kinini	50 000
35	Matbaai bahriye hasılatı	
36	Fırat ve Dicle vapurları	
37	Maadin	15 386
38	Demiryollarından hazine hissesi	
	Beşinci kısmın yekünu	**110 486**
Altıncı kısım – Emlak ve eşyayı emiriye hasılatı		
39	Emlaki emiriye hasılatı	666 000
40	Miri ormanları hasılatı	908 200
41	Furuht olunan eşya bedeli	400 000
42	Konya ovası ameliyatı iskaiye varidatı	12 000
43	Mükerrer Ankara-Sivas hattı varidatı	29 450
	Altıncı kısmın Yekünu	**2 015 650**
Yedinci kısım – maktu vergiler		
44	Mısır ve Zeyla, vergisi	-
45	Kıbrıs vergisi	-
	Yedinci kısmın yekünu	-
Sekizinci kısım – Hasılatı mütenevvia		
46	Hazine muamelatından hasıl olan	506 443
47	Kumpanyalardan teftiş mukabili alınan	
48	Hasılatı müteferrika	400 000

49	Tekaüt tevkifatı	702 000
50	Hidematı muayyene mukabili ianat ve teberrüat	
51	İdarei hususiye	150 000
	Sekizinci kısımın yekünu	**1 758 443**
Dokuzuncu kısım – istirdadat		
52	Demiryollarından istirdadat	
53	Tavizata mukabil istirdadat	35 000
54	Müşterek muhafaza masrafına mukabil rejiden	
55	Zabıtai Şehremanetinden mukabil Şehremanetinden	
	Dokuzuncu kısım yekünu	**35 000**
Onuncu kısım – İstihlak resmi		
56	Sigara kağıdı istihlak resmi	100 000
57-A	Oyun kağıdı istihlak resmi	5 000
57-B	Bilardo, dama vesaire resmi	5 000
58	Kibrit ve kav	30 000
58-A	Şeker	-
58-B	Kahve	-
58-S	Çayt	-
58-H	Petrol	-
	Onuncu kısımın yekünu	**140 000**
	Gelirler Genel Toplamı	**46 839 868**

KAYNAK: Düstur 3. Ter. C.1. s. 235-238

Gelirlerin genel toplam içindeki payları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Gelir Çeşitleri	**Lira**	**Pay**
Aşar	13.641.079	29
Gümrük	10.361.221	22
Ağnam	5.783.586	12
Tuz Tekeli	3.500.000	8
Bina ve Arazi	2.540.689	5
Gelir Vergisi	2.083.756	4

Bütün gelirler içinde dolaysız vergiler %56 dolaylı vergiler ise %22 paya sahiptir. Aşar en büyük vergi dilimini oluşturmakta bu vergiyi gümrük vergisi takip etmektedir. (61)Vergide ağırlık tarıma dayalı vergilerden oluşmaktadır.

2. 12 Nisan 1921-11 Ekim 1922 Döneminde Yapılan Mali ve Ekonomik Çalışmalar:

B.M.M.'nin açılmasından sonra ülke genelinde meydana gelen iç isyanlar, Ermeni ve Yunan taarruzları mali ve ekonomik ihtiyaçları artmış, Ankara Hükümeti milli mücadeleyi yürütebilmek için ülke imkanlarını sonuna kadar kullanmaya çalışmıştır. 1921 yılında Yunanlılarla yapılan mücadeleler sonucunda taarruz gücü büyük ölçüde kırılmıştır.

61)Yaşa, Memduh; ,a.g.e. s. 235-238

a) Sakarya Savaşının Finansmanı İçin Çıkarılan Gelir Artırıcı Kanun ve Kararnameler:

Anadolu-Bağdat demiryollarını işleten Hükümet bütün hatların ücret tarifelerine 9 Nisan 1921 tarihli ve 110 sayılı " Anadolu Bağdat demiryolları nakliyat tarifesinin altı misline iblağına dair kanun" ile ulaşım ücretlerine 6 kat zam yapmıştır. (62)

Ankara Hükümeti aldığı kararlardan biriyle (10 Mayıs 1920), her türlü ihracatın serbest olduğunu ilan etmiştir. Cari mevzuatlara göre ihraç edilen ürünler, kıymetlerinin %1'i oranında ihracat resmine tabi tutulmakta idi. 20 Eylül 1920 tarihli ve 23 sayılı " İhracat rüsumu kanunu"(63) ile alınan resmin oranı değiştirilmiş, yeniden tanzim edilen bir tarifede gösterilen oranların tatbiki kararlaştırmıştır. Tarifede yer almayan ihraç ürünleri de %3 resme tabi tutulmuştur. Bu kanunun uygulanması sırasında ihracat gelirlerinde ve ihracat vergisinde azalma ortaya çıkmıştır.

Bu durumu dikkate alan Hükümet 17 Nisan 1921 tarihli ve 793 sayılı "Anadoludan memaliki ecnebiyeye veya işgal atında bulunan mahallere ihrac olunacak mevattan 20 Eylül 1336 tarihli kanuna merbut tarife mucibince alınmakta olan rüsmun yüzde elli derecesinde tenkisi hakkında kararname"(64) ile dışarıya satılan mallardan alınan ihracat vergisinde %50 oranında bir indirim yapmış, 3 Ağustos 1921 tarihli ve 143 sayılı "İhracat resminin ılgasına dair kanun" ile de ihracat resmini yürürlükten kaldırmıştır. (65)

30 Mayıs 1921 tarihli ve 127 sayılı "Posta ve telgraf ücretlerinin tezyidi hakkında Kanun"ile posta ve telgraf ücretlerine zam yapılmıştır. (66) Buna göre:

Ülke içinde	gr	ücret
mektup	15	5 kuruş
açık kart		3 kuruş
matbuat evrakı	50	2 kuruş
taahhütlü		5 kuruş
telgraf en az		15 kuruş olmak üzere kelimesi 3 kuruş

62)Düstur 3. Ter. C.1, s. 27; T.B:M.M: Zab.Cer. D:1. C.9. s. 132,432,434, 441-442
63)Düstur 3. Ter. C.1. s. 67
64)Düstur 3. Ter. C.2. s. 28
65) Düstur 3. Ter. C.2. s. 132. T.B.M.M: Zab. Cer. D:1. C.11.s. 370-372,388,404,415
66) Düstur 3. Ter. C.2.s. 71. T.B.M.M.Zab. Cer D:1, C.10.s. 340-352,353,357,374,376,378-379

26 Haziran 1921 tarihli ve 957 sayılı "İnhisarı duhan kanunu muvakkatinin bazı maddelerini muadil nizamname''(67) ile Reji İdaresi depolarına konulan tütünlerin depolama ücretleri artırılmıştır.

12 Haziran 1921 günü Yunanistan Kralı Konstantin, refakatinde Başbakan ve Harbiye Nazırı olduğu halde İzmir'e çıkar. 27 Haziran tarihinde Yunan Kralı başkanlığında toplanan savaş meclisinden sonra Yunan kuvvetleri 8 Temmuz'da Batı Cephesinden Türk mevzilerine saldırıyı başlatır.10-19 Temmuz 1921 tarihleri arasında yapılan savaşlar sonucu Kütahya, Afyon ve Eskişehir, Yunanlıların eline geçer. Türk ordusu Sakarya'nın doğusuna çekilir. Durumu görüşen B.M.M. kabul ettiği 5 Ağustos 1921 tarihli ve 144 sayılı kanunla Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık yetkisi vermiştir. (68)

Başkumandanlık kanununa göre:

Madde 1-" Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vazıülyed yegane kuvvet-i aliye olan ve azasından her birinin Kanuni Esasi ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile hukuk ve musiniyeti teşriiyesi tabiatı ile mahfuz ve şahsiyeti maneviyesi Başkumandanlığı haiz bulunan T.B.M.M. kuyudu atiye ile Başkumandanlık vazifei fiiliyesine kendi reisi Mustafa Kemal Paşa'yı memur eylemiştir.

Madde 2- Baş Kumandan ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami suretle tezyid ve sevk ve idaresini bir kat daha ordunun tarsin hususunda T.B.M.M.'nin buna müteallik salahiyetini meclis namına fiilen istimale mezundur.

Madde 3- Müşarünileyhe baladaki mevad ile mevdu sıfat ve salahiyet üç ay müddetle mukayettir. Meclis lüzum gördüğü taktirde bu müddetin inkizasından evvel dahi bu sıfat ve salahiyeti ret edebilir.

Madde 4- İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iyül icradır.

Madde 5- İş bu kanunun icrasına T.B.M.M. memurdur.

Başkumandanlık kanunu oy birliği ile kabul edilmiştir. kanunu kabulünden sonra B.M.M. kürsüsüne gelen Mustafa Kemal Paşa bir teşekkür konuşması yapmıştır. (69)Aynı gün (5 Ağustos), Orduya ve Millete yönelik'' Yunanlıların harimi ismetimizde boğulacağına dair'' bir beyanname yayınlamıştır. (70) Beyannamede; "Yunan Ordusunun anayurdumuzun

---

67)Düstur 3. Ter. C.2. s. 82.
68)Düstur 3. Ter. C.2 s. 133. T.B.M.M. Zab. Cer. D:1. C12, s. 18-22,

69)T.B.M.M. Zab. Cer. D:1, C.12,s. 19
70) Arsan, Nimet; a.g.e. s. 392-393

harici ismetinde boğulacağı, memleketin maddi ve manevi bütün kuvvetlerinin harekete geçirilmesi gerektiğinden" bahsedilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde Tekalif-i Milliye Emirlerini yayınlamıştır:

b- Tekalifi Milliye emirleri

1.Numaralı Tekalifi Milliye emri (71) (7. VIII. 1921)

Madde:1-5.6.37 tarih 908 numaralı Heyeti Vekile kararının ikinci maddesinde bazı mübayaat için en büyük mülkiye memurunun riyaseti altında Maliye ve Askeriye memurlarıyla Meclis İdare ve Belediye Ticaret Odası mevcut olan yerlerde ikişer azadan mürekkep bir Komisyon teşkili emir buyurulu yordu. Bu komisyonlar derhal her kaza merkezinde teşekkül edecek ilaveten kazalar Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziye ve İdaresince iki aza da mezkür komisyonuna aza sıfatıyla dahil alacaklardır. Komisyonlar 11.8.37 tarihinden itibaren daima hali inikadda bulunacak ve Komisyon azaları hiçbir ücret almayacaklardır. Her komisyon iki ay müddetle hizmeti askeriyeden tecil edilmek üzere ikişer katip, dörder memur ayrıca istihdam edeceklerdir.

Madde:2- Tekalifi Milliye Komisyonları bu emrin alınmasını müteakip tebliğ edilecek olan Tekalifi Milliye evamiri esasiye sini salahiyeti kamile ile tatbik ile mükellef olacaklar bu suretle seferber ordu ihtiyacını temin edeceklerdir.

Madde:3- Mezkür Tekalifi Milliye komisyonlarından İzmit ve Bolu Sancakları dahilinde bulunanların hasılai mesaisi Kocaeli Mıntıkası Kumandanlığına ve Zonguldak Livası, Ankara Vilayeti, Müstakil Aksaray Sancağı, Konya Vilayeti, Silifke Sancağıyla bu sayılan mıntıkanın garbında kalan aksamı arzideki Komisyonlar hasılai mesaisi Garp Cephesine ve Elcezire ve Şark Ordusu Mıntıkalarındaki Komisyonlar hasılai mesaisi mezkür ordulara ismi geçmeyen menalıktan başka olarak merkezi Anadolu'da kala bilumum Komisyonlar hasılatı Müdafaai Milliye ye aittir. Merkez Ordusu Adana ve Ayıntap cepheleri ihtiyacatı Müdafai Milliye ye muhtas yerlerden tefrik olunacaktır.

Madde:4- Bila istisna memleket dahilindeki her Komisyon bu vazifenin ifasına devam edecek ve 10 Eylül sene 337 tarihine kadar 15,20,25,30 Ağustos 337 ve 5 Eylül, 10 Eylül 337 tarihleri arasında Müdafaai Milliye Levazımatı Umumiye Dairesine ambar mevcutları

---

71)Arsan,Nimet a.g.e. s. 394-395; Türk İstiklal Harbi. İdari Faaliyetler,C.7,Ankara 1975 s. 357-359; ATASE, ;İSH 19, K.1539 B: 52,2; Hakimiyeti Milliye, 10 Ağustos 1337/1921 No: 260; Açıksöz 10 Ağustos 1337/ 1921, No: 256

hakkında telgrafla rapor verilecektir. Aynı zamanda cephelere mıntıkalarında bulunan Komisyonlardan Garp cephesi Komisyonlarından Aksaray, Konya, Karahisar Livalariyle bunun cenubunda bulunan mıntıka komisyonları yakınlığına göre Konya Menzil Müfettişliğine ve Elcezire ve Şark Ordusu mıntıkalarındaki Komisyonlar mezkür cephe Levazım Riyasetine raporlarının birer suretlerini vereceklerdir.

Madde:5- Komisyonlar aza ve memurlardan en ufak tekasül ve suiistimali görülenler hıyaneti vataniye cürmüyle tecziye edileceklerdir.

Madde:6- 1 numaralı olan bu emir tekmil Kazalara Anadolu ve Rumeli Mudafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine tebliğ edilmek üzere Vilayet ve Müstakil Livalara ve İstiklal Mahkemelerine tekmil Ahzıasker şubelerine tebliğ edilmek üzere her ahzıasker kalem Riyasetine ve cepheler kumandanlıklarına ve bilumum Vekaletlere ve Ankara ve Konya Menzil Müfettişliklerine tebliğe edilmiştir. Emrin vusulü tarih ve saatini ve anlaşıldığını, alan makamat telgrafla haber vereceklerdir.

Madde:7- Bu emir ve bunu müteakip verilecek tekalifi Milliye evamiri esasiyesi her tarafta en büyük Mülkiye memuru tarafından vesaiti muhtelife ile neşir ve ilan edilecektir.

Bir numaralı emirle her ilçede birer "Tekalifi Milliye Komisyonu" kurulmakta ve bu komisyonların çalışma usulleri ile toplanan malzemelerin çeşitli ordu birimlerine nasıl gönderileceği düzenlenmektedir.

2 Numaralı Tekalifi Milliye Emri (72) (7 Ağustos 1921)

Madde:1- Ordu ilbas ve teçhizinin tevsien tedariki için berveçhiatı tedabir ittihaz edilecektir:

Bu tedabirin tatbikine bir numaralı evamirle muharrer olan tekalifi Milliye komisyonları memurdur.

a)- Her kazada mevcut hane edebince kaza birer takım çamaşır ve birer çift çarık ve çorabı nihayet 10 Eylül 37 tarihine kadar tamamen ihzar ve komisyonlar ambarlarına iddihara mecburdur. Şu suretle mesela onbin haneyi ihtiva eden bir kaza behemehal onbin takım çamaşır ve onbin çarık ve çorap verecektir.

---

72).Arsan, Nimet a.g.e. s.395-396
T.İ.H., C VII, İdari Faaliyetler, s. 359-360
Açıksöz 10 Ağustos 1337/1921, No, 256
Hakimiyet-i Milliye, 11 Ağustos 1337/1921 No:261
ATASE İSH 19, K: 1539, B: 52-3

b)- Pek fakir hanenin bu teberrudan istisnası ve bu fakirin hissesinin diğer bir zengine tahmili, derc ve teberruata memur olan Komisyonunun vazifesidir.

c)- Toplanan çorap ve çamaşır ve çarıklar mahalli Komisyonuna halk tarafından teslim edilecek ve verilen şeyler komisyonun bir memurunun mesuliyeti altında tahtı muhafazaya alınacak ve bir müteberria komisyon tarafından teberruatı miktarını ve tarihi teslimini mübeyyin bir makbuz verilecektir.

Madde:2- Bu emri alan her Komisyon Reisi memur olduğu kazanın hanesi mevcudunu emri aldığı tarihten 10 Eylül 37 tarihine kadar verilen vazifeyi ikmal edeceğini telgrafla Levazımatı Umumiyeye bildirecektir.

Madde:3- Hitamı teberruatta Tekalifi Milliye Komisyonu ziri mazbatalı üç kıta defter yaparak, bir nüshasını Levazımatı Umumiyeye gönderecek, diğer nüshasından birisi Komisyon Reisinde ve diğeri mahalli Mal Memurunun nezdinde Müfettişler tarafından talep olununca irae edilmek üzere mevcut bulunacaktır.

Madde:4- Bu emrin tarzı icrasında en ufak suiistimali görülenler hıyaneti vataniye cürmüyle itham edilecektir..

Madde:5- Bu emir bilumum Kazalara hemen tebliğ edilmek üzere Vilayet ve Livalara ve İstiklal mahkemelerine berayı malumat Vekaletlere ve Cephe Kumandanlıklarına verilmiştir.

İki numaralı emirle, şehirler, kasabalar ve köylerdeki her ev birer kat çamaşır, birer çift çorap, ve birer çift çarık hazırlayıp belirli zaman içinde komisyona teslim edecekti. İstenen ordu giyeceklerinin mahalli hususiyetlere göre olmasına dikkat edilecektir.

3 Numaralı Tekalifi Milliye Emri (73)

Madde:1- Ordu İlbas ve techizinin tevsii için berveçhiatı tedabir ittihaz edilecektir: bu tedabirin tatbikinden 1 numaralı emirle vazife ve sureti teşekkülleri bildirilen Tekalifi Milliye Komisyonları mesuldür.

---

73)Arsan, Nimet a.g.e s. 398 T.İ.H., c. VIII. İdari Faaliyetler, s.360-361
Açıksöz 10 Ağustos 1337/1921 NO: 256
Hakimiyet-i Milliye 11 Ağustos 1337/1921, NO: 261
ATASE İSH 19, K:1539, B.52-4

a)- Tüccar ve ahali yedinde mevcut bilumum rengi ne olursa olsun çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış yün, yıkanmamış yün, tiftik, fantezi kumaşlar hariç olmak üzere erkek elbisesi imaline salih her nevi yazlık ve kışlık kumaşlar kalın bezler, kösele ve iğne, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyandan mamül yemeni, çarık, botin, çarık imaline mahsus deri, demir, kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç iplikleri, nallık demir veya mamül nal, mıh, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gübre ve sicim ve urgan stoklarından yüzde kırk miktarına tekalifi Milliye Komisyonlarınca derhal vaziyed edilecek ve takdiri fiyat edilerek alınan miktarı mübeyyin olmak üzere komisyonun imza ve mühürlerini havi kuruşlu biz mazbata sahibi yedine verilecektir.

b)- Dahildeki malzemelerin bu suretle bir kısmının alınmasından mütevellit fiyat farkını tevzin için hariçten gelecek bu cins malların yüzde onu dahi iskelelerde ayni şerait dahilinde ordu ihtiyacı için alınacak, yüzde doksanına katiyen müdahale edilmeyecek eshabının emrine bırakılacaktır.

c)- Alınan mallardan mütebaki kalan ve ithal edilecek olan bu cins stokların nakil ve füruhtu tamamiyle serbesttir.

d)- Çocuk ve kadın elbiseleri ve levazımiyla lüks eşya almak sureti kat'iyede memnudur.

Madde:2- Hariçten mal getiren tüccarlardan Tekalifi Milliye Komisyonlarına mal veren ve mukabilinde kuruşlu mazbata alan tüccarların mazbatalarında muharrer miktar istihkaklarının yüzde yirmisi bilahare getirecekleri malların gümrük bedeline mahsup edilecektir.

Madde:3- Bu muamelet hakkında da iki numaralı emrin üçüncü maddesine tafsil edildiği vecihle komisyonlarca üç kıt'a defter tanzim edilecektir.

Madde:4- Bu emre muhalefet ederek malını gizleyenler veya suiistimali görünenler kim olursa olsun hıyaneti vataniye ile tecrim edilecektir.

Madde:5- Üç numaralı olan bu emir derhal komisyonlara tebliğ edilmek üzere Vilayet ve Livalara ve İstiklal Mahkemelerine yazılmış ve berayı malumat Vekaletlerine ve cephe kumandanlıklarına verilmiştir.

Üç numaralı emirle tüccar ve halk elinde bulunan çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi yapımına yarayan her nevi kışlık ve yazlık kumaş, kalın bezi kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan,

mamül ve gayr-ı mamül çarık, fotin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve hazır nal, mıh, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urgan stoklarının yüzde kırkı Tekelifi Milliye komisyonlarına teslim edilecekti. Bunların bedelleri daha sonra devlet tarafından ödenecekti.

4 Numaralı Tekalifi Milliye Emri (74) (7 Ağustos 1921)

Emri ahire kadar Ordunun iaşesi için berveçhiati tedabir ittihaz edilecek ve bu tedabirin tatbikinden bir numaralı emirle sureti teşkilleri bildirilen Tekalifi Milliye Komisyonları mesul olacaktır.

Madde:1- Elde mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek ve kasaplık hayvanat, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytin yağı, çay, mum stoklarından yüzde kırkını Komisyonlarca veziyed edilerek ambarlara alınacaktır. Takdir edilecek fiyat üzerinden eshabı yeddine kuruşlu mazbata verilecektir.

Madde:2- Komisyonlarca derc olunan buğdayların una tahvili için komisyonlar mıntıkalarında mevcut fabrika ve değirmenlere mütesaviyen taksimi amal edecek ve bu say meccanen olacaktır.

Madde:3- Bu hususa en ufak suiistimali görülen memurun veya tekaliften kendisini azade tutan ferdin cezası hıyaneti vataniyedir.

Madde:4- Dört numaralı olan bu emir hemen Komisyonlara tebliğ edilmek üzere Vilayet ve Livalara ve İstiklal Mahkemelerine yazılmış berayı malumat Vekaletlere ve cephe kumandanlarına birer suret verilmiştir.

Dört numaralı emirle mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytin yağ,, çay, mum stoklarından yüzde kırkına ordu adına el konuluyordu. Bunların parası da, ilerde devletçe ödenecekti.

---

74)Arsan, Nimet a.g.e s. 398
TİH, c. VII, İdari Faaliyetler , s. 361
Açıksöz 10 Ağustos 1337/1921, No:256
Hakimiyet-i Milliye, 12 Ağustos 1337/1921, No: 261
ATASE İSH 19, K: 1539 B. 52-5

Nakliyat hakkında 5 numaralıTekalifi Milliye emri (75).(7 Ağustos 1921)

Ordu nakliyatının temini için berveçhiati tedabir ittihaz edilecek, bu tedabirin tatbikinden bir numaralı emirde teşekkülü bildirilen Komisyon mesul olacaktır.

Madde:1- Ciheti askeriyece suveri muhtelife ile ordu ihtiyacı için alınan vesaiti nakliye hariç olmak üzere memlekette kalan vesaiti nakliye eshabı her ay ordu malzemelerinden bir kısmını kendi vasıtasıyla yüz kilometrelik bir mesafeye meccanen nakle mecburdur. Bu naklin devam ettiği müddetçe nakliye sahibi ve hayvanatı ordu ambarından iaşe olunur.

Madde:2- Bir ay zarfında bu vazifeyi gören fert o ay zarfında yeni bir vazifeyi nakliye almaz. Tekalifi Milliye Komisyonunun sevk ettiği eşya veya erzak irsaliyesi zirinin malı tesellüm eden ambar tarafından tasdiki o aylık muafiyet hakkını o ferde verir.

Madde:3- İki, üç, dört numaralı emirlerle toplanan mevat ve erzak Levazımatı Umumiyenin göstereceği esas askeri ambarlara Tekalifi Milliye Komisyonları tarafından bu mükellefiyeti nakliye usulüyle sevk ve iddihar edilirler.

Madde:4- Müteahhit nakliye kolları diğer halkın tabi oldukları şehre yüz kilometrelik nakliyatı meccanen yapmağa mecburdurlar.

Madde:5- Bu emri alan her Tekalifi Milliye Komisyonu kendi mıntıkası dahilinde mükellefiyeti nakliyeye dahil olabilecek vesaitin cins ve miktarını 15 Ağustos 337 tarihine kadar Müdafaai Milliye Sevkıyat ve Nakliyat Müdüriyeti Umumiyesine ve cephe mıntıkalarında bulunanlar ise Sevkıyat ve Nakliyata bildirmekle beraber mıntıkasında bulundukları Menzil Müfettişliklerine veya Ordu Erkanı Harbiye Riyasetlerine bildireceklerdir.

Madde:6- Bu mükellefiyetlerden kaçanlar veya mükellefiyeti tatbikte suiistimali görünenler hıyaneti vataniye ile tecziye olunacaktır.

Madde:7- 5 numaralı olan bu emir hemen Tekalifi Milliye Komisyonuna tebliğ edilmek üzere bilumum vilayet ve Livalara yazılmış ve İstiklal Mahkemelerine ve berayı malumat Vekaletlere ve Cephe Kumandanlıklarına birer suret verilmiştir.

---

75)Arsan, Nimet,a.g.e, s. 399-400
T.İ.H., c. VII, İdari Faaliyetler, s.361-362
Açıksöz, 10 Ağustos 1337/1921 No:256
Hakimiyet-i Milliye, 12 Ağustos 1337/1921, No: 262
ATASE, İSH 19, K:1539, B:52-6

Beş numaralı emirle, ordu ihtiyacı için evvelce alınan nakil vasıtalarının dışında halkın elinde kalan her çeşit taşıyıcı araçla, ayda bir defa olmak ve yüz kilometreyi geçmemek şartı ile orduya ait malzeme parasız taşınacaktı.

Emvali Metruke hakkında 6 numaralı Tekalifi Milliye Emri (76)

1- İki, üç, dört numaralı tekalifi Milliye emirlerinde tedariki bildirilen eşya ve erzak cinsinden muhtelif mahallerde mevcut emvali metrukeye Tekalifi Milliye Komisyonlarınca vazıyed edilerek, miktarı tespit ve fiyatı takdir olunarak kuruşlu bir mazbata mahalli mal sandığına verilecektir.

2- Emvali Metrukeden bu suretle alınanlar için Tekalifi Milliye Komisyonları evvelki emirlerde bildirdiği veçhile üçer kıta muntazam defter tutacaklar, bunun bir suretini Levazımatı Umumiyeye göndereceklerdir.

3- Alınan Envali Metruke cins ve miktarları 10 Eylül 37 tarihine kadar Müdafaai Milliye Levazımatı Umumiye Dairesine Tekalifi Milliye Komisyonları tarafından telgrafla bildirilecektir.

4- Emvali Metrukenin derc ve iddiharında tekasül ve suiistimali görülenler ve metruk malı kendi malı zatisi etmişlercesine tesahup etmeğe kalkanlar hıyaneti vataniye cürmüyle itham edileceklerdir.

5- 6 numaralı olan bu Tekalifi Milliye emri hemen komisyonlara tebliğ edilmek üzere bilumum Vilayet ve Livalara ve İstiklal Mahkemelerine yazılmış belayı malumat Vekaletlere ve Cephe Kumandanlığına yazılmıştır.

Altı numaralı emirle, ülkeyi terketmiş olanlardan hazineye geçmiş bulunan metruk mallardan ordunun ihtiyacına yarayacak olanlara, bu arada gıda maddelerine ve giyeceklere el konuldu.

---

76) Arsan, Nimet ;a.g.e. s. 400
T.İ.H., C. VII, İdari Faaliyetler, s. 362
Açıksöz, 10 Ağustos 1337/1921, No:256
Hakimiyet-i Milliye, 12 Ağustos 1337/1921, No:262
ATASE,İSH 19,K:1539,B:52-7

Esliha ve Cephane hakkında 7 Numaralı Tekalifi Milliye emri (8 Ağustos 1921)(77)

1-Cins, mezhep, sınıf ve meslek tefrik edilmeksizin bila istisna herkes zirde-beşinci maddede cins ve nevi muharrer esliha ve cephane ile alatı carihayı her mahalde işbu emrin tarihi neşrinden itibaren üç gün zarfında mahalli Tekalifi Milliye Komisyonlarına makbuz mukabilinde teslim etmek suretiyle hükümete terk ve teberru edecektir. Harbin hitamında işbu esliha bir hatıra olmak üzere aynen eshabına iade olunacaktır.

2- Dördüncü günü sabahından itibaren zikrolunan silah ve cephaneyi sakladığı ve hile istimal ederek teslim etmediği tahakkuk edenler ve esliha derc ve cem taharrisinde suiistimal ve harekette bulunanlar idam olunur.

3- Teslim edilecek esliha ve cephane şunlardır:

Ma'cephane her nevi mükerrer ateşli tüfek, kasatura veya süngü ve cephaneler ve filintaları yani her nevi Osmanlı mavzerleri,büyük ve küçük çaplı her nevi Alman,Belçika tüfekleri, her nevi Avusturya tüfeği, Avusturya ve Bulgar manlihirleri, her nevi İngiliz tüfeği, her nevi Rus tüfekleri, her nevi Fransız, Romanya, Sırp, Japon, Yunan martin büyük ve küçük çaplı tüfekleri (av tüfekleri, tabancalar ve bunlara mahsus cephaneler müstesnadır.) her nevi kılıç ve palalar, bunlardan bir kıymeti mahsusayı haiz olanlar Komisyonların mesuliyeti altında ve vesika mukabilinde eshabına terk olunacaktır.

4- Tarihi ilanın dördüncü gününden itibaren hükümeti mülkiye, askeriye üçüncü maddede muharrer esliha ve cephaneyi bulmak için lüzum gördüğü haneleri vesair mahalleri usulü kanunisi dahilinde taharri edecektir.

5- Tekalifi Milliye Komisyonları işbu emrin ahalice tamamen tebliği temin edecek ve silahını teslim edeceklerin bulunduğu yerlerde Komisyonların münakit olduğu mahal arasındaki mesafeye ait müddeti mühlet olarak verilen üç güne zammedeceklerdir.

6- Tekalifi Milliye Komisyonları topladıkları esliha ve cephane cins ve miktarlarını Müdafaai Harbiye Dairesine bildireceklerdir.

---

77)Arsan, Nimet ; a.g.e. s. 401,402
T.İ.H, C. VII, İdari Faaliyetler, s. 362-363
Açıksöz, 11 Ağustos 1337/1921, No: 257
Hakimiyet-i Milliye 10 Ağustos 1337/1921 No:260
ATASE, İSH, 19 K: 1539, B: 52-8

7- İşbu emir evvel emirde Kastamonu, Çorum, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Silifke Vilayet ve Mutasarrıflıklarına, bu devairin garbındaki vilayet ve elviyede tatbik edilmek üzere makamatı aidesine tebliğ edilmiştir.

YEDİ numaralı emirle halkın elindeki savaşta kullanabilecek bütün silah ve cephaneye el konuldu. Bunlar,en çok üç gün içinde tekelif-i milliye komisyonlarına teslim edilecekti.

8 Numaralı Tekalifi Milliye Emri (8 Ağustos 1921) (78)

1- Tekalifi Milliye Komisyonları her mahalde mevcut benzin, vakum, gres, makine, don, saatcı, balık yağları, vazelin, otomobil, kamyon lastiği, sülüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çelik tel, mücerret ve bunlara müteferri malzeme, asit sülfürik miktarını tahkik ve tespit ile mevcut stokların yüzde kırkına vaziyed edecek ve eshabına esmanı mukabilinde mazbata verilecektir.

2- Balade cinsleri mezkür malzemeden hariçten memlekete getirilenlerin gümrük resminden başka yalnız yüzde onu kuruşlu mazbata mukabilinde mezkür komisyonlar tarafından alınabilir. Bu suretle emvali alınanlara verilecek mezabıtın yüzde yirmisi gümrük resmine mahsup edilir.

3-Tekalifi Milliyeden alınacak berveçhi bala malzemenin yüzde kırkının derc ve cem'i her komisyon tarafından nihayet 10 Eylül 337 de ikmal edilmiş bulunacak ve 15,20,25,30 Ağustos ve 5 Eylül de derc ve cem olunanların cins ve miktarlarını Müdafaai Milliye Harbiye Dairesine ba telgraf bildireceklerdir.

4- Orduların bu malzemeden sureti istifadesi Müdafaai Milliye Vekaletince tespit olunacaktır.

5- İşbu malzemeden mevcudunu gizleyenler ve tariki hileye sapanlar hakkında hıyaneti vataniye kanunu tatbik olunur.

6- İşbu emir bilumum Vilayat ve Livalara, Cephe kumandanlıklarına, Vekaletlere tebliğ edilmiştir.

---

78)Arsan, Nimet; a.g.e. s. 402
T.İ.H, C. VII, İdari Faaliyetler, s. 363-364
Açıksöz, 10 Ağustos 1337/1921, No: 256
Hakimiyet-i Milliye 10 Ağustos 1337/1921 No:264
ATASE İSH 19, K 1539, B: 52-9

9 Numaralı Tekalifi Milliye Emri (8 Ağustos 1921) (79)

1- Tekalifi Milliye Komisyonları hudutları dahilinde mevcut demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafı ve imalathaneleri ile bu esnaf ve imalathanelerin kabiliyeti imaliyelerini tespit ve gerek bunlar ve gerek kasatura, kılınç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkarlar isimleri zikredilmek üzere miktarlarını Müdafaai Milliye Vekaletine bildireceklerdir.

2- İşbu emir bilumum Vilayat ve Livalara, Cephe Kumandanlıklarına ve Vekaletlere tebliğ edilmiştir.

10 Numaralı Tekalifi Milliye Emri (8 Ağustos 1921)(80)

Seferber ordunun vesaiti nakliyeye olan ihtiyacını tevsien temin ve ikmal için berveçhiatı mevat süratle tatbik olunacaktır.

1- İşbu emri tebellüğ eden Tekalifi Milliye Komisyonları kendi mıntıkalarında bulunan ve cinsleri atide tasrih olunan bilcümle vesaiti nakliyenin yüzde yirmisine vaziyed edeceklerdir. Vesaiti nakliyenin cinsleri:

a) Dört tekerlekli yaylı arabalar

b) Dört tekerlekli at ve öküz arabaları ve kağnı arabaları... arabalar bilumum teçhizat ve hayvanlarıyla beraber olacaktır.

c) Binek ve topkeşan hayvanat

d) Ester ve mekkare hayvanatı

e) Deve ve Merkep

2- Bu emri alan Tekalifi Milliye Komisyonu mıntıkasındaki bilumum vesaiti nakliye miktarını mümkün olduğu kadar çabuk tespit edecek ve nihayet 10 Eylül'e kadar mıntıkasındaki vesaiti nakliyenin en sağlamlarından yüzde yirmisini derc, cemetmiş olacaktır.

---

79)Arsan, Nimet; a.g.e. s. 403
T.İ.H, C. VII, İdari Faaliyetler, s. 364
Açıksöz, 11 Ağustos 1337/1921, No: 256
Hakimiyet-i Milliye 14 Ağustos 1337/1921 No:264
ATASE İSH 19, K-1539, B: 52-10
80)Arsan, Nimet a.g.e. s. 403,404
T.İ.H, C. VII, İdari Faaliyetler, s. 364-365
Açıksöz, 11 Ağustos 1337/1921, No: 256
Hakimiyet-i Milliye 10 Ağustos 1337/1921 No:262
ATASE İSH 19, K-1539, B: 52-11

3- Vaziyed olunan her vasıtai nakliyenin fiyatı Komisyon tarafından biltahkik vesaiti nakliyesi alınan kasabanın Belediye Reisine, Karyelerde Heyeti İhtiyariyelere kuruşlu bir mazbata verecektir.Kuruşlu mazbatalarda takdir edilmiş fiyat kasabalarda belediyeler,karyelerde Heyeti İhtiyariler tarafından o mahaldeki ahali üzerine servetleri nisbetinde tarh ve tevzi edilelerek istifa olunacaktır. Vesaiti nakliyesi alınanların paraları bu suretle Belediye ve Heyeti İhtiyariyeler tarafından tesviye edilecek ve buna mukabil eshabından alınacak makbuzlar da tastik olunarak Tekalifi Milliye Komisyonlarına tevdi edilecektir.

4- Komisyonlar tarafından derc olunan vesaiti nakliye o mahaldeki Ahzıasker şubelerine teslim olunacaktır. Şuabatın tesellüm ettikleri bu vesaiti nakliyeden arabalar ve hayvanlar mümkün ise ve sahipleri mükellefinden ise sahipleriyle, değil ise mükellefin meyanında araba ve hayvan sevk ve idaresine aşına ikmal efradından müntehap neferlerle idare olunacaktır. Bu vesaiti nakliye Şuabat merkezinde toplanacak ve Şubelerce iaşe ve muhafaza edilecektir.

5-Her Ahzıasker şubesi, şubede toplanan vesaiti nakliyenin cins ve miktarını 15,20,25,30 Ağustos ve 10 Eylül 37 tarihlerinde Müdafaai Milliye Vekaleti Ordu Dairesine telgrafla bildirecektir.

6- Bu hususta müsamaha ve suiistimalde bulunanlar hıyaneti vataniye cürmüyle tecrim olunacaklardır.

7- 10 numaralı olan bu emrin vusulü tarihi ve saati telgrafla Ordu Dairesine bildirilecektir.

İş bu emir bilumum Vekaletlere Garp ve Merkez Ordusu Kumandanlıklarına, Canik, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Niğde, Konya, İçel Vilayet ve Livalarıyla ve işbu mıntıkalardaki Ahzıasker heyeti kalem ve riyasetlerine ve İstiklal Mahkemelerine tebliğ olunmuştur.

On numaralı emirle halka bırakılmış dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla kağnı arabalarının bütün teçhizat ve hayvanlarıyla beraber, binek ve top çekebilecek hayvanlar, ester ve mekari hayvanları, deve ve merkeplerin mevcudunun yüzde yirmisi ordu adına alındı. Bütün bu alınanlar için sahiplerine belge verildi ve devlet borçlandı.

Yukarıdaki emirlerle alınanlar Tekalifi Milliye Komisyonlarının düzenlediği tutanaklarla gösterilen vergiler, Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra peyderpey halka

geri ödenmiştir. Büyük bir kısmı nakten arta kalan az bir kısmı da hazine tahvilleri ile yapılan ödemeler aşağıda gösterilmiştir. (81)

HALKA YAPILAN ÖDEMELER

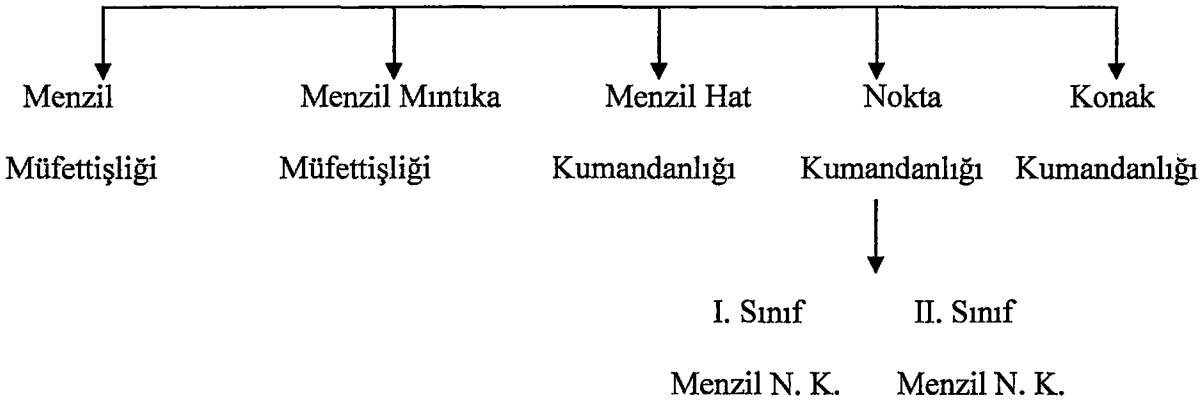
Yıllar	**Miktar (TL)**
1923	4.340.508-
1924	1.145.053-
1925	236.949-
1926	---
1927	189.988-
1928	86.564-
1929	4.601-
Toplam	**6.003.663**

C- Tekalifi Milliye Uygulamaları

Tekalifi milliye emirleriyle halktan alınan ihtiyaç maddelerinin; depolanması, cephelere taşınması dağıtılması gibi Lojistik faaliyetlerin yürütülmesi için Milli Müdafaa Vekaletine bağlı, Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kurulur. Ülke içersinde oluşturulan menzil teşkilatı bu Genel Müdürlüğe bağlanır. Teşkilatlanma şeması da altta gösterilmiştir. (82)

Milli Müdafaa Vekaleti

Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü



81)Maliye Mecmuası, sayı:6, s.18
82)T.İ.H., c. VII, İdari Faaliyetler, s. 392-393

Tekalifi Milliye uygulamaları sırasında ulaşımda ağırlık kara yollarında olmak üzere, kara, deniz ve demiryollarından yararlanılmıştır. Karadeniz, İtilaf Devletlerinin ve bilhassa Yunan Donanmasının kontrolünde olmasına rağmen Türk Denizcileri büyük güçlükleri yenerek Trabzon, Samsun, Sinop, İnebolu, Ereğli, Akçakoca ve İstanbul limanlarından taşımacılık yapmışlardır. (83) Karadeniz'de görev yapan gemiler: 800 tonluk Şahin vapuru, 550 şer tonluk Aydın Reis ve Preveze Gambotları, 300 tonluk Alemdar, 170 tonluk Batum, 80 tonluk Yıldız, 60 tonluk Metruke, 45'er tonluk Şems, 30 ar tonluk Gazal ve Sahil, 25 tonluk İnönü, 12 tonluk Sinop motor ve romörkörleridir. Fethiye – Antalya hattında ise 900 tonluk Turan Vapuru ile 21 tonluk yelkenli tekneler kullanılmıştır. (84)

Karayolları düşük vasıflı olduğundan nakliyede çoğunlukla at, merkep, öküz yada develerle at arabası ve kağnılardan yararlanılmıştır. Sakarya savaşı sırasında Batı Cephesi Komutanlığı emrinde 1000 ton taşıma kapasitesine sahip çeşitli nakliye araçları bulunmaktaydı. (85)

Tekalifi Milliye Komisyonları, aralıksız, geceli-gündüzlü çalışarak Tekalifi Milliye Ambarlarına çok sayıda giyecek, yiyecek ve silah toplamasını başarmışlardır. Komisyonların faaliyetleriyle ilgili olarak da zaman zaman gazetelerde haberler çıkmıştır.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesinin 24 Ağustos 1921 tarihli nüshasında Tekalifi Milliye Emirleri gereğince şimdiye kadar alınan eşya ve erzak fiyatlarının takdir edileceğinden ellerinde makbuz olanların Cuma günü Belediye Dairesine gelmeleri rica olunur; denilmektedir. (86)

2 No'lu Tekalifi Milliye Emri ordunun donatımı için her ilçede mevcut ev sayısına göre birer kat çamaşır, birer çift çarık ve çorabın en geç 10 Eylül 1921 tarihine kadar teslim edilmesini emretmekteydi. Anadolu'daki her bir Türk evinden toplanan giyeceklerin cins, miktar ve fiyatları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (87)

Cinsi	**Fiyatı (kuruş)**	**Miktarı (adet)**
Don	75	426.609
Gömlek	75	452.672
Mintan	110	60.608
Çarık	45	334.934
Çorap	31	363.285

83)T.İ.H., c. II, K.5, Kitap.2, Ankara 1973 . s.487 (Kroki 96)
84)T.İ.H., c. II, k.5, Kitap 2, s.481-482
85)A.g.e.,s.482
86)Hakimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1337/1921, No:271
87)T.İ.H. c. VII, İdari Faaliyetler, s. 367; ATASE İSH 19, K:1539 B: 52-42

Tablodaki giyim bağış olarak toplanmıştır.

3 No'lu Tekalifi Milliye Emri ile; tüccar ve halkın elinde mevcut bulunan patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün, tiftik, çamaşırlık bez, amerikan bezi ve fantezi kumaşların dışında olmak üzere erkek elbisesi yapmaya uygun olan her cins kumaşlarla, kalın bezler, sarı ve siyah meşin sahtiyan, çarık, fotin, demir kundura çivisi, kundura ve saraç iplikleri, nal, mıh, yem torbası, yular, kolon, kaşağı, semer, belleme ve urgan stoklarının %40'ına Tekalifi Milliye Komisyonlarınca el konulmasına ve mal sahiplerine teslim alınan malın takdir edilen fiyatına göre komisyonun imza ve mühürlerini taşıyan bir senet verilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde dışardan ithal edilen malın %10'una da el konulacaktı.

3 Nolu Tekalifi Milliye Emrine göre Tekalifi Milliye Komisyonlarında toplanan malzemenin cins, miktar ve fiyatları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (88)

CİNSİ	**FİYATI (kuruş)**	**MİKTARI**
Elbiselik kumaş	220	188.150 metre
Çamaşırlık çeşitli basma	35	1.285.706 metre
Kösele	220	35.699 kg.
Gön	95	26.520 kg.
Vaketa	250	6.541 kg.
Meşin	120	6.060 kg.
Taban astarı	215	3.775 kg.
Kundura	300	2.373 çift
Yemeni	160	9.940 çift
Pamuk	140	14.631kg.
Yün	20	119.329kg.
Tiftik	20	280.410kg.
Boş çuval	35	138.891 adet
Karavana ve bakraç	180	5.194 adet
Urgan	60	9.356 adet
Urgan	75	9.891 adet
Su kovası	200	1.950 adet
Ekmek sacı	300	1.123 adet
Saç levha	90	4.133 kg.
Yular	30	19.090 adet
Gebre	15	1.834 adet
Kaşağı	15	3111 adet
Belleme	120	995 adet
Kolan	27	975 adet
Yem torbası	65	1.862 adet
Hayvan çulu	350	660 adet
Muhtelif semer	520	160adet
Çeşitli nal	100	13.032 kg.

88)T.İ.H., c. VII İdari Faaliyetler, s. 367-368 ; ATASE İSH 19, K: 1539 B: 52-42

Çeşitli nal	25	27.251 adet
Çeşitli mıh	90	2.055 kg.
Çeşitli mıh	1	262.012 adet
Ağaç kundura çivisi	35	3.985 kg.
Kundura çivisi	42	1.132 kg.
Kundura ipliği	220	420 kg

4 No'lu Tekalifi Milliye Emri ordunun ihtiyacı olan buğday, saman, fasulye, nohut, mercimek vb. ürünlerin mevcut stoklarına komisyonlarca %40 oranında takdir edilen fiyat üzerinden el konulmasını öngörmekteydi. Buğdayı öğüten fabrika ve değirmenlere ücret ödemesi yapılmayacaktı.

4 No'lu Tekalifi Milliye Emrine göre komisyonlarca toplanan gıda maddelerinin cins miktar ve fiyatları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (89).

CİNSİ	**KİLO FİYATI**		**MİKTARI**	
	Kuruş	**Santim**	**Ton**	**Kg.**
Un	10	50	1.890	586
Buğday	7	-	16.703	703
Bulgur	9	50	1.274	568
Arpa	4	75	14.074	556
Mercimek	12	-	87	395
Fasulye	14	25	231	68
Nohut	12	25	1.441	106
Ot	2	50	533	656
Yulaf	3	50	386	008
Çavdar	4	50	18	848
Saman	2	-	5.354	709
Odun	2	-	8	346
Peynir	70	-	15	34
Pirinç	27	50	98	650
Mum	7	50	2.697 adet	-
Tuz	6	-	352	867
Şeker	62	50	224	627
Et	34	-	315	728
Sadeyağ	120	-	126	921
Sabun	66	-	180	475
Mısır	5	-	11	227
Zeytinyağı	82	50	140	605
Çay	154	-	14	417
Kahve	120	-	-	5
Kırmızı biber	100	-	-	39
Soğan	5	50	101	554
Zeytin tanesi	45	-	2	-
Gazyağı	39	50	260	968
Melez	4	-	853	45

89)T.İ.H, c. VII İdari Faaliyetler s. 366-367 ; ATASE İSH 19, K 1539, B: 52-43

Börülce	10	-	1	75
Patates	7	50	591	536
Burçak	3	-	28	530
Ekmek	7	-	2	387
Bakla	627	-	2	960
Kömür	1048	-	27	688
Üzüm	278	-	48	11
Pekmez	254	-	8	83
Kepek	31	-	4	499
Fiğ	4	-	17	675
Fındık	25	-	1	160
Mevaşi (kasaplık hayvan)	30	-	3.905	60
Sığır	20	-	95	350

5 Nolu Tekalifi Milliye Emri ile ordu tarafından alınan nakil araçlarının dışında kalan, nakil araçlarına sahip olanların, her ay, iki, üç ve dört numaralı emirle toplanmış olan maddeleri ve erzakı levazım dairesinin göstereceği ambarlara 100 km'lik bir mesafeye kadar ücretsiz olarak taşıyacaklardı.

Tekalifi Milliye Komisyonları kendi bölgelerindeki araçların cins ve sayısını 15 Ağustos 1921 tarihine kadar Milli Müdafaa Vekaleti Sevkiyat ve Nakliyat Müdüriyeti Umumiyesine bildirmiş ve Ağustos ayı ortalarından itibaren Anadolunun her tarafında çeşitli deve, katır, kağnılardan oluşan taşıt kollarıyla bir taşıma seferberliği başlatılmıştır. Bu kollarda görev alanlardan birisi de Enver Behnan Şapolyo olup kendisi kağnı kollarında Komutan olarak görev yapmıştır. (90)

5 Numaralı Tekalifi Milliye emrinden "Vesait-i nakliye-i bahriye" ile ilgili 12 numaralı Tekalifi Milliye emri 28 Ağustos 1921 günü yayınlanmıştır. Bu emre göre: (91)

1- Merakib-i bahriyenin vesait-i nakliye-i berriye gibi yüzde yirmisinin alınmasına hacet yoktur.

2- Merakib-i bahriye ashabı bir ay zarfında ordu malzemelerinden vasıtalarının kabiliyeti kadar kısmını yüz millik bir mesafeye meccanen nakle mecburdur.

3- Bu naklin devamı müddetince vasıtanın kaptanı ve taifeleri ordu ambarları tarafından iaşesi edileceği gibi motorların ihrakiyesi dahi cihet-i askeriyeden ya aynen veya nakten ita kılınır.

90)Şapolyo, Enver Behnan; "Atatürk ve Üç Kılıç" Türk Kültürü Dergisi, sayı 37, Kasım 1965, s. 84
91)Açıksöz, 28 Ağustos 1337/1921, No:268

4- Limanlar beynindeki mesafat nakden resme esas itibar olunacaktır.Hasbe'l-hal yüzmilden fazla nakliyat yapan merakib ashabının vesaikine müte'akib ayda dahili hesap edilmek üzere o yolda işaret olunur.

5- Yirmi rüsum tonajından fazla büyüklükte olan motorlar ve yelkenli merakib bu tekaliften muaftır.

6- Bu emri alan her Tekalifi Milliye Komisyonu kendi mıntıkası dahilinde mükellefini nakliyeye dahil olabilecek vesaitin cinsi ve miktarını liman riyasetlerinden tespit ederek ma'lümat olmak üzere Müdafaa Milliye Vekaleti Sevkiyat ve Nakliyat-ı Umumiye Müdürlüğüne bildirecek ve mahalli nakliyat zuhur ettikçe bunlardan istifade edilecektir.

7- Bu mükellefiyetten veya bu mükellefiyeti tatbikte suiistimali görülenler hiyanet-i vataniye ile teczim olunurlar

8- Oniki numaralı olan bu emir sahil Tekalif-i Milliye komisyonlarına tebliğ edilmek üzere sahil olan livalara İstiklal Mahkemelerine beray-ı ma'lümat vekaletlere ve cephe kumandanlıklarına birer suret verilmiştir.

Müdafaa-i Milliye Vekili

Refet

6 Numaralı Tekalifi Milliye emri ile iki, üç ve dört numaralı emirlerle alınması gerekli madde ve erzaklarla aynı cinsten çeşitli yerlerde terkedilmiş durumda bulunan mallara Tekalifi Milliye Komisyonlarınca fiyatlarının tahdir edilerek el konulmasını kararlaştırmıştı. Terkedilmiş mallarla ilgili suiistimali görülenler hiyaneti vataniye cezası ile yargılanacaklardı.

7 Numaralı Tekalifi Milliye emri halkın elindeki çeşitli silah, mühimmat ve kesici aletlerin üç gün zarfında senet karşılığı komisyonlara teslimini öngörüyordu.

Toplanan çeşitli silahların sayısı 4208 adet olup bunların o günkü fiyatlara göre değeri 63.120 Lirayı bulmaktaydı. (92)

8 Nolu Tekalifi Milliye emri heryerde mevcut olan benzin, gres, vakum, makine yağı, don yağı, balık yağları, benzin, otomobil ve kamyon lastiği, telefon makinası, kablo, pili çelik tel ve sülfürik asit miktarının tespitinin yapılarak, stokların %40 ına el konulmasını emretmekteydi. Malsahiplerine mallarına karşılık senet verilecekti.

92)T.İ.H. VII cilt, İdari Faaliyetler, s. 369

Ülke içerisinde benzin yoktu.Benzin, Sovyet Rusyadan ve İtalyadan pahalı olarak satın alınmış ve özelliklede uçaklarda kullanılmıştır. (93) Savaş öncesinde haberleşme hizmeti olarak aşağıdaki imkanlar sağlanmıştır. (94)

	Adet	**Uzunluk**
Telefon	1500	5- Kablo 3000 Km.
1- Santral	90	
2- Numaratör	35	
3- Telgraf Malzemesi	30	
4- Muzaaf Malzeme Sandığı	46	
5- Pırıldak	30	

9 Nolu Tekalifi Milliye emri, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci saraç, araba ustaları ve imalat hanelerin belirlenmesi, bunlardan kasatura kılıç, eyer yapabilecek sanatkarların tespit edilmesi ile ilgiliydi. Bu emir uygulanmış ve yurdun dört tarafından süngü, kılıç vb. silahları yapabilecek ustalar belirlenerek çalışmalara hemen başlanılmıştır.

10 Nolu Tekalifi Milliye emri ülkedeki dört tekerlekli yaylı arabalara, kağnılara, binek hayvanlarıyla, katır, merkep ve develerin %20 sine el konulmasını emretmekteydi.

Tekalifi Milliye emri gereğince 4.,5. ve 10 Kolordulara bağlı bölgelerde görev yapan komisyonların halkın elinden %20 oranında aldığı taşıt aracının miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (95)

Cinsi	**%20 Miktarı**	**%20'den Alınan Miktar**
Öküz ve manda arabası	2.518	2.362
Kağnı arabası	20.599	14.738
Yaylı at arabası	47	34
Öküz ve manda	56.031	38.434
Eşek	28.357	17.522
Binek, koşum	3.427	2.072
Mekkare ve katır	6.081	3.975
Deve	3.240	2.334
Çift atlı araba	573	396
Tek atlı araba	25	20 idi

93)Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, T.B.M.M. Hükümeti Dönemi IV. Cilt I. Kısım, Ankara 1984, s. 381
94)T.İ.H.,C.VII. cilt İdari Faaliyetler, s. 378
95)T.İ.H.,C.VII, İdari Faaliyetler, s. 369

Görüldüğü üzere taşıt araçlarının önemli bir kısmı toplanmış ve ordu hizmetine alınmıştır.

Tekalifi Milliye emirlerinin yürütülmesinde İstiklal Mahkemelerinin de büyük yardımları olmuştur. Doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olarak çalışacaklardır. (96)

Milli Savunma Bakanlığı ordunun silah ve donanım noksanlarını karşılayabilmek için halkın yardımlarının yanısıra Doğu ve Elcezire cepheleriyle İstanbul'dan ve dış memleketlerden gelen silah ve askeri teçhizattanda yararlanarak 23 Ağustos 1921 tarihinde Sakaryadaki ordumuzun gücünü aşağıdaki düzeye çıkaracaktır. (97)

	Adet
Tüfek	54572
Makineli tüfek	825
Kılıç	1309
Top	196
Uçak	2

Ağustos ve Eylül 1921 aylarında Sakarya'ya yapılan sevkıyatın dökümü aşağıda gösterilmiştir. (98)

Cinsi	**Ağustos**	**Eylül**	**Toplam**
Tüfek	13.097	9.373	22.470
Makineli tüfek	61	98	159
Kasatura	8.490	6.405	14.895
Top (çeşitli)	13	-	13
Santral	11	-	11
Telefon	33	48	81
Pırıldak	2	-	2
Telsiz telgraf	4	-	4
Kablo	317	145	462 km
Kazma	2264	2321	4585
Kürek	1904	550	2454
Portatif kürek	542	-	542
// kazma	122	-	122
Eyer takımı	229	-	229
Tenvir tabancası	100	-	100
Binek otomobili	4	-	4

96)Aybars Ergün, İstiklal Mahkemeleri, c. I,II (1920-1927), İzmir 1988, s.99
97)T.İ.H.,C. VII İdari Faaliyetler, s. 375
98)a.g.e.,s.375-376

3-Ekonomik faaliyetler

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra askeri fabrikalarda silah ve mühimmat ürünlerine son verilerek ticari eşya üreten işletmelere dönüştürülmüştür. (99)

Ankara Hükümeti ordunun ihtiyacını karşılayabilmek için Eskişehir Demiryolu Fabrikasında eski rayları eritmek suretiyle top kamalarının dökümünü gerçekleştirecek (100), Antep'te el bombası ve piyade fişeği imal edilecek (101) Maraşta elbise vb. dikilerek (102) bu arada Erzurum, Ankara, Kayseri, Keskin, Konya Tamirathanelerinde silah tamiratı, ve ıslahı, harp malzemeleri yapılacaktır.Eskişehir de yerli top kaması yapılır (103).Eskişehir tamirhanesi cephenin geri alınmasına kadar yaklaşık bir sene faaliyette bulunmuştur. (104)

Anadoluda verilen mücadelenin güçlendirilmesi için 10.1.1921 günü Ankara'da Milli Savunma Bakanlığına bağlı olarak İmalat-ı Harbiye Genel Müdürlüğü kurulur. (105) Ordunun silah ve mühimmat işini üstlenir.

Milli Mücadele sırasında faaliyette bulunan Erzurum Silah Tamirhanesi, Keskin Fişek Fabrikası ve Ankara Silah Tamirhanesinin önemli hizmetleri görülmüştür. (106)

Erzurum Silah Tamirhanesi: Gümrü ve Kars dolaylarında Ruslardan kalan bir miktar tezgahın Erzurum'a getirilerek Firdevsoğlu Kışlasında "İş Ocağı" adı ile tamir atelyesi şeklinde kurulmasıyla faaliyete geçmiştir.

Atelyede İngiliz fişekleri Türk tüfeklerine uygun hale getirilmiş silah tamiratı ve Ruslardan kalan topçu mühimmatının ve boyutları ayrılması işi gerçekleştirilmiştir.

Eskişehir Silah Tamirhanesi: 1920 yılı Temmuzunda kurulmuştur. Sakarya savaşı öncesinde, kamaları itilaf devletleri tarafından çıkartılıp muhafaza altına alınmış olan toplardan ve İstanbul'dan kaçırılan toplarla ambarlardan alınan toplar için kama ve nişangah imal edilmiştir. ayrıca bir çok top onarılmış ve tadilatı yapılmıştır.

---

99)Askeri Fabrikalar Tarihçesi Ankara 1940 s. 18
100)Cebesoy, Ali Fuat: Milli Mücadele Hatıraları c.1 İstanbul 1953, s. 489-490
101)Hayat Mücadeleleri (Selahattin Adıl Paşanı'nın Hatıraları), İstanbul 1982, s. 354
102)A.g.e., s. 370
103)Askeri Fabrikalar Tarihçesi, s. 76-80
105)Askeri Fabrikalar Tarihçesi s. 79, TİH İdari Faaliyetler s. 115
106)T.İ.H. İdari Faaliyetler, s.117-131

Keskin Fişek Fabrikası: Şubat 1921 de Ankara'da Topçu mühimmatının değiştirilmesi tamir ve ıslahı için kurulan tesis bilare Keskin'e nakledilmiş (23 Eylül 1921) ve günde 50 bin fişeğin onarımı ve değişimi gerçekleştirilmiştir. (107)

Ankara Silah Tamirhanesi: Temmuz 1920 de İstasyon civarında açılmıştır. Bilahare Eskişehir'deki tezgahlarda Ankara'ya nakledilmiştir. Tamirhanede topçu mermilerinin temizlenmesi, mermiler üzerinde değişikliklerin yapılması, kartuş kovanlarının onarılması vb. gerçekleştirilmiştir. (108)

1920,1921 ve 1922 yıllarına ait yapım ve onarım işi aşağıda gösterilmiştir.

1920 yılı (109)

CİNSİ	MİKTARI
Çeşitli tüfek mekanizması değiştirilmesi	1503 Adet
Makineli tüfek onarımı	9 //
Makineli tüfek musluğu yapımı	2 //
Top onarımı	3 //
Mermi değiştirilmesi	900 //
Top nişangahı onarımı	21 //
Top kaması onarımı	33 //
Top nişangahı ve top kaması onarımı	37 //
Nişan dairesi onarımı	2 //
Çeşitli parça onarımı	11 //
Tüfek onarımı	3 //
Batarya dürbünü onarımı	1 //
Eyer takımı onarımı	58 //
Araba onarımı	51 //
Yaylı araba onarımı	12 //
Telsiz telgraf makinesi onarımı	2 //

1921 Yılı (110)

CİNSİ	MİKTARI
Nişangah sürgüsünün yeniden yapımı	2440 Adet
Çeşitli tüfek mekanizması değiştirilmesi	729 //
Makineli tüfek onarımı	101 //
Telemetre onarımı	19 //
Makineli tüfek su musluğu yapımı	20 //
Nişangah sürgüsü onarımı	3335 //
Top onarımı	108 //
Mermi tahvili	5508 //
Top nişangahı onarımı	23 //

107)T.İ.H.,C. VII. İdari Faaliyetler s.119
108)TİH., C. VII, İdari Faaliyetler,s. 120
109)T.İ.H.,C.VII, İdari Faaliyetler, s. 122
110) a.g.e.,s.122-123

Top kaması onarımı	7 //
Kudretli dağ top mermisine çevirme	2350 //
Toprak zaviye ruhlusu yapımı	20 /
Zaviye ölçme aleti yapımı	20 //
Nişan dairesi onarımı	17 //
Makineli tüfek su çıkarma mandalı yapımı	25 //
Çeşitli top parçaları	14 //
Geri tepme tertibatı onarımı	26 //
Mavzer tüfeği onarımı	520 //
Dağ obüs hartucu yapımı	27130 //
Mahfe onarım ve yapımı	502 //
İlave ayağı onarımı	14 //
Kasatura tamir ve yapımı	3567 //
Tesviyeci tezgahı onarımı	1 //
Otomobil onarımı	21 //
Doldurma aleti onarımı	6 //
Top mermi sandığı onarımı	118 //
Kılıç tamiri	137 //
Köprüler için tırnak yapımı	25 //
Un fabrikası onarımı	7 //
Çeşitli kartuş hazırlığı	18142 //
El bombası ve kapsül yapım ve onarımı	47 //
Bombalara ait fitilli tapa	17200 //
Eyer takımı onarımı	391 //
Çeşitli araba onarımı	117 //
Kağnı arabası onarımı	37 //
Boyunduruk onarımı	46 //
Makineli tüfek su kovası onarımı	50 //

1922 yılı (111)

CİNSİ	**MİKTARI**
Top onarımı	155 Adet
Mermi tahvili	1822 //
Kudretli dağ top mermisi tahvili	7080 //
Otomobil onarımı	12 //
El bombası, kapsül yapımı ve onarımı	5700 //
Çeşitli araba onarımı	33 //
Çeşitli makineli tüfek parça onarımı	5248 //
Çeşitli süngü, bıçak onarım ve yapımı	817 //
Bomba, mermilere ait parça yapım ve onarımı	16867 //
Çeşitli eşya yapım ve onarımı	434 //
Ahşap eşya yapımı	300 //
Sahra top koşumu ve yapım ve onarımı	314 //
Top parçaları onarımı	9 //
Araba, otomatik dürbün ve çeşitli eşya onarımı	2428 //

111)A.g.e., s. 123-124

Milli mücadele hava harp sanayi bakım ve tamir hizmetleri ile sınırlı kalmıştır.

Ankara Hükümeti milli orduya katılan havacıların desteği ile (112) "Konya Tayyare İstasyonu"nda çeşitli yerlerde toplanan uçaklardan yararlanılarak 45 günlük bir çalışma sonrasında 11 uçağı Ordunun hizmetine sunar. (113)

1922 yılında Fransadan 4 adet Breguet, İtalyadan da 20 adet Spad avcı uçağı alınmıştır. (114)

Kurtuluş savaşında Türk ordusunun kullandığı uçaklar aşağıda gösterilmiştir. (115)

Keşif Uçakları				
Uçağın türü	**Motor gücü**	**Hızı**	**Menzili**	**Silahı**
Albatros CIII	160 Beyg.	145 Km.	4 Saat	2 Mak. Tf.
Albatros CXV	200 //	175 //	4 //	2 //
A.E.G.C.IV	160 //	150 //	3.5 //	2 //
D.F.W.-C.V	220 //	155 //	4 //	2 //
Rumpler C. VII	260 //	140 //	4 //	2 //
Fiyat	260 //	150 //	3 //	2 //
Ansolda	300 //	150 //	3 //	2 //
Breguet 14 A2	300 //	150 //	3 //	2 //
De Havilland 9	240 //	95 //	3 //	2 //
Okul Uçakları				
Aviatic	100 //	165 //	2.5 //	2 //
Av Uçakları				
Albatros DIII	160 //	150 //	2.5 //	2 //
Halberstadt DII	120 //	200 //	2.5 //	2 //
Pfaltz D.15	160 //			
Spad	200 //	200 //	2.5 //	2 //

Milli Savunma Bakanlığı ordunun giyinme ihtiyacını karşılamak için 1921 yılı içinde (Mart-Ağustos) Bolu, Kastamonu, Maraş yapım evlerini Kayseri Mensucat Fabrikası Ankara'da sanayi takımları ve tabakhaneyi hizmete açacaktır. Bu yapım evleri ihtiyaca cevap veremediğinden müteahhitlere ihalelerde yapılmıştır. Bu dönemde üretilen ve birliklere dağıtılan giyecek ürünlerinin listesi aşağıda gösterilmiştir. (116)

MİKTARI	**CİNSİ**
14.427 Adet	Kaput
43.785 //	Ceket
49.048	Pantolon
54.725	Don

112)Cumhuriyetimizin 50. yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Ankara 1973, s. 44
113)T.İ.H., c. VII, İdari Faaliyetler, s. 129
114)Cumhuriyetimizin 50 yılında T.S.K., s.44
115)Kayabalı, İ, Aslanoğlu C; Türk Kültürü Dergisi, Hava Kuvvetleri Sayısı, Haziran 1972 sayı 116, s. 504; Tanman S; Türk Havacılık Tarihi, İstiklal Harbi, 1918-1923,, Eskişehir 1953, s.198
116)T.İ.H. c VII, İdari Faaliyetler, s. 373-374

102.785	Gömlek
38.841	Kabalak
13.771	Pamuklu
15.636	Pamuklu mintan
41.138	Çorap
6.770	Fotin
20.277	Yemeni
54.982 //	Çarık
11.085 //	Ekmek torbası
2.230 //	Arka çantası
41.426 //	Matara
131 //	Mahruti çadır
804 //	Su fıçısı
161 //	Adi semer
12.210 //	Nal

B.M.M. Hükümeti iş başına geldiğinde ziraat ve hayvancılık zor durumda idi. Milli mücadele yıllarında daha da gerilemiştir. 9 Ekim 1921 tarihinde daha önce Osmanlı Hükümeti tarafından uygulanan "Zirai mükellefiyetin tatbik suretine dair nizamname" yeniden yürürlüğe konulmuştur. Köylerdeki iptidai dokumacılık teşvik edilmiştir. bu dönemdeki istihsal aşağıda gösterilmiştir. (117)

Başlıca İhraç Maddelerinin İstihsali

(1000 ton olarak)

	Tütün	**K.Üzüm**	**İncir**	**Fındık**	**Afyon***	**Pamuk** Adana-İzmir**		**Palamut**	**Yaş Koza**
1913/14									
Ortalama	45.9	64.9	30.5	51.5	5.7	127	17	60	12.2
1919	19.66	15.4	15.4	16.0	4.0	20	3	15	2.0
1920	29.14	20.9	20.9	15.0	3.7	-	3	25	5
1921	15.58	21.3	21.3	21.8	3.2	15	4	18	1
1922	20.54	17.6	17.6	10.0	3.5	30	4	29	9
1923	26.09	28.2	28.2	23.1	2.2	80	5	32	1.4

* Bin sandık olarak ** Bin balya olarak

	Zeytinyağı*	**Tiftik**	**Yapağı**	**Fıstık(Antep)**	**Meyan kökü**
1913/14					
Ortalama	35	6.9	27.2	1.3	30
1919	6	2.7	-	9	-
1920	17	-	-	-	-
1921	5	2.2	13.0	-	20
1922	22	2.9	15.5	1.0	24
1923	8	3.3	16.7	1.6	28

117)Eldem,Vedat;M.M.Y.,s.33

* Ege bölgesi

Milli Mücadele yıllarına ait bakliyat üretimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (118)

Mütareke, yıllarında Anadolu ve Trakyada hububat ve bakliyat istihsali

(Bin ton olarak)

		Buğday	Arpa	Mısır	Bakliyat
1913/14	vesatisi*	3903	1700	325	264
1919*		2154	1284	280	150
1920		-	-	270	-
1921**		2042	980	295	132

*) 1913/14 1919 rakamlarında Van, Erzurum, Diyarbakır ve Halep vilayetleri de Urfa sancağı dahil değildir.

**) Yukarıdakilere ilaveten Adana ve Bitlis vilayetleri hariçtir. Bu kapsamda 1913/14 rakamı, buğday için 3788 arpa için 1573 dir.

Ağnam resmine tabi hayvan sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (119)

Ağnam resmine tabi hayvanlar

(Milyon olarak)

	Koyun	Tiftik Keçisi	Kıl Keçisi	Yekün
1914*	17.81	2.78	12.36	32.97
1919	10.2	2.0	7.7	19.9
1922	8.2	1.95	5.0	15.15
1923	9.36	2.02	5.83	17.21

- Bugünkü hudutlar içinde

4-Büyük Taarruzun Finansmanı

Sakarya savaşının kazanılmasından sonra, ordunun kayıplarının telafi edilmesi, her türlü silah ve malzemenin temin edilmesi zamana ve finans kaynaklarına ihtiyaç gerektiriyordu.Sakarya'da pek çok subay, talim görmüş asker ile hemen, hemen bütün piyade ve topçu cephanesi kaybedilmişti. Para sıkıntısı vardı. (120)

Yeni mali düzenlemeler: Mevcut vergi kanunlarında, vergi oranlarında yükseltme yapılır. Bunlar:

118)Eldem, Vedat;M.M.Y.;s.30
119) Eldem,Vedat;M.M.Y.;s.35
120)Özalp, Kazım; Milli Mücadele I. Ankara 1971, s.225

15 Nisan 1338 tarihli 215 sayılı "Sigara kağıtları kibrit ve kav kutularının istihlak resmine dair 12 ve 14 Mart 1334 tarihli kanunlara müzeyyel kanun" ile (121) sigara kağıdı, kibrit ve kav kutularının muayyen miktarının her elli veya altmışa kadar küsür fazlaları için istihlak resmi bir kat arttırılır. Elliden noksan kutuların her biri için beşer ve defterlerin her biri için onar kuruş. ceza ödenmesi kararlaştırılmıştır. ,

16 Nisa 1338 tarihli, 220 sayılı "Kibrit İstihlak resminin tezyidi hakkında kanun (122) İle, elliden altmışa kadar kibrit bulunan bir kutu için 30 eylül 1336 tarihli kanun mucibince alınmakta olan 10 Para istihlak resmi 20 Paraya çıkarılmıştır. Ellerinde kibrit bulunan tüccarlar kanunun yayın tarihinden itibaren 15 gün içerisinde beyanda bulunacaklar, beyanda bulunmayanlarda ve eksik beyanda bulunanlarda kibrit kutularının her birinin resmi 2 kat cezalı olarak tahsil edilecektir".

16 Nisan 1338 tarihli, 221 sayılı " Sigara kağıdının istihlak resminin tezyidine dair kanun" ile; (123) Azami 9 cm tül ve azami 9 cm arzında elli varakı havi bir sigara kağıdı defteri için 3 Eylül 1920 (1336) tarihli kanunda alınmakta olan 20 Para istihlak resmi 40 Paraya çıkarılır.

15 Nisan 1338 tarihli ve 217 sayılı "İstihlak resmi hakkında kanun" (124) ile; şeker, petrol, çay ve kahveden 25 Mart 1335 tarihli kararname ile alınmakta olan resim aşağıdaki şekilde değiştirildi. Ayrıca pirinç, bilumum baharat, margarin yağları, mum, adi sabun, boş çuvallarda hizalarında gösterilen miktarda istihlak resmine tabi tutulmuştur.

ÜRÜN ADI	AĞIRLIK (1 Kg)	VERGİ (Krş)
Şeker	-	15
Petrol	-	6
Kahve	-	20
Çay	-	40
Pirinç	-	10
Baharat	-	30
Margarin	-	80
Mum	-	30
Adi sabun	-	5
Boş çuval	-	5

121)ATASE İSH 19, K 1538, B: 26-12 ; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C. 19 s. 173-176; Düstur 3. Ter. C.3. s. 50
122)ATASE İSH 19, K:1538 B: 26-5 T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.1 s. 170-172 195-200, 201,230-231 Düstur 3. Ter. Cilt 3. s. 57.
123)ATASE İSH 19 K: 1538, B:26-4; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.19 s. 200,201,229 ;Düstur 3.Ter. C.3 s. 58
124) ATASE İSH 19 K: 1538, B:26-8: Düstur 3. Ter. C. 3 s. 54;T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.19 s. 148-160,172-173,189,190

15 Nisan 1338 (1922) tarihli ve 216 sayılı " Merakibi Bahriyeden alınacak rüsum hakkında kanun" (125) ile; deniz taşıtlarından alınan vergiler yeniden düzenlenmiş oldu. Kanunun birinci maddesine göre bütün deniz taşıtlarından rüsum-ı bahriye alınacaktır. Deniz vergileri tarifesi 5 bölümden oluşmaktadır.

1) Müruriye resmi: Limanlara uğrayarak yük ve yolcu boşaltan veya yükleyen deniz taşıtları müruriye resmi ödeyeceklerdir. Tarife aşağıda gösterilmiştir.

0-3 tona kadar 15 Krş.

4-30 tona kadar 3 ton üstü ve her fazla tona 3 Krş.

31-100 tona kadar 30 ton için alınan resme ilaveten ve her fazla ton için 2 Krş.

101-300 tona kadar 100 ton için alınan resme ilaveten ve her fazla ton için 1 Krş.

301- yukarı tona kadar 300 ton için alınan resme ilaveten ve her fazla ton için 20 para

2) Vize Resmi: Limanlara uğrayıp yük ve yolcu almayan deniz taşıtlarından alınacaktır. Buna göre 0- 3 tona kadar maktuan 5 kuruş, 4-30 tona kadar maktuan 10 kuruş, 31-100 tona kadar maktuan 15 kuruş, 101-300 tona kadar maktuan 200 kuruş, 301 yukarı maktuan tona kadar maktuan 25 kuruş

3) Şehriye Resmi: Vapurla, iskele arasında; yolcu taşıyan kayıklardan 100 Krş., yük taşıyan mavnalardan 200 Krş., balıkçı kayıklarından 100 Krş., pazarcı kayıklarından 100 Krş. Vergi alınacaktır.

4) Tayfa Teskeresi: Her sene Mart ayında değiştirilen tayfa tezkerelerinden 300 Krş. Vergi alınacaktır.

5) Senedi Bahri Harcı: Deniz taşıtlarıyla ilgili; vergiler aşağıda gösterilmiştir.

- Senetlerden.. 100 Krş.
- İlam harcı 50 Krş.
- Ferag ve intikal harcı binde 10 Kuruş

Cezalar: Uğradığı limanda vize muamelesi yaptırmayan deniz taşıtlarından aşağıdaki miktarlarda alınacaktır.

0-3 tona kadar maktuan 200 Krş

125) ATASE İSH 19 K: 1538, B:26-9,26-10,26-11; Düstur 3.Ter. C.3 s. 51-53: T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.19.s176,184,190-191

4-30 tona kadar maktuan 400 Krş.

31-100 tona kadar maktuun 600 Krş.

101-300 // 800 Krş.

30 den yukarı // 1000 Krş.

21 Şubat 1338 (1922) tarihli ve 192 sayılı, "1338 senesi emlak ve temettü vergileriyle ağnam resminin ve harp kazançları vergilerinin sureti tahsiline dair kanun" (126) ile; muayyen taksitlerle alınmakta olan emlak ve temettü vergileriyle ağnam resminin 1 Mart 1922 tarihinden itibaren defaten tahsili kararlaştırılmıştır.

30 Kasım 1330(1914) tarihli temettü kanuna göre bu vergi Mart ve Eylül aylarında 2 taksitle alınmakta idi. (127) Savaş dolayısıyla bir taksitle ve defaten tahsiline karar verilmiştir.

1. Dünya Savaşı sırasında çıkartılan bir kanunla köylülere zimmet olarak kaydedilen aşar, 8 Nisan 1922 tarihli ve 212 sayılı " Harbi Umumi esnasında kura ahalisine zimmet kaydolunan aşarın sureti cibayeti hakkında kanun" (128) ile Eylül ayı iaşe rayiç fiyatları dikkate alınarak aşarın ayni veya nakdi olarak defaten tahsili kararlaştırılmıştır.

Kars, Ardahan, Artvin livalarıyla Iğdır ve Sürmeli kazalarının, Ermenilerden geri alınmasından sonra, bu yöreye ait, bina, arazi ve aşar vergilerinin tahrir işlemlerinin uzun süreceği düşünülerek, önce 11 Ağustos 1921 tarihli ve 145 sayılı "Elviye-i selasede vergilerin sureti cibayetine dair kanun" (129) ile bu bölgede Rus İdaresi zamanında uygulanan maktu verginin aynen alınması kanunlaşmış, 2 Temmuz 1922 tarihli ve 220 sayılı "Elviye-i selasede vergilerin sureti cibayetine dair kanun" (130) ile de tahsil edilmekte olan maktu vergiye iki kat zam yapılmıştır.

16 Nisan 1922 tarihli ve 218 sayılı "Zabıta-i Saydiye nizamnamesini muadil kanun" (131) ile, karar ve su avı vergilerine zam yapılır. Buna göre:

- Deniz avı tezkeresi yarım mecidiyeden 200 kuruşa
- Tatlı su balıkları, kurbağa ve sülük vergisi %10 dan %20 ye çıkarılır.

---

126) Düstur, 3. Ter. C.2 s. 221; T.B.M.M. Zab. Cer. D: 1 C. 17 s. 101-106
127)Düstur 3. Ter. C. 1 s. 70-71; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.4 s. 106,226-235,246-254
128) Düstur 3. Ter. C. 3 s. 47: ; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.19 s. 46-48,60,72-73
129) Düstur 3. Ter. C.2.s. 134,; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.12, s. 60-63,65-66
130) Düstur 3. Ter.C. 3 s. 92, T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C. 21 s.177-195,201-202,226-227
131) Düstur 3. Ter.C. 3. s. 55. T.B.M.M. Zab. Cer. D:1C. 19 s. 184,187,189,201,231,232;ATASE İSH 19, K 1538 B: 26-7

- Pösteki vergisi 1 paradan 4 paraya çıkartılır.

16 Nisan 1922 tarihli ve 219 sayılı "Şehbenderhaneler rüsumunun tezyidi hakkında kanun" (132) ile 19 Haziran 1298tarihli kanunla belirlenen konsolosluklarca alınan maktu ve nispi harçlara beş kat zam yapılmıştır.

17 Nisan 1922 tarihli ve 222 sayılı "Cezayı nakdilerin beş misline iblagına dair" (133) ile, damga resmi, tütün tekeli ve tekalif-i emiriyeye ait kanunlar ile B.M.M. tarafından kabul edilen vergi kanunları hariç, bütün kanun ve kararnamelerde yazılı olan para cezaları 5 kat artırılmıştır.

Azınlıklardan 21 Temmuz 1921 tarihli ve 139 sayılı "Muafiyeti askeriye vergisi hakkında kanun" ile (134) askerlik yapmak istemeyipte bedel-i nakdi ödemek isteyenlerden ticaret kayıtları ve ödedikleri vergiler dikkate alınarak üç çeşit vergi alınacaktır. 1. dereceden 1000 Lira, 2.dereceden 600 Lira, 3. dereceden 300 Lira...

18 Nisan 1922 tarihli ve 223 sayılı "Mükellefiyeti nakliyei askeriye kanunu" (135) ile, 1922 yılı için "Mükellefiyeti nakliyei askeriye" adına bir defaya mahsus olmak üzere her vatandaşa maktu ve nispi vergi mükellefiyeti getirtilmiştir.

Kısmı Maktu: Her şahıs için geçerli olup köylerde 50, şehir ve kasabalarda 100 Krş. tur.

Kısmı Nispi: Emlak, arazi ve temettü vergilerinin zamlarıyla birlikte baliğ olduğu miktar üzerinden aşağıdaki oranları tarh edilir ve maktu bölümüne eklenerek tahsil olunur.

- Köylerde; 101 kuruştan itibaren beher her 100 Krş. ve fazlası için %10
- Kanun, ihtiyaç duyulan yerlerde belirli bir zaman için Bakanlar Kurulu kararıyla o yerin mahalli rayiciyle ve peşin ücretle bütün nakil vasıtalarının askeri hizmetler için kullanabileceğini de hükme bağlanmıştır. (madde 9)
- Şehir ve kasabalarda 101 kuruştan itibaren beher 100 kuruş ve küsürü için %20

132) T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D: 1 C. 19. s. 188-189,201,203,228 ; ATASE İSH 19, K 1538. B: 26-5
133)ATASE İSH 19, K 1538, B: 26-3. T.B.M.M. Zab.Cer. D:1 C: 19. s. 160,162,237,253
134)T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D:1. C. 11. Anakara 1958 s. 285-287, 296-304, 305,313,317,341-342; Düstur, 3. Ter. C.2 s.98
135)T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D.1 C.19, s. 273,296,297,298,299; Düstur. 3. Ter. C. 3 s. 60,61,62; ATASE,İSH 19, K.1538 B-26-1

2 Mayıs 1922 tarihli ve 228 sayılı "Müecelliyeti askeriye vergisi hakkında kanun" (136) ile, askerlik çağında olupta çeşitli nedenlerden askerlik yapmayanlar vergi ödeyeceklerdir.

a) Müeceller vergi itibariyle üç gruba ayrılmıştır. Bu gruplar ve ödeyecekleri vergiler aşağıda gösterilmiştir.

1. Derece

Askeri erzak ve levazım müteahhitleri ziraat erbabı

Mevaşi ve hayvanat ashabı

Vesaiti nakliye ve posta müteahhitleri

II. Derece

Değirmenciler, fırıncılar, sanatkarlar

Posta sürücüleri, nakliyede çalışanlar

Denizciler

Orak ve harman makinistleri

Hastanelerde, Hilaliahmerde ve şimendiferde çalışanlar, fabrika ustaları

III. Derece

B.M.M. memurlar, katipler, matbaacılar

Mektep ve medrese öğretmenleri

Sıhhiye müfettişi, doktor, eczacı, belediye mimarı

Yukarıda 1. ve 2. derecede bulunanların gelir durumları mahalli meclislerce tespit edilecek belirlenen vergiyi üç ay zarfında üç eşit taksitle ödeyeceklerdir.

Birinci Derece: 300,400,600 Lira

İkinci // :50,100,150 Lira

Üçüncü // : Aylık gelirlerinin %1 tutarında vergi ödeyeceklerdir.

b) Askerlikte mezun olanlar köy yada, şehir ve kasabalarda bulunmalarına göre sınıflandırılmakta; köylerde bulunanlardan yaptıkları işlere ve kazançlarına göre 1 Liradan

136)T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D.1. C 19, s. 485-498, 499,507; Düstur, 3. Ter. C.3 s. 72,73,74,75,76,

100 Liraya kadar değişen miktarlarda; şehir ve kasabalarda bulunanlardan ise 2 Liradan 250 Liraya kadar değişen miktarlarda vergi alınmaktadır.

Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra birtakım olasılıklar ortaya çıkar bu nedenle 20 Temmuz 1922 tarihli 246 sayılı''Müecelliyeti askeriye vergisi kanununa muaddil kanun'' yürürlüğe girer.İlk kanunda birtakım değişiklikler yapılır. (137) Yunanlılar tarafından işgale uğrayan halkın bir yıllık müecceliyeti askeriye vergisi affedilir.(madde 4)

Savaş sırasında tarım arazilerinin bir kısmının düşman eline geçmesi ve köylülerin askere alınması nedeniyle tarım ürünlerinde azalma meydana gelir. Özellikle tahıl sıkıntısını gidermek amacıyla, 26 Şubat 1922 tarihli ve 195 sayılı "Zahire ithalatından alınmakta olan gümrük resmi hakkında kanun" (138) ile, İzmit ve Zonguldak limanlarından ithal edilen 2. ve 3. kalite buğday unlarından alınmakta olan gümrük vergisinde indirim yapılmıştır.

137)TBMM Zab. Cer. D. 1, C.21, Ankara 1959, s. 438-455,456,458-459;Düstur, 3. Ter. C.3,s. 101
138)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1 C.17, s. 145,158,159; Düstur. 3: Ter. C.2 . s, 226

IV. BÖLÜM

BÜTÇELER

1-1921 Yılı Bütçesi

Türk Kurtuluş savaşının şüphesiz en önemli dönemi İnönü savaşlarının ve Sakarya Meydan Savaşının yapıldığı dönemdir. Bu dönemde savaşın ortaya çıkardığı özel şartlardan dolayı uzun bütçe görüşmeleri yapılamamış, süreli olan Avans Kanunlarının (Geçici bütçe kanunları) çıkarılması yoluna gidilmiştir. 1920 yılı bütçe kanunu 28 Şubat 1921 tarihinde kanunlaşmıştır.

1921 Mali yılının başlangıç günü olan 1 Mart 1921 tarihinde 1921 yılı bütçesi çıkarılamadığından, 1921 yılı harcamaları avans ve ek ödenek kanunlarıyla yapılmaya çalışılacaktır.Çıkartılan avans ve ek ödenek kanunlarına bakacak olursak...

1921 yılı 1. Avans, 28 Şubat 1922 tarihli ve 104 sayılı "avans kanunu" dur. (1) Bu kanunla 1921 senesi Mart ve Nisan ayları için, geçici bütçeden mahsubu yapılmak üzere Maliye Bakanlığına Devletin giderlerini karşılamak için 2 milyon lira harcama yetkisi tanınmıştır.

24 Mart 1921 tarihli ve 108 sayılı "İkinci avans kanunu" (2) ile, Maliye Bakanlığına Mart ve Nisan ayları için 8 milyon lira daha ilave ödenek verilmiştir. Böylelikle 28 Şubat 1921 tarihli avans kanununa ilave yapılmıştır.

30 Nisan 1921 tarihli ve 119 sayılı, "28 Şubat ve 24 Mart 1337 tarihli avans kanunlarına müzeyyel kanun" (3) ile 28 Şubat ve 24 Mart 1921 tarihli avans kanunlarıyla çıkartılan 10 milyon liralık avanstan Milli Savunma Bakanlığı hizmetlerine karşılık tutulmuş olan ödenek, 1 Mayıs 1921 tarihinden itibaren diğer dairelerin hizmetlerine tahsis edilmiştir.

25 Haziran 1921 tarihli ve 129 sayılı "Muhacirinin sevkleri için muktezi yüz elli bin liranın avans olarak itasına dair kanun" (4) ile; savaşın ortaya çıkardığı muhacirlerin iaşe, sevk ve tedavisinde kullanılmak üzere avans olarak 150 bin lira tahsis edilmiştir.

---

1)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C. 8, s.323-324,542-545,546-553,554;Düstur 3.Ter.C.1,s.321
2)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1,C. 9,s.171-187,191-204,205;Düstur 3.Ter.C.2,s.20
3)TBMM Zabıt Ceridesi, D.1,C. 10,s.167-174,188,189;Düstur 3.Ter.C.2,s.38
4)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C.11,s.39-40,41,49,50,51;Düstur 3.Ter.C.2,s.81

2 Temmuz 1921 tarihli ve 130 sayılı "Avans Kanunu" ile (5) Milli Savunma Bakanlığı dışında kalan bilumum devlet dairelerinin Ağustos ayı sonuna kadar yapacağı hizmetleri karşılamak üzere daha önce çıkarılan tahsisata ilaveten 10 milyon lira avans daha verilmesi kararlaştırılmıştır.

30 Ocak 1922 tarihli ve 188 sayılı "Müdafaayı Milliye bütçesine iki milyon lira avans itiasına dair kanun" (6) ile; Milli savunma bakanlığı bütçesine 2 milyon lira avans verilmesi kararlaştırılmıştır.

Avans kanunlarında verilen yetkiye göre, harcamalar Maliye Bakanlığının 1920 yılı bütçe kanununda yer alan fasıl ve maddelerdeki ödenekleri serbest bırakması yoluyla yapılabiliyordu. Bu durumda da kullanılan avanslarda, 1920 yılı bütçesinde fasıl ve maddesi bulunmayan hizmetler için harcama yapılamaması gibi bir durum ortaya çıkıyordu. Bu sakıncayı giderebilmek için 1920 yılı bütçesinde yer almayan hizmetlere harcanmak üzere ek ödenek kanunları çıkartılmıştır. Sakarya savaşından sonra 1921 mali yılı için 13 adet ek ödenek kanunu çıkartılmıştır. Bunlardan bazılarını sıralayacak olursak ..

15 Ekim 1921 tarihli ve 157 sayılı kanunla (7) şehit çocukları ve göçmenlerin hizmetine sunulan, Amasya Şefkat-i İslamiye Yurdunun giderlerini karşılamak için Sağlık Bakanlığı bütçesine 5 bin lira ödenek konulmuştur.

31 Ekim 1921 tarihli ve 161 sayılı "Düşmandan istirdat edilen ve edilecek olan mahaller ahalisine muavenet hakkında kanun" (8) ile düşmanlardan kurtarılan mahallerde savaş sebebiyle zarar gören halkın 1921 yıl içinde ödenesi gereken vergileri affedilir. Yemeklik ve tohumluk olarak bedava zahire dağıtılması içinde maliye bütçesine 500 bin lira ödenek konur.

8 Aralık 1921 tarihli ve 169 sayılı " Gaziantep ahalisine muavenet hakkında kanun'' (9) ile Gaziantep ve çevresine yeniden iskan edilen halkın, yol, barınma ve yerleşmelerini düzenleyecek Darüleytam ve Darülmesainin giderlerini karşılamak için 80 bin lira, evlerin onarımı içinde 40 bin lira tahsisat çıkartılır.

---

5)TBMM Zab. Cer, D:1, C. 11, s. 101-105,121,122; Düstur, 3. Ter. C.2, s. 87
6)TBMM Zab. Cer, D:1, C. 16, s. 164-165,174,176,186,187; Düstur, 3. Ter. C.2, s. 215
7)Düstür; 3. Tertip, C.2, s. 150; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1. C.13. s. 150-154,156,157
8)TBMM Zab. Cer, D:1,C. 14, s. 2-5,6,16,17,28; Düstur, 3. Ter. C.2. s. 177,178
9)Düstür, 3 Tertip, C. 2, s. 189; T.B.M.M. Zab. Cer. D. 1. C. 15. s. 21-26,42,61,78

19 Aralık 1921 tarihli ve 171 sayılı " Umum Jandarma Komutanlığının senei haliye bütçesine zammedilen tahsisata dair kanun" (10) ile Adana Vilayetindeki Jandarmanın takviyesi için Jandarma Genel Komutanlığı bütçesine 89,745 lira ek ödenek verilmiştir

20 Aralık 1921 tarihli ve 172 sayılı "Emniyeti Umumiye bütçesine zamaim icrasına dair kanun'' (11) ile Adana Vilayetindeki polis kadrosunun genişletilmesi için, Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesinin ilgili faslına 22.605 liralık ödenek eklenmiştir.

24 Aralık 1921 tarihli ve 176 sayılı "Posta Müdüriyeti Umumiyesi bütçesine zamaim icrası hakkında kanun" (12) ile Anadoluda büyük ve sabit bir telsiz telgraf istasyonu kurmak için Posta Telgraf Genel Müdürlüğü bütçesine 100 bin lira ek ödenek konmuştur. Bu ödeneğin 1921 yılında harcanamayan kısmını 1922 yılı mali yılına devredilebileceği de hükme bağlanmıştır.

23 Ocak 1922 tarihli ve 185 sayılı kanunla, (13) Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü bütçesine 40 bin lira ek ödenek çıkarılmıştır. Aynı gün çıkarılan 186 sayılı kanunla da kurumun işletme açıklarını kapatmak amacıyla posta ücretlerine zam yapılmıştır. (14)

Sıraladığımız ek ödenek kanunları dışında da çeşitli kurumların ihtiyacını binaen ek ödenek kurumları çıkarılmıştır. Bu arada da 1921 yılı bütçe kanunun görüşülmesi sürdürülmüş B.M.M. Bütçe komisyonunda sert tartışmalar yaşanmıştır. Sonunda 1921 yılı Bütçe kanunu mali yılın sona ermesine 2 gün kala 26 Şubat 1922 tarihinde kabul edilmiştir.

1921 Yılında avans kanunlarına dayanılarak yapılan harcamalar 28 Şubat 1922 tarihli ve 197 sayılı, 1921 yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu ile nihai bir metne bağlanmak suretiyle birleştirilmiş ve 1921 yılı bütçesi ortaya çıkmıştır.

"1337 (1921) Senesi muvazenei umumiye kanunu" gelir ve gider tahminlerini gösteren cetveller ile dairelerin ödeneklerini gösteren bütçeleri olmaksızın 13 maddeden ibaret bir metin şeklinde kanunlaşmıştır.(15)

1921 Yılı Bütçe kanununun önemli bazı maddeleri aşağıda sıralanmıştır:

---

10)TBMM Zab. Cer, D:1,C. 15, s. 149-151,154,156-157; Düstur 3. Ter. C.2, s. 198
11)TBMM Zabıt Ceridesi,D.1, C. 15, s.142-149,154,162,166,186
Düstür, 3. Tertip, C.1, s. 194
12)TBMM Zabıt Ceridesi,D.1, C. 15, s.221-228,229,230
Düstür,. 3. Tertip, C.1, s. 198
13TBMM Zabıt Ceridesi,D.1, C. 16, s. 121-128,132,134
14)Düstür 3. Tertip, C.2, s. 213, TBMM Zabıt Ceridesi,D.1, C. 16,s.128-132
15)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1 C.17, s. 83-101,133-140,145-158,160-161,162,163 Düstur, 3. Ter. C.2 s. 228,229,230

Madde 1: Devlet Bütçesine dahil gelirler ve giderlerin toplamı 1921 mali yılı için, bu yıla ilişkin kesin hesap kanun tasarısının incelenmesi sonunda belirlenecektir.

Madde 2: 1920 yılı bütçe kanununun 3,4,5,6,7,8 ve 9. maddeleri 1921 yılında da yürürlüktedir. 1919 ve 1920 yılı bütçe kanunlarının bu kanunla yada özel kanunlarla kaldırılmayan ve değiştirilmeyen hükümleri de yürürlüktedir.

Madde 3: Bütçe komisyonunca gider bütçesinin incelenmesi sırasında belirlenip, 18 Haziran 1921 tarihli Genel Kurul Kararı uyarınca Temmuz 1922 tarihinden başlayarak uygulamaya konulacak biçimde harcanmak ve Milli Savunma dışında kalan devlet hizmetlerine karşılık olarak, çeşitli tarihlerde verilen 20 milyon liralık avansa, Şubat sonuna kadar tahakkuk edecek giderlere karşılık olmak üzere 50 milyon lira eklenmiştir.

Madde 4: Milli Savunma Bakanlığı için 2 Nisan 1921 tarihli kanunla kabul edilen 44.160.058 liraya münhasıran, Şubat ayı sonuna kadar tahakkuk edecek askeri hizmetler için 3.600.000, lirası maaş ve 6.400.000 lirası seferberlik faslına mahsus olmak üzere 10.000.000 lira ilave edilmiştir.

Madde 5: 1919 mali yılı sonuna kadar geçen süreye ilişkin vergi ve resimlerden ve sözleşmelerle ilgili olarak hazinenin özel ve tüzel kişilerden bütün alacakları, savaş vergileri ve kara ve deniz taşıtları bedelleri ve iaşe alacakları, dahil olduğu halde 1922 mali yılı sonuna kadar müracaat eden aynı kişilerin kendileriyle akrabalarına ait olup, düzensiz borçlara girmeyen bütün hazine borçlarıyla takas ve mahsup olunacaktır. Aynı köy halkından olanların tüm alacakları, akrabalıklarına bakılmaksızın, genel olarak, fakat rızayla aynı köy halkından olanların hazineye olan borçlarıyla mahsubu yapılabilir.

Bütçe kanunuyla Milli Savunma Bakanlığına 54.160.058 lira diğer daireler için 25 milyon lira kaynak ayrılmıştır. Bütçenin gider toplamı 79.160.058 liradır. Milli Savunma Bakanlığının bütçe içindeki payı %68,4 olmaktadır. (16)

1921 Yılı bütçesinin belirgin özelliklerine baktığımızda şunları söyleyebiliriz:

Cephelerin ihtiyaçları artmış harcamalarda ağırlık savunmaya yönlendirilmiştir. Savunma bütçesi 1920 yılına göre bir kat artmış, diğer dairelerin bütçesinde azalma olmuştur. Sakarya Meydan Savaşının Tekalifi Milliye emirleri ile yapılan finansman çalışmaları bütçe

---

16)Duru, Cihan ve diğerleri; a.g.e., s.307

dışından yapılmış dolayısıyla bu harcamalarda göz önünde alındığında savunmadaki artış daha da yükselmektedir.

2. 1922 Yılı Bütçesi

1922 Yılında da savaş şartları devam ettiği için, mali yılın başlangıcında bütçe kanunu çıkarılamamış, harcamalar avans kanunlarıyla yapılmıştır.

1922 Yılı avans kanunları, 1921 yılında çıkartılmış olanlara göre oldukça ayrıntılı olup çok sayıda avans kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunlarla Maliye Bakanlığına verilen yetki çerçevesinde 1922 yılı bütçe harcamaları ve vergi tahsilatı yapılmıştır.

28 Şubat 1922 tarihli ve 198 sayılı 1. avans kanununa (17) göre; Milli Savunma için 5 milyon, Mülki daireler için 3 milyon liranın, mezkur senenin bütçesinden mahsubu yapılmak ve mülki dairelerinin harcamaları 10 Haziran 1921 tarihli Genel Kurulu Kararı mucibinde Bütçe Komisyonunun belirlediği esaslar dairesinde kullanılmak üzere 7 milyon liranın harcanmasına yetki verilmiştir. (Madde 1). Özel kanunların uyarınca 1921 yılında tarh olunan bütün vergiler aynı oranlar üzerinden tarh ve tahsil olunur (Madde 2). 1922 yılı Mart ayından itibaren, genel bütçeye giren ve girmeyen aylık ve ücretlere ek olarak verilmekte olan aylık olağanüstü ödeneklerin (B.M.M. üyelerinin ödenekleri dahil) %20 si kesilmiştir (Madde 3). Reji idaresi 1922 yılı Mart ayından itibaren katma bütçeyle yönetilecektir. Bu idarenin memur ve hizmetlilerinin, aylık ve çeşitli giderleri de diğer devlet daireleri hakkında geçerli olan hükümlere göre ödenir (Madde 4).

Görüldüğü üzere 1. Avans Kanunu ile Maliye Bakanlığına 7 milyon lira harcama yetkisi verilmiş, ancak harcamaların %70'den fazlası savunmaya ayrılmıştır. Bunun sebebi altı ay sonra başlayacak olan "Büyük Taarruz'dur."

1. Avans Kanununun 5. maddesi ile devlet gelir ve giderlerinin denetimi için, Sayıştayın (Divan-ı Muhasebat) kurulmasına kadar, BMM since uzmanlardan oluşan bir Denetim Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir.

Savunma Bakanlığına bağlı askeri fabrikalar idaresi bütçe harcamaları ile bağımsız bir umum müdürlük haline getirilmiş, kuruluşun yaptığı imalat ve tamirat masrafları bütçeye mal edilmiştir (Madde 9).

---

17)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1,C. 17, s. 173-190, 191,192,193,194, ; Düstur, 3. Ter. C.2 s. 230, 231, 232

6 Mayıs 1922 tarihli ve 230 sayılı "İkinci Avans Kanun"unun (18) maddeleri aşağıda sıralanmıştır.

Madde 1: 28 Şubat 1922 tarihli Avans Kanunu ile verilen 7 milyon liralık tahsisata ek olarak milli savunma için 10 milyon, mülki daireler için 5 milyon olmak üzere, toplam 15 milyon liranın da avans olarak harcanmasına izin verilmiştir.

Madde 2: Umumi Heyet tarafından milli savunma ve askeri tatbikatlarda yapılan dahili harcamalar, Muvazenei Umumiye tarafından, 1922 yılı için kabul edilen fasıl ve maddelerden karşılanacaktır.

Madde 3: Bu kanun kabul edildiği tarihten itibaren geçerlidir.

Madde 4: Bu kanunun yürütülmesinden İcra Vekilleri sorumludur.

3 Temmuz 1922 tarihli ve 241 sayılı "Üçüncü avans kanunu" (19) ile; Deniz Kuvvetleri, Milli Savunma ve Askeri Fabrikalar için 7, diğer daireler için 5 milyon liranın daha avans olarak harcanmasına yetki verilmiştir.

21 Temmuz 1922 tarihli ve 250 sayılı "Dördüncü Avans Kanunu" (20) ile, Deniz Kuvvetleri, Milli Savunma ve Askeri Fabrikalar için 5, diğer daireler için 3 milyon liranın daha avans olarak sarfına mezuniyet verilmiştir.

20 Eylül 1922 tarihli ve 266 sayılı Beşinci Avans Kanunu (21) ile, 28 Şubat, 6 Mayıs, 3 Temmuz ve 21 Ağustos tarihli avans kanunlarıyla verilmiş olan 42 milyon lira tahsisata ilaveten Deniz Kuvvetleri, Milli Savunma ve Askeri Fabrikalar için 8, diğer devlet daireleri için de 6 milyon olmak üzere toplam 14 milyon liranın daha avans olarak harcanmasına yetki verilmiştir.

11 Ekim 1922 tarihli ve 269 sayılı Altıncı Avans Kanunu (22) ile, 2 milyon liranın daha avans olarak harcanmasına dair Hükümete yetki verilmiştir (Madde 1).

14 Aralık 1922 tarihli ve 289 sayılı Yedinci Avans Kanunu (23) ile, Daha ince çıkarılmış olan avans kanunlarıyla verilmiş olan 58 milyon liralık tahsisata ilaveten Deniz Kuvvetleri Milli Savunma ve Askeri Fabrikalar için ve devairi saire için 12 Ceman 26 milyon liranın daha avans olarak harcanmasına yetki verilmiştir.

---

18)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C. 19, s. 499-506, 527-528,530-531; Düstur, 3. Ter. C.3, s. 79
20)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, 22, s. 111,252-257,258,273-274; Düstur, 3. Ter. C.3, s. 112
21)TBMM Zab. Cer. D.1. C. 23, Ankara 1960,s. 111,112-122, 128,130-131; Düstur, 3. Ter. C.3. s. 129
22)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1,C. 23, s. 326-331,335,336,355-356; Düstur, 3.Ter. C.3, s. 134-135
23TBMM Zabıt Ceridesi, D:1,C. 25, Ankara 1960,s. 362-370,377-390,392,400-401;Düstur, 3.Ter. C.3.s.177,178

22 Şubat 1923 tarihli ve 309 sayılı Sekizinci Avans Kanunu ile (24) Milli Savunma Bakanlığına 3.735.517 lira daha avans olarak tahsis edilmiştir.

1922 yılında avans kanunlarıyla verilen harcama sınırının aşılması ya da yeni ihtiyaçların ortaya çıkması sebebiyle 12 adet ek ödenek kanunu çıkarılmıştır. Bunlardan bazıları verilen ödenek miktarlarıyla birlikte aşağıda gösterilmiştir.

- 26 Temmuz 1922 tarihli ve 247 sayılı'' İktisat Vekaleti bütçesine 30 bin lira ilavesine dair kanun'' (25) ile, İktisat Bakanlığı bütçesine; hayvan hastalıklarıyla mücadele için 20 bin ve serum laboratuarı için 10 lira olmak üzere toplam 30.000 lira ek ödenek konulmuştur.
- 9 Eylül 1922 tarihli ve 259 sayılı " 1338 senesi Dahiliye Bütçesinin harcirah maddesine 30 bin lira tahsisatı munzamme itasına dair kanun" (26) ile, düşman işgalinden kurtulan topraklarda sivil yönetimin kurulabilmesi için, buralara gönderilen memurların harcırahlarını karşılamak için İçişleri Bakanlığı bütçesine 30.000 lira ek ödenek konulmuştur.
- 25 Eylül 1922 tarihli ve 267 sayılı " Düşmandan istihlas edilmiş ve edilecek mahallere muavenet hakkındaki 31 Teşrinievvel 1337 tarihli kanuna müzeyyel kanun" (27) ile, düşman tarafından tahrip edilen mahallerdeki, yardıma muhtaç olan vatandaşların meskenlerinin onarım ve yeniden ev ve baraka inşası için, Maliye Bakanlığı bütçesine 500.000 lira ek ödenek konulmuştur (Madde 1). Daha önce 31 Ekim 1921 tarihli kanunla bu amaç için çıkarılan ödenekten sarf edilmeyen kısmın sarfına da devam edilecektir (Madde 2).

Daha önce belirtildiği gibi 1922 yılı bütçe kanunu hazırlanamamış avans ve ek ödenek kanunları çıkartılarak zorunlu harcamalar karşılanmaya çalışılmıştır. Maliye Bakanlığınca hazırlanan Hazine Genel Hesabında yer alan bilgilere göre 1922 yılı giderleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (28)

1922 Yılı Giderleri

Daire	Ödenek (TL)	Gerçekleşen Harcana (TL)
Hilafet ve Hanedan	1.144.455	153.624
Büyük Millet Meclisi	1.067.645	834.657

24TBMM Zabıt Ceridesi, D:1 C. 27,Ankara 1960, s. 340,444-448; Düstur, 3.Ter. C.3, s. 216
25)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1,C. 21, s. 488-490,498,502-503; Düstur, 3.Ter. C.3, s. 102
26)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1,C. 22, s. 569,570,603-604 ; Düstur, 3. Ter. C.3, s. 124
27)TBMM Zabıt Ceridesi, D:1,C. 23, s. 171-180,181-182; Düstur, 3. Ter.,C.3, s. 130
28)Duru, Cihan ve diğerleri a.g.e., s. 313

İcra Vekilleri Heyet-i Riyaseti	18.721	12.176
Muhassasat-ı Zatiye	4.924.217	4.359.785
Düyun-i Umumiye	2.263.711	1.521.525
Maliye Vekaleti	8.084.300	5.381.533
P.T.T.U.M.	2.129.657	1.580.453
Rüsumat M.	1.141.463	701.509
Dahiliye V.	2.451.191	2.045.703
Sıhhiye V.	948.598	620.030
Emniyet U.M.	1.682.348	1.395.429
Aşair ve Muhacirine	-	-
Muavenet-i İçtimaiye	1.139.338	600.649
Şer'iye V.	632.226	413.175
Adliye V.	2.792.695	2.180.457
Maarif V.	1.432.245	1.136.064
Nafia V.	928.724	617.547
İktisat V.	2.523.353	1.555.026
Hariciye V.	970.257	674.269
Matbuat ve İstihbarat	107.494	83.140
Müdafaai Milliye V.	55.829.136	42.119.265
Bahriye Dairesi	1.117.868	826.771
Askeriye Fabrikalar M.V.	1.554.285	628.448
Jandarma Kumandanlığı	5.845.176	4.914.246
Ziraat Bankası	1.245.458	602.327
TOPLAM	**100.974.541**	**74.957.848**

1922 yılı giderlerinin büyük bölümünü askeri harcamalar oluşturmaktadır. Savunma harcamalarının diğer harcamalarla karşılaştırılması tabloda gösterilmiştir.

		TL	**%**
1. Savunma harcamaları		48.488.729	65
Milli Savunma B	42.119.265.		
Deniz Kuvvetleri	826.771		
Askeri Fabrikalar	628.447		
Jandarma	4.914.246		
2. Diğer harcamalar		26.469.119	35
	TOPLAM	**74.957.848**	**100**

1922 yılı gelirleri tahmin ve tahsilatı aşağıda tabloda gösterilmiştir. (29)

29)Duru, Cihan ve diğerleri a.g.e., s. 315-316

Gelir çeşidi	Tahmin(x1000TL)	Tahsilat
1.kısım dolaysız vergiler		
Müsakkafat ve arazi vergisi	1700	
Akarat bedeli ve icar vergisi	500	2506
1.fasıl toplamı	2200	2506

Temettüat		
Temettü Vergisi	1.200	1.462
Harp Kazançları Vergisi	600	403
2. Fasıl Toplamı	**1.800**	**1.865**
Harp Vergisi	300	334
Müecceliyet-i Askeriye Vergisi	2.000	1.374
Mükelefiyet-i Nakliye-i Askeriye Vergisi	800	777
4. Fasıl Toplamı	**2.800**	**2.151**
Muafiyet-i Askeriye Vergisi	200	1.007
Davar, deve, camuz, canavar R.	3.502	4.608
Aşar	15.200	21.305
Tütün Öşrü	950	54
İpek Öşrü	50	71
8. Fasıl Toplamı	**16.200**	**21.430**
Hasıla-i İane	2.000	931
Hususi Ormanlar Hasılatı	30	45
Maadin	25	46
Vergi Tezkereleri	5	37
1. Kısım Toplamı	**29.062**	**34.960**
2. Kısım damga vergisi, harçlar kaydiyeler, ceza-i nakdiyeler		
Damga Resmi	360	570
Hazine Pulları	250	322
Harçlar	230	488
İhtira Beratı	-	-
Kaydiyeler	250	276
Ceza-i Nakdiyeler	300	190
2. Kısım Toplamı	**1.390**	**1.846**
3. Kısım: Dolaylı Vergiler		
İspirto	115	25
Tömbeki Beyiyeleri	2	-
İthalat, transit, ihracat resimleri v.s. resimler	8.500	12.717
İhracat Resm-i Fevkaladesi	-	-
Rüsum-ı Bahriye	44	60
Rüsum-ı Sıhhiye	30	86
Sayd-ı Berri ve Bahri	173	95
3. Kısım Toplamı	**8.864**	**12.983**
4. Kısım: Tekeller		
Tuz Resmi	3.500	3.864

Tütün	600	-
İmalat-ı Harbiye Satışı	1.300	4
Meskükat	-	1
Tedavüldeki Nakit Pullar	-	-
P.T.T	1.165	1.389
4. Kısım Toplamı	**6.565**	**5.258**
5. Kısım: Müessesat	-	-
6. Kısım: Emlak ve Eşya-i Emiriye Hazinesi	2.610	1.713
7. Kısım: Maktu Vergiler	-	-
8. Kısım: Hasılat-ı Mütenevvia	3.805	5.645
9. Kısım: İstirdadat	34	62
10. Kısım: İstihlak Resmi	34.803	8.633
11. Kısım: Tekalif-i Cedide		
Temaşa Vergisi	-	27
Mükeyyifat Vergisi	-	20
11. Kısım Toplamı	**-**	**47**
Ticaret Vergisi	500	-
Elviye-i Selase Maktu Vergisi	486	136
Varidat Fevkaladesi	2.500	440
Harp Ganimetleri	-	7
GENEL TOPLAM	**60.619**	**71.730**

1922 yılı gelirlerinde en büyük payı sırasıyla; dolaysız vergiler %48.8, dolaylı vergiler %18.1, tüketim vergisi %12.0 ve tekeller %7.4 vergilerine aittir. Dört verginin genel toplam içindeki payı %86.3 tür. Ülke tarıma dayandığı için aşar vergisi tek başına bütçenin %29.7 sini oluşturmaktadır.

1920-1922 yılına ait bütçe rakamları dikkate alındığında savunma kalemleri ve bütçe içindeki yüzdesi aşağıda gösterilmiştir.

		%
1920 yılı gideri	43.540.147 TL	67
1921 // //	39.076.122	68
1922 // //	48.488.729	65

Bu harcamalara "Tekalif-i Milliye Emirleri" ile borçlanılan 6 milyon lirayı da ilave etmek gerekir. Bunun dışında halkın yardımlarınında dikkate almak gerekmektedir.

3. 1923 Yılı Bütçesi

1923 yılı Kurtuluş Savaşı sırasında kazanılan zaferlerin barış masasında da zaferle sonuçlandırılabilmesi için yoğun diplomatik temasların yapıldığı bir dönemdir. Fakat engellemeler dolayısıyla belirsizliklerde yaşanmaktadır. Boğazlar İngiliz işgalindedir. Büyük devletler, Türk milli devletinin kurulması konusunda güçlükler çıkarmışlardır.

Bu nedenlerle 1923 yılında da Ankara Hükümeti bütçe uygulamalarını avans kanunları ve altışar aylık tahsilat kanunlarıyla yürütecektir.

Bu yıl çıkarılan ilk avans kanunu; 28 Şubat 1923 (1339) tarihli ve 311 sayılı "1923 yılı 1. Avans Kanunu"dur. (30)

On maddeden oluşan avans kanununun 1. maddesi ile hükümette 1923 yılı bütçesine mahsup edilmek üzere 30.114.225 TL. Harcama yetkisi verilmiştir.

1. Avans Kanununun çıkartılmasından kısa bir süre sonra 15 Nisan 1923 tarihinde 331 sayılı 2. Avans Kanunu çıkartılmıştır. Hükümete 37.500.000 TL harcama yetkisi veren kanundur. (31) birinci maddesine göre adı geçen avansın 22 milyon lirası Deniz Kuvvetleri, Milli Savunma ve Askeri Fabrikalar için olup arta kalan 15.500 TL. sı da diğer dairelere ayrılmıştır.

Kanunun 2. maddesine göre her türlü harcama kalemlerinde 1922 yılı bütçesindeki bölüm ve maddeler dikkate alınacaktır.

311 ve 331 sayılı avans kanunlarıyla verilen 67.614.255 TL lik avansa ek olarak 30 Eylül 1923 tarihli ve 348 sayılı "1339 senesi İkinci Altı Aylık Tahsisat Kanunu" gereğince 45.059.324 TL daha avans olarak harcanmasına izin verilmiştir. (32) Harcama kalemleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Daireler	**Lira**
Halifelik ve Hanedan	218.347
Büyük Millet Meclisi	238.323
Düyün-i Umumiye	1.522.211
Muhassasat-ı Zatiye	4.518.835
Maliye	2.026.900
Sayıştay (Divanı Muhasebat)	79.190
Gümrük İdaresi (Rüsümat)	1.396.851
Posta, Telgraf ve Telefon	1.715.125
Başbakanlık	33.741
İçişleri Bakanlığı (Dahiliye)	1.697.626
Emniyet Genel Müdürlüğü	1.597.531
Kabile ve Göçmenlere Sosyal Yardım (Muaveneti İçtimaiye)	886.276
Sağlık Bakanlığı (Sıhhıye)	719.068
Jandarma Genel Komutanlığı	4.594.113
Dışişleri Bakanlığı (Hariciye)	638.686
Şeriye	590.037

30)T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D:1,C. 27, s. 484-485,506-545, 546,549,550,551, Düstur, 3. Ter. C.3. s. 217,218
31)T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D:1, C. 29, s. 82-95,129,136,156,157,158,159,194-195; Düstur, 3.Ter.C.4.s. 76-77
32)Düstür,3.Tertip,C.5,İstanbul,1931,s.371-373;T.B.M.M.Zab.Cer.D:II, C.2,s,33,180,243,282,289,319,324,343,346,380-391,397-420,421

Adliye	2.208.607
Maarif	885.782
Ekonomi Bakanlığı	1.279.958
Basın ve Haberleşme Genel Müdürlüğü	51.453
Sivil Daireler Toplamı	28.977.526
Deniz Kuvvetleri	1.786.558
Milli Savunma Bakanlığı	13.000.000
Askeri Fabrikalar	1.295.510
Askeri Daireler Toplamı	16.082.068
GENEL TOPLAM	**45.059.324**

KAYNAK: Düstur, 3. Ter.C.5. s. 373

1923 yılı içinde 20 adet ek ödenek avans ve bazı dairelerle ilgili bütçe kanunları çıkartılmıştır. Bunlardan 12 Nisan 1923 tarihli ve 328 sayılı " Düyünatı Sabıkanın sureti tediyesine dair kanun" (33) ile, Devlet borçlarının ödenmesi ile ilgilidir.

1923 yılı Hazine Genel Hesabına göre gider bütçesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (34)

1923 YILI HARCAMALARI

(HAZİNE GENEL HESABINA GÖRE)

Daireler	**Ödenek(TL)**	**Harcama(TL)**
Büyük Millet Meclisi	2.182.697	1.990.740
Riyaset-i Cumhur	82.440	76.420
Divan-ı Muhasebat	158.380	26.206
Hilafet ve Hanedan	436.695	435.691
İcra Vekilleri Heyet-i R.	54.562	43.462
Maliye Vekaleti	13.033.830	9.467.177
Düyün-i Umumiye (Tekalif-i Milliye)	6.000.000	4.340.508
Ziraat Bankası	642.891	642.890
Muhassasat-ı Zatiye	10.550.944	8.614.272
Düyün-i Umumiye Varidatı Mahsusa İdaresi	3.174.651	2.124.200
Rüsumat M.U.	2.521.358	1.623.094
Dahiliye Vekaleti	3.815.668	2.922.644
P.T.T. M.U.	3.346.482	2.540.758
Emniyet U.M.	3.215.552	3.032.506
Umum Jandarma K.	9.892.133	7.559.307
Hariciye V.	1.254.955	670.958
Matbuat ve İstihbarat M.U	107.136	90.283
Sıhhiye V.	1.449.619	1.016.216
Muavenet-i İçtimaiye-i Muhacirin Müd.	1.884.839	1.225.990
Şer'iye V.	1.185.414	915.266

33)Düstür. 3. Tertip, C.5, s. 71-72,TBMM Zab. Cer.;D.1 C.29,s.68-69,81,95,98,99
34)Duru, Cihan ve diğerleri;a.g.e., s. 371

Adliye V.	4.763.200	3.878.515
Maarif V.	3.640.042	3.033.002
Nafia V.	2.018.001	1.528.122
İktisat V.	3.033.151	2.158.915
Mübadele, İmar İskan V.	6.095.083	866.667
Müdafaa-i Milliye V.	54.172.612	41.096.440
Bahriye Dairesi	3.173.054	1.948.232
Askeri Fabrikalar M. U.	2.876.873	2.058.430
TOPLAM	**144.802.262**	**105.926.911**

Gider bütçesinde askeri harcamalar aşağıda gösterilmiştir.

	TL	% (Bütçeye Oranı)
1- Umum Jandarma K.	7.559.307	7.13
2- Savunma B.	41.096.440	38.79
3- Bahriye D.	1.948.232	1.83
4- Askeri Fabrikalar	2.058.430	1.94
Toplam	**52.662.409**	**49.71**

1923 yılı Hazine Genel Hesabından çıkarılan bilgilere göre gelir bütçesi aşağıda tablo da gösterilmiştir. (35) x1000

GELİR ÇEŞİDİ	**TAHMİN(TL)**	**TAHSİLAT(TL)**
1. Kısım: Dolaysız Vergiler		
1. Musakkafat ve Arazi	5.000	5.148
Akarat Bedeli ve icar vergisi	-	-
1. Fasıl Toplamı	**5.000**	**5.148**
2. Temettüat		
Temettü Vergisi	2.500	3.355
Harp Kazançları V.	1.000	764
2. Fasıl Toplamı	**3.500**	**4.119**
3.Harp Vergisi	700	2.014
4. Müecceliyet-i Askeriye V.	400	357
Mükellefiyet-i Nak. Ask. V.	500	1.263
4..Fasıl Toplamı	**900**	**1.620**
5. Muafiyet-i Askeriye V.	350	381
7. Davar, Deve, Camuz, Canavar V.	4.002	3.657
8. Aşar		
Aşar	25.000	28.702
Tütün Öşrü	600	8
İpek Öşrü	140	217
8. Fasıl Toplamı	**25.740**	**28.927**
Hasıla-i İane	-	-

35)Duru, Cihan ve diğerleri, a.g.e., s. 372-373

Husisi Ormanlar Hasılatı	78	110
Maadin	10	256
Vergi Tezakiri	39	43
1. Kısım Toplamı	**40.319**	**46.275**
2. Kısım: Damga Vergisi, Harçlar, Kaydiyeler, Ceza-i Nak.		
Damga Resmi	1.300	-
Hazine Pulları	800	1.743
Harçlar	522	864
Ihtıra Beratı	10	1
Kaydiyeler	685	719
Ceza-i Naktiyeler	700	323
2. Kısım Toplamı	**4.017**	**3.650**
3. Kısım: Dolaylı Vergiler		
İspirto	100	-
Tömbeki Beyiyeleri	100	1
İthalat, Transit, İhracat Resimleri, v.s. Resimler	16.600	25.402
İhracat Resm-i Fevkaladesi	-	-
Rüsum-ı Bahriye	520	249
Rüsum i Sıhhiye	100	87
Seyd-i Berri ve Bahri	1.100	203
3. Kısım Toplamı	**18.520**	**25.942**
4. kısım: Tekeller		
Tuz Resmi	5.000	3.977
Tütün	4.203	-
İmalat-ı Harbiye Satışı	1.500	107
Meskükat	200	-
Tedavüldeki Nakit Pullar	-	-
P.T.T	2.175	2.935
4. Kısım Toplamı	**13.078**	**7.019**
5. Kısım: Müessesat	649	692
6. Kısım: Emlak ve Eşya-ı Emiriye H.	2.395	6.425
7. Kısım: Maktu Vergiler	-	-
8. Kısım: Hasılat-ı Mütenevvin	4.000	4.917
9. Kısım: İstirdadat	908	66
10. Kısım: İstihlak Resmi	9.612	15.759
11. Kısım: Tekalif-i Cedide Temaşa Vergisi	70	-
Mükeyyifat Vergisi	70	19
11. Kısım Toplamı	**140**	**19**
Elviye-i Selase Maktu V.	-	59
Varidat Fevkaladesi	-	449
GENEL TOPLAM	**93.638**	**111.272**

1923 yılı gelirlerinin, gelir gruplarına göre oranları aşağıda Tabloda gösterilmiştir.

GELİR BÖLÜMLERİ	**TAHSİLAT(1.000)**	**Gelirler içindeki payı (%)**
Dolaysız Vergiler	46.275	41.6
Damga R, Harçlar, Kaydiyeler, Para cezaları	3.650	3.3
Dolaylı Vergiler	25.942	23.3
Tekeller	7.019	6.3
Kuruluş Gelirleri	692	0.6
Emlak ve Eşya-i Emiriye Hasılatı	6.425	5.8
Maktu Vergiler	-	-
Çeşitli Gelirler	4.917	4.4
İstirdadat	66	0.1
İstihlak Resmi	15.759	14.2
Tekalif-i Cedide	19	-
Elviye-i Selase Maktu Vergisi	59	-
Varidat Fevkaladesi	449	0.4
TOPLAM	**111.272**	**100.0**

V. BÖLÜM

DIŞ YARDIMLAR

Kurtuluş Savaşının başlangıcında ülke içerisindeki kaynakların yetersiz kalması dolayısıyla dış yardım konusu gündeme gelmiş ve bu konuda Sivas Kongresi sırasında karar dahi alınmıştır. Buna göre; Milli mücadelenin finansmanı için dış yardıma ihtiyaç olduğu belirtilmiş, ancak bu yardımın ve desteğin Anadolu topraklarına ve halkına karşı emperyalist amaçları olmayan ülkelerden alınabileceği vurgulanmıştır.

B.M.M. si hükümeti Galata bankerlerinin ve dış finansman çevrelerinin borç tekliflerini reddetmiş, fakat kazanılan zaferlere paralel olarak Sovyetlerle ilişkiler güçlenmiş ve öncelikle bu ülkeden mali ve ekonomik destek sağlanmıştır.

1. Sovyet Yardımı

1917 Bolşevik ihtilali çıkınca Çar, Avrupalı müttefiklerinden yardım ister ve başta İngiltere olmak üzere destek için harekete geçerler. Bolşevikler ülkeye hakim olamaz, iç savaş meydana gelir.

Bolşeviklerin emrindeki Kızılordu ile Çar taraftarları arasında büyük bir mücadele başlar. Daha önce Rus egemenliğine girmiş olan diğer milletler de, bu karışıklıktan yararlanarak bağımsızlıklarını temin edebilmek için harekete geçerler. İç savaş devam ederken Rus olmayan milletlerin istiklal mücadelesi Bolşevikleri müşkül bir durumda bırakmış ve başta komşuları olmak üzere kendilerine dost ve müttefik aramağa yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu sırada Türklerin durumu da Bolşeviklerinkinden farklı değildi. I.Dünya savaşında uğranılan mağlubiyetin ve Mondros Mütarekesi Türk Anavatanının bütünlüğünü tehlike içersinde bırakmıştı. Öte yandan taraflara saldıran düşman aynı idi.

I.Dünya Savaşından sonra Anadolu Türklüğünün giriştiği Kurtuluş savaşı için silaha, paraya ve politik desteğe ihtiyacı vardı. Bolşevikler için ise Türkiye'nin stratejik yeri Batılı Kapitalistlere bırakılmayacak derecede önemliydi. Savaştan sonra da bu ülke sosyalizme kazanılmalıydı.

Bolşevik önderlerden Lenin ile Stalin 3 Aralık 1917 de "Rusyanın ve Doğunun Bütün Müslüman Emekçilerine" hitaben neşrettikleri bir beyannamede; (1) Bütün dünya milletlerini

---

1)Yerasimus S.; Türk-Sovyet İlişkileri; Ekim Devriminden Milli Mücadeleye, İstanbul 1979 s.35-37; Kurat, A.N.;Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl sonundan kurtuluş savaşına kadar Türk-Rus ilişkileri (1798-1919)Ankara 1970, s. 649-652

boyunduruk altına almış olan yırtıcıların hüküm ve saltanatları yıkılıyor... yeni bir dünya emekçilerin ve hürriyet isteyenlerin dünyası doğuyor...

Rusya Müslümanları, Volga boylarının, Kırım'ın Tatarları, Sibirya ve Türkistan'ın Kırgızları ve Sartları, Kafkas-ötesi Türkleri ve Dağıstanlılar, Rus Çarlarının zalimleri tarafından canileri, minberleri yıkılmış, dinleri adetleri çiğnenmiş olanlar, biz sizlere hitap ediyoruz!

Bundan böyle sizin akide ve adetleriniz, milli ve medeni bütün müesseseleriniz hür ve her türlü taarruzdan masum olduğu ilan olunuyor. Yani milli hayatlarınızı hür ve mümanaatsız olarak tesis ediniz. Sizin buna hakkınız vardır...

Ey Şark Müslümanları! Acemler,Türkler,Araplar,Hindular...Memleketleri paylaşılmak istenen herkes!

Tahtından indirilmiş Çar'ın imzaladığı ve devrilmiş Kerenski Hükümetinin onayladığı, İstanbulun ele geçirilmesine ait gizli anlaşmaların yırtıldığını, yok edildiğini bildiririz... Halk Komiserleri Sovyeti, yabancı memleketlerin işgaline karşıdır. İstanbul Müslümanlarının elinde kalmalıdır...

Türkiyenin taksimine ve ondan Ermenistanın koparılmasına ait muahedenin yırtıldığını ve yok edildiğini ilan ederiz...

Biz, bayraklarımızla bütün dünyanın mazlum milletlerine hürriyet götürüyoruz ... denmektedir. Bu bildiri Türk önderlerde Sovyetlere karşı başlangıçta müspet bir intiba bırakacaktır.

Sivas Kongresinin bitiminden 2 gün sonra 13 Eylül 1919 tarihinde Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Çiçerin imzasıyla bu bildiri yayınlanır. Bildiride Sovyetlerin Erzurum ve Sivas Kongreleriyle başlatılan Milli Mücadeleyi desteklemeye hazır oldukları belirtilmektedir. Türk ana vatanının kurtuluşunun ancak Türk işçi ve köylüsünün çabasıyla sağlanabileceği belirtildikten sonra, Rus işçiler köylüler hükümetinin kardeşlik elini uzatmaya hazır olduğu da vurgulanmaktadır. (2)

Avrupadan yardım sağlamanın zorluğunu gören Mustafa Kemal, B.M.M. nin açılmasından sonra 26 Nisan 1920 tarihinde Sovyet liderlerine bir mektup gönderir. (3) bu mektupta emperyalizme karşı ittifak teklif edilmekte, ayrıca Türk vatanının kurtarılması için 5 milyon altın silah, cephane, makine, sağlık araçları ve yiyecek talep edilmektedir.

---

2)Yerasimos, Stefanos; Türk Sovyet İlişkileri, s. 110-111 ve 130-133
3)Yerasimos, Stefanos. Türk Sovyet İlişkileri, vesika nr. 39, s. 232

Atatürk'ün bu mektubuna Bolşevik Sovyet Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Çiçerin, 3 Haziran 1920 de karşılık verir. (4) Sovyetler itifak önerisinden şeref duymakta fakat yardım konusuna hiç temas etmemekte idi. Sovyetlerin verdiği cevap T.B.M.M.de olumlu karşılanmış ve 11 Mayıs 1920 tarihinde Bekir Sami Bey başkanlığındaki bir Heyet Moskovaya gönderilmiştir. İktisat bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'in de üye olarak bulunduğu Heyetin asil görevi Sovyetlerle siyasi ilişki kurmak ve ihtiyaç duyulan para ve her türkü malzeme yardımını sağlamaktı.

İki taraf temsilcileri arasındaki görüşmeler Moskova'dan dostluk havası içerisinde başlar. Rusların, Türklerin ihtiyaçlarını temin edeceklerini söylemeleri üzerine, Bekir Sami Bey öncelikle askeri taleplerini sıralar. Bunlar; 200.000 tüfek, 5.000.000 milyon mermi, 400 top, 75.000 top mermisi, 500 mitralyöz, her mitralyöz için 15 bin mermi, 200 sahra telefonu, 5 telsiz istasyonu, 200 tayyare, 100 kamyon ve otobüs, 40 binek otomobili, 100 bin askeri giydirecek elbise, ayda 600 ton benzin v.s. dir. (5)

Bundan sonra her iki tarafın delegeleri müzakerelere devam ederek 24 Ağustos 1920 tarihinde "Dostluk Antlaşmasını" imzalamışlardır. (6)

Ankara ve Moskova hükümetlerinin onayından sonra yürürlüğe girecek olan antlaşmanın en önemli maddeleri şunlardır; Bolşevik Rejimi Misakı Milli sınırları içindeki bağımsız bir Türkiyeyi; Türkiye de yeni Bolşevik hükümetini tanımışlardır. Taraflar; aralarında iyi komşuluk ilişkileri kurmayı, ticaretlerini geliştirmeyi, bir diğerinin topraklarında yaşayan kendi vatandaşlarının hak ve hukukunun korunmasını ve Boğazların milletlerarası bir konferansta belirlenecek yeni statüsünü kabul etmeyi birbirlerine vaat etmişlerdir.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra yapılan müzakerelerde Sovyet heyetine başkanlık eden Çiçerin daha önceki konuşmalarının aksine Ermeniler lehine bazı toprak taleplerinde bulunur.

Çiçerin, Bekir Sami Bey'den Van ve Bitlis vilayetlerinin Ermenilere verilmesini istedikten sonra, "Türkiyeye yapılacak yardım bu isteğin kabulüne bağlıdır."demiştir. (7)

---

4)Yerasimos, Stefanos.; Türk Sovyet İlişkileri; Vesika nr. 42, s. 238-239; Şimşir, B.N.; İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919- 1938), II., Ankara 1975, vesika nr. 91,s. 251-252
5)Cebesoy, A.F., Moskova Hatıraları İstanbul 1955, s. 78-79
6)Cebesoy. A.F., Moskova Hatıraları., s. 80-81
7)Cebesoy, A.F.;Moskova Hatıralar; s. 83; Lord Kinross, Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu, 3. bas, İstanbul 1973, s. 374

Bekir Sami Bey, Çiçerin'in taleplerini derhal Mustafa Kemal Paşa 'ya bildirir. Mustafa Kemal 16 Ekim 1920 de gönderdiği bir telgraf ile Bekir Sami Bey'e Bolşeviklerin Ermeniler lehine olan isteklerinin kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. (8)

Yapılan girişimlerden sonra Yusuf Kemal Bey 1 milyon altın ruble ve 1 vagon mavzer mermisi alarak 2 Eylül 1920 tarihinde yola çıkmış ve 6 Ekim'de Ankara'ya gelmiştir. (9)Yusuf Kemal Bey, Moskova'dan ayrılırken 8 vagon malzeme Moskova garında hazırlanmış ve bir süre sonra bu malzeme de Anadoluya gönderilmek üzere yola çıkarılmıştır.

Sivas Kongresinden sonra Halil Paşa Bolşeviklerden silah, para ve cephane temin edebilmek amacıyla 1919 Eylülünde Sovyetler Birliğine gönderilir. Halil Paşa uzun uğraşlardan sonra 100 bin lira değerinde 500kg altınla 1920 yılı Temmuz ayında Moskova'dan ayrılmış, çeşitli engellemeler nedeniyle getirdiği 500 kg altını, 400 kg olarak, 27 Ağustos tarihinde Karaköse'de Tümen komutanı Cavit Bey'e teslim edilmiştir. (10) bu altınlar 8 Eylül günü Erzurum'a getirilmiş 200 kg. kadarı Kolordunun ihtiyacı için Kazım (Karabekir) Paşa tarafından alıkonmuş, arta kalan Ankara'ya gönderilmiştir. (11)

1920 yılı Eylül ayı sonuna kadar Trabzon Limanına motor ve vapurlarla Sovyetlerden 1.5 milyon altın ruble ve çok sayıda silah ve mühimmat gelmiştir. (12)

1. Dünya Savaşından sonra Güney Kafkasyada bağımsız devletler olarak ortaya çıkan Ermenistan ve Gürcistan ile Türkiye arasında problemler yaşanacaktır. Sovyetlerin Moskova'daki Ermenistan yanlısı talepleri ve Ermeni saldırıları Ankara'da büyük hoşnutsuzluklara sebep olur. T.B.M.M. Üyeleri isteklere büyük tepki gösterirler. (13) Öte yandan 1-8 Eylül 1920 de Bakü'de toplanan "Doğu Milletleri Kongresi'nde" (14) Mustafa Suphi ve arkadaşları kurdukları Türkiye Kominist Partisi adına katılarak Ankara'yı karşılarına almışlardır. (15)

Mustafa Kemal öncelikle Doğu meselesini halledebilmek için Türk ordusunu Eylül ayı sonunda Ermenistana karşı harekete geçirir. 30 Eylül 1920 de Sarıkamış , 30 Ekimde Kars ve 7 Kasım'da Gümrü dahil olmak üzere Arpaçayı'nın doğusundaki bölgeler Ermenilerden

---

8)Cebesoy, A.F., Moskova Hatıralar; s. 88-90; Tengirşenk, Y.K., Vatan Hizmetinde, İstanbul 1967. s. 191-194
9)Bıyıklıoğlu, Tevfik; Atatürk Anadoluda (1919-1921)Ekim Basımevi 1981,Yerasimos, S., Türk Sovyet İlişkileri; s.172
10)Duru,Cihan ve Diğerleri,a.g.e s.349, Yerasimos Stefanos; Türk Sovyet İlişkileri,s.160 (Yerasimos'a göre altınların değeri 125 bin liradır.)
11)Karabekir, Kazım; İstiklal Harbimiz, İstanbul 1960; s. 882
12) Duru,Cihan ve Diğerleri,a.g.e s.349
13)T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtlar, I, T.B.M.M. Basımevi Ankara 1980, s 182-186
14)Armaoğlu, Fahir H; Siyasi Tarih (1789-1960)Ankara 1975, s. 632
15)Atay, Falih R.;Çankaya, İstanbul 1980 s. 256

alınır. Ermeniler 6 Kasım da ateşkes isteğinde bulunurlar. Taraflar arasında 26 Kasım da başlayan görüşmeler 2-3 Aralık 1920 gecesi imzalanan Gümrü Barış Antlaşmasıyla sonuçlanır.

Antlaşmayla 1878 yılında Rusyaya bırakılan Kars bölgesi Türkiyeye verilir. (16)

Ermeni meselesinin hallinden sonra Türkiye 22 Şubat 1921'de Gümrü Hükümetine bir ültimatom göndererek, Brest-litovsk Antlaşması ile Türkiyeye verilen ve halen Gürcülerin elinde bulunan Artvin ve Ardahan'ın iadesini ister. Bu istek Gürcüler tarafından kabul edilir. Kazım Karabekir komutasındaki Türk ordusu Sovyet ordularının Batum'a yaklaşmasından bir hafta önce 11 Martta Batum'u da işgal ederler. Bolşevikler tarafından Sovyet Cumhuriyetleri kurulur. Batum'daki durumun iki devlet arasında çatışmaya yol açmaması için Moskova'da yapılan görüşmelerden sonra 16 Mart 1921 günü Moskova antlaşması imzalanır. Bu antlaşma ile Türkiyenin doğu sınırı belirlenir. (17)

Doğudaki sınır meselesinin çözümlenmesi Türkiye ile Rusyayı birbirine yaklaştırabilir. Ve antlaşmanın imzalandığı gün Çiçerin, Yusuf Kemal Bey'e Sovyetlerin Türkiye ye yardım edeceğine ilişkin mektubunu verir. Bu önemli mektupta Sovyetler 1921 yılından başlayarak birbirini izleyen birkaç yıl boyunca yılda on milyon altın Rubleyi Türkiyeye ödeyeceklerini bildirirler (18) II.İnönü Savaşından sonra Sovyetler Yunanlıların geri çekilirken yaptıkları yıkımların zararlarını karşılamak için 30 bin altın ruble bağışlamıştır.Bu para 9.Nisan.1921 günü Sovyet Elçisi Midivani tarafından Mustafa Kemal'e sunulmuştur. (19)

Moskova'da imzalanan Türk-Sovyet Antlaşmasından sonra, Yusuf Kemal Bey ile Rıza Nur Bey'e 4 milyon Ruble teslim edilir. (Nisan 1921). Bir müddet sonra 1 milyon 400 bin Rublelik bir yardım da Almanyadan silah alımı için temin edilir. Aynı yılın Aralık ayında Türkiyeyi ziyaret eden General Frunze yanında 1 milyon 300 bin rublelik yardımı da getirir. 30 milyon 500 bin rublelik son Sovyet yardımı ise 1922 Mayıs ayında Ankara'ya ulaşır. (20) Bu yardımlar aşağıda gösterilmiştir.

---

16)Gönlübol M., Sar, Cem; Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)Ankara-1974,s.26
17)Gönlübol, Mehmet, ve Diğerleri., a.g.e., s.28
18)Yerasimos, S., Türk Sovyet İlişkileri, s. 319; Tengirşenk, Y.K.,a.g.e.,s.232-233
19)Yerasimos, Stefanos; Türk Sovyet İlişkileri,s.329-330
20)Yerasimos, S., Türk Sovyet İlişkileri,s.342-350; Cebesoy A.F.,a.g.e., s.149; Aralov, S.İ., Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, İstanbul 1967

Sovyet Yardımları

SIRA	TARİH		MİKTAR (Altın Ruble)
1	Eylül	1920	1.0 Milyon
2	Nisan	1921	4.0 //
3	Mayıs-Haziran	//	1.4 //
4	Ekim (Kasım)	//	1.1 //
5	Mayıs	1922	3.5 //

1920 yılı Ağustos ayında 1922 yılı Mayıs ayına kadar Sovyetlerin Türkiye'ye yapmış olduğu para yardımı, 11 milyon altın ruble ve 100 bin Osmanlı altını tutarındadır. (21) Bu paranın Türk lirası karşılığı yaklaşık 9 milyon lira civarındadır. (22)

Sovyetler Birliğinden para yardımının yanı sıra önemli miktarda silah ve mühimmat sağlanmıştır. Sovyet belgelerine göre 3 Ekim 1921 tarihinde Jivoy ve Jutkiy adlı iki destroyer, Trabzon'da Ankara Hükümetine teslim edilmiştir. (23)

1920-1922 yılları arasında Sovyetlerden alınan silah, cephane ve malzeme yardımının dolumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (24)

Sovyet silah, cephane ve malzeme yardımı (1920-1922)

Tarih	Cinsi	Kaynağı	Sayısı
21.9-15.10.20	Tüfek	İngiliz	2.815
15.10-4.11.20	//	//	.625
16.12.20	//	//	345
Ocak 1921	//	//	198
7.25.6.21	//	//	4.013
25.7-5.10.21	//	//	3.562
26.10.21	//	//	472
			12.030
16.12. 20	//	Avusturya	93
20.6-24.7.21	//	//	9.049
26.10.21-14.6.22	//	//	2.710
			11.852
22-30.5.21	//	Rus	**11.920**
7.6.21	//	Alman	902
25.7.21	//	//	471
26.10.21-14.6.22	//	//	4.022
			5.395
26.10.21-14.6.22	//	Fransız	529
26.10.21-14.6.22	//	Japonya	279

21)Yerasimos, S., Türk Sovyet İlişkileri.,s.630
22)Müderrisoğlu, Alptekin, a.g.e., s. 544-545 (1 Rus altınının değeri 750 Krş, Osmanlı altını 720 Krş a kadar çıkmıştır.)
23)Armaoğlu, F., a.g.e., s.630
24)TİH; , İdari Faaliyetler, , s.347-349, .405-408; Yerasimos, S., a.g.e., s.631-634

26.10.21-14.6.22	//	Osmanlı	1.703
26.10.21-14.6.22	//	Belçika	293
25.7.21-5.10.21	//	Çeşitli	892
5.1.22		Çeşitli	288
		Toplam	**3.984** **45.181**
22..30.5.21	Süngü	Rus	9.520
21.9-15.10.20	Piyade cephanesi	İngiliz	1.885 sandık
16.10-4.11.20	//	//	1.576 //
16.12.20	//	//	410 //
Ocak 21	//	//	43 //
25.7-5.10.21	//	//	5.803 //
			9.717 //
22.26.5.21	//	Rus	9.062 //
19.8-4.10.21	//	//	4.497 //
19.10.21-12.5.22	//	//	283 //
			13.842 //
16.10-4.11.20	//	Alman	59 //
4.4.21	//	//	1.392 //
2.4.21	//	Alman	
	//	Avusturya	2.500 //
19.8-4.10.21	//	Alman	371 //
26.5-16.7.21	//	//	842 //
19.8-4.10.21	//	Avusturya	1.691 //
5.1.22	//	//	479 //
2.4.22	//	//	325 //
19.10.21-12.5.22	//	//	2.951 //
22.5-6.7.21	//	Avusturya	
		Fransız	6.564 //
19.8-4.10.21	//	Fransız	
		Belçika	401 //
2.4.22	//	Belçika	20 //
19.10.21-12.5.22	//	Osmanlı	2.185 //
19.10.21-12.5.22	Mavzer cephanesi	//	8.383 //
19.10.21-12.5.22	Manevra mermisi	//	717 //
1.12.21	Mermi kovanı	Rus	48 //
1.12.21	Mermi köprüsü	//	8 //
1.12.21	Mermi çekirdeği	//	104 //
		Toplam	**52.599**
4.11.20	Makineli tüfek hafif	Lewis	20 //
19-20.8.21	//	//	28 //
7-24.6.21	//	//	93 //
19-20.8.21	//	Şuşe	60 //
19-20.8.21	//	Avusturya	1 //
23.10.21	Makineli tüfek hafif	Avusturya	9
11.5-7.6.21	// // ağır	//	99
		Toplam	**310**
26.5.21	Ağır Mk. Tüfek ceph.		1.112

Ocak 1921	120 mm. Lik top	Fransız	2
8.2.21	Sahra topu	İngiliz	2
3-17.8.21	Sahra topu	//	36
4.4.21	Sahra topu 88mm lik	//	4
28-30.6.21	Top	//	18
5.1..-25.4.22	Top	//	32
3-17.8.21	Sahil topu	Rus	2
		Toplam	**96**
Ocak 1921	120 mm lik top merm.		902
Ocak 1921	//	Fransız	99
8.2.21	Sahra topu	İngiliz	1.296
5.4.21	Top mermisi	Rus	2.544
2.6-17.7.21	75 mm lik top mermisi		20.481
16-19.7.21	//	Rus	18.020
26.6-22.7.21	88 mm. Lik top merm.	İngiliz	9.974
2.8-10.9.21	//	//	36.146
30.5-11.7.21	105 mm lik top merm.		9.175
2.8-10.9.21	120 mm.lik top merm.	Fransız	1.946
2.8-10.9.21	Sahra ve dağ top nerm	Rus	24.103
2.8-10.9.21	75 mm.lik top mermisi	Avusturya	248
5.1.22	Sahil topu mermisi	Rus	500
5.1.22	105 mm.lik obüs	//	1.960
5.1.22	Top mermisi	Avusturya	235
5.1.22	Top mermisi	Fransız	6.402
15.1021-23.5.22	75 mm.lik top mermisi	//	7.242
15.1021-23.5.22	120 mm.lik top merm.	//	1.131
15.1021-23.5.22	105 lik obüs	//	7.083
15.1021-23.5.22	Dağ topu mermisi	Enhart	8.686
15.1021-23.5.22	Dağ topu mermisi	//	8.706
15.1021-23.5.22	Sahra topu mermisi	Osmanlı	211
		Toplam	**166.910**
5.1.22	105 lik obüs hartucu	Rus	1.143
5.1.22	Top mermisi harducu	Avusturya	55
5.1.22	Top kaması	//	11
5.1.22	Top nişangahı	//	11
2.4.22	Top nişangahı	Japon	11
19.2.22	Top hartucu	Fransız	5.410
1.1.22-14.3.22	Top hartucu	//	9.103
5.1.22	Top kaması	Japon	11
4.4.22	Top kapsülü	//	150
Ocak 1921	Bomba	Rus	200
25.7.21	Bomba	//	123 sandık
5.1.22	Mayın	//	200
25.4.22	Mayın	Rus	150
8.2.21	Dikenli tel	//	500 kangal
5.4.21	Cephane arabası	//	2
5.4.21	Uçak motoru	//	3

16.7.21	Süvari kılıcı	//	60
24.9.21	Deniz motogantozu	//	1
10.9.21	Gaz maskesi	//	19.359
12.2.21	Piyade mer. Fab. Alet.	//	18 sandık
1.12.21	Dumansız barut	//	10
1.12.21	Ham pamuk	//	20 çuval
22.12.22	Telsiz telgraf istasyon.	//	2
5.1.22	Dürbün	//	4
4.4.22	Aydınlatma tabancası	//	22
4.4.22	Aydınlatma mermisi	//	351
Ocak 1921	Çeşitli ilaç	//	10 sandık
Ocak 1921	Yatak çarşafı	//	3.692
Ocak 1921	Yastık kılıfı	//	3.761
Ocak 1921	Don	//	3.440
Ocak 1921	Gömlek	//	3.446

Sovyet yardımı Kurtuluş Savaşının kazanılmasında büyük önem taşımaktadır. Çünkü, Sovyetlerden alınan tüfekler Kurtuluş Savaşı süresince sağlanan tüfek sayısının 1/4 ünü topların 1/3 de Sovyetlerden temin edilmiştir. bu ülke savaş süresince kullanılan mermi sayısının çok, çok üzerinde mermi göndermiştir. (25)

Sovyetlerden gelen yardımda 1920 Eylül'ünde kurulan Müstakil Buhara Halk Cumhuriyetininde payı vardır. Milli Türkistan Birliği Partisinin Başkanı Osman hoca önce yeni kurulan Hükümette Maliye Nazırı olur. Daha sonra yapılan Büyük Kurultayda Cumhur Reisi seçilir. Başbakan Feyzullah Hoca ile Moskova da bulundukları sırada Lenin ile görüşür. Lenin,Osman Hocaya "Türklerin istediği altın, para bizde azdır" der. Osman Hoca görüşmede Türkiyeye Buhara Hazinesindeki Çarlık Rusyasından kalma altınları 100 milyon Ruble altını gönderebileceğini söyler. Daha sonra Türkiyeye yardım konusu Buhara Parlamentosunun gündemine alınır ve parlamento Türkiyeye 100 miyon altın ruble yardım yapılmasını oybirliği ve hararetli tezahürat ve alkışlarla kabul eder.(26) Buhara altınları Moskova darphanesinde Rus Sikkesi haline getirildikten sonra Anadoluya gönderilir.(27)

2-Fransız Yardımları

Mondros Mütarekesi sonrasında Ortadoğu da İngilterenin üstün bir konuma geçmesi Fransayı rahatsız eder. 1919 Kasım ayında Kilikya İngilizler tarafından boşaltılarak Fransız işgaline bırakılır. Bu olay, Fransaya karşı tepki gösterilmesine sebep olur. Mustafa Kemal Fransaya karşı olan duygularını şu sözlerle dile getirir: "Haksız yere Adana'da oturan Ermenileri başımıza musallat eden, şimdi de Urfa, Antep, Maraş'ı işgal eden bir devlet hiçbir

25)Yerasimos, S., Türk Sovyet İlişkileri., s. 635

zaman dostumuz değildir." Diyerek halkın duygularını da dile getirir. (28) Ayrıca Heyeti Temsiliye tarafından 16.11.1919 tarihinde yayınlanan bir genelge ile işgal olayları kınanır. (29)

Fransızların güneyde, Ermeniler vasıtasıyla Türk halkına yönelik baskı politikası yöre halkının silahlanmasına yol açar. Sivas'ta yapılan Komutanlar Toplantısında (16-29 Kasım 1919) durum etraflıca görüşülür ve hazırlanan savunma planları ilgili komutanlara ve Mudafaai Hukuk Teşkilatına bildirilir. (30) Bölgenin savunulabilmesi için Heyeti Temsiliye tarafından üç subay görevlendirilir. Binbaşı Kemal (Doğan), Yüzbaşı Osman Nuri (Tufan) ve Yüzbaşı Ratip (Sinan) bölgenin savunmasını komuta edeceklerdi. (31)

Kuvayi Miliyenin tepkisinden rahatsız olan Fransızlar, kendilerine karşı olan gelişmeleri önleyebilmek için Suriyedeki Fransız Yüksek Komiseri Georges Picot vasıtasıyla Mustafa Kemal'le temasa geçerler. Georges Picot Aralık 1919 ayında Mustafa Kemal'le resmi olmayan görüşmeler yapmak amacıyla Sivas'a gider. Yolda Kayseri'den geçerken Ali Fuat'la da görüşür. Kendisine "Türk çoğunluğunun bulunduğu topraklarda bir Türk devletinin kurulmasına çalışacağını" söyledi. (32) Mustafa Kemal Sivas'taki görüşmede Fransız komutana güneydeki işgalin sona erdirilmesini yoksa Türk halkının Kilikya için savaşacağını açık bir dille anlatır. Picot'ta resmi görüşmelerde bulunamayacağını, ancak Fransızların, Türklere karşı düşmanca bir tavır takınmayacaklarını söylemiştir.

Ermeni propagandası altında kalan Fransa, Kilikyada bir "Ermeni Politikası" takip etmiş. (33) Suriye ve Kilikya kuvvetleri başkomutanı General Gouraud'un emrindeki altı taburdan üçünü Ermeni taburları oluşturmuştur. Fransanın yaptığı askeri harekatlarda Ermenilere yer vermesi ve özellikle Kilikyanın idari yönden Ermenileştirilmesi çalışmaları, (34) halka yapılan zulümler, Fransız ve Ermenilere karşı Ocak 1920 yılında Maraş direnmesini başlatacaktır.

Maraş, Antep, Urfa, Adana ve çevresinde sayıları 10.150 kişi bulan Fransız kıtaları ve Ermeni destekçilerine karşı, (35)Kuvayi Milliye aşağıdaki savaşları yapacaktır.

---

26)Kocaoğlu,Osman;Rus yardımının içyüzü; Yakın Tarihimiz Dergisi 1962 C.1. s. 292-293
27) Öktem,A Naim Osman Kocaoğlu'nun Ardından Türk Kültürü Dergisi s.71, Ankara 1968,s. 878
28)TİH, C.2, Batı Cephesi, Kıs. 2 s.348
29)Arsan, Nimet a.g.e.s. 124-125
30)Sarıhan,Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü 2, Ankara 1984, s. 224
31)Erikhan, Celal, Komutan Atatürk, Ankara 1972, s. 417
32)Cebesoy, A. Fuat, Milli Mücadele Hatıraları,s.268-269
33)Akyüz, Yahya; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara 1975, s.122
34)Akyüz, Yahya;a.g.e s. 122-123
35)Türk İstiklal Harbi; Güney Cephesi, C. IV Ankara 1966, s. 47

a- Maraş Savunması;20 Ocak- 10 Şubat 1920

b- Adana Savunması; 21 Ocak 1920- 20 Ekim 1921

c- Urfa Savunması; 9 Şubat- 11 Nisan 1920

d- Antep Savunması; 1 Nisan 1920- 8 Şubat 1921

Bu dört Cephede Türk kuvvetlerinin ortaya koyduğu gerilla savaşı karşısında, Fransızlar Türk topraklarında tutunamayacaklarını anlarlar ve Ankara ile temasa geçerek önce 29/30 Mayıs 1920 tarihinde başlayan 20 günlük bir mütareke imzalarlar. (36) Sakarya savaşının kazanılmasından sonra da taraflar arasında 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması imzalanır. Bu antlaşma ile de Güney Cephesi kapanmıştır.

Bölgenin Fransızlar tarafından boşaltılması sırasında 120 binden fazla Ermeni Suriyeye, 30 bin kadar Ermeni de Kıbrıs, Mısır ve İstanbul'a göç etmiş (37) ve Fransa bu Cephede elinde bulunan silah cephane ve benzeri savaş araçlarının bir bölümünü bağış olarak Türklere bırakmıştır. Araç ve gereçlerin diğer bölümü satın alınmıştır. Bağış ve satın alma yoluyla elde edilen savaş araçlarının miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (38)

Fransız Bağışları ve Satın Almalar

Tüfek Adet	**Cinsi**	**Fişek Sandık**
4.484	Türk	574
3.865	Alman	-
10	Manliher	-
-	Büyük çaplı mavzer	247
-	Gra	101
-	Schneider	577
-	Muntelif	6
1.730	Büyük çaplı martin	-
Top.10.089		**1.505**
Cinsi		**Adet**
Brege Tayyareri		10
Hangar		10
Yedek motor		4
Telsiz istasyonu		3

Türk Kurtuluş savaşı süresince Fransa'dan satın alınan silah, cephane, araç ve gereç Miktarı aşağıda gösterilmiştir. (39)

36)Kocatürk, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938 Ankara 1983, s. 168
37)Uras, Esat; Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Ankara 1950, s. 722
38)Özalp, Kazım; Milli Mücadele 1919-1922, C:I, Ankara 1971 s. 221
39)T.İ.H.,İdari Faaliyetler, Ek,, Çizelge 8

	Adet	Uzunluk (m)
1. Tabanca	1.000	-
2. Çeşitli ğiyade tüfeği	10.000	-
3. Piyade cephanesi	10.000.000	-
4. El bombası	100.000	-
5. Kablo	500	-

Yukarıdaki listeye ilaveten Fransa'dan 10 bin haki renkli üniforma 373 at ve 140 yük otomobili alınacaktır. (40) Otomobiller Ağustos 1922 ayı içinde teslim edilmiştir. (41) Büyük taarruzdan biraz önce Fransa'dan 6 tane de lokomotif alınmıştır. (42)

3. Alman Yardımları

Almanyadan satın alınan silah mühimmat, araç ve gereçler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (43)

1. Çeşitli piyade tüfeği	3000
2. Hafif makinalı tüfek	1500
3. Piyade cephanesi	1.335.000
4. Elbise (takım)	10.000
potin (çift)	10.000

Almanlardan ayrıca 26 uçak, 1000 barabellum tabanca 1000 adet 6'lık dürbün temin edilmiştir. (44) Kasım 1921 tarihinde Almanyadan alınan 26 uçaktan 22'si; 1922 Temmuz ayı içinde Rusya yoluyla Trabzon limanına ulaştırılmıştır. Kalan uçaklar da Novorosiski limanından Trabzon'a daha sonra gönderilmiştir. (45)

4. İtalyan Yardımı

Mondros mütarekesinden sonra; Milas, Antalya, Kuşadası, Fethiye, Söke,Konya, Çine ve Muğla İtalyan askerlerince işgal edilir. Ancak Yunanistanın Batı Anadoluyu işgale başlaması

40)T.İ.H., İdari Faaliyetler, s.479; Yavuz, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri 1919-1922 Ankara 1994 s. 158
41)a.g.e. s. 479
42)Arsan Nimet; a.g.e.s. 445
43)T.İ.H.,İdari Faaliyetler Ek, Çizelge 8
44)A.g.e. s. 465
45)A.g.e., s. 479

üzerine, doğusunda güçlü bir Yunan Devletinin ortaya çıkmasını istemeyen İtalyanlar Türklerle anlaşma yönüne giderler. Antalya'da elkoydukları cephanelikleri zaman zaman açarak Kuvayi Milliyenin silah ve cephane eksikliklerini tamamlamışlardır. İlk silah ve cephane yardımını 1919 Ekim ayında yapmışlardır.

Refet Bey (Bele) 1919 Ekim ayında Antalya'ya giderek İtalyan işgal kuvvetleri komutanı ile görüşür. İtalyanlarla anlaşma sağlar ve buradaki silah ve mühimmat Kuvayi Milliyeye maledilir.İşgal bölgesinden silah ve cephane kaçırılmasına İtalyanlar yardımda bulunurlar. (46)

Ankara Hükümetinin İtalyanlarla yaptığı temaslar sonunda Bekir Sami Bey İtalyanlarla 12 Mart 1921 günü bir antlaşma imzalamıştır. Buna göre İtalyanlar, "Türklerin İzmir ve Trakya üzerindeki hukukunu Müttefiklere karşı korumayı" ve en geç barışın imzalanmasına kadar Türkiyedeki askerlerini geri çekmeyi kabul etmiştir. (47) Buna karşılık İtalya'ya Güneybatı Anadoluda ekonomik ayrıcalıklar tanınıyordu. Fakat bu antlaşma B.M.M. tarafından reddedilmiştir. Buna rağmen İtalyanlar Söke ve Kuşadasını tahliye ederler. (48)

İtalyadan Cemal ve Sıtkı Beyler vasıtasıyla satın alınan malzemeler aşağıda gösterilmiştir. (49)

1- Fişek (adet)	4.310.000	Alman
2- Top barutu (ton)	97	

Yukarıdaki malzemeler 14.1.1919 tarihinde yapılan antlaşma ile temin edilir. 1921 Yılında İtalyadan 30 bin takım elbise Antalya limanı vasıtasıyla ithal edilir. (50) Fakat alınan bu giyim eşyasının kalitesi düşük olduğundan dayanıksızdır. (51) bunların dışında İtalyadan bir kişilik bir adet muharebe tayyaresi satın alınır ve 14 Temmuz'da ülkeye getirilir. (52)

5-Hint Yardımı

8-10 Temmuz 1921 tarihinde Karaçi'de 5000 temsilcinin katılmasıyla "Hindistan Hilafet Konferansı" toplanmış ve konferansın sonunda, Hindistanın bağımsızlığı konusunda karar alınırken, Ankara Hükümetine de yardım toplanması benimsenmiştir. (53)

---

46) Jaeschke;İngiliz Belgeleri,s.214-220,Ertürk;Hüsamettin, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1957
47)Jaeschke, G., Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1971, s.218
48) Tansel,Selahattin;Mondrostan Mudanya'ya Kadar ,C.IV,İstanbul 1991 s.56
49)Özalp, K., a.g.e., s. 219
50)T.İ.H. İdari Faaliyetler,s. 460
51)A.g.e s. 463
52)A.g.e s.479
53)Sinha, R.K.: Mustafa Kemal ve Mahatma Gandi, İstanbul 1972, s. 118

Alınan karar doğrultusunda Hint Müslümanları yardım fonu kampanyaları düzenleyerek toplanan paraları Türkiyeye ulaştırmışlardır.

Hintli Müslümanlarının göndermiş oldukları yardımları çıkışlarına göre ikiye ayırmak mümkündür. Hint Hilafet Komitesinden gelen yardımlar, mahalli saireden gelen yardımlar. Bu yardımlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (54)

Makmuz tarih ve numarası	**H.H. Komitesinden kuruş**	**Mah. Saire Kuruş**	**Yekün Kuruş**
26.12.921-305484	14.440.000	-	14.440.000
6.02.922-313022	3.630.000	-	3.630.000
18.02.922-313033	2.532.000	-	2.532.000
20.02.922-313035	3.230.000	-	3.230.000
18.02.922	-	638.336	638.336
22.02.922-313039	6.470.000	-	6.470.000
2.03.922-313042	3.230.000	-	3.230.000
28.03.922-313061	13.150.000	-	13.150.000
18.04.922-313085	3.315.000	-	3.315.000
2.05.922-313097	.3.210.000	-	3.210.000
13.05.922-325508	2.680.000	-	2.680.000
24.05.922-325506	-	126.900	126.000
20.06.922-325521	-	100.000	100.000
26.06.922-325525	4.212.000	-	4.212.000
5.07.922-325530	3.550.000	-	3.550.000
17.07.922-325536	-	290.400	290.000
30.07.922- ?	-	21.991	21.991
12.08.922-325546	3.590.000	-	3.590.000
31.10.922-325204	-	1.298.700	1.298.000
8.11.922-325214	-	2.430.000	2.430.000
19.12.922-325260	-	380.000	380.000
28.02.922-325276	-	68.000	68.000
13.01.923-?	-	125.233	125.000
13.02.923-325256	1.450.000	-	1.450.000
27.01.923-325320	-	4.000	4.000
29.01.923-425322	-	10.000	10.000
25.01.923-325334	-	3.075	3.075
YEKÜN	**68.679.100**	**5.496.635**	**74.175.735**

Mustafa Kemal tarafından tutulan ve "Doğrudan doğruya emrime Hint Hilafet Komitesinden gelen mebaliğ" başlığını taşıyan dolum cetveli de aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (55)

54)Keskin, Mustafa; Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923), Kayseri 1991 s. 90
55)Keskin, Mustafa. a.g.e; s. 92

Makbuz Tarih ve Numarası	Türk Lirası (adet)	İngiliz Lirası (adet)
26.12.921-305484	144.400	26.000
6.02.922-313022	36.300	6.000
18.02.922-313033	25.320	4.000
20.02.922-313035	32.300	5.000
22.02.922-313039	64.700	10.000
2.03.922-313042	32.300	5.000
28.03.922-313061	131.500	20.000
18.04.922-313085	33.150	5.000
2.05.922-313097	32.000	5.000
31.05.922-325508	26.800	4.000
26.06.922-325525	42.120	6.000
5.07.922-325530	35.500	5.000
12.08.922-325546	35.900	5.000
13.02.923-325356	14.000	2.000
19.03.923-314729	19.410	3.000
27.03.923-324736	68.000	10.000
9.08.923-324940	7.770	1.000
YEKUN	**781.570**	**122.000**

Diğer Yerlerden Gelen Yardımlar

Mustafa Kemal tarafından tutulan, "Muhtelif mahallerden doğrudan doğruya emrine gönderilen mebaliğ" ser levhali deftere göre toplanan para aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (56)

Gönderilen Mal	Türk Lirası (adet)	İngiliz Lirası (adet)
17.07.922 tarih ve 325536 nolu matbutla NATAL	2.904	400
24.05.922 tarih ve 325506 nolu makbuzla NATAL İslam Gençlerine Yardım Cemiyeti'nden	1.169	175
Antalya tarikiyle Ankara'ya gelen	6.386	-
Hariciye Vekaleti'nin tezkiresiyle, Londra'dan Nihat Reşat Beğ vasıtasıyla	619	-
Nihat Reşat Beğ delaletiyle gönderilen çek muhteviyatı	2.091	-
RAUNYUN Müslüman Cemiyetinden	12.987	-
RANFUTE 'den gelen çek mühteviyatı	24.300	2.000
19.12.922 tarih ve 325265 nolu makbuz mühteviyatı	3.800	-
RAUNYUM Mü slüman Cemiyetin'den, Nihat Reşat Beğ vasıtasıyla	1.252	-
Bank-ı OSMANİ vasıtasıyla	3.075	-
Vr. Hindistanından	65.066	-
Londra'dan Dr. Ensari tarafından 4.000 İngiliz Lirası müadili olarak	35.570	-
KUDÜS'ten Hacı Faik Bey tarafından	27	-

56)Keskin, Mustafa; a.g.e s.103-104;

Paris Mümessili Ferit Bey'in gönderdiği	191	-
Paris Mümessili Ferit Bey'in gönderdiği	5284	-
Kudüs'ten Şeyh Mahmud Davudi'nin gönderdiği	800	112
Londra'da Durban Cemiyeti'nden	1.400	-
8.05.923 tarih ve 325112 nolu makbuzla Efendi tarafından	873	115
Saint Lui Cemaat-i İslamiyesinde	5.811	-
Ağaoğlu Ahmet Beğ vasıtasıyla vürud	731	-
Durban Cemiyetinden	2.475	300
Osmanlı Bankası Londra Şubesinden	1.242	150
Londra'da Durban Hilafet Cemiyeti tarafından mevrut 26.04.923 tarih ve 324703 nolu makbuz	1.400	-
Durban Hilafet Cemiyetinden 8/30 nolu makbuzla tevdi edilen	2.475	-
Hariciye Vekaletinin 1.02.923 tarih ve 477/9140 nolu teskiresine merbut Fr. Hindistan'ın Kasılkıl İslam hanımları tarafından	650	-
Londra'da Dr. Ensari tarafından gönderilen, 12.02.923 tarrih ve 325348 nolu makbuzla	35.560	-
12.08.922 tarih ve 325546 nolu makbuzla	35.900	5.000
YEKUN	**254.038**	**8.252**

Kayıtlardan, Mustafa Kemal'in gelen yardımlar konusunda oldukça titiz davrandığı ve toplanan paraların büyük ölçüde Kurtuluş savaşı sırasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. (57)

57)Özalp, Kazım, A.g.e c.1 s. 233

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu X1X yüzyılda ve XX.yüzyılın başlarında dağılma sürecini yaşarken dış devletlerin desteklediği milliyet isyanlarıyla mücadele etmiş fakat I. Dünya Savaşı sonrasında imparatorluğun asli unsurunu oluşturan Türk Milletinin yaşadığı topraklar Paris Barış Konferansında pazarlık konusu haline gelmiştir.Bu durum karşısında Türk Milleti Vatanını koruyabilmek ve şerefli bir şekilde yaşayabilmek için Mondros Mütarekesi sonrasında silaha sarılmıştır.

Ortaya konan Milli Mücadele Türk ihtilalidir.İhtilali tam olarak anlayabilmek için o günün Türkiyesinin öncelikle ekonomik,mali,siyasi ve sosyal açılardan bilinmesi gerekmektedir.

Osmanlı Devleti yakın çağların başında 4 milyon kilometrekare toprağa 25 milyon nüfusa sahipken,1914 yılı başında 1.937.900 kilometrekare toprağa ve 26 372 000 kişilik bir nüfusa sahiptir.Nüfusun içerisinde Türk ve benzeri toplulukların sayısı 13.032.000 dir.

Görüldüğü üzere yaklaşık bir asır içerisinde devlet sahip olduğu toprakların yarısını kaybetmiştir.Türk olmayan unsurlardaki milliyetçilik ideolojisi dağılma sürecinde Türkler arasında da taraftar bulmuştur.

I. Dünya savaşı sonrasında Türk Milletinin yaşadığı, varlığını devam ettirdiği hayat sahalarının tehlikeye girmesi üzerine son Osmanlı Mebusan Meclisi,Misaki Milliye kabul etmiştir.Misaka göre yaklaşık 1 milyon km² lik bir alan Türk anavatanı olarak belirlenmiştir.Ancak müstevliler bu toprakları Türk Milleti vermek niyetinde değildir.

Anadolunun müstahkem yerleri İtilaf Devletlerince işgal edilmekte, ordu dağıtılmakta, silah ve mühimmatına el konulmakta, azınlıklara beşinci kol vazifesi verilmektedir.

Mondros Mütarekesi sonrasında Türk Ordusu, İstanbul, Konya ve Erzurum merkez olmak üzere üç ordu müfettişliği bünyesinde 20 tümenden oluşan 9 kolordu halinde yeniden teşkilatlandırılmıştır.Beher tümenin er mevcudu 2020,piyade tüfeği mevcudu 1500,ağır makineli tüfek 12, top 8 adet olarak belirlenmiştir.

Yukarıdaki rakamlar dikkate alındığında toplam asker sayısı 40 400 olup, Ordu jandarma görevi esas alınarak teçhiz edilmiştir.Bu ordu ile müstevliye karşı direnmek mümkün olmadığı gibi, ülkedeki ulaşım imkanlarının ve vasıtaların yetersizliğinden dolayı güvenlik de sağlanamamaktadır.

Anavatan topraklarında bulunan 5 ana karayolunun uzunluğu 9711 km olup, bunun 3026 km si bozuk olup yeniden yapılması gerekmektedir.Toplam otomobil sayı 1000 adettir. Bunun da ancak 100 adedi Anadoluda bulunmaktadır.

Deniz ticaret filosunun toplam tonilatosu 1.Dünya savaşından önce 130.000 ton iken, savaş sırasında 63 geminin İtilaf Devletleri tarafından batırılmasıyla deniz ticaret filosu 50.000 tonilatonun altına düşmüştür.

Anadoluda 7 demiryolu hattı bulunmaktadır hatlar batı ve güney Anadoludadır. Ankara'nın doğusunda demiryolu hattı bulunmamaktadır. 1. Dünya savaşı sırasında Bozok Yaylasının tahılından yararlanabilmek için Gayrimüslim amele taburları çalıştırılmak suretiyle Ankara'dan Yerköy'e kadar bir dekovil hattı döşenmiştir. Demiryollarında 280 lokomotif çalışmaktadır.

Kurtuluş savaşı sırasında Batı Anadolunun işgal edilmesinden dolayı ulaşımda büyük ölçüde deniz yollarından ve hayvan gücünden yararlanılmıştır.

Osmanlı Devletinde 1913 ve 1915 yıllarına ait sanayi sayımı yapılmış sonuçlar 1917 yılında yayınlanmıştır..Sanayi işyerleri iktisadi faaliyet kolu olarak gıda, toprak ürünleri, deri,

ağaç, dokuma, kağıt matbaa ve kimya dalları olmak üzere sınıflandırılmıştır. Ülke genelinde 1915 yılı itibariyle 282 tesis bulunmaktadır.Ancak bunlardan işler durumu olan tesis sayısı 194 olup , 7.570.467 TL lik bir üretim değerine sahiptir.

Osmanlı sanayinde ağırlık gıda dalındadır. Bu alan 5.318.955 TL lik üretimle kurulu sanayide %70.3 lük bir paya sahiptir.Gıda sanayini, dokuma sanayi izlemektedir.Bu dal 1.002.669 TL lik üretim değeriyle sanayide %11.9 payı bulunmaktadır

Sanayi tesislerinde 1915 yılı itibari ile 14060 işçi çalışmaktadır.İşçilerin %48 i dokuma , %27 si gıda sanayinde istihdam edilmiştir.İşyerlerinin 22 si devlete aittir.

Sanayi tesislerinin %81 i özel kesime %10.6sı anonim şirketlere ve %9.6 ı devlete aittir.Ancak bu kuruluşlardaki sermaye ve emeğin sadece %15 i Türklerde olup, geri kalan %85 yabancıların ve azınlığın elindedir.Ülkede demir, çelik ve şeker fabrikaları kurulmamıştır.

Sanayi üretiminin ülkenin tüketimini karşılama oranları ise; değirmencilik %59 makarna üretimi %93 , konservecilik %43,9, tuğla üretimi %32, 1 ,çimento %69,8 deri %40,2, marangozluk%41,2 , yün ipliği %20,6, pamuklu dokuma %9,5, yağ üretimi %4, sabun üretimi %3,1 dir. Savaş yıllarında Ankara Hükümetinin 1922 yılında yaptırmış olduğu sayıma göre tekstil, deri işletme, metalürji, ağaç ve marangoz işleri, gıda ,gömlek v.b alanlarda faaliyette bulunan işyeri sayısı 32.721 olup buralarda 75.411 işçi çalışmaktadır.Bu işyerleri Ankara'nın kontrolünde olan yerleşim yerlerinde olup,İzmir,Bursa.Adana,İstanbul gibi şehirler bu sayımın dışında bırakılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda XX.yüzyılın başlarında önemli miktarlarda maden üretilmektedir.Sanayinin ve gemilerin yakıt ihtiyacından dolayı en fazla kömür üretilmektedir.1914 yılındaki kömür üretimi 651.200 tondur. Kömürün dışında simli kurşun krom, boraks ve bakır üretimi de yapılmaktadır.

Maden üretiminin %20,11 i Türk %4,61 i azınlık, %75 i yabancıların elindedir.Fransız, İngiliz ve Alman sermaye sahipleri madencilik alanında Türkiye de 2.469.000 TL sermayeye sahip olup,3.557.00 TL yatırım yapmışlardır. Bu miktarın 2.852.000 L si Fransızlara 495.000 L sı İngilizlere, 210.000 OL si Almanlara aittir.En büyük yabancı işletme 1.860.000 L yatırım yapılan Ereğli Maden Şirketidir.

Ülkede 1914 tarihi itibariyle 4.742.251 hektarlık bir alanda tarım yapılmaktadır. Bu alanın 2.337.425 hektarı buğday 1.109.462 hektarı arpa üretimi için ayrılmıştır.Diğer tarım ürünleri de dikkate alındığında 26 çeşit tarım ürününün üretim miktarı 14.882.000 tondur.Bu miktar içinde buğday 4.009.224 ton, arpa 1.785.647 ton , mısır 537.239 ton, kuru fasulye 40.538 ton, soğan 80.236 ton haşhaş 14.842 tondur.

Meyve üretimin de ise üzüm 1.543.578 ton, incir 67.140 ton Antepfıstığı 1105 ton, kestane 10.665 tondur.

Çeşitli ürünlerin üretim miktarları da; zeytin 89 702 ton, süt üretimi 1 014 623 ton, yumurta 767 532 000 adet, arı kovanı 964 402 adet, bal üretimi 3 974 ton, koyun derisi üretimi 3 133 000 adet, sığır derisi üretimi 372 000 adet, yapağı üretimi 16 735 000 tondur.

Hayvan sayıları ise; at 626 000, katır 80 000, eşek 9 360, deve 96 000, sığır 5 029 000, koyun 14 888 000, domuz 37 000'dir.

Çeşitli ürünlerin üretimin değerleri ise; zeytin 93 868 000 kuruş,süt 883 700 000 kuruş, yumurta 109 739 000 kuruş, yapağı 89 389 000 kuruş, tiftik 92 880 000 kuruş, tarla ürünleri 5 743 302 000 kuruş, meyveler 93 868 000 kuruş, zeytin 24 002 000 kuruş, tiftik yapağı ve kıl 109 739 000 kuruş, patates 48 929 000 kuruş, soğan 48 716 000 kuruştur.

I.Dünya savaşında tarım kesiminde çalışan nüfusun büyük ölçüde silah altına alınması ve çift hayvanların sayısında meydana gelen azalma tarımsal üretimi dar boğaza sokmuş bu nedenle "tarımda çalışma ve ekme yükümlülüğü" (mükellefiyeti ziraiye) getirilmiştir.

1917 yılında yürürlüğe giren kanuna göre 17 yaşına ikmal eden herkes Ziraat Nezaretince tayin edilen miktarda tarım yapacaktır.Kendi ziraatını tamamlayanlar hayvanlarıyla beraber muhtaç asker ve fukara ailelerin tarlalarında çalışacaklardır.

Tarım kesiminin milli gelir içindeki payının yüksekliği ülkenin ağırlıklı olarak tarımsal niteliğini açıkça ortaya koymaktadır.Tarımın milli gelirdeki payı %75'in üzerindedir.Çalışan nüfusun %82'si bu alanda istihdam edilmiştir.

XIX.yy'ın ortalarından itibaren Batılılarla yapılan Ticaret Antlaşmaların ile Osmanlı Devleti yabancı ülkelerin pazarı haline gelmiştir.1914 yılındaki dış ticaret istatistiklerine göre Osmanlı dış ticaret bileşimi aşağıda gösterilmiştir.

İthalat

%59.4 Sanayi Ürünleri (çoğunlukla tüketim malları)

%25 Tahıllar

%7 Hammaddeler

%8.6 Diğer maddeler

İhracat

%45 Tahıllar

%38.4 Hammaddeler

%13 Bazı .mamul maddeler

%3.6 Diğer maddeler

İmparatorluğun dış ticaret ilişkilerinde İngiltere daima başı çekerken, Almanya,Avusturya ve Fransa da oldukça önemli paylara sahiptirler.İngitereye yapılan ihracat 4.951.000 sterlindir.Devletin ticaret açığı 1913-1914 itibarı ile 20, 242 000 lira olup, Devlet 21,6 milyon L ihracat, 41,42 milyon L ithalat yapmaktadır.Dış ticaret açığı bilhassa 1900 yılından itibaren artma eğilimine girer.1900 yılında indeksi 100 kabul edersek 1914 'de %226.1 olmuştur.

Osmanlı Devletinin bütçe gelir tahmini 1909 – 10 yılı 25078 000 L , 1918- 19 yılı 42 397 000 L dır.Gider tahmini ise 1910 yılı 30 539 000 L, 1918 – 19 yılı 60 146 000 L dır.

On yıl içerisinde tahmini bütçe açığı 5,467 000 L dan 17 760 000 L ya çıkmıştır. Düyun-i Umumiyenin hesaplarına göre 1918 – 19 yılında gerçek açık 94,5 milyon L dır.Osmanlı Hükümeti bu açıkları vergileri zamlandırarak, hazine tahvili çıkartarak ve borçlanmalar ile kapatmaya çalışır. 1918 – 19 yılında Mecliste kabul edilen borçlanma rakamı 136,888 000 L dır.

1889 -90 yılı mali geliri 100 kabul edilirse 25 yıl sonra 1914 – 15 yılındaki gelişme oranı 156'ya ulaşabilmiştir. Çeyrek yüzyıllık bir dönemde %56 'lık bir artış bu dönemi kapsayan 25 yıla bölündüğünde yıllık artış ancak %2 olmaktadır. %1 dolaylarında seyreden nüfus artışı dikkate alındığında mali gelirdeki net artış %1 dolayında kalmaktadır.1913 yılındaki fert başına düşen milli gelir 1065 kuruştur.İstanbul ve Çatalca da ise 2454 kuruştur.bu durum ülkedeki bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını göstermektedir.

I.Dünya Savaşında bütçe içi ve dışı harcamalar dikkate alındığında toplam maliyet 400 000 lira civarındadır. Bu harcama alelade ve fevkalade bütçelerde Almanya ve Avusturya – Macaristan imparatorluklarında yapılan para ve malzeme transferleri ile tahvillerden bedeli ödenmeyen hizmetlerden karşılanmaya çalışılmıştır.

Masraflarla ilgili olarak Almanyadan 56.1 milyon L , Avusturyadan 8.5 milyon L alındığı gibi harp malzemesi şeklinde 37.8 milyon L yardımda bulunmuşlardır. Bu dönemde Düyun-i Umumiyenin borçları ödenmemiştir.

1918 yılı itibari ile tedavüldeki para miktarı 161 milyon liradır.Mütareke döneminde ve Kurtuluş Savaşı yıllarında para basılmamıştır. 1919 yılında dolar 79.18 kuruş, sterlin 358 kuruş, Fransız frangı 11.41 kuruştur.Savaş yıllarında dolar 152,5 kuruşa, sterlin 759 kuruşa yükselir.Para basılmamasına rağmen dolar ve sterlinin yükselmesinin nedeni Milletlerarası piyasalardaki geçerlilikleridir.

Bütçe gelirlerinin en önemli dilimini %35 payla aşar vergisi oluşturur. 1918 – 19 bütçesindeki tahsilatta vasıtasız vergiler 17 504 000 TL,vasıtalı vergiler 1 070 000 TL Inhisarlar 2 424 000 TL 'dir.

Osmanlı Devleti Kırım savaşından sonra sürekli borçlanmış 1874-1875 yılına gelindiğinde borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir.Devletin bütçe gelirleri tahmini 25.000.000 TL olarak görülmesine karşın gerçek gelir 17.000.000 liradır.Bu gelirin 13000.000 lirası dış borçlara ayrıldığında arta kalan 4.000.000 lirayla devleti idare etmek mümkün değildir.Bu nedenle alacaklılarla görüşmeler yapılmış 1881 yılında hamillerin temsilcileriyle İstanbul da yapılan toplantılar sonunda "Muharrem Kararnamesi"ilan edilir.

Kararnameyle borçların ödenmesi için Düyun-i Umumiye İdaresi kurulmuş ve borçlarda indirime gidilmiştir.Buna göre 219.054.507 liralık borç, 125.250.943 liraya indirilmiştir.Devletin önemli gelir kaynaklarından bazıları da Düyun-i Umumiye İdaresine bırakılmıştır.

Düyun-i Umumiye 1882-1914 yılları arasında borç faizi olarak 124.000.000 sterlin ödemede bulunur.1914 yılı itibariyle borçların %40 ını faizlerin %80 ini öder.Gelir kaynaklarını artırabilmek için projeler hazırlar.Bu meyanda Bursa da meslek kursları düzelenler. Dut ağaçlarının dikilmesini teşvik eder.

1881 yılında Düyun-i Umumiye İdaresine bırakılan tütün tekeli bu kurum tarafından 1882 yılında Fransızlar tarafından kurulan Reji İdaresine yıllık 750.000 lira ödenmesi şartıyla 30 yıl süreyle devredilmiştir

1897 yılı itibari ile bir sene zarfında ülkede 33.201.537 kuruş değerinde 5.561.804 kg tütün ve 5285.704 kuruş değerinde 129.529.025 adet sigara imal edilmektedir.Reji İdaresinin yıllık hasılatı;1882-1883 yılında 2.125.098 lira iken 1912-1913 yılında 4.385.914 liraya yükselmiştir.

Duyun-i Umumi İdaresine başlangıçta Kıbrıs geliri , tönbeki rüsumatı ,Şarki Rumeli geliri, Bulgaristan, vergisi gümrük resimlerindeki artışlar, temettü vergisi ,ipek aşarı ,Saydı mahi resmi tahsis edilmiş ,ayrıca kiralama yoluyla işletilen gelir kaynaklarına sahip kılınmıştır.

Düyun-i Umumiye den Osmanlı Hükümetine 1903 ila 1914 yılları arasında aktarılan net miktar 3.331.597 L dir.Bu rakam idarenin elde ettiği gelirin üçte biridir.Düyun-i Umumiye kendisine dönen gelirin %60ını itfalarda, %40 ise ikramiyeli Osmanlı tahvillerinde kullanmıştır.Bu nedenle kurum 1881 yılında kendisine bırakılan gelir kaynaklarının dışında yeni gelir kaynaklarına sahip olmuştur.İlk baştaki yetkilerini aşarak denetimini Avrupa Ülkelerinin diğer alacaklarını da kapsayacak biçimde yaygınlaştırmış, Osmanlı Bankasıyla birlikte emperyalizmin Osmanlı İmparatorluğu içindeki iki temel direğinden biri haline gel miştir.Böylelikle İdare yabancı sermaye ile Hükümet arasında aracı durumuna yükselmiştir.

Düyun-i Umumiye İdaresinin 1911-1912 yılı gayrı safi geliri 8.160.000 L dır . Bu meblağ İmparatorluğun toplam gelirinin üçte birini oluşturmaktadır.

1914 Yılı itibariyle Osmanlı Devletinin toplam borcu 153,7 milyon liradır. Borçların %49 Fransaya ,%20si Almanyaya aittir.1. Dünya savaşı içersinde savaş masraflarını karşılayabilmek için Osmanlı Devletinin borç miktarı artar . Borç miktarı 476,9 milyon liraya yükselir.Savaş içerisinde alınan borç miktarı 314,5 milyon liradır

Mondros Mütarekesinden sonra ortaya çıkan Kuvayi Milliyenin masrafları Müdafaai Hukuk Cemiyetleri tarafından karşılanır.

Erzurum Kongresinin masraflarını karşılamak için Müdafaai Hukuk Cemiyeti 1500 lira ayırır . Kongreye katılan 56 delegenin çeşitli masrafları karşılandıktan sonra bu paradan 80 lira kalır.Cemiyet üyelerinden toplanan ilave 1900 lira ile Heyeti Temsiliye üyeleri Sivas'a hareket ederler.

Sivas Kongresinin bütün masraflarını Şekeroğlu İsmail Efendi üstlenmiş ve 28 temsilciyi 32 gün evinde ağırlamıştır.

Kuvayi Milliye halkın yaptığı ayni ve nakdi teberrularla ,düşmandan ele geçirilen ganimetlerle, depolardan alınan silah ve mühimmatlarla, milli cemiyetlerin topladığı yardımlarla finanse edilecektir.

Finansmanın düzenli yapılabilmesi için Batı Anadoluda Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir kongreleri yapılmıştır.Kongrelerde alınan en önemli karar, genel giderler için her yerin zenginliği ölçüsünde masraflara katılımının sağlanmasıdır Balıkesir Kongresinde alınan karara göre Balıkesir tek başına masrafların %21 ini üstlenmiştir.Milislerin ikmalinin yapılabilmesi için kazalarda teşkilat, maliye ve levazım heyetleri de oluşturulmuştur. Kongrelerin sayesinde Batı Anadolu da 10.000 in üzerinde Kuvayi Milliye kuvvetinin tüm ihtiyacı karşılanabilmiştir. Aydın Cephesinde mücadele eden Cephe kuvveti 10.000 kişi olup 2000 e yakında hayvandan yararlanılmaktadır.

Sivas Kongresi sonrasında oluşturulan Heyeti Temsiliye 12 Eylül 1919 günü görevine başlamış ve T.B.M.M nin açılışına kadar Geçici Hükümet olarak Sivas'ta ve Ankara'da önemli çalışmalar yapmıştır İstanbul Hükümeti ile yapılan Amasya görüşmelerinden sonra son Osmanlı Mebuslar Meclisi 12 Ocak 1920 günü çalışmalarına başlamış ve Meclis öncelikle Misakı Milliyi kabul ve ilan etmiştir.

Misakı Milli Osmanlı İmparatorluğunda Türk milletinin yaşadığı yaklaşık 1 000 000 km² genişliğindeki bir toprak parçasının bölünmez bütünlüğünü ve bağımsızlığını öngörmektedir.Fakat alınan bu karar emperyalistlerin işine gelmeyecek Mebusan Meclisi kapatılacaktır. Bu olaydan sonra Ankara da 23 Nisan 1920 günü Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

BMM'si Kuvayi Milliyenin finansmanı için önemli çalışmalar yapmıştır.İstanbul'un Mart 1920 de işgal edilmesi ile artık Milli bütçeyi hazırlama işi Büyük Millet Meclisine aittir. Kurtuluş savaşının finansmanı için kullanılan araçlardan biriside bütçe olmuştur.İlk bütçe 1920 yılı için düzenlenmiştir.

1920 Yılı Genel bütçesinin hazırlanmasında Osmanlı İmparatorluğu esas alınmıştır.1920 yılındaki iç ve dış gelişmeler nedeni ile bütçe çalışmaları aksamış ve bu nedenle yıllık bütçe yapılamamış,avans kanunları ve geçici bütçe kanunları adı altında geçici bütçe düzenlemelerine gidilmiştir.

Önce Ocak Şubat aylarını kapsayan avans kanunu ve Mayıs Ekim aylarını kapsayan 6 aylık geçici bütçeler yapılmış daha sonrada Kasım Aralık aylarını kapsayan 2. avans kanunu çıkarılmıştır. Geçici bütçe ve avans kanunları ile yapılan işlemleri 28 02 1921 Tarihli ve 103 sayılı Muvazenei Umumiye Kanunu ile birleştirilmiştir.Bütçenin gelirleri 51.388.626 Lira giderleri, 63.018.358 liradır. Görüldüğü üzere bütçe 11.629.732 lira açık ile bağlanmıştır.Açık devlet gelirlerinin giderleri karşılamadaki yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

1920 Yılı bütçesi bir savaş bütçesi görünümündedir. Savunma harcamaları için ayrılan kaynak tüm ödeneklerin %53'ünü oluşturmaktadır.

Bütçe açığını kapatmak için Maliye Bakanı Merkez Bankası konumundaki Osmanlı Bankasından avans alabilecek ve Hazineye ait taşınmazları satabilecektir.(Madde 7) Bütün dış borçların ödenmesi durdurulmuştur.(Madde 20) Düyun-i Umumiye İdaresinin, Maliye Bakanlığına bağlı olarak faaliyet de bulunmasına izin verilmiş,(Madde 20) böylelikle o günlerin güç şartlarında personel ve sair masraflardan tasarruf yapılmıştır. Yakınmalara yol açan kanun dışı yardım toplanması yasaklanmıştır.Devlet harcamalarının tek elden yapılması ve gelirlerinde aynı elde toplanmasını sağlamak için askerlik şubesi sandıkları kaldırılmıştır. (Madde 11-12)

Yöneticilerin sıkışık durumlarda Ziraat Bankasının izni olmadan borç para alması veya bankanın sermayesine el koymasına da yasak gelmiştir. Aykırı davrananlar Hıyaneti Vataniye kanunu mucibince cezalandırılacaktır. (Mad 9) Buradaki amaç Hükümetin veznedarlığını yapan tarıma destek veren Ziraat Bankasını güçlü ve güven içersinde yaşatabilmektir.

Gelir Bütçesi içersinde en büyük ağırlığı 26 589 256 lira ile vasıtasız vergiler oluşturmaktadır.Bu vergiyi sırası ile vasıtalı vergiler,tekel gelirleri ve devlet malları hasılatı izlemektedir. Başta aşar olmak üzere ayni vergilerin bütçe gelirleri içindeki payı %40'dır.

1921 Mali yılının başlangıç günü olan 1 Mart 1921'den itibaren daha önceki dönemde olduğu gibi BMM' de uzun bütçe görüşmeleri yapılamamış ve sürekli avans kanunları çıkarılmak suretiyle devlet dairelerinin masrafları karşılanmaya çalışılmıştır.

1921 Yılında avans kanunlarına dayanılarak yapılan harcamalar 28 Şubat 1922 tarihli ve 197 sayılı 1921 Yılı Muvazenei Umumiye kanunu ile birleştirilmiştir. 1921 yılında yaşanan I. İnönü ve II İnönü savaşları ile Sakarya Meydan savaşı, siyasi gelişmeler Meclis çalışmalarını etkilemiş. 1920 yılında olduğu gibi bütçe kanununun yapılmasını imkansız kılmış ve 1921 yılı bütçesi gelir ve gider tahminleri gösteren cetveller ile dairelerin ödeneklerini gösteren bütçeleri olmaksızın 13 Maddeden ibaret bir metin şeklinde yürürlüğe konulmuştur.Daha önce çıkarılan avans kanunları ve ek ödenek kanunları da bütçe metninde yer almıştır.

1921 yılı bütçe kanunun belirgin özelliklerini sıralayacak olursak;

- Cephelerinin ihtiyaçlarının karşılanması için avanslar ödenek ve benzeri kısıtlayıcı mali hükümler haklı olarak bir yana bırakıldığından harcamalarla ilgili tahminler güçleşmiştir.Bu nedenle de devlet bütçesi dahil gelir ve giderlerin toplamı bütçe kanununda yer almamıştır.(Mad 1)

- Savunma bütçesi 1920 yılında göre 1 kat artmış diğer dairelerin bütçelerinde kısıntıya gidilmiştir.

-Sakarya meydan savaşının finansmanında bütçe dışı kaynak olarak Tekalifi Milliye emirlerinden de yararlanılmıştır.

-Vergi gelirlerini artırabilmek için mevcut vergilere zam yapıldığı gibi yeni vergilerde devreye sokulmuştur.

-Bütçe gelirlerini büyük ölçüde vasıtasız vergiler oluşturmaktadır.

-Milli Savunma Bakanlığına Bütçe Kanunu ile 54 160 058 lira diğer daireler için ise 25 milyon kaynak ayrılmıştır.Milli Savunmanın bütçe içindeki payı %68.4 'dür.

1922 Yılında da savaş şartları devam ettiği için mali yılın başlangıcında bütçe yılında 8 kanunu çıkarılamamış harcamalar avans kanunları ile yapılmıştır.1924 adet avans kanunu 12 adet de ek ödenek kanunu çıkarılmıştır 1922 yılının bütçe kanunu hazırlanamamıştır.Maliye Bakanlığınca hazırlanan hazine genel hesabında yer alan bilgilere göre dairelerin 1922 yılı giderleri 74 957 848 lira olup buna karşılık 1922 yılı gelirleri toplamı 71 730 000 TL dir.

1922 Yılı giderlerinin de büyük bölümü askeri harcamalar olup savunmaya ayrılan 48 488 729 TL bütçenin %65 ini oluşturmaktadır.

1922 gelirlerinin %48,8 i dolaysız vergiler, %18,1 ini dolaylı vergiler, %12 ,01 si ise tüketim vergisi %7,4 ünü tekeller oluşturur.

1922 yılı içinde tekalifi milliye emirleri ile halka 6 milyon TL borçlanılmıştır

Milli mücadele döneminde tekalifi milliye emirleriyle vatandaşlara çeşitli yükümlülükler getirilmiştir.Bunlardan mal şeklinde ödeme yükümlülüğü ile her hane belli bazı eşyalarını teslim edecektir.Diğer bir yükümlülükle devlet cebri iç borçlanmaya giderek temel gıda maddelerinin %40 ına el koymuştur.

B.M.M. Hükümeti bütçe uygulamalarını avans kanunlarıyla ve 6 şar aylık tahsisat kanunlarıyla yürütmüştür.

1922 yılının gideri 105 926 911 TL geliri ise 111 272 000 TL dır. Savunma için ayrılan kaynak 52 662 409 TL olup bu rakamın bütçe içindeki payı %49,71 dır. Bütçe gelirlerinin %41 i dolaysız vergilerden %23,3 ü dolaylı vergilerden elde edilmiştir

İlk defa bu dönemde bütçeye Hükümet konaklarının inşaatı adıyla Ankara'da ve diğer illerdeki inşaatlar.için para konulmuştur.Savaş sırasında dış yardımlarda önemlidir.

Sovyetler Birliği B.M.M Hükümetine 1920 yılı ortalarından itibaren yardım elini uzatır.1920 yılı Ağustos ayından 1922 yılı Mayıs ayına kadar bu ülkeden Türkiyeye 11 milyon altın Ruble ve 100 000 Osmanlı altını tutarında yardım ulaştırıldığı gibi silah ve cephane yardımı da yapılmıştır

Sovyetler tüfek , makineli tüfek , süngü, piyadesi ağır ve hafif makineli tüfek ,mavzer cephanesi , top , top mermisi, uçak motoru ,süvari kılıç, gaz maskesi, telsiz telgraf istasyonu ve iki adet destroyer teslim etmişlerdir.

Sovyet yardımı Kurtuluş Savaşının kazanılmasında önemli rol oynamıştır.Çünkü Sovyetlerden alınan tüfekler Kurtuluş Savaşı süresince kullanılan tüfek ayının dörtte birini toplar üçte birini oluşturduğu gibi savaş süresince kullanılan mermi sayısının çok çok üzerinde mermi yardımında bulunmuşlardır

Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşmasından sonra Fransızlar 10089 tüfek 1500 sandık mermi ve uçabilir durumdaki 10 uçağı Ankara Hükümetine teslim etmiştir

Hint Müslümanlarının Ankara'ya ulaştırdıkları yardım yaklaşık 125000 İngiliz sterlinidir.

Almanyadan ve İtalyadan da silah ve mühimmat temin edilmiştir.Almanlar ayrıca 26 uçak göndermiştir.

Mali çalışmaların yanı sıra çeşitli ekonomik faaliyetlerde de bulunulmuştur. Milli mücadele yıllarında Ankara Hükümeti İktisat Bakanlığı vasıtası ile sanayi istatistiği hazırlamıştır. İzmir,Bursa,Adana , İstanbul istatistikliklerde yer almamıştır.1922 yılı itibari ile çeşitli alanlarda faaliyette bulunan iş yeri sayısı 32721 olup işyeri başına düşen ortalama işçi sayı 2,3 dür.Bu oran işletmelerin genelde küçük atölyeler şeklinde olduğunu göstermektedir.

Ankara Hükümeti ordunun ihtiyacını karşılayabilmek için Eskişehir Demiryolu Fabrikasında eski rayları eritmek suretiyle top kamaların dökümünü gerçekleştirmiştir.

Antep'te el bombası ve piyade tüfeği imal edilmiş , Maraş'ta elbise imal edilmiş, Ankara , Kayseri , Erzurum , Keskin ,Konya silah fabrikaları devreye sokulmuştur.

Tarım ve hayvancılık teşvik edilmiştir Milli Mücadele yıllarında yılda 2 milyon ton civarında buğday 1 milyon ton civarında arpa üretilmiştir

Türk Milleti Kurtuluş savaşını esas itibari ile kendi öz gücü ve kaynaklarıyla kazanmıştır.

BİBLİYOĞRAFYA

--- AKDAĞ, Mustafa;

1- **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Cilt II, Ankara 1971**

2- **Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, Ankara 1975**

---AKER, M. Şefik; İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali (104 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı), Ankara 1937

--- AKŞİN Sina;

1- **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cilt 1, Ankara 1998**

2- **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cilt II, Ankara 1998**

--- AKYÜZ, Yahya; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), T.T.K. Yay., Ankara 1975

--- ALEMDAR, Korkmaz; İstanbul (1875-1964), Türkiye'de Yayınlanan Bir Gazetenin Tarihi, Ankara 1980

--- APAK, Rahmi; İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kurtuldu, İstanbul 1942

--- ARALOV,S.,İ;Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları İstanbul 1967

--- ARMAOĞLU, Fahir; Siyasi Tarih, (1789-1960), Ankara 1975

--- ARSAN, Nimet; Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, (1919-1938), Ankara 1964

---AŞKUN, Vehbi Cem; Sivas Kongresi, Sivas 1945

--- ATATÜRK, M. Kemal; Nutuk, Cilt I,II,III Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970

--- ATAY, Falih Rıfkı;

1- **Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919), Ankara 1965**

2- **Çankaya İstanbul 1980**

--- AVCIOĞLU, Doğan;

1- **Milli Kurtuluş Tarihi, İstanbul 1974**

2- **Türkiyenin Düzeni Ankara 1968**

----AYBAR, Celal; Osmanlı İmparatorluğunun Ticaret Muvazenesi 1870-1913,D.İ.E.Yay.,Ankara 1939

--- AYBARS, Ergün; İstiklal Mahkemeleri, Cilt I,II, (1920-1927), İzmir 1983

--- BALDWİN, Hanson W; World War I. New York 1962

--- AYDEMİR, Şevket Süreyya;

1- Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Cilt III, İstanbul 1972

2- Tek Adam Mustafa Kemal, Cilt I,II, İstanbul 1981

--- AYDIN, Ayhan; " İzmir İşgali Sırasında Balıkesir,", Milli Mücadelede Balıkesir

--- AYNİZADE, Hasan Tahsin; İlm-i Mali ve Maliye Kanunları, İstanbul 1993

--- BARKAN, Ömer L.; Hicri 934 (M. 1527-1528) Yılına ait Bir Bütçe Örneği, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, XV, 1-4, (1953-1954)

--- BAYAR, Celal; Bende Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, Cilt V, İstanbul 1966

--- BEHAR, Cem; Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin Nüfusu, 1500-1927, Cilt 2, D.İ.E Yay. Ankara 1996

--- BERKSAN, Nazım; Yol Davamız; Dün, Bugün, Yarın. Ankara 1951

--- BIYIKLIOĞLU, Tevfik; Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Ankara 1959

--- BOLAK, Ahmet Aydın; Balıkesir Heyet-i Merkeziyesinin Karar Defteri, Milli Mücadelede Balıkesir, Balıkesir

--- CEBESOY, Ali Fuat;

1- Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953

2- Moskova Hatıraları, İstanbul 1955

--- CİN, Halil; Miri Arazi ve Bu arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara 1969

--- ÇARIKLI, Hacim Muhittin; Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayi Milliye Hatıraları (1919-1920), Ankara 1967

--- ÇAVDAR, Tevfik; Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, İstanbul 1971

--- ÇERKES Ethem'in Hatıraları, İstanbul 1962

--- DİNAMO, Hasan İ.; Kutsal İsyan, Cilt 3, Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 1974

--- DURU, Cihan; Turan, Kemal; Öngenoğlu Abdurrahman; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982

--- DURSUNOĞLU, Cevat ; Milli Mücadelede Erzurum, Ankara 1946

--- EFFİ MİANİDİS,Yorgaki;Cihan İktisat Buhranı Önünde Türkiye İstanbul 1930

--- ELDEM Vedat;

1- Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara 1994

2- Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara 1973

3- Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Ankara 1970

--- EMİROĞLU, Cezmi;

1- Türkiye'de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara 1932

2- Vasıtalı Vergiler, Ankara 1932

--- ERÇİN, Cezmi; Vasıtasız Vergiler, Ankara 1936

--- ERİKAN, Celal; Komutan Atatürk, Ankara 1972

--- ERTÜRK, Hüsamettin; İki Devri,n Perde Arkası, İstanbul 1957

--- GOLOĞLU, Mahmut; Erzurum Kongresi, Ankara 1968

--- GÖKBEL, Asaf; Milli Mücadelede Aydın, Aydın 1964

--- GÖKBİLGİN, M. Tayyip; Milli Mücadele Başlarken I., Ankara 1959

--- GÖNLÜBOL, Mehmet; SAR, Cem; Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), Ankara 1974

--- GÜRAN, Tevfik;

1- Osmanlı Devleti Tarım İstatistikleri; 1909, 1913 ve 1914, D.İ.E. Yay. Ankara 1997

2- Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yıllığı 1897, Ankara 1997

--- GÜRSOY, Bedri; Kamusal Maliye Cilt II, Bütçe, Ankara 1981

--- İLKİN, Akın; Atatürk Dönemi Sanayi Politikası, İstanbul 1981

--- İNAL , Mahmut Kemal; Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar, İstanbul 1964

--- İNALCIK, Halil; Osmanlı'da İstatistik Metodu Kullanıldı mı? "Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik, D.İ.E. Yay, Ankara 2000

--- JAESCHKE, Gotthart;

1- Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara 1970

2- Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1971

--- KANSU, Mazhar Müfit; Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Cilt I, Ankara 1980

--- KARABEKİR, Kazım; İstiklal Harbimiz, İstanbul 1960

--- KARAL, Enver Ziya

1- Osmanlı Tarihi, Cilt IV, V, VI, VII,VIII,

2- Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, D.İ.E. Yay., Ankara 1997

--- KARAMURSAL, Ziya; Osmanlı Maliye Tarihi Hakkında Tetkikler, T.T.K., Yay, Ankara 1940

--- KARAY, Refik H.; Minelbal İlel Mihrab, İstanbul 1964

--- KARPAT, H. Kemal; Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1967

--- KAYABALI, İ. ASLANOĞLU;C. Türk Kültür Dergisi, Hava Kuvvetleri Sayısı, Haziran 1972, Sayı 116

--- KAZGAN, Haydar; Atatürk Döneminde Tarım Politikası, Türkiye Ekonomi Semineri, İstanbul 1981

--- KESKİN, Mustafa; Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye'ye yardımları (1919-1923), Kayseri 1991

--- KIRAY, Emine; Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İletişim Yay., İstanbul 1993

--- KİNROSS, Lord; Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu, İstanbul 1981

--- KİTSİKİS, Dimitri; Yunan Propagandası, İstanbul 1963

---KOCAOĞLU,Osman;Rus Yardımının İçyüzü,Yakın Tarihimiz Dergisi cilt 1 sayı 10,1962

--- KOCATÜRK, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1919-1938), Ankara 1983

--- KURAT, Yuluğ Tekin; Batılı Kaynakların Işığı Altında İzmir'in İşgali Sorunu (15 Mayıs 1919), VII. Türk Tarih Kurumu Bildirgeleri Cilt II, Ankara 1973

--- KURAT, Aktes Nimet; Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan, Kurtuluş Savaşına Kadar Türk- Rus İlişkileri (1798-1919), Ankara 1970

--- MEARS, A.G.; Modern Turkay, New York 1924

--- MEHMET, Arif; Anadolu İnkılabı, İstanbul 1340

-- Miralay Mehmet Arif'in Hatıraları, İstanbul 1970

--- MİSAİLİDİS, Kostas (Ter. S. Karaoğlu) Küçük Asya Seferi, Ankara 1955

--- MORAWİTZ, Charles; Türkiye Maliyesi, Ankara 1979

--- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara 1990

--- ORTAYLI, İlber; Milliyetçilik Akımları, "Türkiye Ansiklopedisi", Cilt IV, İstanbul 1985

--- öKÇÜN, A. Gündüz;

1- Osmanlı Sanayii; 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki, Ankara 1997

2- Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyet-i Ziraiyye) Belgeler 1919-1922, Ankara 1963

---ÖKTEM,A.Naim;Osman Kocaoğlu'nun Ardından;Türk Kültürü Dergisi sayı 71 Ankara 1968

--- ÖRGE, Enver Süreyya; Denizli Vakası ve Demirci Mehmet Efe, İstanbul 1955

--- öZALP Kazım;

1- Milli Mücadele (1919-1922) I. Ankara 1971

2- Milli Mücadele (1919-1922) II, Ankara 1972

--- öZEL, Oktay; Avarız ve Cizye Defteri, Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistikler, D.İ.E. Yay., Ankara 2000

--- PAKALIN, Zeki; Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930), Cilt IV, Ankara 1978

--- PAMUK, Şevket;

1- Osmanlı da Para ve Enflasyon, "İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998", D.İ.E Yay., Ankara 2000

2- 19.yy. Osmanlı Dış Ticareti, D.İ.E. Yay., Ankara 1995

--- PARVUS Efendi ; (Muammer Sencer); Türkiye'nin Mali Tutsaklığı, İstanbul 1977

--- PELİN, Fazıl; Finans İlmi ve Finansal Kanunlar, İstanbul 1994

---RAMSAUER, Ernest, E.; Jön Türkler ve 1908 İhtilali, İstanbul 1972

--- RODA, M.L.; (Çev. Y. Yurdakçıoğlu); Yunanistan Küçük Asya da (1918-1922) Atina 1950

----ROUMANİ,Adib; Essai Historique et Technique Sur la Dette Puplique Ottomane Paris 1927

--- SARÇ, Ömer Celal;

1- Ziraat ve Sanayi Siyaseti, İstanbul 1934

2- Tanzimat ve Sanayimiz , Cilt 1, İstanbul 1943

--- SARIHAN, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü II, Ankara 1984

--- SAYAR, Nihat; Türkiye ve İmparatorluk Dönemi Siyasi, Askeri, İdari ve Mali Olayları, İstanbul 1978

---Selahattin Adil Paşanın Hatıraları,Hayat Mücadeleleri, İstanbul 1982

--- SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilali, Cilt I, İstanbul 1966

--- SONYEL, Selahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Ankara 1973

--- SİNHA, R.K.; Mustafa Kemal ve Mahatma Gandi, İstanbul 1972

--- SU M. Kamil; Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti, Ankara 1984

--- ŞAPOLYO, Enver Behnan; Atatürk ve Üç Kılıç, Türk Kültür Dergisi Sayı 37, Kasım 1965

--- ŞİMŞİR, Bilal; İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1939), Cilt 1, Ankara 1973

--- TANMAN, S; Türk Havacılık Tarihi, İstiklal Harbi (1918-1923), Eskişehir 1953

--- TANSEL, Selahattin;

1- Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt I, İstanbul 1981

2- Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt IV, İstanbul 1991

---TENGİRŞENK,Y.K.,Vatan Hizmetinde İstanbul 1967

--- TOKGÖZ, Erdinç; Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, Ankara 1991

--- TÖKİN, İ.H; İktisadi ve İçtimai Türkiye Rakamlarla Türkiye'de Sanayi İstatistik Genel Müd. Yay. Ankara 1946

--- TUNAYA, Tarık Zafer;

1- Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952), İstanbul 1952

2- Türkiye'de Siyasi Partiler, Cilt III, İttihat Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İstanbul 1989

3- Türkiye'de Siyasi Partiler, II, Meşrutiyet Dönemi Cilt I, İstanbul 1988

--- TURAN, Kemal; Atatürk Dönemi Maliye Politikalarında Tarım Kesiminin Yeri, Maliye Dergisi, Ekim 1981

--- TÜRKGELDİ, Ali Fuat; Görüp İşittiklerimiz, Ankara 1984

--- TÜTENK, Ahmet Akif; Milli Mücadelede Denizli, İzmir 1949

--- UBUCİNİ, F.H; 1855'de Türkiye Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977

--- ULUTAN, Burhan; Bankacılığın Tekamülü, Ankara 1957

--- UMAR, Bilge; İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Ankara 1974

--- URAS, Esat; Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Ankara 1950

--- üÇOK, Coşkun; Osmanlı Devlet Teşkilatında Tımarlar,A.Ü.Hukuk Fak.Der.C.2, Ankara 1973

--- üLMAN, A. Haluk;

1- I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, Ankara 1973

--- VELAY, A du; Türkiye Maliye Tarihi, Ankara 1978

--- WALDER David; (M. Ali Baykal) Çanakkale Olayı, İstanbul 1970

---- YAŞA Memduh;

1- Devlet Borçları, İstanbul 1981

2- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), İstanbul 1980

--- YAVUZ , Bilge;Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız ilişkileri 1919-1922 Ankara 1994

--- YENİAY, i. Hakkı; Yeni Osmanlı Borçları Tarihi, İstanbul 1964

--- YERASİMOS, Stefanos;

1- Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, İstanbul 1987

2- Türk Sovyet İlişkileri; Ekim Devriminden Milli Mücadeleye İstanbul 1979

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI

--- T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; Cilt 1, T.B.M.M. si Matbaası, Ankara 1959

---- T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; Cilt 2, T.B.M.M. si Matbaası, Ankara 1981

----- T.B.M.M ZABIT CERİDESİ; Cilt 3, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1981

----- T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; Cilt 4, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1981

----- T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; Cilt 5, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1981

---- T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,6, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1943

-----T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,7, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1944

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,8, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1945

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,9, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1954

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,10, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1958

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1Cilt,11 T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1958

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,12, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1958

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,13, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1958

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,14, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1958

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,15 T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1958

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,16, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1958

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,17, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1958

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,18, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1959

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,19, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1959

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,20, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1959

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,21, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1959

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D,1,Cilt,22, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1959

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,23, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1960

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,24, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1960

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,25, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1960

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,26, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1960

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,27, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1960

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,28, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1961

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.1,Cilt,29, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,1961

------T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ; D.2,Cilt,2, T.B.M.M. Matbaası, Ankara,

--- T.B.M.M. GİZLİ CELSE ZABITLARI; Devre I, Cilt II, t. İş Bankası Yay., Ankara 1985

--- TÜRK PARLEMENTO TARİHİ; Cilt 1, Ankara 1994

KANUNLAR KARARNAMELER

--- DÜSTUR; Üçüncü Tertip, Cilt 1.2.3.4. İstanbul 1929

--- DÜSTUR; Üçüncü Tertip, Cilt 5 , İstanbul 1931

ANSİKLOPEDİLER

--- Ancyclopedia Amerıcana

DERGİLER VE GAZETELER

--- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

--- Maliye Bülteni

--- Maliye Mecmuası

--- Açıksöz

-- Hakimiyet-i Milliye

---Türk Kültürü

---Yakın Tarihimiz Dergisi

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

Türkiyede Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı (Komisyon yayını Ankara 1973)

GENELKURMAY HARP TARİHİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

---- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kitap Gn. Kur. Basımevi, Ankara 1971

-----Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, T.B.M.M. hükümeti Dönemi IV. Cilt.1. Kısım Ankara 1984

----Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı Ankara 1962

-----Türk İstiklal Harbi Cilt II. Kısım II. Ankara 1963

---- Türk İstiklal Harbi Cilt II,K.5,Kitap 2,(Batı Cephesi) Ankara 1973